

İBN RÜSTEH

İslam Klasikleri 9

el-A'lâku'n-Nefîse

Dünya Coğrafyası

ANKARA OKULU

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İBN RÜSTEH

Adı tam olarak Ebû Ali Ahmed bin Ömer'dir. İbn Rüsteh adıyla tanınmakta olup İran menşeli İslâm coğrafyacılardanıdır. İsfahanlı olduğundan bahsedilenler olduğu gibi, IX. yüzyılda İsfahan'da yaşadığını söyleyen kaynaklar da mevcuttur. Hayatı hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Babasının ismi Muhammed bin İshak'tır. Soyu, devletin üst kademelerinde görev almış Hristiyan bir aileye dayanmaktadır. Basra'da yetişip, oraya yerleşmiştir. Halife Muktefi (902-908/289-295) döneminde devlet idaresinde Posta Teşkilatı Muduru olarak görev almıştır.

İbn Rüsteh'in bilinen ve elimize ulaşan tek eseri *Â'lâki'n-Nefise*'dir. Tarih-coğrafya ansiklopedisi tarzındaki bu eserin coğrafya ile ilgili yedinci cildi elimize ulaşabilmiştir. Eserin iki yazması bulunmaktadır. Bunlardan biri British Library'de diğeri ise Cambridge Üniversitesindedir.

Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yaygın olan kanaat 922-948/310-337 tarihleri arasında vefat ettiğidir.

Ali Fuat Eker

1977 Diyarbakır-Silvan doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Silvan'da, liseyi Ankara'da okudu. Lisans diplomasını 2004 yılında Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD'dan, yüksek lisans derecesini ise 2010 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi ABD'dan aldı. Yüksek lisans tezini tarihi coğrafya alanında *İbn Rüsteh ve Eseri Â'lâki'n-Nefise* adıyla yaptı. Çeşitli kamu kurumlarında çalıştı. Halen Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Daire Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Ankara Okulu Yayınları: 253

İslam Klasikleri: 9

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Editör: Mehmet Azimli

Son Okuma: Kasım Gezen

Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi

Baskı, cilt, kapak baskısı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Birinci basım: Aralık 2017

ISBN: 978-605-9281-59-1

Ankara Okulu Yayınları

Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA

Tel: (0312) 341 06 90 Faks: (0312) 341 06 95

web: www.ankaraokulu.com

e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

EL-A'LÂKU'N-NEFÎSE

Dünya Coğrafyası

İBN RÜSTEH

Tercüme
Ali Fuat Eker

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2017

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	9
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	13
A. Hayatı	13
B. Eserleri: Kitâbü'l-A'lâki'n-Nefise	14
Kitâbü'l-A'lâki'n-Nefise	19
Evren	19
Dünyanın Yuvarlaklığı	28
Evren ve Dünya	30
Uzay ve Cisimleri	31
Hacimler ve Boyutlar	33
Gezenler	36
Dünya ve Özellikleri	37
Mekke	40
Kâbe	42
Hicr	54
Makâm-ı İbrahim	56
Zemzem	56
Mescid-i Harâm	61
Say'	71
Müzdelife	72
Harem	73
Medine	76
Mescid-i Nebevi'deki Yazılar	92
Minber	94
Dünyanın Harikaları	97
İlginç Ülkeler	102
Denizler	102
Nehirler	108
Yedi İklim	115
İranşehr ve Sevâd	122
Bağdad	126
San'â	127
Sebe'	132
Mısır	135

Kostantiniye (İstanbul).....	138
Hint	151
Hazar	158
Burdas.....	159
Bulgar.....	159
Mecgariyye (Macarlar)	160
Saklebiyye (Slavlar)	161
Rusya	163
Ye'cûc ve Me'cûc	167
Taberistan	168
İsbahân	170
Yol Mesafeleri.....	183
Ehvâz	210
İlkler	212
Muhammet İsmi Alanlar.....	222
el-Eşâs' Ailesi.....	226
Mühelleb Ailesi.....	227
Hâlid b. Safvân Ailesi.....	227
Cehm b. Bedr Ailesi.....	228
Ebû Dülef Ailesi.....	228
Hâlid b. Abdullah	228
er-Rebî' el-Hâcib	229
Aynı Künyeliler	231
Meşhur Künyeliler	234
Hristiyan Kökenli Olan Soylu Aileler	234
"Zû" Ekli Yemenliler.....	235
Meşhurların Meslekleri.....	236
Arap Dinleri.....	239
Hâriciler	240
İbâziye	240
Ezârîka	240
Râfiziler	240
Haşebiyye.....	240
Keysâniyye.....	240
Sebâiyye.....	241
el-Mugîriyye.....	241
el-Mansûriyye	241
el-Hattâbiyye	241
el-Gurâbiyye.....	241
ez-Zeydiyye	242

Aşırı Râfiziler	242
Şia	242
el-Mür-ciyye	242
el-Kaderiyye	243
Ünlü Kişilerin Özellikleri	243
Abraşlar	244
Topallar	245
Sağırlar	246
Bir Organı Eksik Olanlar	246
Şaşılar	246
Mavi Gözlü Olanlar	246
Kel Olanlar	246
Âmâlar	247
Uzun Boylular	248
Kısa Boylular	249
Anne Karnında Fazla Kalanlar	250
Erken Doğanlar	250
Aynı Tarzda Kadı Olan Üç Kişi	251
Aynı Tarzda Öldürülen Altı Kişi	251
Aynı Aileden Görme Özürlü Olan Üç Kişi	251
Aynı Özelliği Taşıyan Azatlı Beş Kişi	252
Aynı Göbekten Allah Elçisini Gören Dört Kişi	252
Bedir Savaşında Şehid Olan Dört Kardeş	252
Aynı Aileden Peş Peşe Gelen Üç Reis	252
Sırayla Kendilerinden Hadis Yazılan Beş Kişi	252
Sırayla Kendilerinden Hadis Yazılan Dört Kişi	253
Peş Peşe Aynı Tarzda Şehit Düşen Üç Kişi	253
Aynı Tarzda Olan Beş İhanet	253
DİZİN	255

EDİTÖRDEN

Ankara Okulu Yayınları “İslam-Klasikleri” projesi üst başlığı kapsamında yayımlanan serinin dokuzuncu kitabı olarak, IX. asırda İslam kültür havzasında telif edilmiş bir klasikle karşınızdayız. Müellif, uzay cisimleri hakkında ölçüm bilgileri yanında, dünyanın yuvarlaklığı tezini merkeze alarak o günün şartlarında çok önemli bilgiler verirken muhtemel suçlanmaya karşı da savunmacı bir pozisyonda duruyor. Kitapta o günkü bilinen dünyadaki (üç kıta) ülkeleri, fiziksel özellikleriyle (dağ, göl, deniz) şehirleri, halk kültürü ve dinleri açısından bilgiler bulacaksınız. Eserin projemizde yer almasını ve istifadenize sunulmasını sağlayan Prof. Dr. Murat Ağarı'ya teşekkür ederim.

İlk dönem algısını güzellikleriyle, olumsuzluklarıyla olduğu gibi önünüze sermeye devam ediyoruz. Dünyayı o günkü anlayışla panoramik olarak gözlemlemek üzere sizi İbn Rüşte'nin *el-Â'lâku'n-Nefîse*'siyle başbaşa bırakıyoruz...

Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli¹
Çorum-2017

1 Hitit Ün. İlahiyat Fak.

ÖNSÖZ

Tarih, insanın müdahalesi olsun veya olmasın, zamanda ve mekânda meydana gelen olaylar zinciridir. Coğrafya ise insan topluluklarının kendi içlerinde ve çevreleriyle olan ilişkilerini konu edinir. Bu tanımlamalar ışığında tarihi coğrafyanın, tarih ve coğrafya ilimlerinden etkilenecek ortaya çıkan bir disiplin olduğunu söyleyebiliriz.

İslam öncesi dönemde coğrafya gelişimine bakıldığında Sümerlerden itibaren ilerleme gösteren bu bilim dalına Mısırlılar, Hintliler Yunanlılar ve Romalılar önemli katkılarda bulunmuşlardır. İslam öncesi Arap toplumunda gündelik bilgi dışında çok da ihtiyaç duyulmayan coğrafya ve coğrafi bilgiler, İslam sonrası dönemde sınırların da genişlemesiyle ilerleme kaydetmeye başlamıştır.

İbn Rüştehan de coğrafya alanında eser telif etmiş müelliflerdendir. *el-Â'lâku'n-Nefîse* adlı eser tarihî, coğrafi ve astronomik bilgiler içeren ansiklopedi niteliğindedir. Sadece günümüze bu eserin son cildi olan yedinci cildi ulaşmıştır. Yıldızlar, gezegenler, güneş, ay ve dünyayla ilgili temel astronomik bilgiler vermenin dışında dağlar, denizler, nehirler, şehirler ve şehirlerarası mesafeler hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Eserinde Mekke'yi ve Kâbe'yi merkeze alması ve hem fiziksel hem de beşerî anlamda sayısız bilgiler vermesi, onun Irak coğrafya ekolünü benimsediğinin kanıtı gibidir. Bunun yanında İbn Rüştehan'ın özellikle astronomik bilgileri verirken sık sık Kur'an ayetlerine başvurması, kendisine yapılması muhtemel zındıklık suçlamalarına karşı bir savunma gibi algılanmaktadır. Yine İbn Rüştehan'ın Berîd Teşkilatında çalışmış olması, eserini yazarken çeşitli bilgilere ulaşmasını sağlamış olmalıdır. Zira bazı yerleri çok detaylı anlatırken, bazı yerleri de üstün-körü geçmiştir. Ayrıca İbn Rüştehan'ın edebî anlatımı, eserine benzerlerinden ayrı bir hava katmaktadır.

Tercümesini verdiğimiz bu eser, muadili olan diğer coğrafya eserleriyle birlikte İslam coğrafyacılığının temel kaynaklarından sayılmaktadır. İbn Rüsteh'in eserini tercüme etmemizin, İslam coğrafyacılığı çalışmalarına ışık tutacağı kanaatindeyiz. Bu tarz kaynakların dilimize kazandırılması yegâne temennimizdir.

Ali Fuat Eker

GİRİŞ

A. Hayatı

Adı tam olarak Ebû Ali Ahmed b. Ömer'dir.² İbn Rüste adıyla tanınmakta olup İran menşeli İslam coğrafyacılarındandır.³ İsfahanlı olduğundan bahsedenler olduğu gibi,⁴ IX. yüzyılda İsfahan'da yaşadığını söyleyen kaynaklar⁵ da mevcuttur. *el-A'lâku'n-Nefise* adlı eserinde "İsfahan Şehrini Özel-likleri" başlığının altında şöyle der: "İsfahanlı olduğum için, benden İsfahan'ı, toprağını, havasını, suyunu, faziletlerini, niteliğimiz ve tuhaf olan bazı özelliklerini anlattığımız diğer beldelerden farklı olan yönlerini soruyorsunuz."⁶ Buradan hareketle İbn Rüste'nin İsfahanlı olduğunu ve ömrünün bir kısmını İsfahan'da geçirdiğini söyleyebiliriz. Bu bilgi, eserin- de kendisiyle ilgili verdiği yegâne bilgilerdendir.

Hayatı hakkında fazla şey bilinmemektedir. En çok bilineni ise yukarıda ifade ettiğimiz üzere İranlı olduğu ve hayatının büyük kısmını İsfahan'da geçirdiğidir. Babasının ismi Muhammed b. İshâk'tır. Soyu, devletin üst kademelerinde görev almış Hristiyan bir aileye dayanmaktadır. Basra'da yetişip orada yerleşmiştir. Halife Muktefî (902-908/289-295) döneminde devlet idaresinde görev almıştır. Özellikle hayatının ileriki dönemlerinde Posta Teşkilatı Müdürü olarak görev yapmıştır.⁷

290/903 yılında hac ziyareti için Hicaz'a gitmiştir.⁸ Bu sebeple Medine'yi de ziyaret etmiştir. Eserinde Mekke ve Medi-

2 C. Von Arendonk, "İbn Rüste", *IA*, V, 781.

3 Murat Ağar, *İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar*, İstanbul 2002, 277.

4 S. Maqbul Ahmed, "İbn Rüste", *DİA*, XX, 253-254.

5 Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Yayınları, İstanbul 1998, 98.

6 İbn Rüste, *Kitâbü'l- A'lâki'n-Nefise*, 151.

7 İ. U. Krichovsky, *Târîhu'l-Edebi'l-Coğrafi'l-Arabî*, Arap. çev. Selahaddin Osman Haşim, Kahire 1963, I. 164.

8 C. Von Arendonk, *IA*, V, 781.

ne'ye giden yolları detayıyla, konaklama alanlarına kadar anlatmış olması, haccetmek için Hicaz'a gittiğinin kanıtı gibidir.

Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yaygın olan kanaat 922-948/310-337 tarihleri arasında vefat ettiğidir.⁹

B. Eserleri: Kitâbü'l-A'lâki'n-Nefise

İbn Rüste'nin bilinen ve elimize ulaşan tek eseri *el-A'lâki'n-Nefise*'dir. Tarih coğrafya ansiklopedisi tarzındaki bu eserin coğrafyayla ilgili yedinci cildi elimize ulaşabilmiştir. Arapça yazılan eser, adından da anlaşılacağı üzere dünyadaki harika şeylerden bahsetmektedir. Hayatı ve doğduğu yer hakkındaki belirsizlik, bilinen tek eseri *el-A'lâki'n-Nefise*'nin ne zaman yazıldığı konusunda da sürmektedir. Hac ziyaretinde bulunduğu 290/903 yılında yazdığını belirtenler olduğu gibi,¹⁰ 300/912 yılında¹¹ yazdığını belirten kaynaklar da vardır. Bu eserin 290-300/903-913 tarihleri arasında yazıldığını söylemek daha doğrudur.¹²

Eserin iki yazması bulunmaktadır. Bunlardan biri British Library'de diğeri ise Cambridge Üniversitesindedir.¹³ İbn Rüste'nin *Kitâbü'l-A'lâki'n-Nefise* adlı eseri 1892 yılında De Goeje tarafından Leiden'de neşredilmiştir. Bu kitaba G. Wiet tarafından, *Liber Gemmarum Pretiosarum* (Değerli Mücevherler Kitabı) adıyla bir şerh yazılmış, fakat yayımlanmamıştır. Birkaç bölümü, Farsçaya tercümesiyle birlikte 1869 yılında Chwolson tarafından yayımlanmıştır.¹⁴ Aynı şahıs eserin tamamını Rusçaya çevirerek yayımlamıştır. Son olarak da Fuat Sezgin, De Goeje baskısını 1992 yılında Frankfurt'ta tekrar yayımlamıştır.¹⁵ Eserin Türklerle ilgili verdiği bilgiler Ramazan Şeşen tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri* adlı kitabında yayımlanmıştır.¹⁶

9 İ. U. Krichovsky, *Târihu'l-Edeb*, I. 164.

10 C. Von Arendonk, *IA*, V. 781.

11 Şeşen, 98.

12 S. Maqbul Ahmed, "İbn Rüste", *DİA*, XX. 253-254.

13 Ağarı, 278.

14 Şeşen, 99.

15 Ağarı, 279.

16 Bu kadarki kısım mütercim tarafından hazırlanmıştır.

Diyanet İslâm Ansikopedisi "İbn Rüste" maddesindeki bilgiler şu şekildedir:¹⁷

"Ebû Alî Ahmed b. Ömer b. Rüste (ö. 300/913'ten sonra) *el-A'lâku'n-nefîse* adlı eseriyle tanınan coğrafyacı ve astronom (Sayyid Maqbul Ahmad).

Aslen İsfahanlı olup hayatı hakkında çok az bilgi vardır; bütün bilinenler 290 (903) yılında İsfahan'dan Hicaz'a gittiği ve *el-A'lâku'n-nefîse* adlı kitabın müellifi olduğudur. Arapça yazdığı eserin sadece VII. cildi ele geçmiştir ve bu tek cilt eserin tamamının büyüklüğü hakkında fikir vermeye yeterlidir. İbn Hurdâzbih, Ya'kübî, Mes'ûdî ve İbnü'l-Fakîh gibi İbn Rüste de Irak okuluna mensup coğrafyacılar arasındadır. Kitabında Kudâme b. Ca'fer ve İbnü'l-Fakîh el-Hemedânî gibi Bağdat ve Irak yerine Mekke ve Hicaz'ı öncelikle ele almış, ötekilere sadece siyasi ve idari açıdan önem vermiştir. Tanıtımları yine bölge usulüne göre planladığı, ancak Mekke ve Hicaz'ı birinci planda tutup diğer bölgeleri buraya olan yakınlıkları ölçüsünde değerlendirdiği görülür; yani daha İslamcı bir görüşle çalışan coğrafyacılar grubundandır

İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefîse*'yi (nşr. M. J. De Goeje, *Bibliotheca Geographorum Arabicorum VII*, Leiden 1892 [haz. Fuat Sezgin], Frankfurt 1992) genel kanaate göre 290-300 (903-913) yılları arasında tamamlamıştır. Eser, içinde bahsedilen konuların çokluğu itibarıyla bir tarih-coğrafya ansiklopedisi niteliğindedir. Johannes Heindrik Kramers, kitabı tanıtırken İbn Rüste'nin toplumun ilgisini çeken bütün konuları işlemiş olduğunu söyler (*El' Suppl.*, s. 65). Çalışmasında derlediği bilgilerin kaynaklarına da temas eden müellif faydalandığı Müslüman, Grek ve Hintli âlimlerin görüşlerini açıklar. Yerkürenin kendi eksenini etrafında dönmesi konusunu anlatırken eski Hint astronomlarından bahseden tek İslam coğrafyacısı olarak görünür. Kitapta otorite olarak anılan kişiler arasında Ahmed b. Muhammed b. Kesîr el-Fergânî ve İbnü't-Tayyib es-Serahsî başta gelir. Fakat onun daha çok Ceyhânî'nin bugün mevcut

17 Bkz. S. Maqbul Ahmed, "İbn Rüste", *DİA*, XX. 253-254.

olmayan Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik'inden istifade ettiği anlaşılmaktadır; hatta çağdaşı Ceyhânî ile görüşmüş olması da ihtimal dahilindedir. Kullandığı bilinen diğer bir kaynak da İbn Hurdâzbih'in el-Mesâlik ve'l-memâlik adlı eserinin eldekinden daha tafsilatlı olan bir nüshasıdır. Uzakdoğu hakkında verdiği bilgileri ise muhtemelen IX. yüzyılın başlarında iki yıl kadar Kimer'de (Kamboçya) kalmış olan Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk adlı bir kişinin hazırladığı rapordan almıştır. İbn Rüste'nin çalışması Bağdad yoluyla hacca gidişi anlatan eserlerden olup İbn Hurdâzbih, Kudâme b. Ca'fer ve Ya'kûbî'nin yazdıklarının yanında eldeki klasik yol kitaplarının dördüncü örneğini teşkil eder. İbn Rüste'nin eseri daha çok Ya'kûbî'ninkine benzer; ancak ondan farklı olarak şehirlerin tanıtımını çok yönlü yapmış, büyük Horasan yolunu Tûs'a kadar uzatırken Meşhed yakınlarındaki yolları en ince ayrıntılarına kadar gösterip İsfahan'a, Herat'a ve Bağdad'dan güneye doğru Kûfe ve Basra'ya giden yolları da tarif etmiştir. Ayrıca sadece menziller arasındaki mesafeleri vermekle yetinmemiş, geçilen şehir ve bölgeleri de tanıtmıştır. Bu bilgiler, bugün kaybolmuş olan birçok yerleşim merkezi için araştırmacılara ışık tutmaktadır.

Coğrafyanın fiziki ve beşerî kısımlarını ele alan eser birçok tarihî konudan da bahseder. Allah Teâlâ'nın dünyayı semanın ortasında, küre şeklinde ve etrafındaki hava tabakasıyla birlikte yarattığını, ayrıca bunların tek vücut hâlinde döndüğünü ifade eden giriş kısmından sonra kitabın asıl konusu Mekke ve Kâbe'nin tanıtımı ile başlar. Bu bölümde Hz. İbrahim, Kâbe ve zemzem üzerine çeşitli nakillerde bulunulduktan sonra Medine'ye geçilir. Daha sonra denizler ele alınır ve Akdeniz'e Bahr-i Rûm, Atlantik Okyanusu'na Bahr-i Okyanus ve Mağrib Denizi, Hazar Denizi'ne Bahr-i Taberistan, Karadeniz'e Bahr-i Buntus (Pontus) denildiği açıklanır. Arkasından Ceyhun, Fırat ve Dicle'nin anlatıldığı nehirler bahsi gelir. Bundan sonra yedi bölgeye (iklim) geçilir ve her bölgedeki meşhur şehirlere temas edilir. Yemen, Hadramut ve Mısır'ın tanıtımının ardından deniz yoluyla Antalya'ya, oradan da kara yoluyla İstanbul'a

ulaşılır ve orada özellikle imparatorun Ayasofya Kilisesine gidişi anlatılır. İstanbul'dan sonra Bulgar, Macar, Hazar ve Rus ülkelerinden geçilerek İsfahan'a, en sonunda Hindistan'a varılır. Hindistan'ın Medya Pradeş eyaletindeki Ücceyn denilen yerde gündüzle gecenin eşit, ülkedeki en büyük nehirlerin Kank (Ganj) ve Mihrân (İndüs), Hint Okyanusu'nun uzunluğunun 2.700 mil, genişliğinin ise 800 mil olduğu gibi bilgilerin Hintli hacılardan alındığı tahmin edilmektedir; çünkü ifade tarzından müellifin Hindistan'a gitmediği anlaşılmaktadır."

el-A'lâki'n-Nefise

[3]

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

Allah'ım kolaylaştır ve başarıya ulaştır. Her türlü övgü Âlemlerin Rabbi Allah'a özgüdür. Selatu selam bol bol Peygamberimiz Hz. Muhammed'e ve onun Ehl-i Beytine olsun.

Evren

Bu bölüm evren ve onun harika yaratılışı, hareketi, nasıllığı, Yüce Allah'ın sanatı ve onu oluşturmadaki eşsiz kudreti ve hikmetinin güzel bir şekilde ortaya çıkışıyla ilgilidir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz göklerin ve yerin yaratılışında ve geceyle gündüzün birbirini izlemesinde derin kavrayış sahipleri için alınacak dersler vardır. Onlar ki ayakta dururken, otururken ve uyumak için uzandıklarında Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde inceden inceye düşünürler: Ey Rabbimiz! Sen bunların hiçbirini anlamsız ve amaçsız yaratmadın. Sen yücelikte sınırsızsın. Bizi ateşin azabından koru."*¹

Yine yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"...Güneşle ayı tespit edilen yörüngelerinde hareket ettiren O'dur. Bunların tümü her şeyi bilen sonsuz kudret sahibinin iradesiyle tayin edilmiştir. Karanın ve denizin zifiri karanlığında onlara bakıp yolunuzu bulabilesiniz diye yıldızları sizin için var eden O'dur. Gerçek şu ki biz bu mesajları kavrama yeteneği olan insanlara açık ve anlaşılır kılıyoruz."*²

Şanı Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur: *"Peki Allah'ın göklerdeki ve yerdeki mutlak egemenliğini, yarattığı bütün o nesneleri hiç göz önüne almıyorlar mı? Sormuyorlar mı kendilerine ya vakit erişip ecelleri gelmişse? Artık bundan sonra başka hangi habere inanacaklar."*³

1 Âl-i İmrân, 3/190-191.

2 En'âm, 6/96-97.

3 A'râf, 7/185.

- [4] *"Güneşi parlak bir ışık kaynağı ve ayı aydınlık kılan ve yılların sayısını bilirsiniz (zamanı) ölçebilirsiniz diye ona evreler koyan O'dur. Bunların hiçbirini Allah bir anlam ve amaçtan yoksun yaratmış değildir. Allah bilmek isteyen bir topluluk için ayetlerini ayrıntılı olarak işte böyle açıklıyor. Çünkü gerçekten de, geceyle gündüzün ardı ardına gelmesinde ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı her şeyde, O'na karşı sorumluluk bilinci taşıyan bir toplum için mutlaka işaretler vardır."*⁴

Övgülerin en yücesi kendisine ait olan Allah şöyle buyurmuştur: *"(Oysa) bağrında dinlenesiniz diye geceyi ve işlerinizi görüp gözetesiniz diye gündüzü var eden O'dur. İşte bunda dinleyip ders almak isteyen insanlar için ayetler vardır."*⁵

İsmi Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Bir de şunu bilin ki, gökleri ve yeri ve bu ikisi arasında var olan hiçbir şeyi bir oyun, bir eğlence olarak yaratmadık. Çünkü bir oyun, bir eğlence edinmek dileseydik, bunu herhâlde kendi katımızdan edinirdik, ama hiç böyle bir şeyi diler miyiz?"*⁶

*"Ve görmüyorlar mı ki geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı, hep si de uzayda dolaşan o gök cisimlerini yaratan O'dur."*⁷

*"Onlar kendi içlerinde bir muhasebe yapmayı hiç bilmezler mi? Allah gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunan her şeyi derin bir anlamdan ve kendi belirlediği bir zaman sınırından yoksun yaratmış olamaz..."*⁸

*"Göklerin ve yerin yaratılması, renklerinizin ve dillerinizin farklılaştırılması da O'nun alametlerindendir. Bunda şüphesiz anlama ve kavrama yeteneğine sahip insanlar için dersler vardır."*⁹

*"Ve biz göğü ve yeri ve ikisi arasındaki şeyleri hakikati inkâr edenlerin sandığı gibi bir amaç ve anlamdan yoksun yaratmadık. Vay hâllerine cehennem ateşindeki o inkârcıların."*¹⁰

4 Yûnus, 10/5-6.

5 Yûnus, 10/67.

6 Enbiya, 16-17.

7 Enbiyâ, 21/33.

8 Rûm, 30/8.

9 Rûm, 30/22.

10 Sâd, 38/27.

*"İşte böyle: Biz gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunan her şeyi sırf bir oyun olsun diye yaratmadık. Bunların hiçbirini deruni bir hakikatten yoksun yaratmış değiliz. Ama çoğu bunu anlamaz."*¹¹

Yine Allah takaddes ve teâlâ hazretleri şöyle buyurmuştur: *"Onlar tepelerindeki gökyüzüne hiç bakmıyorlar mı, onu nasıl inşa ettik, güzelleştirdik ve nasıl bütün kusurlardan, eksikliklerden arındırdık. Yeryüzü ki Biz onu genişletip yaydık, üzerine sağlam dağlar yerleştirdik ve üstünde her cins güzel bitkiler yersettik, isteyerek Allah'a yönelen her insana bir basiret ve uyarı vesilesi olarak."*¹²

Dedi ki: İskender bir gece tahtına çıkarak burçların do- [5] ğuşu, batışı ve yıldızların onların dört bir yanına düzenli bir şekilde dizilişleri üzerine derinden derine düşünür. Onların yörüngelerinde akıp gitmesini, batıştaki yansımalarını, dünyanın onların etrafında dönüp dolaşmasını, hedefine varmasında hiçbir engelin onu aksatmadığını, onun bu arayışının devamı dışında hiçbir şeyin onu bölüp engellemediğini ifade eder. Onun doğasındaki bu düzenlilikten dolayı da şöyle der:

"Parıldayan ışıklarla süslenmiş ve bir hikmete bağlı olarak sürekli dönüp duran ey dünya! Gölgelediğin gök şüphesiz geniştir. Zirvesi olduğun temel sağlamdır. Yörüngesi olduğun gök sağlamdır. Sende yerleşip ikamet edenler, düşmanın giremeyeceği şekilde korunmaktadırlar. İlki olduğun şey yücedir. Senin ardından sana bakan göz yorgun düşer. Temellerini kökten söküp atan, tavanını yerden yere seren, zirvendekini sallayan ve senin sürekli olan dönüşünü engelleyen o olay ne kötü ne de korkunçtur. Başlangıcı bu şekilde olacak olan bir kıyamet ne kadar zordur. Etrafını hiç bağ olmadan çevreleyen, çıkıntısız ve pürüzsüz yapan ve altında direk olmadan tutan Allah ne kadar yücedir ve kusursuzdur. Senin gecenin gündüzünü, gündüzünün de geceni birbiri ardınca izlemesi, çürüdükten sonra bedenlerimizin tekrar yeşermesi ne kadar

11 Duhân, 44/38-39.

12 Kâf, 50/6-8.

da anlamlıdır. Yine ağaç kuruduktan sonra özünde bulunan canlılığın tekrar geri gelmesi, bedenlerden ayrılan ruhların tekrar kendi bedenlerine geri dönmeleri ne kadar anlamlıdır. Onun eksenî etrafında dengeli dönüşü ve küresel oluşu sonucunda günler arasındaki dengeli bir dağılım ne kadar anlamlıdır. Keşke işin nereye varacağını, her iki durumdan hangisinin bize büyük olay olarak döneceğini, bizim ve dünya krallarının arasında akan kandan dolayı gücün hangimize gerektiğini bilseydim.

Me'mûn için söylenen şiirde ise şöyle denilmiştir:

*Dönüp duran şu dünyayı görmez misin?
Onu uyutmayan bir hüznle geceler,
Onu ve onun işini derinden derine düşünürken
Ondan ve onun işlerinin güzelliğinden,
Varlıkları nasıl kuşattığından
Haber veren hiçbir yatık görmüyorum,
Onun oluşumuyla ilgili aklım şaşkına döndü
Kalbim ürperip hayrete düştü,
Onun doğuşuyla doğar
Batışıyla da tekrar batırım,
Ta ki bütün düzenli işleyişi hakkında fikir sahibi olurum
Ondaki gizli-saklı ve açık-aşikâr olanı bilirim.*

- [6] Biz bu şiiri Ahmed b. Tayyib'in¹³ *Felsefenin Temelleri ve Yıldızlardaki Düzenle İlgili Bilimin Tesbiti* adlı kitabında gördük.

Yeri ve göğü yaratmasıyla ilgili öz bilgi ve kavrayışı bize bahşeden ve onun üzerinde derin düşünmeyi teşvik eden Allah'a şükürler olsun. Bununla ilgili gizli-açık, uzak-yakın araştırmamız gereken hiçbir şeyi yasaklamadı. Onun hayret verici hikmeti, eşsiz gücü, yeri ve göğü amacına uygun yaratışı, onda bütün varlık türlerini eşsiz bir şekilde yaratıp yayması üzerine düşünmeyen bir millet, kaybetmiştir. Nitekim bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

13 Ebû'l-Abbâs Ahmed b. et-Tayyib b. Mervân es-Serahsî (ö. 286/899) Kindî ekolüne mensup filozof ve âlim. Detaylı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, "İbnü't-Tayyib es-Serahsî", *DİA*, İstanbul 2000, XXI. 229-230.

"Yerin ve göğün yaratılışı, gece ve gündüzün birbirini takip edişi üzerinde hiç düşünmezler mi?" Daha sonra bunu teşvik için: "Ancak akıl sahipleri bunun farkındadır,"¹⁴ diye buyurur. Sonra bu sözle insanların yıldızlarına bakarak, onların gündüz kayboluşları, gece ise ortaya çıkışları hakkında ilmi bir delile ve sebepler konusunda bir araştırmaya ihtiyaç duy-maksızın yapılan düşünmenin yeterli olacağını sanmasınlar diye sözüne şöyle devam eder ve kitabında şu vurguyu yapar: "Ayda da bir işaret vardır ki Biz onu kuru ve eğik bir hurma dalını andırır hâle gelinceye kadar çeşitli safhalardan geçirdik."¹⁵ "...ve yılların sayısını bilirsiniz, (zamanı) ölçebilirsiniz diye ona evreler koyan O'dur."¹⁶ "Güneş ve ay O'nun buyruğu doğrultusunda kendileri için belirlenen yörüngelerde akarlar."¹⁷ "Bilin ki Allah nazarında ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarat-tığı gün koyduğu ölçü uyarınca on ikidir."¹⁸ "Güneşte de onlar için bir işaret vardır: O kendine ait bir yörüngede akıp gider. Bu kudret sahibi ve her şeyi bilen Allah'ın iradesinin bir sonucudur."¹⁹ "Hayır! Hayır! Dönüp duran yıldızları tanıklığa çağırı-rım."²⁰ Daha sonra onun basit düz bir yüzeyde ya da yuvarlak olmayan bir kütle içinde akıp gitmediği zannına kapılmayalım diye, sağlam bir şekilde uyarı yapıp kesin ve gerçek bir bilgi vererek şöyle buyurur: "Hepsi uzayda yasalarımız doğrultu- [7]sunda hareket ederler."²¹ Bu ayette geçen "felek" ifadesi Arap dilinde o şeyin dairesel oluşunu gösterir. Sonra uzayın şeklini tanımada basiret ve bilgimizi arttırmak için şöyle buyurur: "Onlar tepelerindeki gökyüzüne hiç bakmıyorlar mı? Onu nasıl inşa ettik, güzelleştirdik ve bütün kusurlardan, eksikliklerden nasıl arındırdık."²² Yani dönüşünü gerçekleştirmeye ve devam ettirmeye bağlı olarak onda ne bir yarık ne bir kopukluk ne

14 Bakara, 2/269.

15 Yâsîn, 36/39.

16 Yûnus, 10/5.

17 Rahmân, 55/5.

18 Tevbe, 9/36.

19 Yâsîn, 36/38.

20 Tekvîr, 81/15.

21 Yâsîn, 36/40.

22 Kâf, 50/6.

de bir kesinti vardır. Bu da ancak küresel cisimler ve çember şeklinde olan yüzeyler için söz konusudur. Astrologların Allah'ın kendilerinden uymalarını istemiş olduğu yola girerek, kanıtlarla dairenin en büyük yüzey olduğunu, küre tarzındaki cismin de cisimlerin en büyüğü olduğunu kanıtlarla ispat etmeleri de bu açıdan anlamlıdır. Bu durum yarıçapı dairenin yarıçapı ve dünyanın eksenini şeklinde olan bütün açılar ve kavvisli şekiller için de geçerlidir. Zira dairenin yüzeyi bu dairesel niteliğiyle yüzeylerin en büyüğü, küre şeklindeki bir cisim de bu küresel niteliğiyle bütün cisimlerin en büyüğüdür. Kendi merkezi etrafında dönen her cisim, kendisini kuşatan ve kendisinden büyük, şekli küre tarzında olan bir boşluğa muhtaçtır. Aksi takdirde dönemez. Küre ise kendisi dışında bir şeye ihtiyaç duymadan kendi merkezi etrafında döner. Hareket eden her cismin hareketinin sonlanıp sabitleneceği bir noktası vardır. Ancak yuvarlak cismin hareketi bunun dışındadır. Zira onun hareketinin sonlanacağı noktadan zorunlu olarak hareketinin tekrar devam etmesi gerekir. Çünkü normalde hareket ya düz yüzeyde ya da dairesel yüzeyde olur. Düz yüzeyde hareket sonlanacağı için, zorunlu olarak hareketin devamını sağlayan bir desteğin olması gerekir. Dairesel cisimde bitiş noktasına gelindiğinde durma sorunu olmadan hareket devam eder. Çünkü sona erme noktası olmayan cisimde, hareketin sağlanmasına da ihtiyaç yoktur. Hareket ancak sona erme noktası olanlarda söz konusudur. Düz alanda harekete başlayan cisim kendisi için varsayılan bir yerden başka bir yere varacağı mesafeyi kat eder. Hedefine vardığında ise artık yol almasına gerek kalmaz ve zorunlu olarak durur. Kendi merkezi etrafında hareket edip dönen cismin ise belli bir mesafeyi kat ettikten sonra hareketinin sona ermesi söz konusu değildir. Yüce Allah'tan yüz çeviren, O'nun hidayet ve dosdoğru yolundan uzak duran, yerin ve göğün yaratılışı hususunda aklını, bilgisini, teorik ve pratik zekâsını kullanmayan kişi ne kadar da tuhaftır. Oysa Yüce Allah bunları o kadar teşvik etmiş ve terk eden toplumu cahil olarak nitelemiş, bunlardan yüz çevirenleri de kinamıştır.

Evrenin işi ne kadar hayranlık vericidir. Onun niteliği ise [8] onu anlamaya çalışmaktan ve onu bilmekten daha uzun sürelidir. Bu çalışmamızda âlimlerin derlemesinden ve onların özet çalışmalarından kaynaklanan, evrenin birçok yönüyle ilgili özet bir açıklama bulacaksınız inşallah.

Allah uzayı, ortasında hızla dönen bir küre gibi yuvarlak bir şekilde yerleştirdi. Yerküreyi de boşlukta duracak şekilde kürenin yuvarlaklığı gibi ölçülü bir tarzda uzayın içine yerleştirdi. Uzay boşluğu, yerküreyi altından, üstünden ve bütün yönlerinden belli bir ölçüde kuşatmaktadır. Yerküre tıpkı yumurtanın sarısı gibi uzay boşluğunun merkezindedir. Biri kuzeyde diğeri de güneyde olmak üzere iki kutup arasında dönmektedir. Her iki kutup arası 180 derecedir. Çünkü uzay baştan sona dönüldüğünde 360 derecedir. İlki doğudan başlamak üzere her gün ve gece iki kutup arasında bir kez döner. Tekrar aynı noktaya, yerkürenin başından sonuna 24 saatte varır. Göğün ortası kubbe diye isimlendirilir. Bu onunla, dört yön arasının eşitlendiği noktadır. Her yön arası 90 derecedir. Her iki kutuptan biri üzerinde dönüş, onun yarısıdır. Kutbun altında göğün dönüşü tıpkı değirmen taşı gibidir. Kubbenin altındaki dönüş ise el değirmeni gibidir. Kubbe ise yerin merkezidir. Orada duran kişi, iki yönden de her iki kutbu görebilir, onların sonrasında ise görebileceği ne bir yıldız ne de bir gök cismi vardır. Merkezden hafif kayınca her iki kutuptan biri ona görünmez. Diğeri ise onun dönüşü kadar yükselir, kutba tam yükselince altındaki yıldızlar görünür. Bu durumda kişi nerede durursa dursun onunla gök arasında az bir mesafe vardır. Terazi ve koç burcu her iki kutbun yükselişinin eşitlendiği noktadır. Bu her iki burcun yörüngeleri gök kubbededir. Gök kubbeyle kuzeydeki yengeç dönencesi arasında "mil" diye adlandırılan 24 derece vardır. Oğlak burcu ile gök kubbe arasında yine "mil" olarak adlandırılan 24 derece vardır. Sonra Küçükayı-Büyükayı takımyıldızının yörüngesine 30 derece, kutba ise 36 derece vardır.

İnsanlar kubbe ile Küçükayı-Büyükayı takımyıldızı arasın- [9] da kuzey yarım kürede yaşamaktadırlar. Burası yedi bölgeye

ayrılmıştır. Bundan arta kalan bölge ise yerleşime uygun değildir. Güney yarım kürede ise Allah'ın dilediği varlıklar yaşamaktadırlar. Kubbenin altında yerleşmiş olanlar için gece ve gündüz sürekli olarak eşittir. Gece 12 saat, gündüz de 12 saattir. Kubbenin bir derece eksen eğikliğiyle yazın gündüzler, kışın geceler uzar. Bu uzama kubbeden 66 derece uzaklaşınca kadar devam eder. Böylece yazın başında, gündüz uzamasının son noktası olan 24 saate kadar çıkar, gece kaybolur. Kışın ilk başında ise gece 24 saate çıkar, gündüz kaybolur. Gündüzdeki artış gece saatlerinin azalmasına, gecedeki artış ise gündüz saatlerinin azalmasına yol açar. Ta ki bu durum az önce sözünü ettiğimiz noktaya varınca son bulur. Çünkü bu bölgede gece ile gündüz hep 12'şer saattir. Sonra bu işlem ve hesap tekrar farklılık gösterir. Zira bu durum ne sabitlenebilir, ne de bu hesaba herhangi bir müdahale olabilir. Kişi yerkürenin neresinde durursa dursun önü de arkası da 90 derecedir. Sağından da solundan da aynı dereceler geçer. Bu onun görüş sahasıdır, gündüzünün ve gecesinin olduğu yerdir. Çünkü yerkürenin yarısı aydınlatıcı gündüz, bir diğer yarısı da zifiri karanlıktır. Bunlar ardı sıra birbirlerini izlerler. Etrafında ışık saçıcı ve aydınlatıcıların olduğu dönen tüm küresel cisimlerde durum böyledir.

Bilim adamlarının yerkürenin şekliyle ilgili görüş ayrılıklarının yanı sıra, yukarıda geçen bölümde yerküre ve şeklini anmakla, göğün küre şeklinde olduğunu ve içindeki yıldızların da küre gibi dönme nedenini ortaya koyduk. Bu konuya değinmekle, anlattıklarımızı kanıtlama ihtiyacı hâsıl oldu. Bu yüzden onu bu bölümde açıkladık ve nedeninden söz ettik. Ahmed b. Muhammed b. Kesir el-Fergânî,²³ *Gök Cisimlerinin Esasları* adlı kitabında şöyle demiştir:

- 23 Astronomi ve matematik ile coğrafyaya katkıda bulunan önemli ilim adamları arasında, Cevâmiu ilmi'n-nücûm ve harekâti's-semâviyye adlı eserin yazarı Ahmed b. Muhammed b. Kesir el-Fergânî (ö. 247/861'den sonra) yer alır. Fergânî, Mütevekkil - Alellah (847-861) tarafından Fustat'ta (eski Kahire) "el-mikyâsü'l-kebîr" in (Nil'in taşıdığı sırada yüksekliğini tesbit için yapılan ve 861'de tamamlanan ölçüm aleti) yapımını teftiş etmekle görevlendirilmiştir, S. Maqbul Ahmad, "Coğrafya", *DİA*.

"Göğün küre şeklinde olduğu, içindeki bütün yıldızlarla birlikte, biri kuzey diğeri de güney bölgesinde olmak üzere her iki sabit ve hareketsiz kutup üzerinde küre gibi döndüğü hususunda bilginler arasında bir görüş ayrılığı yoktur. Bunun kanıtı, yıldızlar doğudan çıkmaya başlar, hareketlerindeki tek düzen içerisinde, cisimlerinin ölçülerine ve birbirlerinden farklı olan boyutlarına göre göğü ortalayınca kadar, azar azar giderek yükselirler. Daha sonra yine bu uyum ve düzen içerisinde batıya doğru yukarıdan aşağıya inişe geçerler. Onun hareketlerinin, hızlanarak veya yavaşlayarak değişmeyen, ölçülü dönüşlerle olduğunu görürsün. Sanki yerküreye yapışıp sabitlenmiş, onun bir tur dönüşüyle, onların hepsi döner. Bilim adamlarının kanıtlarla elde ettikleri sonuç göstermektedir ki göğün şekli, tıpkı kürenin şekli gibidir. Bunu onlara, kuzey yarım kürede bulunan ve yerküreden sürekli açık bir şekilde izlenebilen her iki kutup yıldızı, Küçükayı-Büyükayı takımyıldızları ve onlara yakın olan diğer yıldızların dönüşü açık bir şekilde göstermektedir. Bu yıldızların tümü sanki bir noktada dönüyormuş gibi birbirlerine paralel daireler çizerek dönerler. Onlardan bu noktaya en yakın olanı küçük bir daire etrafında döner, onun hareketinin yavaş olduğu sanılır. Bu noktaya en uzak olanı ise en yakın yıldızın etrafında döndüğü daireye göre daha büyük bir daire etrafında döner. Onun hareketi, etrafında döndüğü dairenin büyüklüğüne ve bu noktadan uzaklığına göre daha hızlı olur. Bu noktadan başlayan uzaklık ise yıldızların yerin altında kaybolmasıyla son bulur. Kaybolan yıldızlardan bu noktaya en yakın olanların yerküre üzerinde kalışları, uzun süre kaybolmalarına dek sürer. Yerkürenin altında kayıp hâlde durmaları ise kısa bir sürede doğrularıyla sona erer. Kaybolan yıldızlardan bu noktaya en uzak olanlar ise ortaya çıkış süreleri daha az, kayboluş süreleri daha çoktur. Ancak, bu kaybolan ve kaybolmayan tüm yıldızların aynı anda birbirlerine paralel ve uyum içinde dönmelerine engel değildir. Onlar sanki bir tek küre etrafında dönerler. Bu noktanın kürenin her iki kutuplarından biri olmasının zorunluluğundan dolayı, göğün küre şeklinde olduğu, dönüşünün de yine küre gibi olduğu kanıtı daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır."

[10]

[11] Bütün bunlardan sonra, bazı insanların sandığı gibi gök dümdüz olsaydı, göğün uç noktalarının aynı oranda bize uzak olmazdı. Aksine göğün bize en yakın olan bölgelerinin başımızla aynı hizaya gelmesi gerekirdi. Bunu, uzaklığı daha fazla olan ufuklardaki bölgelerde düşünürsek güneş, ay ve yıldızların doğuş esnasında uzak oluşlarından dolayı, gözümüze küçük görünmeleri ve gizli kalmaları, göğün ortasına doğru geldikçe de gözümüze yakınlaştıklarından dolayı giderek büyümelerinin devam etmesi gerekirdi. Aynı şekilde batış esnasında giderek küçülmeleri ta gözden kaybolup görünmez hâle gelinceye dek bunu sürdürmeleri gerekirdi. Oysa biz bunun böyle olduğunu görmüyoruz. Ancak biz doğuş, tepe noktaya varış ve batışların belli bir düzen içinde olduğunu, üstelik doğuş ve batış anındaki görünümünün, tepe noktaya varışta kine göre daha büyük olduğunu görmekteyiz. Güneş ufukta batarken sanki ufuk onu kesiyormuş gibi hacminden bir bölümünün giderek kaybolduğunu daha sonra diğer bölümün de kayboluşunu görüyoruz. Ayın durumu da aynı şekildedir. Onu doğuş ve batış esnasında, tepe noktadaki duruşuna göre daha büyük görmemiz, bunun böyle olduğunu göstermez. Ancak yeryüzünden sürekli yükselen su buharı, gözlerimizle ufuk arasında perde olur ve biz onu büyük olarak görürüz. Bu durum özellikle kış aylarında ve yağmurun hemen sonrasında yüksek nem oranından dolayı oluşan buharlı havada daha belirgin bir şekilde hissedilir. Güneş ve ay, doğuş ve batış esnalarında gerçekten de büyük görünürler. Birisi berrak bir suyun dibine herhangi bir şey attığında, o şey ona gerçekte olduğundan daha büyük görünür. Berrak ve derinliği fazla olan her su, dibindeki bize büyük gösterir. İşte bu ufuklardaki yıldızların büyük görünmelerinin sebebidir.

Dünyanın Yuvarlaklığı

[12] **Kara ve Deniz Başta Olmak Üzere, Yerin Bütün Bölümleriyle Küre Şeklinde Olduğuna Dair Bölüm**

Aynı şekilde bilginler, kara ve deniz başta olmak üzere, yerin bütün bölümleriyle küre şeklinde olduğu hususunda gö-

rüş birliğine varmışlardır. Bunun kanıtı ise güneş, ay ve diğer yıldızların doğuş ve batışlarının yerkürenin bütün bölgele-
rinde aynı anda olmayışlarıdır. Aksine bunların doğuşu yer-
kürenin doğu bölgelerinde, batı bölgelerine göre daha önce
gerçekleşmektedir. Aynı şekilde batışları da doğuşlarına göre
doğu bölgelerinde daha önce gerçekleşmektedir. Bu durum
gökte meydana gelen olaylar için de geçerlidir. Zira orada
meydana gelen bir olayın zamanı, yeryüzünün farklı bölgele-
rinde değişken olabilir. Örneğin; ay tutulması, doğu ve batıda
birbirinden uzak iki bölgede gözetlendiğinde, tutulma süresi
bu bölgelerden doğuda gecenin üç saati olarak izlenebilirken,
bunun –bölgeler arası mesafe de göz önünde bulundurula-
rak– batı tarafında üç saatten az bir sürede izlenebileceğini
söyleyebiliriz. Doğudaki izlenme süresinin fazlalığı, güneşin
bu bölgede batıya göre daha erken battığını gösterir. Bu anlat-
tığımız şey, aynı şekilde birbirinden uzak iki bölgede zamanı
bilinen büyük bir yıldızın ortaya çıkış ve kayboluş zamanını
izlerken de geçerlidir. Bunda da doğudaki izleme süresi, ba-
tıya göre daha fazladır. Bu değişkenlik yeryüzünün doğu-batı
bütün yerleşkelerinde geçerlidir ve bunda hiçbir sapma ola-
maz. Aynı durum kuzey ve güneyde birbirinden uzak bölge-
lerde de izlenebilir. Zira kuzeyden güneye doğru hareket eden
biri, daha önce sürekli gördüğü bazı yıldızların kaybolduğu-
nu, aynı şekilde güneyden hareket eden biri için de daha önce
sürekli doğuşunu izlediği bazı yıldızların tek düzen içinde
ebediyen kaybolmaya yüz tuttuğu görülür.

Bu anlattıklarımızın tümü, yeryüzünün küre şeklinde ol- [13]
duğunu ve döndüğünü kanıtlar. Bütün bunlardan sonra yer-
yüzünün dümdüz olduğu varsayılırsa o zaman yukarıda an-
lattıklarımızın hiçbirisi gerçekleşmezdi. Yıldızların doğuşu bü-
tün bölgelerde aynı anda olur. Yeryüzünün kuzey ve güneyi
arasında hareket eden biri için yıldızlardan sürekli görün-
enler hiç kaybolmaz, sürekli gizli olanlar da hiç ortaya çıkıp gö-
rünmezdi.

Evren ve Dünya

Yerkürenin, Gökkürenin Tam Ortasında ve Onun Merkezi Gibi Durduğu, Küçüklük Açısından Göğe Göre Onun Ölçüsünün Dalrenin İçindeki Bir Nokta Kadar Olduğu Hususundaki Bölüm

Yerkürenin göğün tam ortasında olduğunun kanıtı daha önce yıldızlarla ilgili bölümde geçti. Onlardan her biri göğün her tarafından eşit mesafede görünmekteydi. Bu da gök ile yer arasındaki mesafenin her yönden eşit olduğunun kanıtıdır. Bu şekilde zorunlu olarak yerküre, göğün tam ortasıdır. Bunun en açık kanıtlarından biri de şudur: Eğer yerküre göğün ortasında olmasaydı, göğün bir bölgesi diğerine göre yere daha yakın olacak ve bu durumda göğe yakın olan bölgede oturanlara sürekli olarak göğün yarıdan az bir kısmının, göğe uzak olan bölgede oturanlara ise göğün yarıdan fazlasının görünmesi gerekirdi. Bu ise orada görünen gerçeğe aykırıdır. Çünkü yerkürenin bütün bölgelerinde yaşayan insanların tümüne altı burcun yıldızları sürekli olarak görünür, diğer altısı ise görünmez. Bu yerkürenin küçüklük bakımından göğe göre bir nokta gibi olduğunun kanıtıdır. Çünkü yerküre göğe göre daha büyük olsaydı, yeryüzünde yaşayanların tümü, sürekli olarak göğün ancak yarıdan daha az bir bölümünü görebileceklerdi.

- [14] Aynı şekilde yerküre göğün tam ortasında olunca, göğü ikiye ayıran tavan, göğün merkezi olan yerkürenin merkezinden geçerdi. Yeryüzünde bulunan herkes için gökten görünen kısmın yarım olması ve bunda hissedilir herhangi bir sapmanın olmaması bize şunu kanıtlamaktadır: Yerin üstünden en uç noktalarına kadar göz gezdirilen tavanla, yerin merkezinden geçen tavan arasında hissedilebilir hiçbir fark yoktur. Yerkürenin, gökkürenin yanında bir nokta gibi olmasının zorunluluğundan dolayıdır ki yerin merkeziyle üstü arasındaki dereceyle, göğe doğru olan derece belirgin olmaz. Bu düşünceyi ifade ettikten sonra yıldızların büyüklük ölçüleri bağlamında şunu söyleyebiliriz: Görünümü açık ve ortada olan ve gökte

izlenebilen en küçük yıldız, yerküreden daha büyüktür. Gökteki en küçük yıldız ise gökte bir nokta gibi görülür. Şunu söylemek daha uygun olur: Yıldızların en küçüğünden bile küçük olan yerin büyüklüğü, göğün büyüklüğüne oranla pek bir şey ifade etmez. Bu anlattıklarımızdan ortaya çıkan sonuç şudur: Evrenin ortasında olan yerküre bir merkez gibidir. Onu her tarafından kuşatan bir atmosfer tabakası vardır. Gök de bir küre tarzında atmosferi kuşatmaktadır. Yerküre, küçüklük bakımından gökküreye oranla, dairenin içindeki bir nokta gibidir.

Uzay ve Cisimleri

Göğün Hareketlerinden İlk İki Hareket Hususundaki Bölüm. Bunlardan Biri, Doğudan Başlayıp Batıda Sona Eren ve Kendisiyle Gece ve Gündüzün Oluştığı Günlük Hareket, Diğeri Batıdan Başlayıp Doğuda Sona Eren ve Burçlar Kuşağında Görünen Yıldızların Hareketi

Daha önce yerküre ve gökkürenin şeklinden söz etmiştik. Buna, gökkürenin ilk hareketlerinden gözlemlenenleri anlatarak devam edelim. Gökküreden izlenebilen hareketlerden ilk olanının iki türlü olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi günlük harekettir ki bununla gece ve gündüz oluşur.

Çünkü güneş, ay ve yıldızlar her gün ve gece tek düzen ^[15] içinde, her iki sabit kutba eşit hızda ve periyodik dönüşlerle bir tur döner. Bu, her iki kutbun ilk hareketi diye adlandırılır. Bunlardan biri kuzeyden geçendir ki buna daha önce değindik. Diğeri ise bunun karşılığında güneyden geçendir. Yıldızların bu hareketin sağladığı dönüşle birbirlerine paralel daireler çizerek yörüngelerinde akıp gitmeleri gerekir. Bu dairelerin en büyük olanı, gün dönümü diye adlandırılan ve ilk hareketin meydana geldiği bölgede olan dairedir. Zira gökküre ikiye ayrılır ve onun her iki kutba olan uzaklığı eşittir. Bu dairenin gün dönümü diye adlandırılmasının nedeni, güneş bu dairenin üstünden geçtiğinde –ki Allah izin verirse bundan sonra açıklayacağımız şekilde– bütün yerkürede gece ve gündüz eşit olur.

İkinci hareket, ilk hareketin olduğu her iki kutbun dışında olan diğer iki kutupta, ilk hareketin olduğu yönün ters istikameti olan, batıdan doğuya doğru, güneş ve yıldızlarda gözlemlediğimiz harekettir. İkinci hareketin olduğu yerde gerçekleşen ve dıştaki her iki kutba mesafesi eşit olan bu büyük daire ise burçlar kuşağının ortasındaki daire olarak adlandırılır. Güneş, buna özgü hareketiyle batıdan doğuya doğru bir çizgi çizer. Bu da birbirine eşit on iki kısma ayrılır. Bunların isimleri şunlardır: 1) Koç, 2) Boğa, 3) İkizler, 4) Yengeç, 5) Aslan, 6) Başak, 7) Terazi, 8) Akrep, 9) Yay, 10) Oğlak, 11) Kova, 12) Balık. Her burç arası 30 derecedir. Dairenin tümü 360 derece olur. Her derece 60 dakikadır. Burçlar kuşağı dairesinin, gün dönümü dairesini karşılıklı iki noktadan kesmesinin zorunluluğu ve ondan uzaklaşıp kuzey ve güneye eşit mesafede oluşu sebebiyle, güneyden başlayıp kuzeye doğru gün dönümü noktasında sona eren ve güneşin üzerinden geçtiği bu nokta ilkbahar gün dönümü diye adlandırılır. Bu nokta koç burcunun ilk başlangıcıdır.

- [16] Güneşin güneyden, kuzeye doğru üzerinden geçtiği diğer nokta ise sonbahar gün dönümü diye adlandırılır. Bu da terazi burcunun ilk başlangıcıdır. Gün dönümü noktasında, ilki koç burcuyla başlayıp başak burcuyla sona eren altı kuzey burcu ve ilki terazi burcuyla başlayıp balık burcuyla sona eren altı güney burcu meydana gelir. Uzayda kuzeyden güneye doğru yatay bir şekilde bu her iki dairenin kutuplarından geçen üçüncü bir daire oluşur ki bu daire, her iki göğün kutuplarına doğru yol çizen daire olarak adlandırılır. Bu daire gün dönümü yörüngesiyle, yıldızlar yörüngesinden her birini ortadan ikiye böler. Onun yıldızlar yörüngesini kuzey ve güney yönlerindeki gün dönümüne en son uzaklık ve mesafede olan her iki noktada bölmesinin gerekliliği vardır. Bu kuzey nokta, yaz gün dönümü noktası diye adlandırılır ki bu da yengeç burcunun ilk başlangıcıdır. Güney noktası ise kış gün dönümü diye adlandırılır ki bu da kutuplara doğru yol çizen dairede olan oğlak ve yay burcunun ilk başlangıcıdır. Bu birbirinin simetrigi olan her iki noktayla gün dönümü noktası arasındaki açı,

yıldızlar yörüngesinin gün dönümü noktasından saptığı açıdan daha fazladır ki bu da Batlamyus'un bulduğu hesaba göre, dairenin iç açılarının toplamı 360 derece olarak temel alındığında, 23 derece 51 dakikadır. Ancak, Me'mûn'un yapmış olduğu zorlama kıyasa ve bununla ilgili topladığı bir grup ilim adamına göre, 23 derece 33 dakikadır. Bütün bu anlattıklarını-mızdan ortaya çıkmaktadır ki yörüngelerinde hareket eden yıldızlar, burçlar kuşağının her iki kutbunda, batıdan doğuya doğru kendilerine özgü bir hareketle döner. Onların tümünü ve diğer yıldızları doğudan batıya doğru olan ilk hareket döndürür. Kutuplardan geçen daire ise ilk hareketin oluştuğu ve geçtiği yerdir.....²⁴

İlk dönüşün gerçekleştiği gün dönümünde göğün iki kutbu [17] hareketsiz ve sabittir. Burçlar kuşağının her iki kutbu ise gün dönümünün her iki kutbu etrafında ilk hareketle birlikte hareket eder. Bunlar bulundukları konum gereği her iki göğün kutupları etrafında bir daire çizerler.

Hacimler ve Boyutlar

Hacimler ve Boyutlar Hakkında Açıklama

Ebû Ma'sher, yıldızlar hakkında bilgi sahibi olmak isteyen insanlarda şu dört şeyin bilinmesinin gerektiğini söyler:

1. Yıldızların hareketleri, uzunluk ve genişlik yüz ölçümleri.

2. Yörüngelerindeki hareketlerinin farklılıklarından dolayı değişik görünümlere girerek ortaya çıkmaları, güneş ve ayın tutulması sonucunda zirveye çıkıp gözden kayboluşları ve tekrar geri dönmeleri.

3. Hacimleri hakkında bilgi.

4. Yerkürenin merkez noktasına ve birbirlerine olan uzaklıkları.

İlk iki maddeyi –ki onlar güneş, ay ve yıldızların hareketlerinin farklılık sebepleridir– sebepleri ve amaçlarıyla açıklığa

24 Bu şekildeki noktalar, nüshada okunamayan yerleri belirtir. (Ed.)

kavuşturduk. Onların basit yüz ölçümleriyle ilgili açık kanıtlarını *el-Macestî* adlı eserde geçtiği şekilde verdik. Bu eserden çıkardığımız sonuçları, *Âlemler ve Göklerin Oluşumu* ile ilgili kitaba koyduk. Bu dört maddeden kalan iki maddeyi de –ki onlar yıldızların boyutları ve hacimlerinin büyüklüğüyle ilgilidir– Allah'ın izni ve yardımıyla açıklığa kavuşturacağız. Biz yörüngelerinde hareket eden yıldızların, gökte daire şeklini aldığını, uzayın gökküreyi daire şeklinde kuşattığını, her dairenin başlangıç ve bitişinin, merkez diye adlandırılan, evrenin tam orta noktası olduğunu, yerkürenin de göğün tam ortasında ve bir nokta gibi göğün merkezi olduğunu, yıldızlar, gökler ve evrenin yerkürenin etrafında döndüğünü öğrenirken bundan önce, diğer cisimlerin hacimlerinin kendisiyle karşılaştırılarak ölçüldüğü yerkürenin büyüklüğünü öğrenmemiz gerektiğinin farkına vardık.

İlk Açıklamamız Boyutlar Hakkındadır

Boyutlarla ilgili ilk söz edeceğimiz, yerküreyi kuşatan büyük dairedir ki onun yuvarlaklığının çevresi 24 bin mildir. Eski bilginlerin çoğunluğu, bir çizgi üzerinde bulunan iki meridyen arasında buldukları hesaplama yöntemini, gün dönümünü çevreleyen dairesel çizgilerin çaplarını hesaplamada kullandılar.

- [18] Böylece yerküreyi kuşatan büyük dairenin iki çizgisi arasındaki enlemin 360 dereceden bir derece, mil olarak da 66 mil ve $3/1$ mil; çapını ise kendisini kuşatan sularla birlikte yaklaşık 7.636 mil, bunun yarısını ise yaklaşık 3.718 mil olarak buldular. Ateş ve havanın her ikisinin birlikte son bulunduğu sınır ise ayın yerkürenin merkezine olan en yakın mesafesi kadardır ki bu yerkürenin yarıçapına denk gelen 33 derece 30 dakikadır. Bu da mil olarak 128 bin mil ve milin $2/3$ 'ü ve $16/60$ 'ıdır. Ayın yerkürenin merkezine en yakın mesafesi az önce değindiğimiz miller gibidir. Yerkürenin merkezine en uzak mesafesi ise 64 mildir. Yerkürenin yarıçapına olan en uzak mesafesi, milin $1/6$ 'sıdır. Bu da mil olarak şu ölçülerde olur: 244.988 mil ve $1/3$ mil. Yerkürenin son noktada olan gölgesinin, ayın merkezine olan uzaklığı –ki ay, yerküreye en

yakın mesafede olması durumunda- 268 mildir. Yerkürenin yarıçapına uzaklığı ise -ki bu durumda güneş yerküreye orta uzaklıktadır- mil olarak şu ölçülerde olur: 1.023.224 mildir. Yerkürenin son noktada olan gölgesinin ayın merkezine olan uzaklığı -ki ay, bu durumda en uzak mesafededir- 203 mil ve milin 6/5'idir. Yerkürenin yarıçapına olan uzaklık mesafesi mil olarak yaklaşık şu ölçülerde olur: 1013 mil ve 3/1 mildir. Bu, güneşin yerden ortalama uzaklıkta olması hâlidir.

Merkür gezegenine gelince, yerkürenin merkezine en yakın mesafesi 64 mil ve milin 6/1'idir. Yerkürenin yarıçapına ^[19] en yakın mesafesi ise mil olarak şu ölçülerdedir: 244.988 mil ve 3/1 mildir. Yerküreye en uzak mesafesi ise 166 mildir. Yerkürenin yarıçapına en uzak mesafesi mil olarak yaklaşık şu ölçülerde olur: 633.788 mildir.

Venüs gezegeninin yerkürenin merkezine en yakın mesafesi, Merkür'ün yerkürenin merkezine en uzak mesafesine eşittir. Yerkürenin merkezine en uzak mesafesi ise 1.077 mildir. Yerkürenin yarıçapına en uzak mesafesi mil olarak yaklaşık şu ölçülerde olur: 4.119.622 mildir.

Güneşin yerkürenin merkezine en yakın mesafesi ise 1.100 mildir. Yerkürenin yarıçapına olan en yakın mesafesi mil olarak şu ölçülerdedir: 4.428.888 mildir. Güneşin, yerkürenin merkezine en uzak mesafesi 1.260 mildir. Yerkürenin yarıçapına en uzak mesafesi ise yaklaşık olarak şu ölçülerde olur: 4.810.680 mildir.

Mars gezegeninin, yerkürenin merkezine en yakın mesafesi, güneşin yerkürenin merkezine olan en uzak mesafesine eşittir. Yerkürenin merkezine en uzak mesafesi ise 8.820 mildir. Yerkürenin yarıçapına en uzak mesafesi mil olarak yaklaşık şu ölçülerde olur: 33.682.760 mildir.

Jüpiter gezegeninin yerkürenin merkezine en yakın uzaklığı, Mars'ın yerkürenin merkezine olan en uzak mesafesine eşittir. Jüpiter'in yerkürenin merkezine en uzak mesafesi 4.187 mildir. Yerkürenin yarıçapına olan en uzak mesafesi ise mil olarak yaklaşık şu ölçülerde olur: 54.560.966 mildir.

- [20] Satürn gezegeninin yerkürenin merkezine olan en yakın mesafesi, Jüpiter'in yerkürenin merkezine olan en uzak mesafesine eşittir. Satürn gezegeninin yerkürenin merkezine en uzak mesafesi, 19.880 mildir. Yerkürenin yarıçapına olan en uzak mesafesi ise mil olarak yaklaşık şu ölçülerde olur: 75.901.840 mildir.

Sabit yıldızların yerkürenin merkezine olan mesafeleri 20.000 mildir. Yerkürenin yarıçapına olan mesafeleri ise mil olarak yaklaşık şu ölçülerde olur: 76.360.000 mildir.

Gezegenler

İkinci Açıklamamız Gezegenler Hakkındadır

Uzaydaki cisimlerin ölçüleri ve birbirlerine olan çaplarına gelince, yerin çapı bir derece olarak düşünüldüğünde, ayın çapı 17 dakika ve 32 saniye olur. Yerin çapı ayın çapına göre, 3,5 kattan az bir miktar fazladır. Yerkürenin çapı az önce belirttiğimiz gibi olunca, ayın çapı mil olarak şu ölçülerde olur: 2.200,45 mil ve yaklaşık 6/5 mildir. Yerkürenin büyüklüğü, ayın büyüklüğünün yaklaşık 39,4 katıdır. Güneşin çapı, yerkürenin çapının yaklaşık 5,5 katıdır. Bu mil olarak 41.000.998 mildir. Güneşin çapı ise ayın çapının yaklaşık 18 katı ve bunun 5/4'üdür. Güneşin büyüklüğü, yerkürenin büyüklüğünden 100,66 ve onun 8/3 katıdır. Güneşin büyüklüğü, ayın büyüklüğünün yaklaşık olarak 6600.44,5 katıdır.

Yerkürenin çapı, Merkür'ün çapının 28 katından biraz fazladır. Böylece Merkür'ün çapı 200,37 mil olur. Merkür'ün büyüklüğü, yerkürenin büyüklüğünün 22/2'sidir.

- [21] Venüs'ün çapı, yerkürenin çapının 17/1 dakikasıdır. Yerkürenin çapı, Venüs'ün 3 kat ve 17/9 katıdır. Böylece Venüs'ün çapı mil olarak yaklaşık 1100,91 mil olur. Venüs'ün büyüklüğü ise yerkürenin büyüklüğünün 44/1'idir.

Merkür'ün çapı, yerkürenin çapının yaklaşık 7/1 katından biraz fazladır. Bu da mil olarak yaklaşık 7700,27 mil ve 7/6 mildir. Merkür'ün büyüklüğü ise 49/15 katından biraz fazladır.

Jüpiter'in çapı, yerkürenin çapının $4.10/4$ katıdır. Bu da mil olarak 33000,16 mil ve $5/3$ mil olur. Jüpiter'in büyüklüğü, yerkürenin yaklaşık 81,5 ve $4/1$ katıdır.

Satürn gezegeninin çapı, yerkürenin çapının $4,6/4$ katıdır. Bu da mil olarak 32.000.786 mildir. Satürn gezegenin büyüklüğü ise yerkürenin yaklaşık, 79,5 katıdır.

İlk doğuş anında görülen sabit yıldızlar –ki onlar sabit yıldızların en büyüğüdür– 15 tanedir. Onlardan her birinin çapı, yerkürenin çapının 4,5 katı ve $22/1$ katıdır. Bu ölçü mil olarak 34.000.780 mil ile $7/4$ ve 7,5 mildir. Onların büyüklüğüne gelince, onlardan bir yıldızın büyüklüğü, yerkürenin yaklaşık 94,5 katıdır. Altıncı derecedeki sabit yıldızlara gelince, onlardan bir yıldız, yerkürenin 16 katıdır.

Sonuç olarak varlıkların en büyüğü Güneş'tir. İkincisi ilk doğuşta görünen sabit 15 yıldızdır.

Üçüncüsü Jüpiter, dördüncüsü Satürn, beşincisi kalan di- [22]ğer sabit yıldızlar, altıncısı Mars, yedincisi Yerküre, sekizincisi Ay, dokuzuncusu Venüs, onuncusu ise Merkür'dür.

Biraz önceki açıklamalarımızla her bir gök cisminin diğerine olan boyutunu, her birinin diğerine göre büyüklüğünü ve her birinin diğerine göre çapını ortaya koymuş olduk.

Dünya ve Özellikleri

Bilgimizin Ulaşabildiği Düzey Çerçevesinde Yerküre, Onun Şekli, Büyüklük Ölçüsü, Niteliği, Şehir ve Yapılarının Nitelikleri, Ondaki Yollar ve Ülkelerin Özellikleri

Allah daha iyi bilir ama yerin küre şeklinde olduğu söylenmektedir. Onu çepeçevre kuşatan ve atmosfer dediğimiz büyük daire, 24.000 mildir. Çapı ise yaklaşık olarak 7.636 mildir. Yerkürenin meridyenlerinin, astronomi biliminin ince hesaplarına göre, 21.600 meridyen olduğu söylenir. Her 3 mil, bir fersah; bir fersah ise 12.000 zirâ'dır –ki bu da arazi ölçümünde kullanılır–; her zirâ, 3 şibrdir. Adım ise arazinin arşınlandığı bir zirâ'a denktir. Mil, 4.000 zirâ'dır. 4 fersahlık mesafe olan

berid ise 12 mildir. Meşrik, 6 mildir, ki bu da 2 fersaktır. Galve, 500 zirâ'dır. Fersah ise 24 mildir.

Yerkürenin merkezi olarak kabul edilen ve "kubbe" diye adlandırılan yer, "ezin" adındaki bir meridyendedir. Bu bölgede zamansal olarak hiçbir şekilde gündüz saatleri gece saatlerini, gece saatleri de gündüz saatlerini geçmez. Böylece bu bölgenin gündüzleri de, geceleri de sürekli 12 saat olur. Kubbe diye adlandırılan bu noktadan sapma olunca, kuzey ve güneyde, gündüz ve gece saatleri değişmeye başlar ve kubbeden uzaklaşma oranında saatlerde artış olur. Anlattıklarımız uzayacağı için, bu konuyla ilgili açıklamamızı burada kesmek durumundayız.

[23] **Yerkürenin Şekliyle İlgili Değişik İnanç Sahiplerinin Görüş Ayrılıkları**

İlk bölümde kısa ve öz bir şekilde yerkürenin şekli ve niteliğinden söz ettik. Bu konuda değişik inanç sahiplerinin görüş ayrılığına düştüklerini gördük. Onların görüş ayrılıklarını dile getiren cümlelere, felsefecilerden doğru bir şekilde alıntılanmış açık kanıtları, ileri gelen ilim adamlarının doğruladığı ve akıl sahiplerinden gizli kalmayan, kabul görmüş çok aydınlatıcı delillere değinerek bu bölümü noktalamak istiyoruz.

Bazı inanç sahiplerine göre yerküre, dört yön diye bildiğimiz doğu, batı, kuzey ve güney yönlerine yayılmış geniş bir alandır. Onun üzerinde yaşayan varlıklar, tek taraftadırlar ki o da yerkürenin yüksek olan tabakasıdır. Bu yüksek tabakanın karşılığı olan taraf ise yerkürenin aşağı tabakasıdır. Yerkürenin üstünde olan gök ise sadece yerkürenin üst tabakasını kuşatır, diğer bölgeleri ve aşağı tabakayı kuşatmaz. Yerkürenin etrafı, üzerindeki dağlarla kuşatılmıştır. Güneş bir anda bu dağların en üst sınırından doğar ve bir anda kaybolur. Güneş, dağın etrafındaki batışında dairesel şekil çizer. Dağ, güneş batıp tekrar doğudan dağın en üst sınırından doğmaya başlayınca kadar, yerkürede yaşayanlarla güneş arasında bir perde olur. Ay ve gökteki diğer yıldızlar da, doğuşta, batışta, kayboluşta ve dağın etrafında dairesel şekil alıştı, tıpkı güneş gibidirler.

İnanç sahiplerinden bir gruba göre, yerkürenin aşağı tabakasıyla göğün yukarı tabakası sonsuzdur. Kuzey bölgesinde, yerküreyi doğusundan ve batısından kuşatan yüksek sıra dağlar vardır.

Bir diğer gruba göre, yerküre dikey tarzda uzayan sütunlar gibidir.

Başka bir gruba göre, yerküre kubbe şeklinde olup âdeta bir yarım küreyi andırır. Gök ise yerküreyi çevreleyecek şekilde konumlandırılmıştır.

Başka bir gruba göre, yerküre, göğün bir ucuyla diğer ucunun tam ortasındadır.

Başka bir gruba göre, yıldız ve gezegenlerin dönüyor görünmeleri, yerkürenin dönüyor oluşundandır. Yoksa güneş ve göğün dönüşünden değil.

Başka bir gruba göre, yerküre sonsuz bir noktaya doğru ⁽²⁴⁾ iniş hâlidir. Gök ise sonsuz bir noktaya doğru yükselmektedir. Yıldızlar doğuda ortaya çıkıp batıda gözden kaybolur ve göçüp giderler. Güneş ve Ay da aynı şekildedir.

Yine başka bir gruba göre, göğün merkezindeki yerküre, doğadaki üç unsur olan su, ateş ve rüzgârın melekler tarafından karışım hâline getirilmesi sonucunda meydana gelmiştir. Yerkürenin kuzey bölgesi değerli kılınmış ve yükseltilmiştir. Zira onun oluşumu, bir tabakanın diğer tabaka üstüne sağlam ve ölçülü bir şekilde yayılmasıyla olmuştur. Onun en yüksek yüzeyinde, doğu ve batıyı saran ve ucu göğe uzanan yüksek bir dağ vardır. Onunla birlikte diğer dağların yerleştirilmesi, gece ve gündüzü birbirinden ayırt etmek ve evreni doğu, batı, kuzey ve güney olmak üzere dört bölüme ayırmak içindir. Bu konudaki söz ve görüş ayrılığı bu şekilde uzayıp gitmektedir. Bu konudaki bazı görüş sahipleri, ispat edilmemiş ve doğru olmayan zayıf kanıtlar ileri sürdüler. Bu görüşlere dayananlar da, akıldan yoksun, bozuk anlayışlı kimseler olup filozof ve bilim adamlarının bu konuda dile getirdikleri, ileri gelenlerin ortaya koyduğu ve aklın reddetmediği amaç ve anlamdan sapmışlardır.

Mekke

Mekke'nin Durumu ve Onu Oluşturan Nedenler; Kâbe, Kâbe'nin Yapımı ve Nitelikleri Üzerine Kısa ve Öz Bir Açıklama

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Unutmayın, insanlık için inşa edilen ilk mabet mübarek ve bütün insanlar için hidayet kaynağı olan Mekke'dedir. Orada apaçık işaretler ve İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emin olur."*²⁵

Ka'b'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Âdem, Beyt'i ilk yapan ve onda namaz kılan kişidir."

Ca'fer b. Muhammed'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Kâbe, Beytülma'mûr'un tam hizasındadır."

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Beytülharam, Beytülma'mûr'un tam hizasındadır. Oradan herhangi bir şey düşse, tam Beytülharam'ın üstüne düşer."

- [25] Ka'b'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: «Beytülharam tam Beytülma'mûr'un hizasındadır. Oradan herhangi bir taş düşse, Beyt'in tam üstündedir.» Bu rivayetin devamında ise Ka'b şunu anlatır: "Âdem, Mescid-i Harâm'ın planını çizdiğinde onu, bir bulut gölgeledi ve melek Cebrail de onun yanında idi. Cebrail onu Minâ'ya götürdü ve Minâ Mescidinin bulunduğu yerin planını çizdi. Sonra onu Arafat'a götürdü, Muarref'te²⁶ onu oturttu ve şöyle dedi: "Güneş battığında günahlarının için yedi kez tövbe et." Böylece buraya Muarref denildi. Sonra cem' (birleşme) yerine götürdü. Akşam ve yatsı namazları, yatsı vaktinde birlikte kıldı ve buna cem' adı verildi. Sonra cem'in olduğu yerde toprakta yatmasını emretti. Sabah vakti girince dağa, yani Meş'ar-i Harâm'ın olduğu bölgeye tırmanmasını emretti. Burada Muarref'te olduğu gibi günahını itiraf etti ve yedi kez Allah'tan tövbesini kabul etmesini istedi. Günahlardan tövbe ve vakfenin iki kez olması, Âdem'in çocukları için sünnet olmuştur. Kim ki Arafat'ta vakfe

25 Âl-i İmrân, 3/96-97.

26 İtiraf(günah çıkarılan) yeri, yani vakfe yeri.(Ed.)

yapmayıp da Meş'ar-i Harâm'da bir kez vakfe yaparsa onun da hacı tamamlanmış olur. Çünkü orası diğer bir muarrefdir (vakfe yeridir).

Ka'b devamla şöyle der: «Âdem, Beyt'i yapım işini bitirince, hacı olmak için Minâ ve Arafat'a vardı. Tam döneceği sırada, düz alanda meleklerle karşılaştı. Melekler: "Ey Âdem! Haccın mübarek olsun. Ancak biz senden iki bin yıl önce haccettik," dediler.

Ebü Buhterî; Mâlik b. Enes ve Zeyd b. Eslem'den rivayet ettiğine göre "Âdem, cennetten Hint toprağına atılınca, cenneti hatırlayarak üzülmeye başladı ve Allah'tan, onun yerine ibadet edeceği bir yer istedi. Allah'da Mekke'ye yönelmesi hususunda Âdem'e vahyetti. Mekke'ye gidinceye kadar bastığı her yer, imar edilmiş bir yer hâlini aldı."

Mücâhid'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Allah, Âdem'i yeryüzüne indirdiği zamandan ta Hz. İbrahim'e Kâbe'nin yerini göstermesine kadar, değişik inanç sahipleri ve birçok millet, grup grup birbirinin ardı sıra sürekli bir şekilde orayı haccederek yüceltirlerdi ve orayı harem bölgesi olarak sayarlardı."

Urve b. Zübeyr'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Beyt, Âdem onun etrafında tavaf edip yanında ibadet etsin diye bugünkü yerine kurulmuştu. Nûh peygamber de tufandan önce oraya gelmiş, haccetmiş ve orayı yüceltmmişti."

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Beyt'in yeri, Nûh Tufanında kayboldu. Daha sonra Allah, İbrahim ve İsmail'i onun temellerini atıp sınır taşlarını dikmeleri için gönderdi. Daha sonraki dönemlerde ise, Kureyş orayı onardı."

Mücâhid'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Tufandan dolayı Kâbe'nin yeri kaybolup belirsizleşti. Bu durum Nûh ve İbrahim arasındaki döneme kadar böyle devam etti. Onun yeri, sellerin aşamadığı, kırmızı kesekli bir tepedeydi. [26] Ancak insanlar, oranın Beyt'in yeri olduğunu biliyorlardı. Her

tarafından mazlumlara oraya gelir, sığınırlandı. Sıkıntısı olanlar orada dua ederlerdi. Çok azı dışında, orada dua edenlerin duaları kabul olurdu. İnsanlar Mekke'ye gelerek haccetmeye devam ettiler. İnsanlar oraya gelirlerdi, fakat onun yerini tam olarak belirleyemezlerdi. Ta ki Allah, Beyt'inin imar edilmesini, dinini ve onun sembollerini ortaya koymayı dilediğinde, Beyt'in yerini İbrahim'e gösterdi."

Mücâhid sözlerinin devamında şöyle der: "Nûh ve İbrahim dönemleri arasında Beyt'in yeri kaybolmuştu. İnsanların başına bir bela ve sıkıntı geldiğinde, Allah'tan bir rahatlama ve ferahlık isterlerdi. Onların bu istekleri Mekke'de Beytülharam denilen, Allah'ın evinin yanında olmaktadır. Müslüman, müşrik, çok değişik din ve inanca sahip ama hepsi Mekke'yi kutsayıp yücelten, onun yerinin ve harem bölgesi oluşunun yüce Allah tarafından belirlendiğini bilen birçok insan, Mekke'de bir araya gelirdi. Âd kavminin kuraklıktan dolayı, yağmur istemek için Mekke'ye hazırlayıp gönderdikleri bir grup temsilcinin yaptıkları dua buna bir örnektir."

Urve b. ez-Zübeyr'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Yeryüzünü Tufan kapladığında Beyt yükseltildi ve yeri insanlarca bilinen kırmızı bir tepelik oldu. Allah Âd kavmine Hûd peygamberi gönderdi. Vefat edinceye dek kavminin işleriyle uğraştı ve haccetmek için orayı ziyaret edemedi. Daha sonra Allah, Semûd kavmine Salih peygamberi gönderdi. O da vefat edinceye dek kavminin işleriyle uğraştı ve haccetmek için orayı ziyaret edemedi. Sonra yüce Allah, onun yerini İbrahim Peygambere gösterdi. İbrahim orayı haccetmek için ziyaret etti, onun rükünlerini öğrendi ve insanları orayı ziyaret etmeye çağırdı. Bu andan itibaren İbrahim'den sonra gönderilen hiçbir peygamber yoktur ki haccetmek için orayı ziyaret etmemiş olsun."

Kâbe

Kâbe'nin Üçüncü Kez Yapılışı

Mekke'de Beyt'in yanına ilk yerleşenler, İbrahim, İsmail ve annesidir. Allah'ın selamı onların üzerine olsun. Bir görüşe

göre Hâcer, İsmail'i doğurunca Sâre'de şiddetli bir kıskançlık başladı. Allah, İbrahim'e Sâre'nin dediğini yapmasını emretti. Sâre dedi ki: "Ey İbrahim! Hâcer'i al, ne bir ziraat ne de bir hayvancılığın olmadığı bir yere bırak." Yine bir görüşe göre, Hâcer'i Beyt'in olduğu bölgeye götürdü; fakat o zaman Mekke şehri yoktu. Çünkü orada ne bir ziraat, ne bir hayvancılık, ne bir damla su ne de bir kimse vardı. Hâcer ve oğlu İsmail'i, Beyt'in yanına bırakıp onlardan ayrıldı.

Bir görüşe göre İbrahim, her iki oğlu İsmail ve İshâk'a yarışmalarını emretti. İsmail, İshâk'ı yendi.

Denildiğine göre İbrahim, İsmail'i yan tarafına yani, koltuk ^[27] altına aldı. İshâk gelince onu da kucağına aldı. Sâre, İbrahim'e: "Onu kendine yaklaştırdığını bir daha görmeyeyim," dedi. İbrahim de: "O benim oğlumdur," diye cevap verdi. Bunun üzerine Sâre, Hâcer'in üç uzvundan birer parça kesmeye yemin etti. İbrahim, Sâre'ye: "Yeminine sadık kalman hususunda sana bir yol göstereyim mi?" dedi. Sâre: "Evet," dedi. İbrahim: "Onu sünnet et ve her iki kulağını del," dedi. Sâre bunu yaptı. Sonra "Bu ancak onun değerini arttırır, bunu benim yanımdan çıkar," dedi.

İbrahim, Hâcer ve İsmail'i alarak Mekke'nin yolunu tuttu. Onları Mekke Vadisine indirdi. Yanlarında biraz suyla onları oraya bırakarak, tekrar geri döndü. Bunu gören Hâcer, elbisesinin bir kenarından tutarak, "Bizi bu ıssız vadide kime bırakıp gidiyorsun," dedi. İbrahim: "Allah'a," diye cevap verdi.

Vehb b. Münebbih'ten rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Sâre, Hâcer'i kıskanmaya başlayınca Allah, İbrahim'e bir melek gönderdi. Melek: "Ey İbrahim! Allah, İsmail ve Hâcer'i buradan çıkarmanı emrediyor," dedi. Bunun üzerine İbrahim onları Şam'dan çıkardı. İbrahim, uğradıkları her kasabada meleğe, "Bunları buraya mı bırakmam emredildi," diye sorar. Melek de "Hayır," diye cevap verir. Ta ki Mekke'ye varıncaya kadar. Mekke'nin bulunduğu yer o zaman "ida", "selem" ve "semur" ile kaplıydı. Melek, İbrahim'e dönerek, "Bunları bırakmakla emrolunduğun yer işte burasıdır," dedi. İbrahim:

“Ekilebilir toprağı ve suyu olmayan bu vadiye mi?” dedi ve onları Beyt’in yanına yerleştirdi. Orası o zaman kırmızı kesekli bir tümsekti. Bir rivayete göre, Mekke’nin çevresinde Benî Amlik b. Eslîhâ b. Lûz b. Sâm b. Nûh’un soyundan gelen Amâlika topluluğı yaşamaktaydı.”

İbrahim şöyle dedi: *“Ey Rabbimiz! Soyumdan bazılarını ekilebilir toprağı olmayan bir vadiye, Senin kutsal evinin yakınına yerleştirdim ki Ey Rabbimiz; salatı devamlılık ve duyarlılık içinde yerine getirsinler. Öyleyse insanlardan bir kısmının kalplerini onlara doğıru meylettir ve onlara verimli ve bereketli rızıklar bahşet ki şükretsinsinler.”*²⁷

İbn Abbâs’tan rivayet edildiğıine göre o şöyle demiştir: «Eğer İbrahim ayette geçtiğı üzere, “insanlardan bir kısmının kalplerini” şeklinde dua etmemiş olsaydı, orası Hristiyan ve Yahudilerle dolup taşardı. Fakat o duasını bir kesime özgü kıldığı için, Allah orayı müminlerle doldurdu.»

Ca’fer’e göre, eğer İbrahim duasını ayette geçtiğı şekilde insanlardan bir kısmına özgü kılmasaydı Beyt, Türk ve Rumlarla dolup taşardı.

İbn İşhâk bu konuya değinerek şöyle der: “İbrahim, Hâcer’i Mekke’ye getirdiğinde –ki o zaman İbrahim ve İsmail henüz Beyt’in temellerini atmamışlardı– melek Hâcer’e gelir ve kırmızı kesekli bir tümsek olan Beyt’in yerini işaret eder.”

[28] İbn İşhâk devamla şöyle der: “Bu, insanlık için kurulan ilk evdir. O Allah’ın evidir. Bilmiş olunuz ki insanlar için onun temellerini yükselten ve onu imar edenler, İbrahim ve İsmail’dir. Burası kıyamete kadar böyle bayındır, korunmuş ve saygıya layık olarak devam edecektir.”

İbn Cüreyc şöyle der: “Hâcer, İbrahim ve İsmail’in Kâbe’nin temellerini yükseltmelerinden önce vefat etti ve Hicr bölgesine gömüldü.”

Vehb b. Münebbih’ten nakledildiğıine göre o şöyle der: Yüce Allah, dostu İbrahim’i, Beyt’in yapımı için gönderdiğin-

27 İbrâhîm, 14/37.

de, ondan, Âdem'e indirilen çadırın bölgesi olan ve âdemoğlunun ilk temelini attığı yerde inşa etmesini istedi. İbrahim, âdemoğlunun kendi zamanlarında çadır bölgesinde attıkları temele ulaşmak için durmadan yeri kazdı ve bu temele ulaştığında Allah, Beyt'in yerini İbrahim için bir bulutla gölgeledi. Bu Beyt'in ilk sınırlarıydı. İbrahim bu sınırlarla kalmayıp onun temellerine kadar yol bulup indi ve Beyt'in temellerini bunun üzerine yükseltti. Daha sonra bulut çekildi. Bu bulut Kur'an'da Allah'ın İbrahim ile ilgili şu sözünde vurgulanmış: *"İbrahim'e Beyt'in kurulacağı yeri gösterdiğimiz zaman."*²⁸ Yani bundan maksat, Beyt'in sınırlarını çevreleyerek gösteren buluttur. Allah'a şükürler olsun ki burası o günden beri bayındır hâlde devam etmektedir.

İbn Cüreyc'ten rivayet edildiğine göre bu temel Ali b. Ebî Tâlib döneminde bir kez daha yükseltilmiştir.

Bir görüşe göre Yüce Allah, İbrahim'e şöyle der: "Kalk, benim için bir Beyt yap." İbrahim, "Ey Rabbim nerede yapayım," diye sordu. Allah, "Ben sana onun yerini göstereceğim," dedi. Rivayete göre Allah, İbrahim'e içinde baş olan bir bulut gönderdi. Bu baş İbrahim'le konuşarak şöyle dedi: "Ey İbrahim! Rabbin şu bulutun sınırları kadar bir yeri çizmeni emrediyor." İbrahim buluta bakarak o ölçüde bir yer çizdi ve Baş'a "Yaptım mı?" dedi. Baş da "Evet," dedi.

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: «Melek, İbrahim'e Beyt'in yerini gösterdiğinde, İbrahim ve oğlu İsmail hemen kalkıp, "Ey Rabbimiz bizden kabul buyur, sen gerçek manada duyan ve bilensin," diye dua ederek onun temellerini kazmaya başladılar. İsmail boynunda taş taşıyor, yaşlı İbrahim ise duvar örüyordu. Duvarlar yükselince, İbrahim ona uzanmakta zorlandı. Bunun üzerine İsmail, "Makâm" denilen taşı babasının ayağının altına yaklaştırdı. İbrahim onun üzerine dikilerek yapı işine devam etti. Beyt'in yapısı sona erinceye kadar bu taş, Beyt'in köşelerinde dolaştırıldı.»

[29] İbn Abbâs'a göre İbrahim o taşın üzerinde durarak duvarı yükselttiği için ona "Makâm-ı İbrahim" denilmiştir.

Muhammed b. İshâk'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "İbrahim Beyt'in temellerini kazarken Âdem'in ilk temeline ulaştı. Orada otuz adamın bile kaldıramayacağı büyük bir taş rastladı. Bundan sonra, Âdem'in bu ilk temeli üzerine binayı yükseltti."

Süfyân b. Uyeyne ve Heysem'den, o da Şa'bî'den rivayet ettiğine göre olay şöyle olmuştur: Allah, İbrahim'e Beyt'i yapmasını emrettiğinde, o da bugünkü Hacerülesved taşının olduğu yere ulaştığında, İsmail'e: "Bana bir taş getir ki insanlar için tavafin başlangıç noktasını bilmelerini sağlayan bir işaret olsun." İsmail bir taş bulup getirdi. Fakat İbrahim onu beğenmedi. Daha sonra İbrahim'e (melek tarafından) bu taş (Hacerülesved) getirildi. İsmail geldiğinde, "Babacığım! Bu taş sana kim getirdi," diye sordu. İbrahim: "Taşı bana, senin taşına muhtaç etmeyen getirdi," dedi.

Vehb'den, rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: «İbrahim, Beyt'in temellerini atıp tamamladığında Allah ona şöyle vahyetti: "Haccı insanlara seslenerek bildir." Bunun üzerine İbrahim, Mekke'nin her dağı arasından yükselerek doğruldu. Yemen, Şam, doğu ve batıya yönelerek, insanlara şöyle seslendi: "Ey insanlar! Rabbiniz bir Beyt edindi ve onu haccetmenizi emrediyor. O hâlde Rabbinizin davetine icabet ediniz." Rivayete göre bu söz bütün müminlerin kalbinde kabul gördü ve "*Lebbeyk Allahumme Lebbeyk*" sesleri yükseldi.»

Ali b. Ebî Tâlib'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "İbrahim ve İsmail'den sonra Beyt yıkıldı. Amâlika topluluğu onu onardı. Sonra tekrar yıkıldı. Cürhüm kabilesi onu onardı. Sonra tekrar yıkıldı. Kureyş kabilesi onu onardı."

İbrahim'den Günümüze Kâbe'nin Durumu: İçi, Dışı, Yüksekliği ve Genişliği

Rivayete göre İbrahim, Kâbe'yi yaptığı dönemde Kâbe'nin yüksekliği 9 arşın, zemin uzunluğu 30 arşın, zemin genişliği ise 22 arşın idi.

Kâbe, İbrahim döneminde tavansızdı. Daha sonra Cahiliye döneminde Kureyş kabilesi onu yaptı. Biz onların yaptığına, bu konu dışında inşallah değineceğiz. Peygamberimizin gençlik döneminde Kureyş, Kâbe'nin yüksekliğini 9 arşın daha yükseltti. Böylece yüksekliği 18 arşın oldu. Ona tavan yaptılar. Zemin uzunluğunu ise 6 arşın bir karış eksilterek, Hicr bölgesini dışta bıraktılar.

İbrahim dönemindeki temelleri kısaltarak, ağırlı olan²⁹ yeri ^[30] Kâbe'nin içine aldılar ve inşa ettiler. Hicr'i ise tavaf edenin onun arkasından geçmesi ve onu tavafın içine alması gerektiği için Beyt'in kalan diğer kısmında bıraktılar. İbnü'z-Zübeyr dönemine kadar bu böyle devam etti. İbnü'z-Zübeyr, Kâbe'yi İbrahim'in temellerine ulaşınca kadar yıktırdı, yüksekliğini Kureyş'in yaptığından 9 arşın daha arttırarak 27 arşına yükseltti. Kapısını yerle sabitledi ve bu kapının karşısına gelecek şekilde Kâbe'nin arka tarafından başka bir kapı açtırdı. Haccâc'ın Mekke'yi işgal etmesine kadar bu böyle kaldı. Abdülmelik, Haccâc'a bir mektup göndererek İbnü'z-Zübeyr'in Kâbe'ye ilave ettiği Hicr bölgesini yıkmasını ve Kâbe'yi tekrar Kureyş'in yaptığı şekle döndürmesini, fazladan örülen taşların sökülmesini ve arkadan açılan kapının kapatılmasını emretti.

Günümüzdeki ölçüleri ise arşın olarak şöyledir: Yüksekliği 27 arşındır. Ön yüzünden uzunluğu, Hacerülesved rüknünden Şam rüknüne kadar 25 arşındır. Arka yüzünden uzunluğu ise Yemen rüknünden Garb rüknüne kadar 25 arşındır. Yemen tarafındaki cephenin ölçüsü, Hacerülesved'den Yemen rüknüne kadar 20 arşındır. Hicr'in bulunduğu bölüm, Şam rüknünden Garb rüknüne kadar 21 arşındır. Kâbe'nin tümünün alanı ise yaklaşık olarak 418 arşındır. Kâbe duvarının havalandırma penceresi 2 arşındır. Bir arşın ise 24 parmak. Kâbe'nin biri diğerinin üstünde iki tavanı vardır.

29 Kâbe'deki Hatim bölümü Hz. İsmail'in koyunlarının ağılı olarak da kullanılmıştı. Bkz. Ezrakî, *Ahbârü Mekke*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, Ankara 2017, s. 69.

Kâbe'nin İç Kısımının Ölçüsü

Kâbe'nin içten yüksekliği, kapısından itibaren alt tavanına kadar 18 arşın 12 parmak, üst tavanına (ikinci tavana) kadar yüksekliği 20 arşındır.

Kâbe'nin her iki tavanında en yüksek tavandan, en aşağıda olan tavana doğru ışığın yayılmasını sağlayan dört tane penceresi vardır. Pencerelelerin etrafı "el-belak" adı verilen mermerle kaplıdır. İddia edildiğine göre İbnü'z-Zübeyr bunları, San'â şehrinden getirtmiştir.

- [31] Her iki tavan arasında bir girinti vardır. Bu girintinin damının üstünü kaplayan taşın yüksekliği 2 arşın 12 parmak ölçüsündedir. Taşın kavisli bir şekilde örüldüğü duvarın genişliği bir arşındır. Taşların arasında dört köşeli "sâc" diye adlandırılan sağlam bir ağaç vardır. Kâbe'nin dam kısmına Kâbe'nin örtüsünün tutturulduğu halkalar geçirilmiştir.

Kâbe'nin damının yüzeyi, mozaikle kaplıydı. Yağmur yağdığında orada su toplanırdı. Hicretten seksen yıl sonra Kâbe'nin görevlisi tarafından söküldü ve mermerle döşenip araları alçıyla derz dolgu yapılarak iyice sağlamlaştırıldı.

Kâbe'nin oluşu, Hicr bölgesinden sonra gelen ve Şam rüknü ile Garb rüknü arasındaki duvarın tam ortasındadır. Suyu Hicr bölgesine dökülür. Oluğun uzunluğu 4 arşın, genişliği 8 parmak kadardır. Çapı da benzer ölçülerdedir. Oluk içten ve dıştan yüzeyi altın kaplamadır. Onu altınla kaplatan Velîd b. Abdülmelik'tir. Duvarlardaki su oluklarının yüksekliği, bir arşın 17 parmaktır. Kâbe'nin içi, Hacerülesved'in bulunduğu rükünden, üzerinde Kâbe'nin kapısı olan Şam rüknüne kadar uzunluğu 19 arşın 10 parmaktır. Hicr'den sonraki bölüm olan Şam rüknü ile Garb rüknü arasının uzunluğu 15 arşın 18 parmaktır. Kâbe'nin arka yüzü olan Garb rüknü ile Yemen rüknünün arası 20 arşın 6 parmaktır. Yemen rüknüyle Hacerülesved rüknünün arası içten 16 arşın 6 parmaktır.

Kâbe'nin içinde sağlam ve kalın ağaçtan yapılmış "kerâsî" diye adlandırılan üç kolon vardır. Her bir kolonun yüksekli-

ği, bir arşın 12 parmağıdır. Genişliği ise bir arşın 8 parmağıdır. Kolonların dış yüzeyi altınla kaplanmış ve altının üstünde de kabartmalı ipek kumaş vardır. Kolonların altında, onların genişliği kadar kırmızı mermer vardır. Mermerin yüksekliği 7 parmak kadardır. Kolonların üstünde birbirlerinden aralıklı direkler vardır.

Kâbe'nin kapısının yanındaki ilk sütunun üçte biri altın ve gümüşle kaplanmış, geriye kalan kısmı da süslenmiştir. Sütunun kalınlığı ise 3 arşındır.

Orta sütun olan ikinci sütun da altın ve gümüş kaplamadır. [32] Kalınlığı üçte bir arşındır. Üçüncü sütun ise Hicr tarafındadır ve üçte biri altın kaplamadır, kalan kısmı da yine süs kaplamadır. Kalınlığı ise 2 arşın 12 parmak kadardır. Sütunların üstünde ahşaptan yapılmış dört köşeli, altın yaldızla işlenmiş direkler vardır. Direklerin üstünde de bir ucu Kâbe'nin kapısının bulunduğu duvara giden, diğer ucu ise Kâbe'nin kapısının karşısına düşen arka kısımdaki duvara uzanan ahşaptan üç kirişleme direği vardır. Bu direkler de altın yaldızla işlenmiştir. Tavanın altı, boydan boya altın yaldızla işlenmiş ve kabartmalarla süslenmiş, kabartmaların altında da mozaikle süslenmiş yuvarlak bir bölüm vardır.

Kâbe'yi Aydınlatan Küçük Çatı Pencereilerin Özelliğı

Beyt'in tavanında dört küçük pencere vardır. Birincisi Garb rüknünün karşısında, ikincisi Yemen rüknünün karşısında, üçüncüsü Hacerülesved rüknünün karşısında, dördüncüsü ise Hacerülesved rüknü ile Yemen rüknü arasındaki duvardan sonra gelen ortadaki sütunun karşındadır. Bu çatı pencereleri dörtgen olup üst kısmı Yemen mermeriyle kaplıdır. Güneş ışığı buradan Kâbe'nin içine girer.

Cez'a'nın Özelliğı ve Ölçüsü

Kâbe'nin kapısından sonra gelen ve Kâbe'nin arka yüzüne düşen duvarın karşısında, içinde beyaz çizgileri olan siyah bir taş vardır. Genişliği 12 parmak kadardır. Etrafı 3 parmak genişliğinde gümüş bir halkayla kaplıdır. Kâbe'nin kapısından içeri

girenin tam karşısına düşer. Onun yüksekliği Kâbe'nin iç zeminden itibaren 6 arşın 12 parmaktır. Peygamberimizin, onun bulunduğu bölgenin karşısında onu sağ tarafına alarak namaz kıldığı söylenir. Üzerindeki gümüş kaplamalı halkayı Velîd b. Abdülmelik yaptırmıştır. Bu, İshâk b. Seleme'nin Kâbe'yi onarma dönemine gelinceye kadar böyle kalmıştır. İshâk b. Seleme gümüşten işlenmiş bir halkayı, Velîd'in yaptırdığı halkanın [33] üstüne geçirtmiştir. Aslında onun gerçek fikri, taştaki hafif çatlaklardan dolayı Velîd'in yaptırdığı halkayı söktürmektir. Ancak, taşa bir zarar gelmesin diye onu kendi hâline bırakmıştır.

Merdivenin Özelliği

Kâbe'ye girildiğinde, giren kişinin sağına düşen ve onunla Kâbe'nin damına çıkılan ve Şam rûknünün her iki duvarının sınırları arasında dört köşeli bir merdiven vardır. Bu duvarlardan Kâbe'nin içinde olan ve aynı zamanda Kâbe'nin kapısının da içinde olduğu duvar, 3 arşın 12 parmak uzunluğundadır. Hicr bölgesinden sonra gelen diğer duvar da yine 3 arşın 12 parmak uzunluğundadır. Merdivenin kapısı, 3 arşın 12 parmak yüksekliğinde, bir arşın 12 parmak genişliğindedir. Merdivenin kapısı, eşsiz sağlamlığa sahip bir ahşaptandır. Kâbe'nin duvarının sınırındaki kapısı ise sade bir ahşaptandır. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellah zamanına kadar geçen hiçbir dönemde, ne altın ne de gümüşle süslenmiştir. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellah, 237 Muharrem'inde, kapının gümüş levhalarla kaplanmasını ve gümüş bir kilit takılmasını emretti. Kapının etrafı gümüşten pervazla kaplıdır. Sonra bu gümüş, 251 yılında İsmâîl b. Yûsuf fitnesi döneminde sökülüştür. Kapının içinde gümüşten bir halka vardır. Kapının Kâbe duvarından sonra gelen kanadında demirden bir asma kilit vardır. Merdivenin kapısı, Kâbe'ye karşıdan girenin sağına düşer. Merdivenin yüksekliği, Kâbe'nin iç tabanından itibaren 20 arşındır. Basamak sayısı seksen dördtür. İçinde sekiz dinlenme yeri vardır. Merdivenin genişliği bir arşın 4 parmaktır. Merdiven üzerinde Kâbe'ye açılan sekiz mazgal vardır. Bunlardan dördü kapının köşesinde, diğer dördü ise Hicr tarafındaki duvardan sonra bulunan sütunun köşesindedir. Kâbe'nin damının al-

tındaki kapının üstünde ahşaptan bir kapı daha vardır. Onun yüksekliği 2 arşın 12 parmak, genişliği ise 2 arşındır.

Sütunların Arasındaki Ölçü

[34]

Hacerülesved rüknü ile Yemen rüknü arasındaki duvarla, birinci sütunun arası 4 arşın 12 parmak; birinci sütunla ikinci sütun arası 4 arşın 12 parmak; ikinci sütunla üçüncü sütun arası 4 arşın 12 parmak; üçüncü sütunla Hicr tarafına bitişik duvar arası 2 arşın 8 parmadır.

Sütunlar arasında yirmi yedi askılık vardır. Askılıklar, sütunların üçte biri kadardır. Askılıkların direkleri demirden, çengelleri ise gümüştedir. Hacerülesved rüknü ile Yemen rüknü arasında olan duvarla, ilk sütun arasında on bir askılık vardır. Birinci askılık ile ikinci askılık arasında iki başlıklı sekiz askılık vardır. Bu anlattıklarımız hicrî 255 yılına aittir.

Kâbe'nin İç Kısımında Mermerle Kaplı Olan Alt Bölümdeki Duvarların Özelliği

Kâbe'nin içten duvarları beyaz, kırmızı, yeşil mermerle ve altın ve gümüşle kaplı tabakalarla örülmüştür. Bu da iki bölümdür. Aşağı bölüm: Burada otuz sekiz tabaka var. Her tabakanın uzunluğu 2 arşın 8 parmadır.

Bu tabakalardan beyaz olanların sayısı: Yedisi, Garb rüknü ile Yemen rüknü arasındaki duvarda; altısı, Yemen rüknü ile Hacerülesved rüknü arasında; ikisi, Mültezem'de; üçü, Kâbe'nin kapısının olduğu duvarda; dördü, Hicr tarafındaki duvarda olmak üzere yirmi bir tabakadır.

Yeşil olan tabakaların sayısı: Dördü, Garb rüknü ile Yemen rüknü arasındaki duvarda; dördü, Yemen rüknü ile Hacerülesved rüknü arasındaki duvarda; ikisi, Mültezem'de; beşi, Kâbe'nin kapısının olduğu duvarda; dördü, Hicr bölgesinden sonra gelen duvarda olmak üzere on dokuz tabakadır.

Üst Bölümdeki Duvarların Özelliği

[35]

Üst bölümde kırk iki tabaka vardır. Her tabakanın uzunluğu 4 arşın 4 parmadır. Bu tabakalardan beyaz olanların sayısı: Beşi, Yemen rüknü ile Hacerülesved rüknü arasında; biri,

Mültezem'de; beşi, Kâbe'nin kapısının olduğu duvarda; dokuz, Hicr tarafındaki duvarda olmak üzere yirmi tabakadır.

Kırmızı olan tabakaların sayısı: Üçü, Garb rüknü ile Yemen rüknü arasındaki duvarda; ikisi, Yemen rüknü ile Hacerülesved rüknü arasında; ikisi, Kâbe'nin kapısının olduğu duvarda; ikisi, Hicr tarafındaki duvarda olmak üzere dokuz tabakadır.

Yeşil olan tabakaların sayısı: İki, Garb rüknü ile Yemen rüknü arasındaki duvarda; ikisi, Yemen rüknü ile Hacerülesved rüknü arasındaki duvarda; ikisi, Hicr tarafındaki duvarda olmak üzere altı tabakadır.

Rükünlerde, altın ve gümüşle kaplanmış olan tabakaların sayısı altıdır. Her tabakanın uzunluğu 4 arşın 4 parmak, genişliği ise bir arşın 4 parmadır. Bunlardan bir tabaka, Şam rüknü denilen ve merdivenden sonra gelen duvarın köşesinde; bir tabaka, Garb rüknü denilen ve Hicr tarafındaki duvarın köşesinde; bir tabaka, Yemen rüknü ile Hacerülesved rüknü arasındaki duvarın köşesinde; bir tabaka, Mültezem ve Yemen rüknünden sonra gelen duvarda; iki tabaka ise Kâbe'ye giren kişinin sağına düşen duvarda bulunmaktadır.

Bizim bu altın ve gümüşle kaplanmış olan tabakalarla ilgili anlattığımız nitelikler, hicrî 251 yılındaki Alevi dönemine kadar böyle devam etti.³⁰ Alevi, bu tabakalar üzerindeki bütün altınları söküp yağmaladı ve bedevi Araplara verdi. Bu tabakalar daha önce üzerlerinde bulunan altın ve gümüşten yoksun ve çıplak bir şekilde günümüze kadar gelmiştir.

[36] **Mermerle Döşenmiş Kâbe Zemininin Özelliği**

Mekkelilerden bazılarının anlattığına göre; Velîd b. Abdülmelik, Şam'dan ayrıldığı sırada, Kâbe'nin içindeki duvarları ve zeminini mermerle kaplatıp döşetti. Kâbe'nin içindeki bütün mermerleri yaptıran Velîd b. Abdülmelik'tir. O Kâbe'nin zeminini ve duvarlarını mermerle döşeten ilk kişidir. Aynı zamanda mescitleri süsleyen ilk kişi de yine odur.

30 Burada bahsedilen isyan Ehl-i Beytten İsmâîl b. Yûsuf isyanıdır. Detay için bkz. Mehmet Azimli, *Hiz. Ali Neslinin İsyanları*, Konya 2017, s. 66.

Mermerlerin sayısı otuz altıdır. Bunlardan yeşil olan dört sütun, Kâbe'nin her iki duvarı arasındadır. Her bir mermerin genişliği, sütunların direkleriyle birlikte bir arşın 4 parmaktır.

Kâbe'nin kapısının bulunduğu duvar ile sütunlar arasındaki yeşil mermerin olduğu duvara kadar, on altı mermer vardır. Bunlardan altısı beyaz, yedisi kırmızıdır. Uzunlukları 7 arşın 15 parmaktır. Merdivenin duvarlarıyla yeşil mermerin arası..... Altın kaplamayla süslenmiş kapıyı çevreleyen bütün çivilerin çevresi 7 parmaktır. Kapının sol kanadındaki küçük çiviler elli tane olup, kapı kanatlarının arasındaki dörtgen plakalara çakılmıştır. Her plakanın etrafında on çivi vardır. Çiviler altın kaplama olup basit plakalar üzerine kemer şeklinde nakşedilmiştir. Nakşedilmiş plakanın etrafını çevreleyen diğer plakaların genişliği 2 parmaktır. Kapının her iki ayağı gümüş kaplamalı demirdendir. Her iki kanatta gümüş kaplamalı iki kapı tokmağı vardır. Her iki tokmakta gümüştan dörtgen iki kalıp, bu kalıpların üstünde de iki küçük kulp vardır. Her iki tokmağın ucunda altından iki halka vardır. Her bir hal-kanın genişliği 8 parmaktır. Bunlar asma kilidin halkalarıdır. Kapıya olan yükseklikleri 2 arşın 6 parmaktır. Bu şekilde kapıyla ilgili anlattıklarımız ve Muhammed b. Emîr'ü'l-Mü'minin Hârûn'un yaptırdığı altın süslemeler, hicrî 252 yılında gerçekleşen Alevi fitnesine kadar devam etti. Bu fitnenin ardından Mekke valisi İsâ b. Muhammed, altından olan kısımları aldı ve onları İsmail ile yapılan savaşta harcadı. Günümüze kadar o altından olan kısımlar çıplak kalmış ve bugüne kadar da tek-rar altından yapılmamıştır.

Şadırvanın³¹ Özelliği

[37]

Kâbe dıştan, döşenmiş zeminden yüksekliği 27 arşın 16 parmaktır. Şadırvandan itibaren yüksekliği 27 arşındır. Kâbe'nin etrafındaki şadırvanın üç yönden taş sayısı 68 adettir.

Bu yönlerden Garb rüknünden Yemen rüknüne kadar ki kısımda, yirmi beş taş vardır. Bunlardan Kâbe'nin arka yüzüne

31 Beyt'in (Kâbe'nin) temelini dışında bırakılan yere denir. Temelin ya-kın çevresi. (çev.)

set olan ve aynı zamanda kapı eşiği olan taşın uzunluğu 3 arşın 12 parmaktır. Bununla Yemen rüknünün arası 4 arşındır.

Yemen rüknünde, kavisli bir şekilde olan Hicr vardır. Yemen rüknü ile Hacerülesved rüknü arasında yirmi dokuztaş vardır. Şadırvanın olduğu sınırdan Hacerülesved'in olduğu rükne kadar, içinde şadırvanın olmadığı bölüm, 3 arşın 12 parmaktır.

Şam rüknü sınırından Hacerülesved'in bulunduğu rükne kadar yirmi üçtaş vardır. Mültezem'den sonra gelen şadırvan sınırından Hacerülesved'in bulunduğu rükne kadar, içinde şadırvanın olmadığı bölüm, 2 arşındır.

Şadırvanın yüksekliği 16 parmak, genişliği ise bir arşındır. İnsanların, Kâbe'nin içerisine girdikleri Kâbe merdivenin dıştan uzunluğu 8 arşın 12 parmak, genişliği 3 arşın 12 parmaktır. Kâbe'nin içinde de on üç basamaklı "sâc" ağacından yapılmış ahşap bir merdiven vardır.

Hicr

Hicr'in Özelliği ve Ölçüleri

Hicr, Şam rüknü ile Garb rüknü arasında yarım daire şeklindeki bölümdür. Hicr'in zemini, Kâbe'nin örtüsü altındaki şadırvanla aynı seviyede olup mermerle kaplıdır. Genişliği, altınoluğun altındaki duvardan Hicr'in duvarına kadar 17 arşın 8 parmaktır. Hicr bölgesini mermerle ilk döşeyen Ebû Ca'fer'dir. Ona da Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî emretmiş ve o da bu şekilde yapmıştır.

- [38] Hicr'in iki kapısı arasındaki uzunluk 21 arşın, genişliği ise 22 arşındır. Duvarın içeriden yüksekliği bir arşın 14 parmaktır. Makâm-ı İbrahim tarafındaki yüksekliği, bir arşın 10 parmaktır. Hicr'in batı duvarının yüksekliği bir arşın 20 parmaktır. Hicr'in dışarıdan, Şam rüknünden sonra gelen duvarının ölçüsü bir arşın 16 parmaktır. Ortasından yüksekliği 2 arşın 3 parmaktır. Buradaki mermeri, bir arşın 14 parmaktır.

Duvarının genişliği 2 arşından 2 parmak eksiktir. Duvar, en yüksek noktasına kadar mermerle kaplıdır. Duvarın ortasındaki ölçüsü 2 arşından 2 parmak eksiktir, genişliği bir arşın 3 parmak olan yeşil bir mermer vardır.

Hicr'in, Makâm-ı İbrahim tarafındaki doğu kapısının ölçüsü 5 arşın 3 parmaaktır. Bu kapının eşiğinde, Hicr'in iç bölgesinde şadırvanla aynı seviyede iki taş vardır. Bu iki taşın Hicr'in içinden yüksekliği 4 parmaaktır.

Hicr'in batısından sonra gelen kapının ölçüsü 7 arşındır. Bu kapının eşiğinde, Hicr'in içinden yüksekliği 4 parmak olan dört taş vardır. Hicr bölgesinin su gideri, ortasındaki taşın altında ve iki taş arasındaki delikten geçmektedir. Hicr'in kavisli bölgesinin içten ölçüsü 38 arşın, dıştan ölçüsü ise 40 arşın 6 parmaaktır.

Hicr'in duvarları arasındaki mesafe, doğu tarafından Hacerülesved'in bulunduğu rükne kadar 29 arşın 14 parmaaktır. Batı tarafından Yemen rüknünün sınırına kadar 32 arşındır.

Kâbe'nin etrafında bir kez dönmenin ölçüsü 123 arşın 12 parmaaktır. Kâbe'nin etrafında yedi kez dönmenin ölçüsü ise 866 arşın 20 parmaaktır.

Hacerülesved'i Kaplayan Gümüş

[39]

Rivayet edildiğine göre Hacerülesved kırılarak üç parçaya ayrıldı. Abdullah b. ez-Zubeyr onu yapıştırıp bir araya getirmeye kadar tanınmaz bir hâldeydi. İddia edildiğine göre Abdullah b. ez-Zubeyr, Kâbe'ye isabet eden yangında parçalanan Hacerülesved'in parçalarını bir araya getirip yapıştıran ilk kişidir. Sonra onun gümüş kaplaması inceliip zayıfladı. Etrafı hasar görüp yıprandı. Bunun sonucunda Hacerülesved'in herhangi bir parçasının kaybolması ve eksilmesi endişesi oluştu. Hicrî 189 tarihinde Reşid umresini yaptığı sırada, Hacerülesved'in aralarına yerleştirildiği taşların, altından ve üstünden elmasla kaplanmasını ve içinin de gümüşle doldurulmasını emretti. Günümüze kadar gelen Hacerülesved'in üstünü kaplayan gümüş, işte bu gümüşdür.

Hacerülesved ile Yer Arasındaki Yükseklik

Hacerülesved rüknü, bir arşın 4 parmaaktır. Hacerülesved ile yer arasındaki mesafe 2 arşın ve 3/1 arşındır. Hacerülesved rüknü ile Makâm-ı İbrahim arasındaki mesafe 28 arşın-

dır. Hacerülesved, etrafı dökme gümüşle kaplanmış bir çerçevede içinde duvara bitişik hâldedir. Hacerülesved, etrafındaki bu gümüş dökmelerle birlikte duvarın yüzeyinden 2,5 parmak içeriye girmiştir. Mültezem ise Hacerülesved rüknüyle Kâbe'nin kapısının arasındadır.

Makâm-ı İbrahim

Makâm-ı İbrahim'in Ölçüleri

Makâm-ı İbrahim'in boyu bir arşındır. Taş, dört köşe olup üst tarafın genişliği 14 parmağa 14 parmaktır. Alt tarafın ölçüleri de aynı şekildedir. Hem alt kısmında hem de üst kısmında altından birer halka vardır. Makâm-ı İbrahim taşının iki halka arası altınla kaplı olmayıp açıktır. Bütün cephesi boyunca uzunluğu 9 parmak, genişliği 10 parmağa 10 parmaktır. Bu ebatlar, Halife Mütevekkil-Alellâh'ın onu bugün üzerinde bulunan altınla kaplatmadan önceki boyutlarıydı. Esasen taşın her taraftan eni 21 parmak olup ortası dört köşe şeklindedir. Ayak izleri taşın içine 7 parmak gömülmüş olup biraz meyillidir. Taş üzerindeki iki ayak arasında 2 parmak mesafe vardır. Ortası ona el sürülmesinden dolayı zamanla aşınmıştır.

- [40] Makâm-ı İbrahim, etrafı gümüşle kaplı sâc ağacından yapılma bir havza içinde olup etrafı kalay madeniyle kaplanmış-
tır. Makâm-ı İbrahim ile içine yerleştirildiği havza arasında 2 parmaklık mesafe vardır. Üzerinde, sâc ağacından yapılmış üstü kapalı bir sandık vardır. Arka kısmında da yine sâc ağacından yapılma bir eşik bulunmaktadır ki bu eşik yere dayanmakta ve iki tarafından zincirlerle sandığın alt kısmına bağlı bulunmaktadır. Bu zincirler, iki taraftan da sandığa asma kitlele sürgülenmiştir.

Zemzem

Zemzemin Özelliği ve Cebrail'in Onun Suyunu İsmail ve Annesi İçin Çıkarması

Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatmıştır: «İbrahim, İsmail ve İsmail'in annesi birlikte Mekke'ye geldiler. İbrahim onlara: "Şu ağacın meyvesinden

yyiin, kaptaki sudan da için," dedi. Yiyecekleri bitip suları da tükenince susuz kaldılar. İsmail'in annesi Hâcer: "Bu vadiden yüksek bir yere çıkayım da ne ben senin ölümünü göreyim ne de sen benim ölümümü göresin," dedi ve tepeye çıktı. Tam o sırada Yüce Allah, İsmail'in annesine gökten bir melek gönderdi. Melek ona Allah'a yalvarıp yakarmasını emretti. Allah da onun duasına icabet etti. Melek orada biraz gezindi ve tam zemzemin bulunduğu yere iki kanadıyla vurdu ve onlara: "Haydi için," dedi. Zemzem suyu akmaktaydı. Hâcer onu o hâliyle bıraksaydı akmaya devam edecekti. Fakat çektiği susuzluk korkusu ve suyun çekilmesi endişesiyle Hâcer, bir yandan kırbasına su doldururken diğer yandan da suyun etrafını havuz gibi toprakla çevirip gölet yapıyordu. Su çekildikçe tekrar yerinden kaynayıp duruyordu. Daha sonraki zamanlar bu su tükendi ve seller sonucu yeri kayboldu.»

Saîd b. Cübeyr'den nakledildiğine göre İbn Abbâs, Peygamberimizin şöyle buyurduğunu anlatmıştır: "Allah, İsmail'in annesine rahmet eylesin! Zemzem suyunu kendi hâline bıraksaydı ya da suyu avuçlamasaydı, Zemzem akar bir kaynak olurdu."

Ubey b. Ka'b'dan rivayet edildiğine göre o, Resulullah'ın şöyle buyurduğunu duydum demiştir: "Allah, Hâcer'e rahmet eylesin! Zemzem suyunu kendi hâline bıraksaydı şüphesiz o akar bir kaynak olurdu."

Abdülmuttalib b. Hâşim'in Zemzem Kuyusunu Kazması

Rivayet edildiğine göre Abdülmuttalib, rüyasında Zemzem'i kazdığını gördü. Onun suyu tükenmez ve dibi ulaşılmazdı. Büyük hacı kitlelerinin susuzluğunu gidermekteydi. Daha sonra bir kez de "Rivâ"ı kazdığını gördü.

Düşmanlarının inatlarına rağmen bu ona bahşedilmişti. ^[41] Daha sonra bir kez de "Mednûne"yi kazdığını gördü. Bu sadece ona özgü olup diğer insanlara verilmeyen şeydi. Daha sonra bir kez de "Tüktem"³² kazdığını gördü. Bu da kan ve

32 Saklanmış hazine. (çev.)

atık arasında, dikili putun önünde, karınca yuvası içindeydi. Sabah kalkıp gördüğünü kazmaya başladı. Kureyş önce onu ciddiye almadı. Daha sonra onunla birlikte orayı kazmak için geldiler fakat Abdülmuttalib bunu kabul di. Suyun kaynağına vardığında, orada altından bir geyik heykeli, kılıç ve süs eşyası buldu. Bunun üzerine fal okları çekti ve Beyt'in payına düşeni ayırdı. Böylece bunlar Kâbe'ye ait ilk süs eşyası oldu. Abdülmuttalib, Zemzem suyunun çıktığı yerde bir havuz, suyun içilmesi için, bir havuz da ondan abdest alınması için yaptı ve "Ey Allah'ım! İçilmesi gereken yerde yıkananı helal etmiyorum," diye dua etti. İnsanlar su ihtiyaçlarını giderdiler. Daha sonraları Abdülmuttalib'e olan kıskançlıklarından havuzu kazmaya ve içinde yıkanmaya başladılar. Orada yıkanan hiç kimse yoktur ki kızamık ve çiçek hastalığına yakalanmamış olsun. Hiç kimse yoktur ki o havuza el ve ayağını daldırıp çıkardığında el ve ayakları hastalandı.

Müminlerin Emîri Ali b. Ebî Tâlib'den rivayet edildiğine göre Abdülmuttalib b. Hâşim, Kâbe'nin yanında uyurken, rüyasında ona; "Berre'yi kaz," denir. O da "Berre nedir?" der. Bunu söyleyen kişi o an kaybolur. Ertesi gün Abdülmuttalib yatağında uyurken tekrar gelir ve "Mednûne'yi kaz," der. O da "Mednûne nedir?" diye sorunca adam kaybolur. Ertesi gün Abdülmuttalib yatağında uyurken tekrar gelir ve "Taybe'yi"³³ kaz," der. O da "Taybe nedir?" diye sorunca adam kaybolur. Ertesi gün yine aynı yerde uyurken adam tekrar gelir ve "Zemzem'i kaz, çünkü o hiç tükenmez ve sen bu işin sonucunda kınanmazsın. O alacakargaların gagaladıkları yerdedir. Değerli atanın sana mirasıdır. Ondan kalabalık hacı kitlelerine su verirsin, o azalıp eksilmeyen bir nimettir. Orada onun güzelliği ve hoşluğu yüzünden adaklar yerine getirilecektir, o bir miras ve sağlam bir akittir. O bildiğin gibi değil, o sunulan kurbanlıkların kan ve atıkları arasındadır," der. Abdülmuttalib'e bunlar söylenince o da "Nerede?" diye sordu. Bunun üzerine ona "Karıncaların yuvasının yanında ve kargaların gagaladıkları yerdedir," şeklinde cevap verildi.

33 Hoş ve güzel yer. (çev.)

Ertesi gün sabah olunca Abdülmuttalib yanında oğluyla birlikte kazmasını da alarak o yere vardı. Kazmayı vurunca Kureyşliler: "Abdülmuttalib, ne olduğunu anlamadığımız bir iş yapmaktadır," dediler. Abdülmuttalib onlara rüyasını anlatınca "Allah'a and olsun ki burayı sana kazdırmayacağız," dediler. Abdülmuttalib onlara aldırmadan kazmaya devam etti. Kaybolan suyun kaynağına ulaşınca Kureyşliler onunla tartışmaya girdiler ve "Bu atamız İsmail'in kuyusudur, bunu sana bırakamayız," dediler.

Aralarındaki bu anlaşmazlık devam edince Şam'ın ileri gelenlerinden olan Kâhine Benî Sa'd'ı hâkim olarak seçtiler. [42]

Abdülmuttalib amcası oğullarından bir grupla, onunla tartışan Kureyşliler de kendi gruplarıyla birlikte kâhineye gitmek için yola çıktılar. O zamanlar Şam ile Mekke arası çöldü. Çölde biraz yol alınca Abdülmuttalib ve beraberindekilerin suyu tükendi. Susuzluktan öleceklerini düşünmeye başladılar. Abdülmuttalib kafiyelekilerden su istedi. Onlar: "Senin başına gelen musibetin bizim başımıza da geleceğinden korkuyoruz," diyerek Abdülmuttalib'in su isteğini geri çevirdiler. Bunun üzerine Abdülmuttalib arkadaşlarına ne düşündüklerini sordu. Onlar da, "Biz senin görüşüne tâbiyiz," dediler. Abdülmuttalib: "Sayınızca çukur kazmanızı istiyorum ta ki biriniz öldüğünde diğeri onu gömsün. Zira ölen bir insanı gömmek, ölen tüm kafiyele gömmekten daha kolaydır," dedi. Böylece herkes çukur kazdı. Daha sonra Abdülmuttalib, yeryüzünde gezip dolaşmadan oturup ölümü beklemenin bir acizlik olduğunu, kalkıp su aramanın gerektiğini söyledi. O ve beraberindekiler su aramak için kalktılar. Abdülmuttalib devesine binince deve birden ayaklandı ve ayağının altından bir su kaynağı fışkırdı. Abdülmuttalib hemen durdu ve "İşte Allah size su bahşetti," dedi. O ve arkadaşları sudan içtiler ve kaplarını doldurdular. Abdülmuttalib ve beraberindekilerin su içtiklerini gören kafiyele onlara doğru gidince Abdülmuttalib onlara: "Buyurun siz de için, siz bize su vermediniz. Ancak, Allah bize bu suyu bahşetti," dedi. Onlar da su içtiler ve su ihtiyaçlarını giderdiler. Onlar: "Ey Abdülmuttalib! Allah'a and olsun ki bu çölde sana

bu suyu bahşeden, sana Zemzem suyu da verecektir, haydi dön. Bu iş sana nasip oldu, biz devamızdan vazgeçtik," dediler. Böylece kâhineye gitmeyip geri döndüler.

Zemzem Kuyusunun Derinliği

Zemzem Kuyusunun derinliği, aşağıya doğru 60 arşındır. Dibinde üç tane su gözeneği vardır. Biri Hacerülesved rûknünün karşısında, biri Ebû Kubeys Dağı ve Safâ Tepesi karşısında, bir diğeri de Merve Tepesinin karşısındadır. Daha sonra su seviyesi düştü. Bu durum hicrî 223 ve 224 yıllarındaki suyun bollaştığı günlere kadar böyle devam etti. Bu yıllarda Mekke posta işleri ve arazilerine görevlendirilen Ömer b. Ferecer-Ruhaccî'nin halifesi Muhammed b. Dehhâk, 9 arşın kazdırdı ve bu kazdırdığı yerlerin kenarlarını sağlamlaştırdı.

- [43] Daha sonra hicrî 225 yılında Allah'ın gönderdiği yağmur ve sellerle Zemzemin su seviyesi bayağı yükseldi.

Mekkelilerin iddia ettiklerine göre Hârûn er-Reşid'in ve daha sonra da el-Mehdî'nin halifelikleri döneminde, Sâlim b. el-Cerrâh orayı tekrar kazdırdı.

Muhammed b. Reşid döneminde posta ve arazi işleri görevlendirilen Ömer b. Mâhân, Zemzem Kuyusunu kazdırdı. O zaman onun suyu azalmıştı. Hatta bir iddiaya göre orada çalışan Muhammed b. Kesîr adında Tâifli birinin orayı kazarken onun dibinde namaz kıldığı söylenir. Zemzem Kuyusunun derinliği 40 arşındır ve yapılmış hâldedir. Geri kalan bölüm ise dağa oyulmuştur ve 29 arşındır.

Zemzem'in ağzı dikey olarak 2 arşın bir karıştır. Zemzem'in ağzının çevresi, 11 arşın, ağzının genişliği ise 3,5 arşındır.

Kuyunun etrafında sâc ağacından yapılmış, dörtgen bir eşik vardır. Onun üzerinde de suyun çekildiği on iki makara vardır.

Zemzem'in üstünü, pencerelerini ve zeminini mermerle döşeten ilk kişi Ebû Ca'fer el-Mansûr'dur. O bu işleri kendi halifeliği döneminde yaptırmıştır. Sonra el-Mehdî kendi halifeliği döneminde yaptırmıştır. Daha sonra hicrî 220 yılında,

Ebû İshâk el-Mu'tasım'ın halifeliği döneminde Muhammed b. Ferec er-Ruhaccî bunu değiştirmiştir. Ondan önce kuyunun bulunduğu yerde küçük bir kubbe dışında Zemzem'in her tarafı açıktı. Safâ Tepesi kapısı tarafının solunda İbn Abbâs'ın meclisi olarak nitelenen yerde bir kilise vardı. Daha sonra Muhammed b. Ferec orayı değiştirdi, Zemzem'in tümünü, iç tarafından sâc ağacından altın yaldızlı bir tavanla kaplattı. Dıştan da üstünü mozaikle döşetti. Daha sonra onun dörtte birinin etrafını çevreleyen küçük bir kanat yaptırdı. Bu kanadı da, merasim günlerinde etrafı aydınlatması için, kandillerin asılacağı zincirlerle donattı. Zemzem Kuyusuyla su içme odasının arasındaki kubbenin üstünü mozaikle kaplattı. Bundan önce de Zemzem, her merasimde süslenirdi. Bu düzenlemelerin tümü, hicrî 220 yılında yapıldı. Bu tarihten itibaren Muhammed b. Süleymân'dan itibaren idareciler Zemzem'in ^[44] çevresini hiç aksatılmadan merasimlerde sürekli olarak günümüze gelinceye kadar, yıldan yıla yanan büyük beyaz kandillerle aydınlattılar.

Zemzem'in İsimleri

Cebraîl'in yardığı yer; Allah'ın İsmail'e içirdiğı bitmez, tükenmez, bereketli su; Seyyide, Nâfia, Mednûne, Avne, Büşrâ, Sâfiye, Berre, İsmet, Sâlime, Meymûne, Mübâreke, Kâfiye, Âfiye, Muğziye, Tâhire, Hırmıyye, Mervıyye, Mu'nise, Taâmu Tu'm ve Şifâu min Sekam.

Mescid-i Harâm

Mescid-i Harâm'ın ölçüsü yaklaşık olarak 120.000 arşındır. Benî Cumah Kapısından, Hicr'den geçen ve Kâbe'nin duvarına yapışık olan her iki duvarla birlikte Abbâs b. Abdülmuttalib'in evinin karşısındaki yeşil işaretin yanındaki Benî Hâşim Kapısına kadar olan uzunluğunun 404 arşın olduğunu ileri sürerler.

Mescidin Dârünnedve Kapısından, Safâ Kapısının yanında Kâbe'nin ön yüzüne bitişik olan vadinin yanındaki duvara kadar olan genişliği 304 arşındır.

Mescid-i Harâm'ın Mes'â Kapısının yanındaki minareden, büyük Benî Şeybe Kapısının yanındaki minareye kadar olan genişliği 278 arşındır.

Mescid-i Harâm'ın Ecyâd Kapısındaki minareden, Benî Sehm Kapısındaki minareye kadar olan genişliği 278 arşındır.

Mescid-i Harâm'ın Sütunlarının Sayısı

Mescid-i Harâm'ın doğu bölümündeki sütun sayısı 103, batı bölümündeki sütun sayısı 105, Şam rüknünün olduğu bölümün sütun sayısı 135, Yemen rüknünün olduğu bölümün sütun sayısı 141 adettir. Mescid-i Harâm'ın içindeki sütunların toplam sayısı 484 adettir.

- [45] Her sütunun yüksekliği 10 arşın, çevresi ise 3 arşındır. Uzunluk ve kalınlık bakımından sütunlar bazı farklılıklar arz eder. Kapıların çevresindeki sütunların sayısı 20 adettir. Mes'â bölgesinden sonra gelen kapıların çevresinde 6 sütun, Vadi ve Safâ bölgesinden sonra gelen kapıların çevresinde 10 sütun, Benî Cumah Kapısından sonra gelen kapıların çevresinde 4 sütun vardır. Bu sütunların arası 6 arşın 13 parmaaktır.

Sütunların Özellikleri

Başlığı altın yaldızlı olan sütunlar 321 adettir. Bunlar, Dârünnedve'den sonra gelen gölgelikte 133, Benî Cumah Kapısından sonra gelen gölgelikte 54, Vadiden sonra gelen gölgelikte 42, Mes'â'dan sonra gelen gölgelikte 92 adettir.

Sayılan bu sütunlardan Vadi bölümünden sonra gelen üç tanesinin sütun ayağı kırmızıdır. Bunlardan iki tanesi mescitten sonradır, bir tanesi ise gölgeliktedir. Bu sütunların üst kısmında altınla yaldızlanmış sâc ağacından başlıklar vardır.

Sütunların olduğu bölgede, etrafında derz dolguyla sağlamlaştırılmış mermer bulunmayan, sadece taştan yapılmış 44 sütun vardır. Bunlar el-Mehdî'nin ölümünden sonra Mûsâ b. el-Mehdî'nin halifeliği döneminde yapılmıştır. Bu sütunlardan 26 tanesi Benî Cumah Kapısından sonra gelen gölgelikte, 18 tanesi ise Vadiden sonra gelen gölgeliktedir.

Sütun ayakları taştan olan 16 mermer sütunun etrafı alçıyla süslenmiştir. Bunlardan bir tanesi Benî Cumah Kapısından sonra gelen bölümde, 15 tanesi ise Vadiden sonra gelen bölümdedir ki bunlardan 4 tanesi mescidin iç kısmından sonraki bölümde, 11 tanesi ise gölgelik bölümündedir.

Ebû Ca'fer el-Mansûr'un yaptırdığı yere bitişik kısmı taştan olan 27 mermer sütunun 7 tanesi Dârünnedve bölümünde, 20 tanesi ise Benî Cumah Kapısının olduğu bölümdedir.

Harem'in her taraftan kapılarını izleyen sütunların sayısı 151'dir. Bunlardan Dârünnedve'den sonra gelenlerin sayısı ^[46] 45, Benî Cumah Kapısından sonra gelenlerin sayısı 30, Vadiyi izleyenlerin sayısı 44, Mes'â'yı izleyenlerin sayını 32'dir. Bu sütunların içinde beyaz çizgili kırmızı iki sütun vardır.

Mescidin iç kısmından sonra, Dârünnedve Kapısının etrafındaki iki sütundan biri menekşe renginde, diğeri ise kırmızıdır.

Büyük Benî Şeybe Kapısının bulunduğu bölümde, beyaz, renklendirilmiş, boncukla süslenmiş bilezik geçirilmiş iki sütun vardır. Mescidin iç bölümünden sonra gelen kısımda da benekli noktalarla süslü yuvarlak iki sütun vardır.

Abbâs Kapısının üst kısmında Mes'â Kapısının bulunduğu bölgede, kabartmalı kuşakla çevrilmiş kemerli iki yeşil sütun vardır. Mescidin iç bölümünden sonra gelen Vadi Kapısının etrafında toprak renginde iki sütun vardır. Mescit bölgesindeki en kalın sütun yeşil olanıdır.

Mescidin iç bölgesinden sonra gelen Vadi bölümünde, Safâ Kapısının çevresinde, yarısına kadar altınla nakşedilmiş iki sütun vardır. Yine Safâ Kapısının olduğu bölgede bu iki sütunun tam karşısında, sokağın bitişğinde, altınla nakşedilmiş iki sütun vardır. Bu iki sütun arasından Peygamberimizin mescitten çıkıp Safâ'ya doğru gittiği yol geçer.

Safâ'dan sonra gelen mescidin ön yüzünde ince, uzun iki sütun vardır. Bu sütunlardan biri bu bölgenin üst kısmına diğeri alt kısmına düşer.

Hacerülesved rüknüyle Makâm-ı İbrahim arasındaki mesafe 29 arşın 9 parmadır. Kâbe'nin duvarının ortasından Makâm-ı İbrahim'e kadar olan mesafe 27 arşındır. Kâbe'nin şadırvanı ile Makâm-ı İbrahim arasındaki mesafe 26 arşın 12 parmadır. Şam rüknü ile Makâm-ı İbrahim arasındaki mesafe 28 arşın 19 parmadır. Hacerülesved'in bulunduğu köşeden Zemzem odasının sınırına kadar olan mesafe 36 arşın 12 parmadır. Hacerülesved köşesinden Zemzem Kuyusunun ağzına kadar olan mesafe 40 arşındır. Kâbe'nin duvarının ortasından Mes'â bölgesine bitişik olan duvara kadar olan mesafe 213 arşındır.

- [47] Kâbe'nin duvarının ortasından Vadinin bitişikindeki duvara kadar 141 arşın 18 parmadır.

Hicr bölgesinin bitişikindeki Kâbe duvarının ortasından Dârünnedve'ye bitişik olan duvara kadar 139 arşın 14 parmadır. Kâbe'nin Şam rüknünden Merve bölgesinden sonra gelen minarenin sınırına kadar 264 arşındır. Kâbe'nin Garb rüknündeki duvardan Benî Sehm Kapısının yanındaki minareye kadar 208 arşın 12 parmadır. Yemen rüknünden Ecyâd-ı Kebîr'in yanındaki minareye kadar 218 arşın 16 parmadır.

Hacerülesved rüknünden Vadi ve Mes'â bölgesinden sonra gelen minareye kadar 218 arşındır. Hacerülesved rüknünden Safâ Kapısının ortasına kadar 150 arşın 6 parmadır. Şam rüknünden Benî Şeybe Kapısının ortasına kadar 254 arşın 5 parmadır.

Hacerülesved rüknünden Zemzem suyunun içildiği ev olan Sikâyetü'l-Abbâs'a kadar 95 arşındır. Benî Şeybe Kapısından Merve'ye kadar 399 arşındır. Hacerülesved rüknünden Safâ'ya kadar 292 arşın 18 parmadır. Makâm-ı İbrahim'den Mes'â bölgesinden sonra gelen mescit duvarına kadar 188 arşındır.

Makâm-ı İbrahim'den Benî Cumah Kapısına bitişik olan duvara kadar 218 arşındır. Makâm-ı İbrahim'den Dârünnedve'ye bitişik olan duvara kadar 145 arşındır. Makâm-ı İbrahim'den Safâ'ya bitişik olan duvara kadar 164,5 arşındır.

Makâm-ı İbrahim'den Zemzem Odasının sınırına kadar 22 arşındır. Makâm-ı İbrahim'den Zemzem Kuyusunun başlangıç noktasına kadar 24 arşın 20 parmaktır. Sikâyetü'l-Abbâs'ın ortasından Mes'â bölgesine bitişik olan mescit duvarına kadar 100 arşındır.

Sikâye'nin ortasından Benî Cumah Kapısına bitişik olan [48] duvara kadar 291 arşındır. Sikâye'nin ortasından Dârünnedve'ye bitişik olan kapıya kadar 200 arşındır. Sikâye'nin ortasından Vadiyi izleyen duvara kadar 85 arşındır.

Mescid-i Harâm'ın Kapılarının Özellikleri, Sayıları ve Ölçüleri

Mescid-i Harâm'da yirmi üç kapı ve kırk kemer vardır. Bunlardan beş kapı ve on bir kemer doğu tarafı olan sa'y yapılan yeri (*mes'â*) izleyen bölümdedir.

Bu kapılardan en büyüğü olan ilk kapı –ki günümüzde Benî Şeybe Kapısı diye adlandırılmaktadır– Cahiliye ve İslamiyet dönemlerinde Mekke halkınca Benî Abdüşşems b. Abdimenâf Kapısı olarak bilinmekteydi. Bu kapıda iki sütun ve üstünde üç kemer vardır. Kemerlerin her birinin uzunluğu 10 arşındır. Kemerlerin ön yüzleri mozaikle süslenmiştir. Kapının üstünde altın yaldızla kabartılarak süslenmiş sâc ağacından küçük bir pencere vardır. Küçük pencerenin yüksekliği 27 arşın, genişliği 3 arşın 12 parmaktır. Pencereden yere kadar olan mesafe 17 arşındır. Kapının her iki duvarı arasındaki mesafe 24 arşındır. Kapının her iki duvarı beyaz ve kırmızı mermerle kaplıdır. Kapının eşiğinde mescide inilen dört basamaklı bir merdiven vardır.

İkinci kapının 10 arşın uzunluğunda ve 7 arşın genişliğinde bir kemeri vardır. Bu kapı, Tabakçılar Çarşısına giden meydana açılır ve buraya Tabakçılar Kapısı denir.

Üçüncü kapının da 10 arşın uzunluğunda ve 7 arşın genişliğinde bir kemeri vardır. Burası Peygamber Kapısıdır. Peygamberimiz bu kapıdan çıkar ve Attarlar Sokağındaki evine bu kapıdan girerdi. Buraya Mescid-i Hadîce denilmektedir.

Dördüncü kapının iki sütunu ve üstünde de üç kemeri vardır. Her biri 13 arşındır. Kemerlerin ön yüzü ve içi mozaikle süslenmiştir. Kapının üstünde uzunluğu 26 arşın, genişliği 3 arşın 12 parmak olan altın yaldızla kabartılarak süslenmiş [49] ahşaptan küçük bir pencere vardır. Bu küçük pencerenin üst tarafından eşiğe olan mesafe 23 arşındır. Kapının her iki duvarı arasındaki mesafe 21 arşındır. Kapının her iki duvarı da beyaz, yeşil ve kırmızı mermerle kaplı olup altın yaldızla süslenmiştir. Bu kapıya yedi basamaklı bir merdivenle çıkılır. Buraya Abbâs b. Abdülmuttalib Kapısı denir. Bu kapının dış tarafında Mes'â yönünü gösteren işaret vardır.

Akşam Pazarı Kapısı denilen ve Vadinin karşısına düşen beşinci kapının iki duvar arası genişliği 21 arşındır. Burada iki sütun ve sütunların üzerinde üç kemer vardır. Her birinin yüksekliği 13 arşındır. Kemerlerin ön yüzü ve içi mozaikle süslenmiştir. Kapının kanadı beyaz, kırmızı ve yeşil mermerle kaplanmıştır. Bir mermeri de altın kaplamayla süslenmiştir. Kapının üstünde uzunluğu 24 arşın, genişliği 3 arşın 12 parmak olan altın yaldızla kabartılarak süslenmiş ahşaptan küçük bir pencere vardır. Pencerenin en üst noktasından kapının eşiğine kadar 23 arşındır. Kapının eşiğinde Vadi bölümüne açılan beş basamaklı bir merdiven vardır.

Vadi bölümünü izleyen Mescid-i Yemânî bölümünde yedi kapı ve on yedi kemer vardır. Birinci kapıda, üzerinde iki kemer olan bir sütun vardır. Her birinin yüksekliği 13 arşın 12 parmaktır. Kapının her iki duvarının arası 14 arşın 18 parmaktır. En yüksek kapı olan Benî Âiz Kapısının eşiğinde beş basamaklı bir merdiven vardır.

Benî Süfyân b. Abdülesed adlı ikinci kapıda üzerinde iki kemer olan bir sütun vardır. Her bir kemerin yüksekliği 13 arşın 12 parmaktır. Kapının eşiğinde Vadi bölümüne açılan altı basamaklı bir merdiven vardır.

Üçüncü kapı Safâ Kapısıdır. Bu kapıda dört sütun ve sütunların üzerinde de beş kemer vardır. Her bir kemerin yüksekliği 13 arşın 12 parmaktır. Orta kemer 14 arşındır. Kemerlerin

ön yüzeyi ve iç kısmı mozaikle süslenmiştir. Orta kemerin her iki sütunu, yarısına kadar altın yazmayla nakşedilmiştir. Kapının her iki duvarının arası 36 arşındır. Kapının duvarı altınla süslenmiş mermerle birlikte beyaz, kırmızı, yeşil ve lacivert renkli mermerle kaplanmıştır. Kapının eşiğinde altı basamaklı bir merdiven vardır. Mescitten çıkıldığında orta kemerin karşısına düşen dördüncü basamakta bu bölgenin işareti sayılan kurşun kaplamalı bir taş vardır. Mekkelilerin ifadesine göre Peygamberimiz Safâ bölgesine çıktığında buraya ayak basmıştır. Bu bölgede dar bir sokak vardır. Safâ bölgesine varmak isteyenler Vadi boyunca bu sokaktan giderler. Ortasında kurşun kaplamalı taşın olduğu bu sokak, Peygamberimizin ayak bastığı ve yürüdüğü bir yol olduğu için ziyaret edilir. İnsanlar o yol boyu yürüyüp orada belli bir süre kalıp eğlenirler. İddia edildiğine göre bu kapıya Benî Adî b. Ka'b Kapısı denilmekteydi. Adî oğullarının evleri Safâ ile mescit arasındaydı. Hacılar su dağıtılan Cenbeze mevkiinde, Safâ'daki küçük göletten, mescidin meydanına akan bir su vardı. Abdişems oğullarıyla Adî oğulları arasında savaş çıkınca, Adî oğulları, Sehm oğullarının evlerini kuşattı. Suddâd ve Müemmel aileleri dışında Sehm oğullarının tümü buradaki evlerini sattılar. Günümüzde ise burası Benî Mahzûm Kapısı olarak bilinmektedir. [50]

Dördüncü kapıda üzerinde iki kemer olan bir sütun vardır. Her bir kemerin uzunluğu 13 arşın 12 parmaktır. Kapının her iki duvarının arasındaki mesafe 15 arşındır. Kapının eşiğinde Vadi bölümüne açılan beş basamaklı bir merdiven vardır. Bu kapıya Benî Mahzûm Kapısı denilmektedir.

Beşinci kapıda, üzerinde iki kemer olan bir sütun vardır. Her bir kemerin uzunluğu 13 arşın 12 parmaktır. Kapının her iki duvarı arasındaki mesafe 15 arşındır. Kapının eşiğinde yedi basamaklı bir merdiven vardır. Bu kapı da Benî Mahzûm Kapısından sayılır.

Altıncı kapıda, üzerinde iki kemer olan bir sütun vardır. Her bir kemerin yüksekliği 13 arşın 12 parmaktır. Kapının her iki duvarı arasındaki mesafe 15 arşındır. Kapının eşiğinde

altı basamaklı bir merdiven vardır. Bu kapıya Benî Teym b. Mürre Kapısı denilmektedir.

- [51] Halife el-Mehdî, Mescid-i Harâm'ı genişlettiğinde Abdullah b. Cud'ân ve Ubeydullah b. Ma'mer'in evleri de Vadi bölümünün içine katıldı. Ancak, İbn Cud'ân'ın evinden bir bölüm, günümüze kadar kendi ellerinde kaldı. 242 yılına kadar da bu parça onların elindeydi. Kiraya verip gelirini alıyorlardı. Bu tarihten sonra Mekke valisi Muhammed b. Süleymân b. Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm burayı satın aldı ve mülküne geçirdi. Daha sonra Müminlerin Emîrinin kölesi Ebû'l-Kâsım b. Yezdân'a kaldı.

Yedinci kapıda üzerinde iki kemer olan bir sütun vardır. Her bir kemerin yüksekliği 13 arşın 12 parmadır. Kapının her iki duvarı arasındaki mesafe 14 arşın 18 parmadır. Kapının eşiğinde beş basamaklı bir merdiven vardır. Bu kapı, Abdışems oğulları ve Mahzûm oğulları Kapısından sonra gelir. Bu kapıya Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî Kapısı denilmektedir. Kapının etrafındaki sütunların çevresinde kolonlar vardır. Vadi bölgesinden sonra gelen Benî Sehm ve Benî Cumah kapılarının etrafındaki kolonlar, altın kabartmayla süslenmiş ahşaptandır.

Benî Cumah Kapısından sonra gelen bölümde altı kapı ve on kemer vardır. Ecyâd-ı Kebîr'den sonra gelen minareye bitişik olan birinci kapıda, üzerinde iki kemer olan bir sütun vardır. Her bir kemerin yüksekliği 13 arşındır. Kapının her iki duvarı arasındaki mesafe 15 arşındır. Kapının eşiğinde yedi basamaklı bir merdiven vardır. Buraya Hakîm b. Hizâm Kapısı ve Benî Zübeyr b. Avvâm Kapısı denilmektedir. Günümüzde yaygın olan ismi, Hizâmiyye Kapısı şeklindedir.

İkinci kapıda üzerinde üç kemer olan iki sütun vardır. Her bir kemerin yüksekliği 13 arşındır. Kapının her iki duvarı arasındaki mesafe 21 arşındır. Kapının eşiğinde beş basamaklı bir merdiven vardır. Bu kapı Amr b. Osmân b. Affân'ın evinin karşısındadır. Günümüzde buraya Buğdaycılar Kapısı denilmektedir.

Üçüncü kapıda üzerinde iki kemer olan bir sütun vardır. [52] Her bir kemerin yüksekliği 13 arşındır. Her iki kemerin ön yüzü mozaikle süslenmiştir. Kapının her iki duvarı arasındaki mesafe 15 arşındır. Kapının eşiğinde yedi basamaklı bir merdiven vardır. Kapının her iki tarafında kaldırım vardır. Mescidin biriken suyu kapı altındaki delikten buraya akar. Buradaki mozaik süslemeler, Müminlerin Emîri Ebû Ca'fer'in icraatıdır. Bu onun bu konudaki son çalışmasıdır. Bu kapının adı ise Benî Cumah Kapısıdır.

Dördüncü kapının yüksekliği 10 arşın, genişliği 5 arşın olan bir kemeri vardır. Üzerinde Zübeyde'nin evinin her iki tarafıyla, mescit arasındaki sokağa açılan bir kapı daha vardır. Bu sokak işlek bir sokaktı. Burada Ebû'l-Buhterî b. Hâşim el-Esedî Kapısı vardır. Onun Zübeyde'nin evinin girişine düşen evinin karşısında, Esved b. el-Muttalib b. Esed Kuyusu vardır. Bu kuyu, Cahiliye döneminde Zübeyde'nin evinin kenarındaki bir bölümdeydi.

Beşinci kapının yüksekliği 10 arşın, genişliği 4 arşın 12 parmak olan bir kemeri vardır. Bu kapıdan Zübeyde'nin evinin olduğu sokağa girildiği gibi aynı zamanda Zübeyde'nin evine çıkılır.

Altıncı kapının yüksekliği 10 arşın, genişliği 7 arşın 12 parmak olan bir kemeri vardır. Kapının eşiğinde, beş basamaklı bir merdiven vardır. Bu kapıya Benî Sehm Kapısı denir.

Dârünnedve'den sonra gelen Şam tarafındaki bölümde altı kapı vardır. Benî Sehm Kapısından sonra gelen minarenin bitişiğindeki birinci kapıda, yüksekliği 10 arşın, genişliği 4 arşın olan bir kemer vardır. Kapının eşiğinde yedi basamaklı bir merdiven vardır. Sellerin sürükleyip getirdiği toprak birikintileriyle merdivenin dört basamağı kaybolmuş, üç basamak kalmıştır. Hatta bu kapının duvarının her iki tarafından bir delik açılmış ve bu delik de ahşaptan yapılmış bir tıpayla kapatılmıştır ki sel suları mescide girmeden geri gitsin. Bu kapıya Dâru Amr b. el-Âs Kapısı denir.

İkinci kapı, Dârülacele Kapısına doğru duran kişinin karşısında açıkça görünen kapıdır. Üçüncü kapı, Dârülacele Kapısıdır.

- [53] Dördüncü kapı, Kuaykiân Kapısıdır ve yüksekliği 10 arşın, genişliği 7 arşın 6 parmak olan bir kemeri vardır. Kapının eşiğinde sekiz basamaklı bir merdiven vardır. Bu kapıya Hüceyr b. Ebî Ehâb Kapısı denilmektedir. Beşinci kapı, Dârünnedve Kapısıdır.

Altıncı kapının yüksekliği 9 arşın, genişliği 5 arşındır. Bu kapının eşiğinde mescidin eşiğine açılan sekiz basamaklı bir merdiven vardır. Bu kapıya Dâru Şeybe b. Osmân Kapısı denir. Buradan Küçük Çarşı Pazarına girilir. Bu bölümde Dârülimâre'ye çıkılan bir merdiven vardır. Merdiven mermerdendir ve etrafı korkulukla çevrilmiştir. Bu bölgede, Dârülacele Kapısına açılan ahşaptan yapılmış bir cenah vardır. 160 yılında Muhammed b. İbrâhîm tarafından yapıldığı sırada Halife el-Mehdî için açılmıştı. Bu cenah, Mübeyyiza dönemine kadar böyle devam etti. 200 yılındaki fitne döneminde Hüseyin b. Hasan tarafından parçalandı ve parçaları cenahın kapısının bitişiğindeki boşluğa bırakıldı. Bu Halife Mu'tasım dönemine kadar böyle kaldı. 221 yılında, Dârülacele Kapısının onarımı yapılırken Halife Mu'tasım'ın emriyle cenah tekrar kuruldu. Demirden olan pencereleri ve sürgüyle açılıp kapanan kapısı monte edildi. Bu yapı günümüze kadar bu hâliyle gelmiştir.

Mescid-i Harâm'ın Duvarlarının Uzunluğu

Mescid-i Harâm'ın, Mes'â bölgesinin ardından gelen ve doğu tarafına düşen duvarının uzunluğu 28 arşındır. Vadi bölgesinin ardından gelen ve Yemen tarafına düşen duvarının uzunluğu 22 arşındır. Benî Cumah Kapısının ardından gelen ve batı tarafına düşen duvarının uzunluğu 22 arşın 12 parmak. Dârünnedve bölgesinin adından gelen ve Şam tarafına düşen duvarının uzunluğu 17 arşın 12 parmak.

Kâbe'nin Etrafında Yedi Kez Dönülen ve Farz Olan Tavafın Uzunluğu

[54]

Bir tavafın uzunluğu 836 arşın 20 parmaktır. Makâm-ı İbrahim'den Safâ'ya kadar 277 arşındır. Safâ'dan Merve'ye kadar bir tur 766 arşın 12 parmaktır. Her ikisi arasında yedi kez gidiş-geliş 5.365 arşın 12 parmaktır.

Say'

Safâ ile Merve Arasındaki Yedi Kez Gidiş-Gelişten Bir Tanesi ve Onun Ölçüsü

Hacerülesved rüknünden Makâm-ı İbrahim'e, Makâm-ı İbrahim'den Safâ'ya, Safâ'dan Merve'ye olan mesafe 6.538 arşın 17 parmaktır.

Safâ ve Merve'deki Merdivenin Yapılışı

İlk zamanlar Safâ ile Merve arasında sa'y edilirken orada herhangi bir bina ve merdiven yoktu. Bu durum Ebû Ca'fer el-Mansûr'un halifeliğine kadar böyleydi. Daha sonra Abdussamed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs oraya bir merdiven yaptırdı ve o alanı düzleştirip düzenli hâle getirdi. Onun yaptırdığı merdivenler günümüze kadar gelmiştir. O aynı zamanda bu bölgeyi restore etmiş ve kandillerle süslemiştir. Abdussamed'in yaptırdığı bina ve kandillerle süslemesinin ardından, orayı onaran ve kandillerle süsleyen ilk kişi, Me'mûn'un halifeliği döneminde et-Taberî olmuştur.

Makâm-ı İbrahim ve Şu Anki Yerine Getirilmesi

Saîd b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Makâm-ı İbrahim, daha önce İbrahim'in Kâbe'nin duvarlarını yükseltmek için, onun üstüne çıkmak durumunda kalmasından dolayı, Kâbe'nin ön yüzünün hemen yanındaydı. Daha sonra ziyaretçi insanların çoğalmasıyla, Ömer b. el-Hattâb onun ayaklar altında kalmasından endişe etti. Bunun üzerine oradan kaldırtıp karşısında Kâbe'nin ön bölümünün olduğu, günümüzdeki yerine koydurttu."

Hişâm b. Urve babasından şöyle nakletmiştir: "Allah Resulü Beyt'in tam karşısında Kâbe'nin hemen bitişiğinde namaz

kılardı. İnsanlar da onun arkasından Kâbe'nin etrafında dönerlerdi. Daha sonra Ebû Bekir, ondan sonrada Ömer bu yöne yönelerek namaz kılardı. Bunun ardından insanlar Makâm-ı İbrahim'e doğru yönelirlerdi.

Müzelife

[55] Müzelife Mescidinin Ölçüleri

Müzelife Mescidinin uzunluğu 59 arşın bir karış kadardır. Bulunduğu sahanın kenar ölçüleri ise toplam olarak 3.541 arşındır.

Mina Mescidinin Uzunluk ve Genişlik Ölçüleri

Minâ Mescidinin, Mescid-i Hayf'ın ön yüzüne olan uzunluğu, Dârülimâre sınırından Arafat'tan sonraki sınıra kadar 293 arşın 12 parmaktır. Genişliği aşağı yol sınırından sonra, dağdan sonraki sınıra kadar 204 arşın 12 parmaktır.

Uzunluğu, dağdan sonra gelen aşağı sınırdan Dârülimâre'den sonra gelen sınıra kadar 264 arşın 18 parmaktır. Dârülimâre'den sonra gelen genişliği ise 200 arşındır.

Dârülimâre'den sonra gelen mescidin kiblesinde, kuyumcu İshâk b. Seleme'nin yaptığı ve altın yaldızla süslediği üç tane gölgelik vardır. Gölgelikte de yüz almış sekiz sütun vardır. Bu sütunların yetmiş sekiz tanesi kible yönünde, on dört tanesi mescidin iç bölgesinden sonraki bölümde, otuz dört tanesi sağ bölümde, yirmi beş tanesi Arafat bölgesinden sonraki bölümde, otuz bir tanesi dağdan sonraki sol bölümde bulunmaktadır.

Mescid-i Hayf'ın etrafında birbirinden aralıklı yirmi kapı vardır. Mina Mescidinin Arafat'ı izleyen sınırından Hıyâzu'l-Yâkûte'ye kadar 3.753 arşın, Hıyâzu'l-Yâkûte'nin ortasından Muhassir sınırına kadar 2.000 arşındır.

Minâ'nın dağdan dağa, her iki geçidinin arası 50 arşındır.

Akabe yolunun uzunluğu, duvarın üstündeki direktan karışındaki son direğe kadar 67 arşındır. Yol, Minâ bölgesinin sel sularının akıp gideceği şekilde döşenmiştir. En büyük yol olan merdivenli Akabe yolunun genişliği 36 arşındır.

Mescid-i Harâm'dan Meymûne Kuyusuna ve Arafat Dağı [56]nın en son noktasına kadar 12 mil; Minâ'nın en son noktasına kadar 5 mil; Minâ'dan Müzdelife'ye kadar 2,5 mil; Müzdelife ve ile Arafat arası 4 mil; Arafat'ın ortasından vakfe yapılan yere kadar bir mil; mescitten, Arafat'taaki Harem'in en son noktasına kadar 10 mil; Arafat dışında Harem'in direklerine kadar yarım mil; Medine yolunun sonrasında kalan Harem bölgesinin çevresi 4,5 mil, Mescid-i Şecere çıkarıldığında burası yarım mildir.

Harem

Mescid-i Harâm'dan Arafat'ta Vakfe Yerine Kadar ki Sınırlara Dikilen Mil Taşları ve Konulduğu Yerler

Günümüzde Benî Şeybe Kapısı olarak bilinen ve Mescid-i Harâm'ın en büyük kapısından itibaren ilk mil taşının bulunduğu yer, Safâ'ya giden patika yolun kapısındadır.

İkinci mil taşı, Ayra Dağının sınırındadır. Bunun uzunluğu 3 arşındır. Buradaki mil taşı Mervân b. Hakem tarafından yaptırılmış ve hiç değiştirilmemiştir.

Üçüncü mil taşı, Minâ'daki iki dar geçit arasındadır. Dördüncü mil taşı, Mescid-i Hayf'tan sonra gelen Üçüncü Ceme'nin alt sınırına 15 arşın mesafededir. Beşinci mil taşı, Karîn-i Seâlib'in 100 arşın arkasındadır.

Altıncı mil taşı, Muhassir Bahçesinin duvarındadır. Muhassir Bahçesinin duvarıyla Muhassir Vadisi arasında 545 arşın mesafe vardır.

Yedinci mil taşı, Mescid-i Müzdelife'nin alt sınırına 270 arşındır. Buradaki mil taşının uzunluğu 3 arşın olup Mervânî taşındandır.

Sekizinci mil taşı, Arafat'ın iki geçidinin aşağısında, Sikâyetü Zübeyde'nin karşısında bulunur. Onunla Sikâyetü Zübeyde arasındaki yol senin sağına düşer ve bu durumda Arafat'a yönelmiş olursun.

Dokuzuncu mil taşı, Arafat'taki iki dar geçit arasındaki çukurun ağzındadır. Peygamberimiz Müzdelife gecesi, Arafat'a

çıkarken burada ihtiyaç molası vermiştir. Buradaki mil taşı, halkın çok temiz bir su kaynağını olarak kullandığı yerdedir.

Onuncu mil taşı, Sikâyetü İbn Bermek'in karşısındadır. İkisinin arasında Manzar Dağının sınırı sayılan yol vardır.

- [57] On birinci mil taşı, Arafat Mescidi ile İbrâhîm Halîlu'r-Rahmân Mescidinin kubbesinin etrafındaki dükkânların sınırındadır. Onunla mescidin duvarının arasındaki mesafe 25 arşındır.

On ikinci mil taşı, arife gecesini, imamın, Nâbit denilen köşede durduğu yerdedir. Onunla Peygamberimizin durduğu yer arasındaki mesafe 10 arşındır. Mescid-i Harâm ile Arafat'ta imamın durduğu yer arası, ne eksik ne de fazla, tam bir berîddir.

Harem'in Etrafındaki Sınırlar

Ten'im bölgesinin alt tarafından, Muâz evlerinin yanından geçen Medine yolunun çevresinde üç mil taşı; Yemen yolunda, aydınlatıcıların bulunduğu sınırda yedi mil taşı; Cidde yolunun, A'sâş mevkisinin çevresinde on mil taşı, Tâif yolunda, Nemre bölgesinin içindeki dairenin sınırında on bir mil taşı, Irak yolunun kavşağında Hall Geçidinin çevresinde yedi mil taşı, Ci'râne yolunda, Abdullah b. Hâlid b. Esîd Çukurunun çevresinde dokuz mil taşı bulunmaktadır.

Harem'in Özelliği

Harem'in özelliklerinden biri; bir kurt, ceylanı avlamak için kovalar, ona karşı direnen ceylan bir yolunu bulup Harem sınırına kendisini atar. Kurt hemen onu avlamaktan vazgeçer.

Harem'in bir özelliği de hasta olmadıkça hiçbir güvercin Kâbe'nin üstüne konmaz. Güvercinlerin sağlıklı oldukça oraya konmamaları gerçeği, bizzat denenmiş ve bu durum izlenmiştir.

Harem'in bir özelliği de, yağmur onun Irak yönüne yağdığında o yıl Irak toprakları bereketlenir. Yağmur Şam yönüne yağdığında o yıl Şam bölgesindeki toprak bereketlenir ve yağmur bol olur. Yağmur, Beyt'in her tarafına yağdığında ise bütün bölgelerde toprak bereketlenir ve yağmur bolladır.

Harem'in bir özelliği de, asırlardır insanlar hacetmek için Beyt'i ziyaret ederler. Bunca insan asırlar boyu Cemre'leri taşlarlar. Fakat o kuyular yine aynı seviyede kalmaktadır. Onda- [58] ki mucize ve harika durum olmasaydı, o birikintiler dağ gibi olurdu. Tabii ki sellerin sürükleyip getirdikleri ve insanların attıkları başka şeyler bunun dışındadır.

Orada yaşayanların bağlı oldukları kurallara göre, kölelerden her kim Kâbe'ye çıkarsa, o hür olur. Artık efendisi, onu kendisinin kölesi olarak göremez. Zira onlar, bir kişide aziz ve yüce olmakla köle ve zelil olmayı bir arada tutmazlar. Mekte'de salih kişiler asla Kâbe'nin içine girmezlerdi.

Cahiliye döneminde Kâbe'ye olan saygıdan dolayı dört köşeli bina yapılmazdı. Araplar bütün dört köşeli binaları *ka'be* diye adlandırırlardı. Bunlardan biri de Necrân kâbesidir. Mekte'de dört köşeli ilk ev yapan, Benî Esed b. Aduluzzâ'dan biri olan Humeyd b. Züheyr idi.

Bir özelliği de içilen Zemzem suyundaki sonsuza dek sürecek olan bereket ve şifa özelliğidir. Onun civarında kalanların çoğu onda şifa bulurlar. Oraya varıp onun suyundan içen ve onunla yıkanıp temizlenen kişide hiçbir hastalık kalmaz. Mes-cid-i Harâm'ın bir özelliği de fil, ebabil kuşu, siccîl taşı ile ilgili olaydır.

Orası kimseye boyun eğmeyen ve hep emin olarak kalan bir bölgedir. Orada herhangi bir savaş aletine ihtiyaç duyulmaz. Orası krallara hiç boyun eğmemiştir. Bu yüzden Beytül-Atik adını almıştır. Çünkü o hep hür olarak devam etti ve hiç boyun eğmedi.

Harb b. Ümeyye bir şiirinde şöyle der:

*Ey Ebû Matar! Haydi, barışa gel
Kureyş'in dostluğu sana yeter,
Onların içinde yaşar ve güven içinde kalırsın
Ey Eba Matar! Hayırlı bir yaşam sana bahşedildi,
Şerefli ve boyun eğmez bir haldede yaşamaktasın
Seni ziyaret eden ordu komutanı güvendedir.*

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O zaman biz Beyt'i insanların tekrar tekrar yöneleceği bir hedef ve kutsal bir sığınak yapmıştık. Öyleyse İbrahim için vaktiyle belirlenen yeri ibadet mahalli edinin."*³⁴

Şanı Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Ey Rabbimiz! Soyumdan bazılarını ekilebilir toprağı olmayan bir vadiye, senin kutsal evinin yakınına yerleştirdim. Ey Rabbimiz! Namazı devamlılık ve duyarlılık içinde yerine getirsinler. Öyleyse insanların kalplerini onlara doğru meylettir ve onlara verimli, bereketli rızıklar bahşet ki şükretsinsinler."*³⁵

Medine

[59] Peygamberimizin Şehri: Medine

Medine'ye "Taybe" denir. Bundan kastedilenin onun yeşil bahçeleri olduğu söylenmektedir. Onun havasından, tatlı bir şekilde esen rüzgârından, yerinden ve toprağından hoş bir koku yayılır. Onun toprağından, hafifçe esen meltem rüzgârından, sokaklarından, avlu ve duvarlarından yayılan bu hoş koku, onun harem oluşunun bir kanıtıdır. Hoş kokulu bir yerden çıkıp o bölgenin her tarafındaki hava ve toprağından yayılan kokuyu koklayan herhangi bir kişinin bazı yerlerde iğrenç bir kokuyla karşılaşması ve bunu tespit etmesi kaçınılmazdır. Bu bölgelerin tabakalar hâlinde oluşundan kaynaklanmaktadır. Ancak, bu durum Peygamber şehri Medine için söz konusu değildir.

Sayyah, ıtır, buhur ve nuzûh güzel ve hoş kokulardandır. Başka bölgelerde en güzel seyyah, en kaliteli ıtır ve en pahalı buhur kullanılsa bile, Medine'de yayılan o hoş koku onlardan kat kat fazladır. Çirkin kokusu ıtır ile giderilmeye çalışılan nice şehirler var ki belli bir zaman sonra o koku gider ve oranın kokusu tekrar bozulur. Ahvâz kasabası gibi.

Bir gün Halife Reşîd Antakya'da yerleşmeye karar verir. Bölge halkı ise bunu istememektedir. Onlardan ileri gelen yaş-

34 Bakara, 2/125.

35 İbrâhîm, 14/37.

lılardan biri Halife Reşîd'e tavsiyede bulunarak şöyle der: "Ey Müminlerin Emîri! Burası sana göre değil ve senin yaşadığın yöre gibi olamaz. Çünkü en kaliteli koku bile burada bozulmaya yüz tutar ve büyük oranda etkisini kaybedip fayda vermez. En iyi Hint kalayıyla kalaylanmış bir silah bile, burada paslanır. Yemen yağmurunun özelliklerinden biri de bazen hiç durmadan aralıksız bir şekilde, iki ay boyunca yağmaya devam etmesidir." Daha sonra Medine'den söz ederek konuşmasını şöyle sürdürdü: "Halkının yanında hiçbir değeri olmayan ve boydan boya süslenmiş ve güzel kokular sürünmüş genç siyahî bir cariye, bu yaptıklarıyla asil bir evin gelini düzeyine ulaşamaz. Iraklıların deyimiyle, arada bir gelip giden en iğrenç koku bile, orada uzun süre kalan için en güzel koku gibi algılanır."

Osmân b. Abdurrahmân b. Ubeydulah et-Teymî'den ve onun dışında Medine ileri gelenlerinden bazılarında şöyle rivayet edilmiştir:

Geçmiş zamanlarda Medine'de kendilerine "Su'l" ve "Fâlic" adı verilen iki kabile yaşamaktaydı. Peygamber Dâvûd onlarla savaştı. Onlardan yüz bin yetişkin erkek ve kadını esir etti. Rivayete göre Allah onların boyunlarına kurtçuklar musallat etti onlar düzlük ve dağlıkta bulunan kabirleriyle birlikte helak oldular. Muhammed b. Hasan'a göre bu olay Curf kasabasında olmuştur.

Başka bir rivayete göre, onlardan bir kadın sağ kalmış. O ^[60] da "Zühre" denilen yerde yaşıyormuş. Bu kadın yüksek yerlere yaya olarak çıkıp oradan başka bölgelere gitmek istemiş. Tam bineğine binmek için yaklaştığında, onun bedenini kurtçuklar sarmış. Ona: "Senin bedenini kurtçukların sardığının görüyoruz," denildiğinde, "Benim kavmim de bu şekilde helak oldu," diye cevap verip şöyle devam etmiş: "Zühre ve Dâtûn arasında nice cesetler gömüldü ve nice mallar saklandı." Söylendiğine göre kurtçuklar orada onu öldürmüş.

Başka bir rivayete göre, Amâlikalılar, çeşitli bölgelere yayılmışlardı. Cürhümlüler Mekke'de; Kantûra, Tasım ve Cedîs,

Yemâme ve Şam'da; Ken'ân soyu Mısır'da; Abd b. Dahm oğulları ise Tâif'te yaşamaktaydılar.

Muhammed b. Hasan dedi ki: Bana Enes b. İyâd, Zeyd b. Eslem'den rivayet ederek şunu anlattı: "Bana ulaşan bir habere göre, bu kurtçuklardan biri yavrularını Amâlikâlîlerden bir adamın gözünün yuvasında büyütmüş ve (ölmesine sebep olmuştu.)"

Muhammed b. Hasan dedi ki: Enes b. İyâd'ın anlattığına göre Zübeyr şöyle demiştir: Ben bu olayı Enes'ten duydum. Enes de, Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini duydum demiştir: "Bu olay, olduğu ilk zamandan itibaren dört yüz yıl boyunca bununla ilgili duyumlar her cenazede anlatıldı."

Urve b. ez-Zübeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Amâlikâlîler değişik bölgelere yayılmışlardı. Mekke, Medine ve Hicaz'ın bütün bölgelerine yerleşmişlerdi. Büyük bir küstahlıkla kibirlenmeye başladılar. Musa, İsrailoğullarından oluşan bir orduyu onların üzerine gönderdi. Hicaz bölgesinde onları öldürdüler."

Anlatıldığına göre Allah, Musa Peygamberi Firavun'a galip getirip onu ve ordularını yok edince, Musa Şam'a girdi ve oradakileri yok etti. Sonra ordusunu Hicaz'a sevk etti ve onlara, ergenlik çağına ulaşmış hiçbir kişiyi geride bırakmaksızın öldürmelerini emretti. Musa'nın ordusu onlarla savaştı. Allah onları galip kıldı. Amâlikâlîlerin mülkiyetindeki Teymâ'ya varıncaya kadar onları öldürdüler. Onların öldürdükleri arasında Erkam b. Ebü'l-Erkam adında biri vardı. Onun insanların en güzeli bir delikanlı oğlu vardı. O yara alarak ölümden kurtulmuştu. Musa'nın görüşünü sormak üzere onu öldürmeyip sağ bıraktılar ve yanlarına alıp götürdüler. Ordu oraya varmadan Musa vefat etti.

- [61] İnsanlar ordunun dönüşünü duyduklarında, savaşın sonucunu sormak üzere onları karşılamaya gittiler. Onlar Allah'ın kendilerine fethi nasip ettiğini haber verdiler ve "Şu gencin dışında onlardan hiç kimseyi sağ bırakmadık, zira biz ondan daha güzel bir genç görmedik ve onu sağ bıraktık ta ki onu

Allah'ın Elçisi'ne arz edelim ve bu konuda onun görüşünü alalım," dediler. Bunun üzerine İsrailoğulları onlara: "Siz Peygamberinizin emrine muhalefet ettiğiniz için günah işlediniz, Allah'a and olsun ki ebediyen bizim ülkemize giremezsiniz," dediler. Böylece kendileriyle Şam arasına bir barikat koydular. Orduda savaşımlar ise onlara şöyle dediler: "Bizim girişimizi engellediğiniz yurdunuz, çıkmış olduğunuz yurttan hayırlı değildir."

Rivayete göre, Hicaz bölgesi Allah'ın ormanı ve suyu en bol yurdu idi. Yine rivayete göre, Amâlikâlılardan sonra Yahudilerin Hicaz bölgesine ilk yerleşimi bu olay üzerine olmuştur. Rivayete göre onlardan sonra Kureyza ve kardeşleri Hedel ve Amr oğullarını, Hazrec b. Sarîh b. Fûm b. es-Sebt b. Yesa' b. Sa'd b. Lâvi b. Hayr b. Nuhâm b. Meshû b. Âzir b. Avrâ' b. Hârûn b. İmrân oğulları ile Nadîr b. Nuhâm b. Hazrec b. Sarîh oğullarını çıkardılar ve onların izini takip ettiler. Onlar da yüksek yerlerden, Müzeynib ve Mehzûr adı verilen iki vadiye indiler. Nadîr oğulları Müzeynib bölgesine yerleşip orayı mülk edindiler. Kureyza ve Hedel oğulları ise, Mehzûr bölgesine yerleşip orayı mülk edindiler. Onlar bu bölgelerde ilk kuyu kazıp, ağaç dikenlerdendiler.

Başka bir rivayete göre, onlarla birlikte bazı Arap kabileler de bu bölgeye yerleştiler, orada mülk edindiler, evler ve kaleler inşa ettiler.

Tevbe b. el-Hasan b. Sâib b. Ebî Lübâbe dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Medine'de, İsrailoğulları Yahudilerine ait yerleşim yerleri ve sokaklar vardı. Onlarla birlikte bazı Arap kabileler de bu bölgeye yerleştiler, orada evler ve kaleler inşa ettiler. Evs ve Hazrec'in oraya yerleşmesinden önce, Yahudilerle birlikte oraya yerleşen Arap kabileler şunlardır: [62]

Benî Enif –ki onlar Beliyy bölgesinden gelen bir kabile idiler. Başka bir görüşe göre onlar, Amâlikâlılardan hayatta kalanlar ve Benî Murîd idiler–, Benî Mu'âviye b. Hâris b. Bûhse b. Süleym b. Mansûr b. İkrime b. Hasafe b. Kays b. Aylân, Yemen'den gelen Benî Cezmî.

Evs ve Hazrec kabileleri Medine'ye geldiklerinde orada bulunan Yahudi kabileler şunlardı: Benî Kureyza, Benî Nadîr, Benî Dahm, Benî Za'ûrâ, Benî Mâsike, Benî Kımme'a, Benî Zeyd el-Lât –ki bunlar Abdullah b. Selâm'ın aşiretindendiler– Benî Kaynukâ', Benî Hacer, Benî Sa'lebe, Ehl-i Zühre, Ehl-i Zübâle, Ehl-i Yesrib, Benî Kasîs, Benî Nâğisa, Benî Ukve, Benî Mizâyê. Bu kabilelerin tümü İsrailoğullarındandır.

Bunlarla birlikte isimlerini andığımız Arap kabileleri, Medine'ye kaleler yaptılar. Bu kaleler Medine halkının onurunu korumaktaydı. Onlara sığınanlar düşmanlarından korunmaktaydılar. Onlardan ismi bilinenler olduğu gibi, ismi bilinmeyenler de vardır.

Bir rivayete göre Yesrib, Medine'nin şehir merkeziydi. Burası kanalın bir ucuyla Curf sınırı arasında kalan bölgeyle Buvâ inişiyle Zübâle arasında kalan bölgeydi. Burası Nûh Tufanından sonra, Evs ve Hazrec'in oraya yerleşmesine kadar Medine'ye girenler için bir işaretti.

Rivayete göre Yahudiler, Kur'an'da anlatılan kıssalardan biri olan Arîm Seli olayına kadar Medine'de egemenliklerini sürdürdüler. Amr b. Âmir b. Hârise b. Sa'lebe b. İmru'l-Kays b. [63] Sa'lebe b. Mâzin b. el-Üsd b. Gavs öngörüsüyle sel tehlikesini sezer ve başkalarına da bundan haber verir. Bunun üzerine kendi ülkesinden çıkmaya karar verir ve malını da Kur'an'da anılan Sebe' ülkesine bağlı Me'rib denilen yerde satar. Daha sonra Amr b. Âmir kavmine şöyle seslenir: "Size bir ülke anlatacağım, orası kimin hoşuna gidiyorsa oraya gitme hazırlığı yapın." Daha sonra orayı niteleyerek şöyle der: "Nimetler deryasına dalmak ve akli erenlerin diyarına girmek isteyenler, hurmalıkların diyarı Yesrib'e gitsin, orası Medine'dir."

Bunun üzerine Hârise b. Sa'lebe b. Amr b. Âmir oğullarından –ki bu ikisi de Kayle bint Kâhil'in çocuklarıdır– Evs ve Hazrec kabileleri Medine'yi tercih edip oraya yerleştiler.

Muhammed b. Hasan, Me'ribli Yahyâ b. Mâzinî'den, o da Ma'mer b. Râşid'den, o da Katâde b. Diâme'den rivayet ederek şöyle der: "Onlar kendi ülkelerinde ve şehirlerinde güvenli bir

şekilde yaşarlardı. Seyahat için çıkan biri, yanına azık alma ihtiyacı hissetmeden bir şehirde gecelerken, bir diğerinde ihtiyaç molası verebilirdi. Bunun üzerine '*Ey Rabbimiz yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır*,'³⁶ diye temennide bulundular." Böylece Ensar, Yesrib'e; Gassân, Şam'a; Esd, Um-mân'a; Huzâa, Tihâme'ye nakledildiler.

Bu olayı anlatan ravi, daha sonra onlardan söz etmeye devam ederek şöyle der: "Evs ve Hazrec Medine'ye yerleştiler. Yahudilerin ellerindeki malları, kaleleri ve hurmalıkları ele geçirdiler. Onlar kadar sayı ve güce kavuştular. Hazrec, Allah'ın dilediği kadar yere yerleşti. Daha sonra Evs ve Hazrec, birbirlerinden güvende olmak ve başkalarının saldırılarına karşı koyup onlardan korunabilmek için kendi aralarında dostluk ve güvenlik anlaşması yaptılar. Uzun bir süre bu anlaşmaya bağlı kaldılar ve bu şekilde hareket ettiler. Evs ve Hazrec büyük servetler kazandılar, mal ve sayıları arttı. Onların bu durumunu gören Kureyza ve Nadîr oğulları kendi egemenliklerini ve mallarını kaybetmekten korkup endişe ettiler. Onların aralarındaki anlaşmanın bozulmasını sağlayınca kadar art niyetli çalışmalar yaptılar. Kureyza ve Nadîr oğulları mal ve sayıca daha fazlaydılar. Onlara Kâhinân denilmekteydi."

Bir rivayette şöyle denilmiştir: "Cahiliye döneminde Yesrib, Galebe adıyla anılırdı. Yahudiler, Amâlikâlılara saldırdılar ve onlara galip geldiler. Muhacirler, Evs ve Hazrec'e saldırdılar ve onlara galip geldiler. Acemler, muhacirlere saldırdılar ve onlara galip geldiler." [64]

Muhammed b. Talha'dan, o da Osmân b. Abdurrahmân'dan rivayet ettiğine göre, Allah'ın Elçisi, Ensarın kalelerini yıkmasını yasakladı ve "Bunlar Medine'nin süsüdür," diye buyurdu.

Urve b. ez-Zübeyr, Üsâme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Allah Elçisi Medine kalelerinden birinin tepesine çıktı, "Benim gördüğümü görebiliyor musunuz," dedi. "Ben damlanın çıktığı yeri görür gibi, evlerinizin arasındaki fitneyi görüyorum," diye buyurdu.»

Rivayete göre, Evs ve Hazrec, Medine'ye yerleştiler. Mal, mülk ve kaleler edindiler. Onların sözleri bir, işleri birdi. Daha sonra aralarında büyük bir savaş başladı. Şairler ve yurttaşlar araya girdilerse de savaş kesilmeden devam etti. Ta ki Allah, Elçisini oraya gönderdi. Onlara Peygamber'e uyma şerefini bahşetti. Bu durum Akabe biatlarıyla sağlanmıştı. Müslümanlar, Mekke'de hiç kimse kalmamak üzere Medine'ye geldiler. Peygamber evini yaptırınca kadar Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye misafir oldu.

Hâlid b. İsmâîl, Cüreyc'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber, evini ve mescidini yapınca kadar Ebû Eyyûb'un evinde kaldı ve o sırada Kur'an iniyordu. Cebrail de ona orada vahiy getiriyordu. Mescidin yeri, Es'ad b. Zürâre himayesinde Neccâr oğullarından iki yetim çocuğundu. Bir görüşe göre de, mescidin yeri, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin himayesinde, Amr'ın çocukları olan Sehl ve Süheyl adındaki iki yetim çocuğundu. Peygamber, devenin çöktüğü hurma kurutulan arsayı, Ebû Eyyûb'dan istedi. Ebû Eyyûb: "Ey Allah'ın Elçisi! Hurma kurutulan bu arsa iki yetimindir, ancak onları razı edebilirim," dedi ve onları razı etti. Arsayı Allah Elçisi'ne verdi, o da oraya mescidi yaptırdı."

Bir rivayete göre, Peygamber, mescidi iki defa yaptırmıştır. Medine'ye geldiği sırada tamamına yakın bir kısmını yaptırmıştır. Allah'ın Hayber Fethini nasip ettiği yıl ikinci kez yaptırdı. Çevresine bir bölüm ekledi. Bu bölümle kible arasına, doğu yönüyle Şam yönü arasına bölmeler bırakıldı. Batı yönüne herhangi bir bölme bırakılmadı. Bu bölmeler batı yönü hariç olmak üzere mescidin etrafını çevirmişti. Kapıları ise mescide açılmaktaydı.

Rivayet edildiğine göre Peygamberimizin eşi Ümmü Seleme şöyle demiştir: Allah Elçisi Medine'de hurma kurutulan arsada Mescid-i Nebî'yi yaptırırken kerpiç ve diğer ihtiyaç duyulan malzemeler oraya taşındı. Allah Elçisi hırkasını çıkardı ve işe koyuldu. Bunu gören ilk Muhacirler ve Ensar da hırkalarını ve elbiselerini çıkarıp bir kenara bıraktılar. Şiirler söyleyerek çalışmaya başladılar. Bir şiirde onlar şöyle diyorlardı:

*Şayet Peygamber çalışır da biz oturursak,
Bu çok yanlış bir hareket olur*

Rivayete göre Osmân b. Affân, temiz ve titiz biriydi. Kerpiç taşıırken elbisesini korumaya özen gösterirdi. Kerpiçi bıraktığında elbisesini silkelerdi. Elbisesine bakar, herhangi bir toz, toprak görürse onu hemen temizlerdi. Bunu gören Ali b. Ebî Tâlib, onun hakkında şu şiiri okumaya başladı:

*Oturarak ve ayakta hiç durmaksızın
Mescitleri onaranlarla,
Toprağa bakıp da ondan uzaklaşanlar bir midir acaba*

Bunu duyan Ammâr b. Yâsir, bununla kimin kastedildiğini bilmeden bu şiiri söyledi. Oradan geçen Osmân, yanında bir değnek olduğu hâlde şöyle dedi: "Ey Sümeyye'nin oğlu! Bana karşı olanların diliyle beni tanımlama, yoksa bu değnekle sana karşı koyarım." Bir gölgeliğin altında oturan Peygamber bunu duyduğunda sinirlendi. "Ammâr'ın burnuna ve iki gözü arasına sopa gerekir" dedi. Bunu duyan biri haberi Ammâr'a ulaştırdı. Ammâr ellerini yüzüne koyup uzaklaştı. Daha sonra inananlar Ammâr'a: "Peygamber sana kızdı, hakkımızda Kur'an ayetlerinin inmesinden korkarız," dediler. Ammâr onlara: "Onu kızdırdığım gibi, hoşnut etmeye de hazırım," dedi ve Peygamber'in huzuruna çıkıp şöyle dedi: "Ey Allah'ın Elçisi! Nedir senin ashabından çektiklerim." Peygamber: "Sana ve onlara ne oldu ki" dedi. Ammâr: "Onlar beni öldürmek istiyorlar, kendileri kerpiçleri birer birer taşıyorlar, bana da ikişer ve üçer kerpiç yüklüyorlar," dedi. Bunun üzerine Peygamber, Ammâr'ın elinden tutup mescidin etrafında birlikte yürüdüler. Peygamber onun üzerinde birikmiş olan tozu toprağı eliyle giderip temizlerken ona şöyle dedi: "Ey Sümeyye'nin oğlu! Seni benim ashabım öldürmeyecek, seni azgın bir topluluk öldürecek."

İbn Şihâb'dan rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir: "Peygamber döneminde mescidin direkleri hurma kütüklerinden yapılmıştı. Tavanı hurma dalları ve yapraklarıyla kapatılmıştı. Tavanın üstü çamurla sıvanıp kaplanmamıştı. Yağ-

mur yağdığında mescide çamur dolardı. Zira onun görünümü sanki bir çardak şeklindeydi.”

- [66] Rivayete göre Allah'ın Elçisi, Abdullah b. Revâha ve Ebü'd-Derdâ ile karşılaştı. Yanlarında *kasbe* (ölçü aleti) ile mescidi ölçüyorlardı. Peygamber onlara: “Ne yapıyorsunuz?” diye sordu. Onlar “Allah Elçisi'nin mescidini Şam binalarının tarzıyla yapmak istiyoruz, bunu da Ensar olarak aramızda paylaşıyoruz,” dediler. İkisnin elinden kasbeyi aldı, sonra onlarla beraber eve girinceye kadar yürüdü. Dedi ki: “Rahatlık, eşyalar ve gölge Musa'nın gölgeliği gibidir. Hâlbuki ölüm bundan daha yakındır.” Dediler ki: “Musa'nın gölgeliği nasıldı?” Dedi ki: “Musa ayağa kalktığında başı tavana değdi.”

İbrâhîm b. Kudâme, babasından şöyle rivayet etmiştir: “Osmân b. Maz'ûn kibleye tükürdü ve bundan dolayı çok üzüldü. Eşi Havle es-Sülemiyye: “Seni üzgün görüyorum, ne oldu sana?” diye sorar. Osmân: “Hiç, fakat ben kibleye tükürdüm, sonra namaza kalkınca kible yönüne bir direk diktim, orayı yıkayıp temizledim. Daha sonra kendi yaptığım bir bez parçasını direğe bağladım.” Osmân bu şekilde kibleye ilk işaret koyandı.”

Muhammed b. İsmâîl babasından şöyle rivayet etmiştir: “Bir gün babası bir sepet odunla Ömer b. el-Hattâb'a gelmişti. O güne kadar hiç kimse böyle bir şey yapmamıştı. Ömer “Bu odunları mescitte yakın ki, Müslümanlar ondan yararlansın” dedi. Bu günümüze kadar sonraki nesil için bir gelenek hâlini aldı. Böylece her yıl mescit için bir sepet odun getirilir oldu.”

Muhammed b. Ammâr babasından, o da dedesinden şöyle rivayet etmiştir: «Ömer b. el-Hattâb, içinde Şam'dan getirilmiş heykellerin bulunduğu gümüş bir küp getirip Sa'd'a verdi ve “Bunu cuma günleri ve ramazan ayında yakın” diye emretti.» Rivayete göre Sa'd onu yakar, Ömer b. el-Hattâb'ın önüne koyardı. Bu durum Medine'ye vali olan İbrâhîm b. Yahyâ dönemine kadar böyle devam etti. İbrâhîm b. Yahyâ bunu basit bularak değiştirilmesini emretti.

Enes b. Mâlik'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Allah Elçisi vefat ettiğinde, Ebû Bekir halife oldu ve mescitte herhangi

bir değişiklik yapmadı. Ömer halife olunca, ahşap sütunları söktürdü, yerine tuğladan sütunlar yaptırdı. Ömer'in yaptırdığı duvarın sınırı, kible yönünde maksurenin yanındaki ilk sütuna kadardı."

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre Allah Elçisi şöyle bu- [67] yurmuştur: "Bu mescit San'â'da yapılsaydı yine benim mescidim olurdu." Ebû Hüreyre'nin bu rivayeti şu sözlerle devam eder: "Allah'a and olsun ki bu mescit, evimin kapısına kadar da uzansa, içinde namaz kılmaktan herhangi bir rahatsızlık duymam."

Abdullah b. Amr b. Hafs'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ömer b. el-Hattâb kible yönündeki duvarı, günümüzdeki maksurenin yanındaki sütuna kadar uzattı. Sonra Osmân b. Affân günümüzdeki duvar sınırına kadar uzattı." Abdullah b. Amr -rivayetin devamında- babamın şöyle dediğini duydum der: «Mescit genişletilirken, Hafsa'nın evine ihtiyaç duyuldu. Hafsa: "Benim mescide giden yolum ne olacak?" dedi. Osmân, Hafsa'ya: "Senin evinden daha geniş bir ev vereceğiz ve sana, şu anki yolundan daha düzgün bir yol yapacağız," dedi. Ona Ubeydullah b. Amr'ın evini verdi ki bu ev, çok gözde bir evdi.»

Abdurrahmân b. Sa'd'dan o da büyüklerinden şöyle rivayet etmiştir: "Ömer b. el-Hattâb, mescidin kible duvarını maksureye kadar uzattı. Osmân b. Affân da günümüzde bulunduğu yere kadar uzattı. Kible, Şam ve Mağrib duvarlarından sonra gelen Abbâs b. Abdülmuttalib'in evinden kalan kısmı ve Ömer'in kızı Hafsa'nın kible duvarı tarafındaki evinin bir bölümünü mescide kattı. Mescit, Velîd b. Abdülmuttalib'in yaptığı ilaveye kadar bu hâliyle kaldı."

Rivayete göre, Velîd b. Abdülmelik haccını yapıp Medine'ye geldi. Allah Elçisi'nin minberi üzerinde insanlara hitap ederken, tam yüzünü döndüğü sırada, Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'i, Fâtıma'nın evinde elindeki aynaya bakar vaziyette görür. Minberden iner inmez Ömer b. Abdülazîz'e haber gönderdi ve ona şöyle der: "Bir daha bunu görmeyeyim. Orada kalan bölümü de satın al ve Peygamber'in eviyle birlikte mescide kat, o bölgeyi dümdüz et."

Hasan b. Ali'nin azatlısı Mansûr'dan şöyle rivayet edilmiştir: «Velîd b. Abdûlmelik her yıl oradaki insanlar ve olaylar hakkında bilgi almak için Medine'ye birini gönderirdi. Bir keresinde gönderdiği kişi Velîd'in huzuruna çıktığında, Velîd ona Medine ile ilgili sordu. O da şöyle der: "Bir şeyle karşılaştım ki Allah'a and olsun sen ona asla izin vermezsin ben de asla böyle bir şey görmedim." Velîd: "O nedir?" diye sorduğunda adam şöyle der: "Ben Allah Elçisi'nin mescidinde idim, etrafı perdeli bir yer vardı. Namaz başladığında, perde çekilir, oranın sahibi ve beraberindekiler imamla birlikte namaz kılar, sonra perde kapatılır ve yemek gelir, o ve beraberindekiler yemeklerini yerler. Namaz başladığında yine aynı durum oldu. Daha sonra gördüm ki o kişi aynadan bakınıp süslenmeye başladı. Kim olduğunu sorduğumda, Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib olduğu söylendi." Velîd: "Vay canına! O kendi evinde ve annesinin evinde bunu nasıl yapar? Bu sorun nasıl çözülür," diye söylendi. Adam: "Mescidi genişletirsin ve o evi de onun içine katarsın," dedi. Bunun üzerine Velîd, Ömer b. Abdülazîz'e bir mektup yazarak, o yeri satın alma pahasına da olsa, mescidin genişletilmesini emretti.

Rivayete göre, onlara satın alma teklifi götürüldü, fakat onlar yüz çevirdiler. Hasan şöyle dedi: "Allah'a and olsun ki biz ondan hiçbir bedeli yemeyiz." Onlara yedi veya sekiz bin dinar verildi, ancak onlar bunu almadılar. Bu durum Velîd b. Abdûlmelik'e haber verildiğinde o, oranın yıkılmasını ve mescide eklenmesini, paranın da hazineye bırakılmasını emretti ve bu şekilde yapıldı. Bunun üzerine Fâtıma bint Hüseyin b. Ali, Hürre'deki evinin bulunduğu bölgeye taşındı, orada kendisine bir ev yaptırdı. Günümüzde burası Râh mevkii olarak bilinmektedir. Yer olarak, Dâr Zekvân ile İbrâhîm b. Hişâm'ın binası arasındadır.»

Rivayete göre Fâtıma evini yaptırdıktan sonra şöyle dedi: "Abdest ve diğer ihtiyaçlar için bir kuyu açtırmam şarttır." Evi için kazdıracağı kuyunun bulunduğu mevkide iki rekât namaz kıldı, Allah'a dua etti. Daha sonra ölçü aletini alarak ölçmeye başladı ve eliyle etrafını çizdi. İşçilere orayı kazmalarını em-

retti. İşçiler orayı kazarken bol su kaynağına ulaşınca kadar bir taşla bile karşılaşmadılar. Fâtıma bint Hüseyin'in vefatından sonra, İbrâhîm b. Hişâm, Hürre'deki evini yaptırırken, havuz olarak kazdığı yeri Fâtıma bint Hüseyin'in yaptırdığı gibi yaptırmak istedi. Onun suyunu çekmek için kuyusuna bir hortum uzattı. Büyük bir zarara uğrayınca, Abdullah b. Hasan b. Hasan'dan Fâtıma'nın evini kendisine satmasını istedi. O da orayı ona, üç bin dinara sattı.

Bir grup ilim ehlerinden şöyle rivayet edilmiştir: Velîd b. Abdülmelik'in mescidi yıktırıp genişletme emrini içeren mektup, Ömer b. Abdülazîz'e ulaşınca Ömer ailesinin erkeklerine haber göndererek onlara şöyle dedi: "Müminlerin Emîri, Hafsa'nın evini mescide katmam için bana mektup yazmış." Bu ev iki cadde arasında, onunla Allah Elçisi'nin kabrinin bulunduğu Âişe'nin evi arasından bir yol geçerdı. Her iki aile de ^[69]aradaki yakın mesafeden dolayı evlerinde oldukları hâlde birbirleriyle karşılıklı konuşabilirlerdi.

Davet üzerine Ömer ailesi geldiğinde, Ömer b. Abdülazîz onlara şunu söyledi: "Müminlerin Emîri, evinizi satın almamı ve mescide katmamı bana emretti." Onlar: "Biz buradan hiçbir şeyi asla satmayız," dediler. Ömer b. Abdülazîz: "O zaman ben de burayı mescide katıyorum," dedi. Onlar: "Sen böyle yapıyorsun, peki bizim yolumuz ne olacak, biz onu asla böldürmeyiz," dediler. Bunun üzerine ev yıktırıldı, yol ise onlara verildi ve onlar için genişletildi. Daha sonra Abdurrahmân b. Avf'ın oğlu onların tersine evlerini satılığa çıkardı ve evleri yıktırılıp mescide eklendi.

Abdurrahmân b. Humeyd'in dediğine göre, onlara yıktırılan evlerinin bedelleri ödendi. Peygamber'in odalarıyla birlikte birçok ev mescide eklenmiş oldu.

Rivayete göre Velîd b. Abdülmelik, Rum Hükümdarı'na bir mektup göndererek "Yüce Peygamberimizin mescidini yaptırmak istiyoruz, bu hususta bize işçi ve süsleme malzemesi göndererek yardım edin," dedi. Bunun üzerine hükümdar yüklerle mozaik ve yirmi küsur işçi gönderdi.

Bazılarının dediklerine göre, Rum Hükümdarı on işçi gönderdi ve Velîd'e bir mektup yazarak şöyle der: "Sana on işçiyle birlikte, yardım olarak 180 bin dinar, bir de kandillerin takılacağı zincirler gönderdim."

Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz, 91 yılında mescidi yıktırdı; üzerinde nakışlı tabakalar bulunan taşlarla ördürdü, mozaik ve mermerle döşetti. Tavanını sâc ağacıyla örttü ve bunu da altın suyuyla kaplattı. Peygamberimizin eşlerine ait odaları yıktırıp mescide ekletti. Peygamber'in kabrinin bulunduğu yeri de mescide kattı. Mescidin ve odaların kerpiçlerini nakletti ve onlarla Hürre'deki evi yaptırdı.

Bazı rivayetlere göre Rum işçiler mescitte çalışırken, onlardan biri mescitte tuvalet ihtiyacını gidermek istedi. Bunu gören diğer arkadaşları "Dikkat et, Müslümanların peygamberinin kabri üzerinde idrar yapıyorsun," diyerek onu engellemeye çalıştılar. Bunu yapmakta ısrar edince sıtmaya tutuldu. Başının üstüne düşerek, beyni paramparça olup dağıldı. Buradaki bazı Hıristiyanlar Müslüman oldu. Mescidin avlusunda, kible duvarında, beş kemer başlığının olduğu yerde çalışan Rum işçilerinden biri domuza dönüştü. Bunu öğrenen Ömer b. Abdülazîz onun boynunun vurulmasını emretti ve boynu vuruldu.

Rivayete göre kible duvarı tamamlanınca, Ömer b. Abdülazîz, Medine ileri gelenlerini, Kureyş'ten, Ensardan, Arap ve Arap olmayan mevaliden ileri gelenleri davet ederek onlara şöyle söyledi: "Gelin kıblenizi gösteren duvara iyice bakın. Sonra Ömer b. Abdülazîz kiblemizi değiştirdi demeyin. Zira çıkardığımız hiçbir taş yoktur ki yerine yine bir taş bırakmayalım."

[70] Velîd b. Abdülmelik'in mescide yaptırdığı eklemeler arasında şunlar da vardı:

Doğu tarafından batı tarafına doğru altı sütun; Şam tarafına, Peygamber'in kabrinin bulunduğu yerdeki dörtgen sütunlardan on dört sütun. Bunlardan on tanesi mescidin bulunduğu alana, dört tanesi ise daha önce yapılan ilk tavan kısmına

yapılmıştır. Doğu tarafına dörtgen olmayan sütunlardan dört tane daha ekletmiştir. Peygamber'in evini mescide katmıştır. Arta kalan üç sütunu ise tavan bölgesine diktirmiştir.

Ömer b. Abdülazîz, mescidi yaptırırken her köşesine bir minare gelecek şekilde dört minare yaptırdı. Kesîr b. Ca'fer'in dediğine göre, dördüncü minare Mervân'ın evine nazırdı. Süleymân b. Abdülmelik haccettiğinde o eve indi. Müezzin ezan okurken kendisine baktığından, bu minarenin yıkılmasını emretti. Bunun üzerine burası mescidin arka kısmına kadar yıkıldı.

Birden fazla ilim ehli tarafından şöyle rivayet edilmiştir: Mescidin içine ve Allah Elçisi'nin kiblesine yazılar yazdıran kişi, Ömer b. Abdülazîz'dir. Bu yazının ilki, sonuna kadar yazılmış olan Fâtiha Suresidir. Daha sonra Şems Suresinden Nas Suresinin sonuna kadar ki sureler gelir. Bu yazılmış olan sureler, mescide Mervân Kapısından girildiğinde giren kişinin sağına düşen duvardan ta Ali Kapısına kadar ki bölümü kaplar.

Abdülvâhid el-Behziy vali oluncaya kadar mescide balkon yapılmamıştı. O vali olunca yaptırdı. Hârûniyye (Hâricîler), mescidin kible tarafındaki avlusunda yazılı olan yazıları söktüler. Daha sonra İbn Atiye, 128 yılında vali olunca, o yazıları tekrar yazdırdı. Daha sonra Ebü'l-Abbâs'ın 132 yılında tayin ettiği vali Dâvûd b. Ali, vali olarak geldiğinde o yazıyı söktürdü. Sökülen yerin düzeltilmesinde Sâlih b. Keysân, Dâvûd b. Ali'ye yardım etti. Dâvûd b. Ali onu tamamlamadan vefat etti. Ziyâd b. Ubeydullah, Medine mevalilerinden İbn Gazâle adındaki birini çağırarak onu tamamlattırdı. İbn Gazâle orayı değiştirdi ve şunları yazarak tamamladı:

"Allah'dan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur. Muhammed, Allah'ın kulu ve elçisidir."

"Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıran müşrikler istemeselerde, Elçisini bütün (bâtıl) dinlere üstün kılmak üzere, rehberliği ve hakikat dinini yaymak göreviyle gönderen O'dur."³⁷

- [71] *"Müminlerin Emîri Abdullah; Allah'a karşı takvalı olmayı, O'na itaati, O'nun kitabı ve Peygamberinin sünnetine uygun yaşamayı, sılayırahmi, azgınlığın küçümsediği ilahî hukuku yüceltmeyi, bâtıl ehlinin yücelttiğini küçümsemeyi, onların yok ettikleri hakları tekrar diriltmeyi, diriltmiş oldukları düşmanlıkları yok etmeyi, Allah'a itaat etmeyi, Allah'a itaat uğruna kullara isyan etmeyi, itaatin Allah'a ve Allah'a itaat edenlere olmasını, Allah'a isyan hususunda hiç kimseye itaat edilmeyeceğini emreder. Allah'ın kitabına ve Peygamberinin sünnetine uymaya, Müslümanlar arasında adaletle hükmetmeye, işlerinde eşit paylaşım, humusu Allah'ın emrettiği gerekli yerler olan yakınlarla, yetimlere ve yoksullara dağıtmaya çağırır."*

İbn Gazâle yukarıda geçen tavsiyeleri yazmayı bitirince, Ziyâd b. Ubeydullah ücretini sormak üzere gelir ve şöyle der: "Ey İbn Gazâle! Yaptığın iş, gerçekten zor bir işti. Bu tavsiyelere göre amel ettiğimizi gördüğünde gel ücretini al."

Rivayete göre, Ömer b. Abdülazîz mescidi bitirdikten sonra, Velîd b. Abdülmelik haccedip Medine'ye geldiğinde, mescitte dolaşıp binayı inceler. Maksurenin tavanını görünce, Ömer b. Abdülazîz'e: "Niçin bütün tavanı böyle yapmadın?" diye sorar. Ömer b. Abdülazîz: "Bu çok fazla harcamayı gerektiriyordu, ey Müminlerin Emîri!" der. Velîd'de "Öyle mi?!" der. Rivayete göre oranın harcaması 40 bin dinardı.

Rivayete göre, ondan sonra kabrin bulunduğu yere vardı. Bu sırada Velîd'in oğlu Ömer b. Abdülazîz'e: "Ey Hafs'ın babası! Bu kabirde kim var?" diye sordu. O da, "Allah Elçisi, Ebû Bekir ve Ömer," dedi. "Peki, Müminlerin Emîri Osmân nerede?" diye sorarak onu cevap vermeye zorlarcasına bir tavır takındı. Ömer b. Abdülazîz: "O bazı insanların meşgul oldukları bir sırada defnedildi," diye cevap verdi ve "Senin bu davranışına üzüldüm," dedi. Ravi, bu soruyu soranın Bekkâr b. Abdülmelik olduğunu ilim ehli bazı insanlardan duyduğunu söyler, ancak bu rivayet zayıftır.

- [72] Rivayete göre, Ömer b. Abdülazîz mescidin inşasına 88 yılında başladı ve Velîd b. Abdülmelik'in haccettiği 91 yılında

bitirdi. Velîd'in mescide yaptırdığı eklemeler, Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed b. Ali'nin başa geçmesine kadar devam etti. Ebû Ca'fer mescidi genişletmeye niyetlendi, orayı ziyaret etti ve bu hususta görüş alışverişinde bulundu. Hasan b. Zeyd ona cenazelerin bulunduğu küçük yerin özelliğini anlatan bir mektup yazdı ve şöyle dedi: "Zeyd, mescidin doğu tarafından geçerek Allah Elçisi'nin kabrine varabilir."

Ebû Ca'fer ona cevaben şöyle yazdı: "Senin ne demek istediğini anladım, ancak halife Osmân b. Affân'ın evinden söz etmeye çekiniyorum." Böylece Ebû Ca'fer mescide hiçbir eklemeye yapmadan vefat etti.

160 yılında hacceden el-Mehdî, hac dönüşü Medine'ye geldi. 161 yılında Ca'fer b. Süleymân'ı mescidin genişletilmesi için görevlendirdi. İnşaat işlerinin başına da Abdullah b. Âsım b. Ömer b. Abdülazîz ile Abdülmelik b. Şebîb el-Gassânî getirildi. İbn Âsım ölünce yerine Abdullah b. Mûsâ el-Hutamî geçti. Hutamî, mescidin kuzey tarafını 100 arşın arttırdı. Kible, doğu ve batı yönlerine herhangi bir eklemeye yaptırmadı. Aynı şekilde mescidin avlusundan kadınlar koridoruna kadar on sütun, Şam yönündeki kadınlar koridoruna da beş sütun yaptırdı.

Bunu yaptırmadan önce, etrafındaki evlerin fiyat takdiri-^[73] nin çıkarılmasını emretti ve onları satın aldı. Onun mescide kattığı evlerden biri de Müleyke'nin eviydi. Mescidin inşaatı 165 yılında tamamlandı. Mescidin Ömer'in evine giden yolu kapattırdı. Maksurenin³⁸ yıkılmasını emretti ve orası mescidin hizasına getirilinceye kadar yıkıldı. Çünkü orası yerin zemininden 2 arşın yüksekteydi. Böylece mescidin seviyesine gelinceye kadar düzeltildi. Ömer ailesi bu kapının kapatılmasına itiraz ederek, tartıştılar. Tartışma uzayınca, Hutamî onlara izin verdi. Böylece yeraltından geçit tarzında bir yol açıldı. Hutamî ayrıca mescidin etrafını çevirerek demir bir kapı yaptırdı. Mescidin bu kapısına da üç merdiven ekletti. Bu günümüzde de aynı şekilde kalmıştır.

38 Mescitlerde yöneticilerin namaz kıldığı yer (ed.)

Mescid-i Nebevî'deki Yazılar

290 Yılındaki Okumamıza Göre Mescidin Avlusunun Etrafındaki Kemerlerin Üzerinde Yazılmış Olan Yazılar

"Rahman ve Rahim olan Allahın Adıyla. Allah'dan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur. Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir."

*"Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıran müşrikler istemeseler de, Elçisini bütün dinlere üstün kılmak üzere, rehberliği ve hakikat dinini yaymak göreviyle gönderen O'dur."*³⁹

"Müminlerin Emîri, Allah'ın kulu Abdullah; Allah'a karşı takvalı olmayı, O'na itaati, O'nun kitabı ve Peygamberinin sünnetine uygun yaşamayı, sıla-yı rahmi, azgınlara küçümsediği ilahî hükuku yüceltmeyi, bâtil ehlinin yücelttiğini küçümsemeyi, onların yok ettikleri hakları tekrar diriltmeyi, diriltmiş oldukları düşmanlıkları yok etmeyi, Allah'a itaat etmeyi, Allah'a itaat uğruna kullara isyan etmeyi, itaatin Allah'a ve Allah'a itaat edenlere olmasını, Allah'a isyan hususunda hiç kimseye itaat edilmeyeceğini emreder. Allah'ın kitabına ve Peygamberinin sünnetine uymaya, Müslümanlar arasında adaletle hükmetmeye, işlerinde eşit paylaşıma, humusu Allah'ın emrettiği gerekli yerler olan yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmış olanlara dağıtmaya çağırır. Müminlerin Emîri, Abdullah el-Mehdî -Allah ona ikramını bol kılsın ve onu zaferle onurlandırsın- Allah Elçisi'nin mescidinin genişletilmesini, süslenmesini ve ondaki işlerin sağlam bir şekilde yapılmasını emretti. Bunu da Allah rızasını ve ahiret yurdunu kazanmak için yaptı. Allah sevapların en güzeliyle onu ödüllendirdi. Burada ailesine, halkına ve tüm Müslümanlara rahat ve geniş bir yerde namaz kılmalarını sağladığı için Allah onun sevabını bolca versin. Mescidi güzelleştirme hedefini gerçekleştirdiği için Allah ona ödülleri en güzelini versin ve sevabını arttırsın."

Ebü'l-Abbâs İmam Mu'tezid Billâh -Müminlerin Emîri, Allah ona hayırlı, uzun ömürler versin- 282 yılında mescidin restore edilmesini emretti.

Mescidin son tarafında başka bir yerde Fâtiha Suresi ve *"Allah'ın mescitlerini ziyaret etmek yahut onarıp gözetmek, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazında dosdoğru ve sürekli olan, arınmak için vermekle yükümlü olduğu şeyi veren ve Allah'tan başka kimselerden korkup çekinmeyen kimselere vergidir. Dolayısıyla, ancak böyleleri doğru yolda yürüyenler arasında olmayı umabilirler,"*⁴⁰ ayeti yazılıdır.

162 yılında, Allah Elçisi'nin mescidinin onarılmasını ilk emreden Müminlerin Emîri Allah'ın kulu el-Mehdî Muhammed'dir –Allah ona olan ikramını bol kılsın–. Bu onarım 165 senesinde bitirilmiştir. Müminlerin Emîri –Allah onun yapmış olduğu bu hayırlı ameli kabul buyursun– kendisine Allah Elçisi'nin mescidini yaptırmayı ve genişlemeyi nasip kıldığı, bu şerefi ona bahsettiği için Allah'a sonsuz şükürler eder. Her hâlükârda Âlemlerin Rabbi yüce Allah'a hamd eder. Allah'ın kulu Müminlerin Emîri Abdullah, yüce Allah'ın rızasını, sevabını ve ihsanını umarak 162 yılında Allah Elçisi'ne ait olan bu mescidin genişletilmesini ve süslenmesini emretti. Şüphesiz hem bu dünyanın hem de ahiretin nimetleri Allah katındadır, O gerçekten her şeyi duyan ve her şeyi görendir.

Allah Elçisi'nin mescidinde ilk göze çarpan işaret, onun içteki ve mescidin karşısına düşen ilk duvara bitişik olan damda bulunan altın yaldızlı hilaldir.

Allah Elçisi'nin mescidinin bir özelliği de batı bölümündeki avlusundan sonra gelen kısımda hepsi yeşil mozaikten yapılmış dört kemerdir. Allah Elçisi'nin mescidinin kıbleden sonra gelen kemerlerinin üst tarafı sâc ağacıyla desteklenerek güçlendirilmiştir.

Peygamber Kapısıyla Osmân Kapısı arasındaki duvarda kitabe vardır. Duvarla mermer arasındaki yüzey, iç kısımdan mozaikle süslenmiştir. Bu, Müminlerin Emîri Allah'ın kulu Hârûn'un emriyle –Allah ona uzun ömür versin– İbrâhîm b. Muhammed'e yaptırılmıştır. Allah bu kutsal mabedin halkının yerine getirdiği hayırlı amelleri kabul buyursun.

[75] Mescidin bazı bölgelerinde ve kapılarında, içten ve dıştan yazılmış çok sayıda kitabe vardır. Burada kısa kesmek durumunda olduğumuz için bunları yazmadık. 290 tarihindeki sayımımıza göre, mescidin kapılarının sayısı yirmi iki adettir.

Medine ile ilgili bir belgede gördüğümüze göre, mescidin çevresinde altmış dört su kanalı vardı. Bunların üzerinde taştan kapakçıkları olan ve kenarlarındaki yarıklardan su girerek çalışan değirmenler vardı. 199 yılındaki tespite göre, mescidin avlusunda on dokuz sikâye vardı. Bunların on üç tanesi, bunları ilk yapan Hâlîse'ye, üç tanesi Müminlerin Emîri azatlısı Zeyd el-Berberiyye'ye, bir tanesi Ebü'l-Buhterî Vehb b. Vehb'e, bir tanesi Müminlerin Emîri Hârûn'un azatlı cariyesi Şecer'e, Selsebîl adındaki bir diğeri de Ca'fer b. Ca'fer'in azatlı cariyesine aitti.

Minber

Allah Elçisi'nin Minberinin Özelliği, Mescidin Sütun Sayısı ve Bunlara Sonradan Eklenen Sütunlar, Mescidin Balkon ve Merdiven Sayısı, Minberin Merdivenine Sonradan Yapılan Eklmeler, Minberin Yatay Uzunluğu, Dikey Uzunluğu ve Kandillerinin Sayısı

Allah Elçisi'nin mescidinin uzunluğu, kible yönünden Şam köşesinin sınırına kadar 54 arşın 3/1 arşındır. Doğu sınırından batı sınırına kadar 63 arşındır. Toplam alanı ise yaklaşık olarak 3.440 arşındır. Döşenmiş mermerin sınırı, kible taraftaki iki sütundur. Minberin kible yönü, Şam köşesinin ardından gelen her iki sütuna kadar ve altı sütun arası mermerle döşelidir. Minber, altı sütunun sınırında, döşenmiş mermerin ortasındaki minberin üzerindedir.

Mescidin alanının Yemen köşesinden Şam köşesine kadar net uzunluğu 165 arşındır. Günümüzde mescidin ön bölümü, kiblede başlayarak doğu-batı arası uzunluğu 165 arşındır. Uzunluğun bittiği son noktadan Şam köşesine kadar, doğudan batıya doğru genişliği, 130 arşındır. Böylece genişlik, uzunluğa göre 35 arşın eksiktir.

Mescidin Yemen köşesinden Şam köşesine kadar olan [76] uzunluğu, 240 arşındır. Mescidin alanının genişliği doğu-batı arası 78 arşındır. Mescidin iki yüz doksan altı sütunu vardır. Kible duvarında bu sütunlardan üç tane vardır. Yemen köşesindeki doğu minaresinin yüksekliği 50 arşındır. Şam köşesindeki doğu minaresinin yüksekliği 55 arşındır. Şam köşesindeki batı minaresinin yüksekliği 53 arşındır. Minarelerin genişliği 8x8 arşındır.

Kible yönünden sonra gelen bölümdeki balkon sayısı yirmi iki, Şam köşesinden sonraki bölümün balkon sayısı yirmi sekiz, doğu köşesinden sonraki bölümün balkon sayısı kırk sekiz, batı köşesinden sonraki bölümün balkon sayısı kırk beş adettir. Allah Elçisi'nin minberinin yüksekliği, Mervân'ın yaptırdığı ahşapla birlikte 3,5 arşındır. Allah Elçisi'nin minberi orijinal hâliyle yüksekliği 2 arşın, genişliği ise 1x1 arşındır. Dört kenarı da birbirine eşitti. Allah Elçisi'nin minberin basamak sayısı, Mervân'ın yaptırdıklarıyla birlikte dokuz basamaktır.

Allah Elçisi'nin minberi orijinal hâliyle, oturduğu basamakla birlikte üç basamaktır. Peygamber o basamağa oturduğunda sırt kısmına gelecek şekilde üç ahşap dayanak vardı. 198 yılında bunlardan biri altın kaplama yapılmış, biri de sökülmüştür. Daha sonra Dâvûd b. Îsâ'nın emriyle tekrar yerine bırakılmıştır.

Mervân, ahşap minberin çevresine, onu sabitlemek için on adet ahşap dayanak yaptırmıştır. Minberin her üç tarafında, aşağısından yukarısına doğru yuvarlak küçük pencere tarzında motifler vardır. Mervân'ın doğu tarafına yaptırdığı ahşap bölümde ise on sekiz adet kenarları kavisli olan kare şeklinde küçük pencereler vardır.

Allah Elçisi'nin mescidindeki kandil sayısı: Kible tarafında Süreyya kandiliyle birlikte seksen sekiz, Şam köşesinden sonraki bölümde seksen beş, doğu köşesinden sonraki bölümde kırk beş, batı köşesinden sonraki bölümde yetmiş iki kandil olmak üzere toplam iki yüz doksan kandil vardır.

[77] Allah Elçisi'nin mescidindeki kemerlerin sayısı: Kible köşesinden sonraki bölümde on iki, Şam köşesinden sonraki bölümde on iki, doğu köşesinden sonraki bölümde on dokuz, batı köşesinden sonraki bölümde on dokuz olmak üzere toplam altmış iki kemer vardır. Mescidin yirmi dört kapısı vardır. Bunlardan sekiz tanesi Pazar Sokağının bulunduğu tarafa açılır.

İbrâhîm b. Muhammed b. Ebî Yahyâ, Rebî' b. Osmân'dan şöyle rivayet etmiştir: "Peygamber'in girmiş olduğu kapılardan bir tek Âl-i Osmân Kapısı dışında başka kapı kalmamıştır."

Kible köşesinden sonraki bölümde, Mervân'ın evinin bulunduğu tarafta, devlet adamlarının girdiği bir kapı vardır. Kiblenin solunda cenazelerin konulduğu mahfile açılan bir kapı vardır. Kiblenin sağında, bir kenarı diğer kenarına eşit olan ve "Kandil yağının konduğu odanın kapısı" diye bilinen bir kapı vardır. Anlatıldığına göre burayı Mervân yaptırmış ve şöyle demiştir: "Bu kapıdan giremediğim zaman, büyük kapının karşısında açtığım kapıdan girerim."

Mescidin kiblesinde bir kapı vardır ki sultan buradan maksureye çıkar. Ömer ailesinin evine giden yol bu mahfilin altından geçer. Doğu köşesinden sonraki bölümde sekiz kapı vardır. Ebû Bekir es-Sıddîk Caddesi buradan geçer. Ziyâd'ın açtığı kapı da buradadır.

Şam köşesinden sonraki bölümde dört kapı vardır. Birinci kapı, Şurahbîl b. Hasene'nin evinin karşısında, su içilen yerlerin ön cephesine bitişiktir. İkincisi Hâlîse'nin evinin karşındadır. Üçüncüsü Ebû Gays'ın evinin karşındadır. Dördüncüsü ise, Abdullah b. Mes'ûd'un evinin karşındadır.

Peygamber'in kabriyle minberin arasındaki mesafe 53 arşındır. Minberle, Peygamber'in vefat edinceye kadar namaz kıldırıldığı makamın arası 14 arşın bir karıştır. Günümüzdeki minberin uzunluğu 4 arşın, genişliği bir arşın ve bir karıştan biraz fazladır. Sonradan yapılan topuzla, Peygamber'in minberindeki topuz arasındaki mesafe bir arşın bir karıştır. Günümüzdeki minberin yüksekliği, dibinden tepe noktasına

kadar 7 arşındır. Minberin boyu zeminden tepesine kadar 6 arşındır.

Toplantı yerinin uzunluğu ve genişliği, 2 karış 4 parmak- [78]
tır ve dörtgendir. Peygamber'in minberinin en alçak olan di-
reklerinin arası, en alttan başlayıp tepesine kadar 5 karış ve
bir miktardır. Peygamber'in minberinin basamak genişliği 2
karış, uzunluğu ise bir karıştır. Minberin etrafındaki merme-
rin genişliği 8 arşın, uzunluğu ise 18 arşındır. Peygamber'in
mescidinin ilk yapılışındaki namaz kıldırıldığı yerle Tevbe sü-
tununun arası 19 arşındır. Günümüzdeki kible duvarıyla Tev-
be sütununun arası 20 arşındır.

Medine'nin İsimleri

Rivayet edildiğine göre, Osmân b. Abdurrahmân şöyle de-
miştir: "Allah Medine'yi "ed-Dâr ve'l-Îmân" diye isimlendiri-
miştir.

Rivayet edildiğine göre İbrâhîm b. Ebî Yahyâ şöyle demiş-
tir: "Tevrat'ta Medine'nin on bir ismi geçmektedir. Bunlar:
Medine, Taybe, Tâbe, el-Miskîne, Câbire, Mecbûre, Merhûme,
Azrâ, Muhabbe, Mahbûbe ve Âsime'dir."

Zeyd b. Eslem'den rivayet edildiğine göre, Allah Elçisi şöy-
le buyurmuştur: "Medine'nin on ismi vardır, bunlar: Medine,
Taybe, Tâbe, Miskîne, Câbire, Mecbûre, Yesrib, Yesbûr, ed-Dâr
ve el-Îmân'dır."

Dünyanın Harikaları

Rivayete göre, Abdullah b. Amr b. el-Âs, dünyanın harikala-
rı dört tanedir demiştir. İskenderiye Kulesine asılı olan ayna-
lar: Onun altında oturan biri, Kostantiniye'de bulunan birini,
aralarındaki denizin genişliğine rağmen görür.

Endülüs bakırından yapılmış bir atın üzerinde, bakırdan
yapılmış ve her iki avucuyla elini uzatarak "Arkamdan geçile-
cek yol yoktur," diyen bir adam vardı. Onun arkasından geçip
de karıncaların yutmadığı hiç kimse yoktu.

Bakırından yapılmış bir kule ve üzerinde Ad memleketinin
bakırından yapılmış bineği üzerinde bir yolcu: Haram aylar

geldiğinde ondan su akar. İnsanlar o sudan içerler, hayvanlarına su verirler ve havuzları suyla doldururlar. Haram ayları bitince bu su kesilir.

- [79] Bakırdan yapılmış bir ağaç ve üzerinde Rum bakırından yapılmış bir sığırcık kuşu: Zeytinlerin hasat zamanı geldiğinde bronzdan yapılmış bu sığırcık kuşu ötmeye başlar. Bunun üzerine bütün sığırcık kuşları iki zeytin ayaklarının pençelerinde, bir zeytin de gagalarında olmak üzere toplam üç zeytinle gelir ve bunları bronzdan yapılmış bu sığırcık kuşunun ağzına atar. Rum halkı bu zeytinleri sıkırlar. Bu onların gelecekteki yağ ihtiyaçlarını ve aydınlanmaları için gerekli yakıtı karşılar.

Rum diyarında "Müstatîle" diye bilinen bir şehir vardı. Burada yaz kış sürekli yağmur yağardı. Öyle ki, halkı harmanlarını dövüp tahıllarını elde edemiyorlardı. Ancak, onları toplayıp evlerinde başaklarındaki taneleri ihtiyaçları kadar elleriyle ayırıştırıp un yaptıktan sonra da ekmek yapıyorlardı. Onların ülkesinde bizdeki kargaların çokluğu gibi, çok sayıda şahin (yırtıcı kuş) vardı. Bunlar avlarını parçaladıkları için, bölge halkı, çok sayıda tavuğa sahip olmalarına rağmen, tavuk besleyemez oldular.

Dünyanın harikalarından biri de, Endülüs fethedildiği sırada, "Mulûk" şehrinde bulunan iki evdir. Bu iki evden biri olan ve "Krallar Evi" diye adlandırılan evin kapısı açtırıldı. İçinde krallarının sayısı olan yirmi dört taç bulundu. Onlardan bir tacın bile kıymeti paha biçilmezdi. Her tacın üzerinde sahibinin ismi, yaşı ve kaç yıl krallık yaptığı yazılıydı. Evde ayrıca Süleymân b. Dâvûd'un sofrası vardı. Diğer evin üzerinde on dört kilit vardı. Kim onların başına kral olmuşsa, evin içinde ne olduğunu bilmeden üzerine bir kilit eklemiş. Onların son kralı Zerîk başa geçince "Bu evde ne olduğunu bilmem için orayı açtırmam gerek," dedi. O bu evde hazine bulunabileceğinden şüpheleniyordu. Evin hizmetlilerini ve rahiplerini topladı ve burayı açmaları için onlara baskı yaptı. Onlar ise ondan, daha önceki kralların yolunu izlemesini istediler, fa-

kat kral bunu reddetti. Onlar, "Sen burayı açmakla neyi elde etmeyi düşünüyorsan, biz onu toplayıp sana verelim, yeter ki burayı açtırma," dediler. Kral onları dinlemedi ve evin kapısını açtırdı. Bir de ne görsün! Tapınak evin içinde atlarının üzerinde sarıklı Araplar, onların savaşçıları ve okçularının resimleri bulunmaktaydı. Araplar burayı fethettikleri yıl bu eve girmişlerdi.

Kuteybe b. Müslim, Horasan'ın Mâverâünnehir bölgesinde [80] "Beykend" diye adlandırılan bir şehirde kendisine merdivenlerle çıkılabilen kocaman tencereler görmüş.

Dünya'nın harikalarından biri de Mısır'daki iki piramittir. Her birinin yüksekliği 400 arşındır. Üzerinde sihir ve tıpla ilgili harika metinlerin tümü yazılıdır. Ayrıca üzerinde şu ifade yazılıdır: *"Bu ikisini ben yaptırdım. Kim kendisinde onları yıktırma gücü buluyorsa yıktırsın. Zira yıkmak, yapmaktan daha kolaydır. Şunu biliniz ki bütün dünyanın vergileri bile onların yıkım masrafını karşılayamaz."*

İskenderiye: Rivayete göre bu şehir, 300 yılda yapılmıştır. Halkı, duvarlarının aşırı beyazlığından dolayı gözlerinin kamaşması korkusundan ve denizin içinde mermerden yapılmış bir yengeç üzerindeki olağanüstü yapıdaki kulesinden dolayı 70 yıl boyunca bekleyip gündüz orada yürümemiş, ancak gecenin karanlığında yürüyebilmişlerdir.

Mısır'ın "Ayn Şems" adındaki şehrinde, buradaki mevcut her sütunda olduğu gibi, başında gümüş kemer bulunan iki sütun daha vardı. Bu sütunların birinin kemerinin altından, sütunun ortasına kadar su damlardı ve su damlası bu ortayı geçmezdi, gece gündüz de bu damlama kesilmeden böyle devam ederdi. Sütunun orta kısmına yeşil bir bitki yerleştirilmişti, bu sayede su damlası yere kadar inmezdi.

Nil Nehrinde "ruade" adında bir balık türü vardır. Canlı olduğu sürece ona dokunanın avuç içi, eli ve kolu uyuşur. Buna direnenin uyuşukluğu daha da artar, hatta kolu pazu bölümüne kadar titrer, acı hisseder, kalbi çarpar ve kesinlikle onu yakalayıp tutmaya gücü yetmez. Bu olayın tanığı olan birinden

doğru bir şekilde şöyle aktarılmıştır: “Bu ruad, avcının avına takıldığında, avcının eli uyuşmuş. Avcı tuttuğu yeri bırakıp ağın diğer tarafını tutunca bu sefer orayı tuttuğu eli uyuşmuş.”

Nil Nehrinde “Verel” adında bir timsah vardı. Ancak onun suda cüssesi daha da büyüdü. Buna tanık olanlardan biri bana şöyle anlattı: “Bazı zamanlar bu timsahın uzunluğu 3 arşından 60 arşına kadar çıkmıştı. O kıyıya yaklaşan herkesin, insanların, özellikle de hayvanların çevresini sarıp kısıtır, yakalar ve parçalardı.”

- [81] Mısır'ın kentlerinden biri olan Aşmûn'da bu timsah türünden çok sayıda hatta aşırı derecede vardı. Yaya olsun, binek üzerinde olsun, yırtıcı hayvan olsun diğer hayvanlar olsun kıyıya yaklaşan her canlıyı inatla gözetleyip yakalar. Aşmûn kentinin karşı kıyısında “Ensinâ” adında bir köy vardı. Oraya kesinlikle hiçbir timsah yaklaşmazdı, insanlar bu hususta güvendeydiler. Uzun günlerde bu kıyıya bir timsah gelseydi bile, o sırt üstü uzanır, çocuklar onun başında toplanır, ona su serper ve onunla oynarlardı. Timsah ne zaman ki bu köyden ayrılırdı, yine eski saldırgan hâlini alırdı. Aynı durum Mısır'ın Fustât şehri, onun birkaç mil yukarısıyla yaklaşık 10 mil aşağısında da geçerliydi. Bu iki bölgeye uğrayan timsah sırt üstü uzanırdı.

Mısır çöllerinde “Bedersâne” adında bir köyde Rumlara ait bir kilise vardı. İnsanlar oraya yirmi küsur basamaklı bir merdivenle iniyorlardı. Orada tahta bir karyola ve karyolanın altında da bir örtüyle sarılmış ölü bir adam vardı. Karyolanın üstünde büyükçe mermer bir kap, kabın içinde cam bir fanus, fanusun içinde de iç içe sarılmış bakır bir fitil vardı. Kilisenin işlerinden sorumlu olan kişi, bu bakır fitile, ketenden bir fitil ekliyor, fanusun içine de zeytinyağı döküyor ve sonra onu yakıyordu. Hiç durmadan cam fanusu zeytinyağıyla dolduruyor, hatta yağ taşıp mermer kaba akıyordu. Kilise görevlisi sürekli akan bu zeytinyağıyla kilisenin kandillerini yakar, bunun yanında kendi geçimini sağlamak ve kiliseye yaptığı bekçilik ücretini almak için bunun bir kısmını satmaya başlar. Bunun

sonucunda güvenilir bir adam çıkar ve etrafa bakar. Fanusu mermer kaptan çıkarır, kaptaki ve fanustaki bütün zeytinyağını boşaltır ve ateşi söndürür. Daha sonra onları karyolanın üzerindeki yerine bırakır, fitilini yeniler, kendisine ait zeytinyağıyla onları doldurur ve yakar. Hiç durmadan fanusu zeytinyağıyla doldurur, hatta zeytinyağı taşıp mermer kaba akar. Adam karyolanın altındaki ölüyü çıkardığında, ateş söner ve zeytinyağı akmaz olur. Köy halkı bana anlattıkları bu adamla ilgili olarak şunu söylediler:

“O ölü bir çocuktü. Annesi hamile olduğundan şüphelenin- [82]
ce, onu kilisenin bir odasında doğurmak istedi. Hamile olduğu sürece oğlu karnında hareket ediyordu. Daha sonra annesi bir hareket görmeyince hamile olmadığını sandı. Rivayete göre bu adam, etrafı büyük taşlarla çevrilerek kazılmış bir havuz gördü. Suyunu Mısır'daki bu kilisenin bitişiğindeki dağlık arazisinden alan bu havuz, “Temiz” olarak isimlendirilmektedir. Bu dağın dibindeki bir kaynaktan sürekli olarak oraya temiz, güzel ve tatlı bir su akar. Ne zaman ki bu suya cünüp biri veya hayızlı bir kadın dokunsa, o an bu su kesilir, havuzda kalan su ise kokuşmaya başlar. Bunu anlayan yöre halkı havuzun suyunu boşaltarak temizler ve yıkarlar. Bunun üzerine su tekrar eski hâlinde olduğu gibi akmaya başlar.

Rivayete göre, Nil'de senenin belirli bir gününde balıkların çokça akın ettiği bir yer vardır. O günde insanlar orada toplanır ve elleriyle balıkları avlamaya koyulurlar ve bundan asla sakınmazlar ve vazgeçmezler. Hatta kişi, ihtiyacının üstünde binlerce balık yakalardı. O gün güneş battığında ertesi yıl bu güne kadar, o balıklardan bir tane bile yakalanamazdı.

Rivayete göre Mısır'ın bozkırlarında “Bûkîrân” adında bir dağ vardı. Zirvesindeki büyük bir kayanın içinde bir ev vardı. Senenin belirli bir gününde çok sayıda kuş birbiri ardından hiç usanmadan kafalarını dağdaki o evin içine sokarlardı. Onlardan birinin kafası oraya takılınca, kafasını asla çıkaramazdı. Böyle olunca da diğer kuşların tümü ertesi yıl o gün tekrar oraya dönmek üzere oradan ayrılırlardı.

İlginç Ülkeler

Ülkelerin Tuhaf Olan Bazı Özellikleri

Tibet'e giden biri ortada hiçbir sebep yokken, sürekli sevinçli ve güleç olur, ta oradan ayrılıncaya kadar. Çin'in ötesinde "Sîlâ" diye bir bölge vardır. Vatandaşlarının çoğu oradan çıkıp gitmişler. Müslümanlardan oraya yerleşenler, oradan hiç çıkmamışlardır.

- [83] Zenc ülkesine gidenin uyuz hastalığına yakalanması kaçınılmazdır. "Massîsa"da yaz aylarında orucu uzayan kara sevdâ nöbetine tutulur neredeyse delirir. Bahreyn'de oturanların dalağı büyür. Onların "en-nâbicî" adında ham bir hurmaları vardır. Onu sıkıp suyunu içen terler, onun teri beyaz elbiseyi sarıya dönüştürür.

Peygamber Şehri Medine'de gezen, orada hoş bir koku olduğunu görür. Muhammed b. Mûsâ el-Müneccim şöyle demiştir: "Rumlar taş bina olarak Ruha Kilisesinden daha değerli bir bina olmadığını, ahşap bina olarak da Menbic Kilisesinden daha değerli bir bina olmadığını iddia ederler. Çünkü onun kemerleri nar ağacının ahşabındandı. Mermerden yapılmış bina olarak Antakya Kusyâna Kilisesinden daha değerlisi yoktur. Yine taştan yapılmış bina olarak Hıms Kilisesinden daha değerlisi yoktur. Ben de derim ki, alçı ve tuğladan yapılmış bir bina olarak Medâin'de Kistrâ'nın köşkünden daha değerlisi yoktur. Taştan yapılmış bina olarak da Tüster Şadırvanından daha sağlamı ve daha değerlisi yoktur. Çünkü o, kayadan yapılmış, iki taş arasına demir direkler dikilmiş ve kurşunla kaplanmıştı. Yine dağın içinde taştan oyulmuş Şebdîz Heykeli ve Ye'cûc-Me'cûc Seddi de en sağlam yapılar arasındadır.

Denizler

Denizlerin Özellikleri

Mamur dünyamızın başlıca bilinen denizlerini beş grupta toplayabiliriz. Bunlardan birinci grup: Hint Denizi, Fars Denizi ve Çin Denizi. İkinci grup: Rum Denizi, Afrika Denizi ve Şam Denizi. Üçüncü grup: Batı Denizi de denen (Atlas) Okyanusu.

Dördüncü grup: Pontus Denizi. Beşinci grup: Taberistan Denizi ve Cürcân Denizi.

Hint Okyanusu, uzunluğu batıdan doğuya doğru, Habeşistan'ın en uç sınırından başlayıp Hindistan sınırının en son noktasına kadardır. Bunun yüz ölçümü 8.000x2.700 mil eder. Bunun yanında ekvator çizgisinin geçtiği adanın olduğu bölümün uzunluğu ise 1.900 mildir.

Burada, Habeşistan topraklarının kıyısından başlayan ve ^[84] Berber bölgesinden geçen körfeze "Berberî Körfezi" denir. Uzunluğu 500 mil, kıyılar arası genişliği ise 100 mildir. Ondan Eyle civarından ayrılan bir diğerinin uzunluğu ise 1.400 mil, genişliği ise esasen 700 mildir. Aşağı taraftan son bulduğu nokta -ki en son deniz olarak adlandırılır- 200 mil kadardır ve Fars bölgesine kadar uzanır ve Fars Körfezi olarak adlandırılır. Uzunluğu 1.400 mil, genişliği gerçek manada 500 mil, uzunluğu 150 mildir. Bu Eyle ve Fars körfezleri arasında Hicaz, Yemen ve diğer Arap ülkeleri vardır. Bu bölgenin uzunluğu 1.500 mildir. Buradan, Ahdar Körfezi adında başka bir körfez ayrılır ve Hindistan'ın uç sınırında temame yanında sona erer. Bunun uzunluğu 1.500 mildir.

Hint Okyanusu'nda yerleşime uygun olan ve olmayan toplam 1.370 ada vardır. Bu adalardan biri, "Tabrûbânî" adı verilen, Hindistan'ın en uç sınırında, Doğu Hindistan topraklarının tam karşısında sağlam bir adadır. Çevresi 3.000 mildir, içinde büyük dağlar ve çok sayıda nehir vardır. Bu dağlardan kırmızı ve gök mavisi renginde yakutlar çıkarılır. Bu adanın çevresinde, yerleşime uygun, içinde çok sayıda şehir ve köylerin olduğu on dokuz ada vardır.

Rum, Afrika ve Mısır Denizi olarak da adlandırılan Akdeniz'in uzunluğu, Mağrib Okyanusundan çıkan körfezden, doğu tarafında Sûr ve Saydân'da sona eren kısma kadar 5.000 mil, genişliği bir yerden 700 mil, başka bir yerden de 800 mildir.

Buradan Rum topraklarına yakın olan kuzey bölgesine, ^[85] uzunluğu 500 mil olan bir körfez vardır. Buna Ezriyes Körfezi denir. Buradan çıkan ve uzunluğu 200 mil olan başka bir körfez de, Nerbûne bölgesine uzanır.

Akdeniz'de 162 ada vardır. Bunlardan beş büyük ada yerleşime uygundur. Bunların en küçüğü, çevresi 200 mil olan Kûrns (Korsika) Adasıdır. Sardanya Adasının çevresi 300 mildir. Sikîliye (Sicilya) Adasının çevresi 500 mildir. İkrîtiye (Girit) Adasının çevresi 300 mildir. Kıbrıs Adasının çevresi 300 mildir.

Mağrib ve Yeşil Deniz adı da verilen (Atlas) Okyanusu'nun ancak batı ve kuzey bölgesinden sonra gelen, Habeşistan topraklarının en uç sınırından, Britanya'ya kadar olan bölümü bilinmektedir. Diğer bölgesinden ise gemiler geçmez. Bu okyanusta Habeşistan topraklarının karşısında Kanarya Adaları diye bilinen altı ada vardır. Gadîre diye bilinen başka bir ada Endülüs'ün karşısında ve körfezin yanında olup bu okyanustadır. Bu körfez (Cebeli Tarık Boğazı) Mağrib Denizinden (Atlas Okyanusu) gelip Akdeniz'e geçiş yapar ve genişliği 7 mil olup Endülüs ve Tanca arasında olup Şabtâ adıyla bilinir. Yine bu okyanusun kuzeyinde Britanya Adaları diye bilinen on iki ada vardır. Daha sonra burası yerleşim yeri olmaktan çıkmıştır ve oranın nasıl olduğunu hiç kimse bilmemektedir.

Pontus Denizi, Lâzika bölgesinden Kostantiniye sırtlarına kadar uzar. Kıyı uzunluğu 1.300 mil kadar, genişliği 300 mildir. Kuzeyden Mâvtiş adlı küçük denizden gelen Tânîs Nehri buraya dökülür.

- [86] Bu Mâvtiş Denizi, küçük bir deniz olarak bilinse bile büyük bir denizdir. Doğudan batıya olan uzunluğu 300 mil, genişliği ise 100 mildir. Bu denizde, Kostantiniye yakınlarından nehir görünümünde akan bir boğaz var ve suyu Akdeniz'e dökülür. Genişliği Kostantiniye'nin kenarından itibaren 3 mildir. Kostantiniye bu denizin çevresinde kurulmuştur.

Bir iç deniz olan Taberistan Denizinin doğudan batıya olan uzunluğu 1.800 mil, genişliği ise 600 mildir. Bu denizde Taberistan'dan sonra gelen iki ada vardır. Bu her iki ada da geçmişte yerleşime açıktı.

Şimdi de özellikleri farklı olan bu denizlerle ilgili olarak ilim adamlarından bir kısmının anlattıkları bazı hususlara değinmek istiyoruz:

İlim adamları şöyle diyorlar: Özetle söylemek gerekirse, Hint Okyanusu ile Fars Denizi birdir. İkisinin suyu birbirine karışmaktadır. Ancak, her ikisi de birbirlerine zıt özelliklere sahiptir. Hint Okyanusu sakin ve yumuşakken, Fars Denizinin dalgaları artar, şiddetlenir ve gemiciler zor durumda kalırlar. Hint Okyanusu kabarıp dev dalgalarla çalkalanarak, üzerindeki gemiler için zulmetli ve zorlu bir durum aldığında, bu sefer Fars Denizinde dalgalar azalır ve gemiler için bir kolaylık oluşur.

Fars Denizinde o başlangıçta anlattığımız zorluk ve olumsuzluklar, güneşin başak burcuna girmesi ve sonbaharın ortalarına doğru olur. Her gün dalgaları giderek artar ve deniz ulaşımında zorluklar yaşanır. Güneşin balık burcuna vardığı sonbaharın sonunda, deniz ulaşımı daha da zorlaşır, dalgaların şiddeti giderek artar, deniz yüzeyinde zorluklar meydana gelir. Güneşin yay burcuna girdiği bahar mevsiminin ortalarına doğru dalgalar azalmaya başlar, denizin yüzeyindeki zorluklar azalır ve deniz ulaşımı rahatlar.

Güneşin başak burcuna tekrar döndüğü bahar mevsiminin sonunda deniz daha da sakinleşir, yüzeyindeki zorluklar azalır ve deniz ulaşımı daha çok rahatlar. Bu durum güneşin ikizler burcuna girmesinde de böyle devam eder. Hint Okyanusu'na gelince güneş başak burcuna dönünce, ondaki zorluklar ve dalgalar azalır, yüzeyindeki buz tabakaları eriyip yumuşar ve gemilerin ulaşımı kolaylaşır.

Güneş balık burcuna dönünce, denizin yüzeyi güneşin yay ^[87] burcunda olduğu andan daha yumuşak ve sakin olur. Ancak şu kadarı var ki, Fars Denizinde yılın bütün zamanlarında deniz ulaşımının sağlanması mümkündür. Hint Okyanusu'nda ise, denizin coşup kabardığı zorlu anlarda insanlar deniz ulaşımını sağlayamazlar. Bu iki denizin özelliklerinin farklı oluşu ve her ikisinin sularının farklı zamanlarda coşması, insanlarca, kişinin bünyesinde bu duruma uygun olarak iki hastalıktan birinin oluştuğu zaman olarak adlandırılır.

Fars Denizinin, sonbaharın ilk zamanında kabarmaya başlaması ve bu mevsimin sonlarına doğru zorlukların ve dalgaların şiddetinin artışı, bu şekilde kış mevsiminin sonuna kadar devam etmesi "melankoli" hastalığıyla adlandırılır.

Hint Okyanusu'nun, ilkbaharın başlangıcında kabarmaya başlaması ve bu mevsimin sonlarına doğru zorlukların ve dalgaların şiddetinin artışı, bu şekilde yaz mevsiminin sonuna kadar devam etmesi "sarı humma" hastalığıyla adlandırılır.

Deniz araştırmacısı olan bilginler, kendilerince bu iki denizin sınırlarını belirleyerek şöyle derler: Doğudan Fars Denizi'nin sınırları, Dicletu el-Avrâ' Nehri yatağının ağzından başlar, Tîz Mukrân adı verilen adada sona erer. Burası Sind Denizinin sınır başlangıcı kabul edilir. Sind Denizinin batıdan sınırı, Dicletu el-Avrâ' Nehrinin yatağının ağzından başlar, Aden Denizi'nin kıyılarında sona erer.

Fars Denizinin doğusunda, İran'ın Mekrân ve Kirmân şehirleri vardır. Batısında ise Arap Yarımadasının son sınırı olan Aden kıyılarına varıncaya kadar Arap ülkelerinden Bahreyn, Ummân, Maskat ve Sukûtra bulunmaktadır. Burası Devâric'in bulunduğu yerdir. Mısır ve Akdeniz sularına açılan yol buradan geçer. Fars Denizinin Fırat kıyılarına birleştiği yerlerden kaliteli Katar incisi elde edilmektedir. Hint Okyanusu'nun sınırları doğudan Tîz Mukrân Adasından başlayıp Çin'de sona erer. Batıdan Aden kıyılarından başlayıp Zâbic denilen ülkede sona erer.

Hint Okyanusu'nun doğusunda Vakâr, Zenc, Nec adında Hint şehirleri ve değişik Hint toplulukları yaşar. Denizden uzak olan yüksek bölgeler dışında bu şehirlerin tümünde yazın şiddetli muson yağmurları yağar.

- [88] Tibet, Kabil ve bunun dışında diğer ülkelerle, buradaki sahra ve çöller, geçmişte meskûn olup şu an yıkıntı hâlindeki uzun geniş harabelerin olduğu bölgelerin tümünde yazın yağmur yağmaz. Ancak, havanın soğuk oluşundan dolayı kışın kar yağar.

Hint Okyanusu'nda seyahat etmekte olan bir denizci, Aden kıyısından hareket ettiğinde varacağı ilk yer, Berber denilen adadır. Burası Sudan'a bitişiktir ve içinde zenci ırkından olan toplumlar yaşamaktadırlar. Zâbic ve Zenc ülkeleri de bu bölgedir. Bütün anlattıklarımız dışında batı bölgelerinde adalarda yaşayanlar da vardır. Onlardan hiç kimse bu anlattığımız yerlere gelmemiştir. Bu yüzden her iki denizin kuzey ve güneyinde yaşayan topluluklarla ilgili bilgimiz yoktur.

Çin'e varmak isteyen bir denizci, Hint Okyanusu'nun doğusundan hareket eder ve Çin'in batısındaki Zenc bölgesine varıncaya kadar onun çevresinde döner. Zâbic'e varmak isteyen, Hint Okyanusu'nun doğusuna yönelir, burayı tümüyle kat ettikten sonra Zâbic bölgesine varır. Bu yolu tercih etmelerinin sebebi, Zenc'e varmak için Zâbic bölgesinden geçtikleri takdirde karanlıkta oraya varacak olmalarındandır. Bu durumda gündüzün ışığı her gün için onlara sadece altı saat görünmüş olacak. Bu yüzden onlar her seyahatlerinde Hint Okyanusu'nun doğu bölgesini tercih ederler. Daha sonra Hint Okyanusu'nun batısına varıp oradan Zenc ülkesine ulaşırlar.

Ermeni Denizinin kuzeyden, yengeç dönencesinin başlangıcına olan uzaklığı 21 derecedir. Bu dönemdeki rüzgâr ve fırtınalar çok şiddetlidir. Bu durumda insanlar gemi ulaşımını sağlayamazlar.

Şam Denizine gelince güneş akrep burcunun başlangıcından balık burcunun başlangıcına varıncaya kadar -ki bu dört ayda- insanlar bu denizde gemilerine binemezler. Çünkü bu dönemde güneş buradan uzaklaşır. Böylece denizin kuzey bölgesinde şiddetli rüzgâr ve fırtınalar meydana gelir.

Bu bölüm dışında bir de denizcilerin Basra'dan Çin'e kadar seyahat ettikleri söylenen denizden söz etmek istiyorum.

Bu bir tek denizdir, suyu da aynıdır. Bu deniz üzerinden ^[89] Çin ve Hindistan'a varılır. İddialara göre bu denizde, Basra'dan Çin'e kadar yedi deniz vardır. Aynı şekilde onlara göre her bir denizin bir sınırı ve bir özelliği vardır. Yine iddialara göre her bir denizin rüzgârı, tadı ve rengi farklı farklıdır.

Burada yaşayan bazı canlıların özellikleri de diğerlerinden farklıdır. Her birinin farklı bir med-ceziri vardır. Bazısındaki med daha belirgin ve daha fazlayken, bazısında daha kapalı ve daha hafiftir.

Nehirler

Nehirler ve Özellikleri

Dünyada çok sayıda tanınmış büyük nehir vardır. Bunlar içinde bildiklerimizin bir kısmından söz etmek istiyoruz: Kenk Nehri, Keşmir Dağının zirvesinden çıkıp Hindistan'ın yüksek kesimlerine, oradan güney bölgesine doğru akar ve sonunda Hint Okyanusu'na dökülür. Mihrân Nehri, Şiknân Dağlarından çıkan Sind Nehridir. "Mansûre" Nehri de denir. Sonunda denize var.

Ress Nehri, Ermenistan'da bir nehirdir. Kâlîkalâ'dan çıkar, Ades bölgesindeki "Rustâk" denilen yerden geçer, sonra De-bîl'e devam ederek, Medâin şehrinden geçer. Ermenistan dağlarından ve Medâin dağlarından nehirler buraya akar. Daha sonra Berzenc kentindeki Versân bölgesine doğru akar. Burayı geçtiğinde Kur Nehri ile birleşir ve Taberistan Denizine dökülür.

Ress Nehri, Kâlîkalâ'dan çıkar, Errân'dan geçer, burada Errân Nehri de ona dökülür. Daha sonra Versân'a oradan da Müctema'a uğrar. Büleykân şehrinin önlerinde Kur Nehriyle birleşirler ve her iki nehir birlikte Cürçân Denizine dökülür. Lân bölgesinden çıkan Kur Nehri ise, Tiflis ve Berza'a'dan geçerek Taberistan Denizine dökülür.

Sîser Kapisından çıkan İsfidrûz kaynağı, Azerbaycan topraklarından geçer, daha sonra Deylem bölgesine girer, oradan Taberistan Denizine dökülür.

- [90] Rey şehrinin Tâlekân bölgesinden çıkan Şahrûz kaynağı, İsfidrûz Nehriyle birleşerek Taberistan Denizine dökülür. Ermenistan dağlarından çıkan her iki Zap suyundan Büyük Zap suyu, Hadîse bölgesinde, Küçük Zap suyu da Sinn bölgesinde Dicle Nehrine dökülür.

Ermenistan dağlarından çıkan Nehrevân kaynağı, Selvâ Kapısından geçer, burada Tâmarra adını alır. Kavâtîl bölgesinden beslenerek, Kistrâ Kapısına vardığında Nehrevân adını alır. Cebbul bölgesinin aşağı kısmında Dicle Nehrine dökülür.

Habur Vadisinden Re'su'l-Ayn adında bir kaynak suyu çıkar. Hirmâs Nehriyle beslenerek, Karkîsiyâ'nın aşağı bölgesinde Fırat Nehrine dökülür.

Habur topraklarında Dehmâne kaynağından çıkan Belîh suyu, Rikkatu's-Sevdâ bölgesinin aşağı kısmında Fırat Nehrine dökülür. Tûr Abdeyn'den çıkan Hirmâs kaynağı, Habur Nehrine dökülür. Hirmâs'tan çıkan Sersâr kaynağı, Hazr bölgesinden geçerek Dicle Nehrine dökülür.

Kaynağını Bebin Dağından alan Mısır'ın Nil Nehri, ekvatorun arka kısmındaki iki göle dökülür. Nil Nehri, Nûba topraklarını dolanarak Aşağı Fustât'ta kollara ayrılır. Bir kolu İskenderiye'ye varır, diğer bazı kolları Dimyâd'a varır ve buradan Şam Denizine dökülür. Fustât topraklarında kalan diğer kolu da aynı şekilde Rum Denizine dökülür. Nil'in bazı kolları, içinde çok güzel elbiselerin üretildiği şehrin bulunduğu Tinnîs Adasına varır. Bu ada güney bölgesinde olup adanın bir tarafında deniz bir tarafında da Nil ve hurmalıklar vardır. Şiddetli güney rüzgârları estiğinde (karların erimesiyle) Nil'e akan suyun kaynağı eriyip suyun çoğalmasıyla üst üste binen dalgalarla Nil'in suyu coşar. Nil'deki taşmayı engellemek için su sonradan yapılan barajlara kanallıze edilir. Kuzey rüzgârı esince de dalgalar iner ve Nil'in suyu sakinleşir.

Düceyl kaynağı, İsbahân topraklarından ve dağlarından çıkan Ehvâz Nehrine, o da Cünneb bölgesindeki Basra ve Fars Denizlerine dökülür.

Üzerinde Rûz'un kemerli taş köprüsü olan ve kaynağını İsbahân dağlarından alan Cündîsâbûr Nehri de suyunu Ehvâz bölgesindeki Düceyl Nehrine döker.

Sus Nehri, Dînever bölgesinden geçerek, suyunu Düceyl ^[91] Nehrine döker. Mesrukân Nehri, suyunu, Tüster'in Şâzrevân

bölgesinin üst kısmındaki Düceyl Nehrinden alarak Fars Denizine döker. Ehvâz bölgesinde İsbahân Dağının vadisinden çıkan Zerînûz Nehri, İsbahân şehrinin ovasını sular.

Seyhan Nehri Ezene'den, Massîsa Nehri ise, Rum bölgesinden çıkar ve Şam Denizine dökülür. Kaynağı Rum bölgesinde olan Ceyhan Nehri, Massîsa ve Keferbeyyâ nehirlerinin arasından geçerek Şam Denizine dökülür. Dımaşk dağlarının topraklarından çıkan Urund Nehri, Beriye bölgesini izleyerek Antakya'ya geçer, oradan da Şam Denizine dökülür. Dımaşk Nehri Beredâ, Dımaşk dağlarından çıkar ve oradan geçip Dımaşk'ın Gâvata vahasını sular ve sonunda Dımaşk Gölüne dökülür.

Haleb Nehri Kuvayk, Dabık bölgesinin 7 mil ötesinde Sün-yâb diye bilinen bir köyden çıkar ve 18 mil kat edip Haleb'e varır, sonra 12 mil kat ederek Kinnesrîn şehrine varır, daha sonra 12 mil kat ederek Mercü'l-Ahmer'e varır ve sonunda Ecimme'ye dökülür.

Tibet topraklarından çıkan Ceyhun Nehri, Sabâ Nehriyle birlikte doğudan akar ve Vehhân topraklarından geçer –orada Vehhâb diye bilinir– sonra doğu yönünü izleyerek Belh'in en yüksek sınırlarına varır. Sonra kuzey ve güney yönlerine kıvrılarak Tirmiz'e varır, oradan Zâm'a, daha sonra Âmul'a, sonra da Hârizm'e varır ve burayı geçip şehirden aşağı doğru akınca, sağdan ve soldan kollara ayrılır. Bunların durgun ve sığ sularından Hârizm'in aşağısında 4 fersah civarında bir alanda bataklık, çalılık, sazlık ve çayırlar meydana gelir. Daha sonra Hârizm'in karşı tarafında Cürcân ve Mezdehkân'ın arasından, Cürcân'ı batısına, Mazdehkân'ı doğusuna alarak akmaya devam eder. Cürcân, Hârizm şehrinden 24 fersah aşağıdadır.

- [92] Doğu kıyısındaki Cürcân'a bağlı Hervâz diye bilinen bir köy vardır. Onun aşağısında başka bir köy, onun da aşağısında başka bir köy daha vardır. Nehir buradan aşağıya doğru akınca sol kolu yan kollara ayrılır ve Cürcân bölgesinin 4 fersah aşağısındaki Verağde diye bilinen yere doğru ilerler. Verağde ve Siyâkûh Dağının yakınından dönüp Terâbid köyünün aşağı-

ğısına doğru akar. Böylece bu köyün aşağısında Halicân adı verilen çok sayıda durgun, sığ su ve bataklık olan bölgeler oluşur. Burada Hârezm bölgesinden bu sulara çekilmiş olan balıklar avlanır.

Ceyhun Nehri, çevresi 80 fersah civarında olan dairesel bir göle dökülür. Gölün batı kıyısı Siyâkûh adında sıra dağlarla çevrili, doğu kıyısı aralarından geçip gitmenin imkânsız olduğu çeşit çeşit, iç içe olan farklı ağaçlardan oluşan sık ve büyük ormanlıklarla kaplıdır. Bu ormana ancak dar ve engebeli olan bir yoldan gidilir. Bu yolu da domuzlar oraya girip çıkmak için kullanır. Gölün sahilinin sona erdiği ve kuzey rüzgârının estiği noktanın yakınından bölge kralının kullandığı yol geçer. Bu bölgeye Hadîse köyü (Yeni-Kent) denir.

Ceyhun'a çok sayıda nehir suyu dökülür. Bunlardan büyük olanı Karluk Türklerinin yaşadığı bölgenin yüksek kesimlerinden akıp gelen Vahşâb Nehridir. Bu nehir Pâmîr topraklarından geçer, sonra Reşt'e, oradan da Kemîz'e uğrar. Daha sonra Temliyât adıyla bilinen Huttel topraklarındaki Vaşcird (Başkurt) ve Rustâk bölgeleri arasında sınır olan her iki dağın arasından geçer. Bu bölgede kavisli taşlardan yapılmış kemerli, taş bir köprü vardır. Vaşcird'den Huttel'e bunun üzerinden geçilerek gidilir. Huttel, Bessâr ve Vaşcird şehirleri nehrin aktığı yatağın karşısında, sağ tarafa düşer.

Daha sonra nehir, Huttel topraklarının bitimine kadar ak- [93] maya devam eder ve oradan Tirmiz kentinin üst kısmına bir mil mesafe kadar olduğu bilinen Ceyhun Nehrine dökülür. Huttel bölgesinde olan bu her iki nehrin arasında, doğu yönündeki dağın sağından Vehhâb Nehri, solundan ise Vehşâb Nehri geçer. Vehhâb Nehrinin sağında, güney sınırının yukarısındaki Tuhayristan bölgesinden Bârğur diye bilinen Rustâk Nehri geçer.

Ceyhun'a dökülen nehirlerden biri de Reşt bölgesinin yüksek kesimlerinden akıp gelen, Vaşcird sınırının başlangıç noktasıyla Sağâniyân bölgesinin arasından geçen ve Zâmîl diye adlandırılan nehirdir. Zâmîl Nehri Sağâniyân topraklarına

varınca Büttem, Sinâm ve Hâvur dağlarından çıkan; Kemrûz, Nihâm, Rûz ve Havrûz adındaki bir grup nehir ona dökülür. Zâmîl Nehri bu nehirlerle birleşerek, Sağâniyân Nehrinin son sınırına kadar akar. Daha sonra Tirmiz bölgesinin üst kısmında Ceyhun Nehrine dökülür. Zâmîl Nehri ile Hoşâb Nehri arasındaki dağa, Kuvâdiyân Dağı denir. Bu dağ Huttel bölgesindedir. Zâmîl Nehrinin sağında, Sağâniyân bölgesinin doğusuna düşen Müstakbel Dağı vardır. Solunda ise Vaşcird toprakları vardır.

Yine Ceyhun Nehrine, Yukarı Tuhayristan topraklarının güneyinden akıp gelen Sirğâm Nehri dökülür. Hattalâb ve Turâb nehirleri de Ceyhun'a dökülen nehirlerdendir. Huttel bölgesinin yüksek kesimlerinden ve Tibet ülkesinden çıkan, Ceyhun Nehrinin asıl kaynağı olan Vehhâb Nehri üzerinde, altın madeni damarları vardır. Buradan iğne ucunun başı büyüklüğünde küçücük altın parçacıkları çıkarılır.

Rum bölgesinde İbrik⁴¹ denilen yüksek kesimlerden çıkan Fırat Nehri, kuzeye doğru akar. Cizre ve Rakka'dan geçer, daha sonra yokuş aşağı Kûfe'ye doğru akar. Batısında Şam, doğusunda Cizre vardır. Daha sonra da durgun suların olduğu bataklık havzaya dökülür.

- [94] Fırat Nehri değişik kollara ayrılır. Daha sonra tekrar büyük bir nehir olur. Fırat Nehrinin, durgun, sığ suların olduğu bataklık havzaya döküldüğü yer Kesker bölgesidir. Habur Nehri Fırat'a, Cizre topraklarında katılır. Re'su'l-Ayn diye bilinen Cizre'nin yüksek kesimlerinden çıkar, Cizre'nin ortasına doğru akar. Karkîsiyâ denilen bölgede Fırat Nehrine dökülür. Bu nehirlerin sularının birleştiği bataklık (*betâih*) havzaları 30 fersaha 30 fersahtır. Kiminin sınırı Arap Yarımadasına, kimininki Meysân topraklarına, kimininki Bağdad Dicle'sine, kimininki de Fırat ve Nehrevân suyunun döküldüğü, Basra halkı

41 İbrik için ulaşabildiğimiz coğrafya kaynaklarında bilgiye rastlamadık. Ancak devamında Fırat'ın kaynağından bahsettiği için, büyük olasılıkla "İbrik" adıyla günümüzde Dumlubaba Dağı olarak bilinen ve Fırat Nehrinin kaynağı olan bölgeden bahsetmektedir diye düşünüyoruz. (çev.)

tarafından yapılan baraj ve göletlere kadar uzanır. Bu havzalarda sular birikir. İnsanların yararlandığı şeker kamışı yetişir, taze balık avlanır, çeşitli bölgelere ulaşım sağlanır ve insanlar ziraat yoluyla temel gıdalarını elde ederler. Yine bu havzalardan nehirler çıkar. Bu nehirlerden biri de Merre Nehridir. Bu nehir Basra Dicle'sine dökülür. Buradan da Ebü'l-Esed adı verilen bir nehir çıkar, Med suyundan Dicle'ye eklenir ve Merre Nehrinin yakınından geçerek Basra Dicle'sinde deniz suyu ile karışır. Buradan, Enes b. Mâlik'in köşkünün yanındaki durgun ve sığ suyun bulunduğu havzanın aşağısından, İbn Ömer adındaki nehir çıkar. Bu nehir ismini Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'den alır. O Emevi yönetiminde valiyken Basra halkına tatlı su sağlamak için burayı kazdırdı. Onun uzunluğu, durgun ve sığ suyun bulunduğu havzanın aşağısından Basra Nehrine dökülen kısma kadar 4 fersahtır. İbn Ömer Nehri, Basra Nehrine dökülür. Burada bir süre aktıktan sonra, Übülle Nehrine katılır, daha sonra Basra Dicle'sine dökülür ve oradan da Atlas Okyanusu'na karışır. Deniz, yer zeminin en aşağısında olduğu için suların çekildiği yerdir. Denize dökülen her su çöker. Bu yüzden deniz kıyısında olan bölgeler, alçak bölgelerdir. Bu yüzden denize kıyısı olan bölgeler –Übülle bölgesi–, üst kesimine göre daha alçaktır.

Basra Dicle'si İslam'dan önce, Meddâr bölgesinin yakınından geçirdi. Günümüzde bu güzergâh kapalı olduğu için Kûr Dest-i Meysân'a bağlı Abdesî bölgesinden geçer. Daha sonra Medâin'e varıncaya kadar, Vâsıt alanındaki Silh bölgesinin üst sınırı olan Heyzuraniyye'nin yakınından geçer.

Hindistan'dan yola çıkan gemiler, Medâin'e geldiklerinde ^[95] Basra Dicle'sine girerler. Silh bölgesinin üst sınırına çıkıncaya kadar burada giderler. Oradan Bağdad Dicle'sine varırlar ve tekrar Medâin'e gelirler. Böylece Vâsıt önlerine gelinceye kadar bölgeyi bir baştan bir başa dolaşmış olurlar. Vâsıt, bu ismi almadan önce suyunu buradaki sığ ve durgun suların olduğu bataklıklara dökerdi. Günümüzde bu bataklıklar komşu Arap topraklarına bitişik, tarıma elverişli arazilere dönüştürülmüştür. Bu topraklar; Meysân'ın bitişigindeki Yeşkür, Bâhile

ve Benî Anber'dir. Bu topraklardaki nehirlerin suları, yükselip alçaldığında oluşan dalgaları tepecikleri andırır. Durgun ve sığ suların bulunduğu bu bölgedeki yerler günümüzde Ser-tağân, Tastahân ve Zutt topluluğunun yaşadığı Akru'l-Sayd is-miyle bilinmektedir. Bu durgun ve sığ sularda, suyun durgun ve berrak oluşundan dolayı, su altında yer zemini ve ondaki tarihî kalıntılar görülür.

Dicle Nehrinin suyu, Mezâr ve Abdesî arasında Cevhâ'ya bağlı Vâsıt bölgesine gelmeden önce, durgun ve sığ suların bulunduğu ilk havzanın suyuyla birleşir. Dicle'nin suyu bu-ya karıştığında, suyun sınırı burada sona erer. Bundan itiba-ren yaz sıcaklarının kavurucu rüzgârı samyelinin, toprağını bir o yana bir bu yana savurduğu sahra ve çöl bölgeleriyle devam eder. Daha sonra bugünkü Dicle'nin önüne, suyunu Basra Dicle'sine çevirmek için Heyzuraniyye yakınlarında bir set çekildi. Bu şekilde Dicle Nehrinin suyu Mezâr bölgesinden geçip Basra Dicle'sinin kalan kısmıyla devam ediyordu. Daha sonra bu set yıkıldı. Kisrâ Ebruviz bunu yaptırmak için bü-yük bir harcama yaptı, ancak başarısız oldu. Bunun üzerine Dicle Nehri günümüzde olduğu gibi Vâsıt önlerinden akmaya devam etti. Setin yıkılmasıyla geriye kalan sular, setin yapıldı-ğı yerden Mezâr bölgesine kadar, günümüzde Dicletu'l-Avrâ dediğimiz Dicle'nin yan kolu olan Basra Dicle'sini meydana getirdi. Cevhâ bölgesinde kalan bataklık araziler kurutuldu. Böylece Mezâr bölgesinden Hint Okyanusu'na kadar uzanan 30 fersah uzunluğundaki Dicle'nin yan kolu olan Dicletu'l-Av-râ aynı şekilde kaldı. Deniz suyu kabardığında Basra Dicle'si-nin suyu denize ulaşır, çekildiğinde ise denizle bağlantısı ke-silir.

- [96] Bu olaydan sonra Hâlid b. Abdullah, Basra Dicle'sinin önü-nü kapatmak istedi ve bunun için büyük harcama yaptı. Dic-le'nin suyu, yapılan bu sete doğru kanalize edildi. Günümüz-de Dicle'nin suyu azaldığında, onun temelleri görülmektedir. Onun yaptırdığı bu set, pişmiş tuğladan ve kül-kireç karışımı bir alçıdan yapılmıştı. Bazı zamanlar gemiler oradan geçip gi-derlerdi.

Yedi İklim

Yedi İklim Bölgesi ve Tanınmış Şehirlerinin İsimleri

Birinci İklim: Doğuda Çin'in en uç sınırından başlar, Çin topraklarından geçer, daha sonra Sind eyaletinin güney bölgesindeki şehirlerin sahillerinden ilerler. Daha sonra Kûl Adasını çevreleyen denize uğrar ve denizde Arap Yarımadası ve Yemen'e varıncaya kadar yol alır.

Bu iklimde yer alan tanınmış şehirler şunlardır: Zafâr, Um-mân, Hadremevt, Aden, San'â; bu şehirlerin ötesinde ise Tebâle, Cüreş, Mehre ve Sebe' şehirleri vardır. Daha sonra bu iklimin sınırları Kulzum Denizinde yol alarak Habeş topraklarına varır, oradan Mısır Nil'ine geçer. Burada Habeş kralının Cermî adındaki şehriyle Nübale bölgesindeki Dunkale şehri vardır. Daha sonra bu iklimin sınırları Mağrib topraklarından geçer, Berber'in güneyinden Mağrib Denizinde sona erer.

İkinci İklim: Doğudan başlar. Önce Çin bölgesine, sonra Hint bölgesine, oradan da Sind bölgesine uğrar. Bu iklim bölgesinde şu şehirler vardır: el-Mansûre, Nîrûn ve Deybul.

Daha sonra bu iklimin sınırları Yeşil Deniz ile Basra Denizi'nin buluşma noktasından geçer ve Arap Yarımadasının Necid ve Tihâme topraklarında sona erer. Buradaki şehirler şunlardır: Yemâme, Bahreyn, Hecer, Medine/Yesrib, Câr, Mekke, Tâif ve Cidde. Bu noktadan itibaren bu iklimin sınırları Kulzum Denizinde yol alarak, Mısır'ın üst bölgesinden Nil Nehrine varır. Buradaki şehirler şunlardır: Kûs, İhmîm, İsneley, Ensinâ ve Usvân. Daha sonra Afrika ülkelerini ortalayarak, Mağrib topraklarından geçer, Berber ülkelerine uğrayarak, Mağrib Denizinde sona erer.

Üçüncü İklim: Doğudan başlar, Çin'in kuzey bölgelerinden ^[97] geçer, daha sonra içinde Kandehar'ın da bulunduğu Hint bölgesinden geçer. Bu noktadan Sind bölgesinin kuzeyine uğrar, oradan Kâbil, Kirmân, Sicistan, Cîruft ve Sîrecân şehirlerinden geçer ve Basra Denizinin sahillerine varır. Burada şu şehirler vardır: İstahr, Cuver, Fesâ, Sâbûr, Şîraz, Sîrâf, Cennâbâ, Sînîz ve Mâhîrûbân. Daha sonra Ehvâz'ın Kûr kasabasından

ve Irak'tan geçer. Burada şu şehirler vardır: Basra, Vâsıt, Bağdad, Kûfe, Enbâr ve Hît. Bu noktadan Şam bölgesine geçer. Burada şu şehirler vardır: Hıyâr, Selemiyye, Humus, Dimaşk, Sûr, Akkâ, Taberiyye, Kayseriyye, Resûf, Beytû'l-Makdis, Remle, Askalân, Gazze, Medyen ve Kulzum. Daha sonra Mısır'ın aşağısındaki topraklara doğru yol alır. Burada şu şehirler vardır: Fermâ, Tinnîs, Dimyâd, Mısır'a bağlı Fustât, Feyyûm ve İskenderiye. Daha sonra Berka'ya oradan da Afrika ülkelerine uğrar. Burada Kayravan şehri vardır. Bu iklim de Mağrib Denizinde son bulur.

Dördüncü İklim: Doğudan başlar, Tibet beldelerine uğrar, oradan da Horasan'a varır. Bu iklim bölgesinde şu şehirler vardır: Fergana, Hocend, Uşruşşene, Semerkand, Buhârâ, Belh, Merverrûz, Merv, Serahs, Tûs, Nîsâbûr, Cürcân, Kumis, Taberistan, Dünbâvend, Kazvîn, Deylem, Rey, İsbahân, Kum, Hemezân, Nihâvend, Dînever, Hulvân, Şehrezûr, Sürremenrea, Musul, Beled, Nusaybin, Âmid, Re'su'l-Ayn, Kâlîkalâ, Şimşât, Harran, Rakka ve Karkisiyâ. Daha sonra Şam'ın kuzeyinden geçer. Burada şu şehirler vardır: Bâlis, Menbic, Sümeysât, Malatya, Zibetra, Haleb, Kînnesrîn, Antakya, Tarablus, Massîsa, Kenîsetu's-Sevdâ, Ezene, Tarsus, Ammûriyye ve Lâzikiyye. Daha sonra Kıbrıs ve Rodos adalarından Şam Denizine uğrar ve Tanca bölgesi üzerinden Mağrib topraklarına varır ve Mağrib Denizinde son bulur.

[98] **Beşinci İklim:** Doğuda, Ye'cûc beldelerinden başlar, daha sonra Horasan'ın kuzeyinden geçer. Burada şu şehirler vardır: Tüccarların şehri Tarâz, Nevîket, İsbîcâb, Şâş, Turarebend, Havârzım, Azerbaycan, Ermenistan kasabaları, Berza'a, Neşevey, Sîsecân, Erzen ve Halât. Daha sonra Harşene, Kura ve Büyük Rum İmparatorluğunun toprakları üzerinden Rum beldelerine uğrar. Daha sonra Şam Denizinin kuzeyinden sonraki sahillerinden devam eder ve Endülüs topraklarından geçerek, Mağrib Denizinde son bulur.

Altıncı İklim: Doğudan başlar. Me'cûc beldelerine oradan da Hazar beldelerine uğrar. Rum beldelerine varmak üzere Taberistan Denizinden geçer. Buradan da Cürzân, Amasya,

Hirakle, Halkîzûn, Kostantiniye ve Bürçân'a uğrar ve Mağrib Denizinde son bulur.

Yedinci İklim: Doğuda Ye'cûc beldelerinin kuzeyinden başlar. Sonra Türklerin yaşadığı bölgelere, oradan da Taberistan Denizinin kuzeyinden sonraki sahillerine uğrar. Daha sonra Rum Denizini geçerek, Bürçân ve Sakâlîbe beldelerine varır ve Mağrib Denizinde son bulur.

Bu iklim bölgelerinin dışında bildiğimiz meskûn bölgelerin tümü, doğuda Ye'cûc beldelerinden başlar. Daha sonra Tuğuzğur ve Türklerin yaşadığı bölgelere uğrar. Daha sonra Lân beldelerine, oradan Eber beldelerine, oradan da Bürçân ve Sakâlîbe beldelerine varır ve Mağrib Denizinde son bulur.

Bütün bu saydıklarımız yeryüzünün bayındır bölgeleridir. [99] Bu bölgelerdeki denizler bilinmektedir. Bunların ötesindeki bölgeler ise bilinmeyen bölgelerdir. Bu iklim bölgelerine varan ve bunlarla ilgili bilgiye sahip olup bu bilgilerden söz eden hiç kimse yoktur. Bu bölgelerde bitki ve canlıların yaşayıp yaşamadığı da bilinmemektedir. Ancak, şunu biliyoruz ki güneş doğarken aşırı sıcak ve aşırı soğuğa maruz kalan bölgelerde bitki ve canlıların yaşaması olanaksızdır. Böyle olmasının sebebi, güneş ve beraberindeki gezegenlerin doğal dönüşümler, yüce karakterlerin oluşumu ve doğal yeteneklerin oluşmasındaki asıl etkileridir, tıpkı, ateşin doğasında yakıcılık özelliğinin oluşu gibi. O, bu özelliğinden dolayı değdiği her şeyi yakar. Donmuş su bu özelliğiyle diğer nesneleri de soğutur. Birçok şeyin doğasındaki çalışma sistemi bu tarzdadır. Aynı şekilde gündüzün aydınlığı; dünyamızdaki ışığın, gündüzün, genel ısının ve doğal oluşumların meydana gelmesinin asıl nedenidir. Aşırı soğuk olan bölgeler, güneşe olan uzaklıklarından, aşırı sıcak olan bölgeler ise güneşe olan yakınlıklarındandır. Bu durumda hiçbir canlı oluşmaz. Aynı şekilde güneşin yörüngesine ne çok uzak ne de çok yakın olan bölgeler vardır. Güneşin yörüngesine yazın uzak olan bölgeler –ki bu dönem kuzeyde yengeç dönencesinin başıdır– güneşe 66 derece eğiktirler. Bu eğim yaklaşık 24 derece artarsa güneşin yörüngesine 90

derecelik tam dik açı oluşur. Böyle durumda olan bölgelerde, güneşin yörüngesine olan uzaklık ve şiddetli soğuk nedeniyle, hiçbir canlı yaşamaz, bitki de oluşmaz. Çünkü güneş güney yarım küreye vardığında, bu bölgeye altı ay boyunca doğmaz. Böylece bu bölgede buhar kümeleri oluşur ve bunlar yükselip yok olmazlar. Bu bölgede yazın şiddetli rüzgârlar eser. Böylece canlı ve bitkiden hiçbir şey oluşmaz.

Sıcaklığın şiddetinden kavrulan güney bölgelerine gelince, ekvator çizgisine 19 derece genişliğinde olan bölgede güneşin kavurucu sıcaklığından dolayı hiçbir canlı ve bitki oluşmaz.

[100] Çünkü güneşin 5 derece başak burcuna girmesinden, 5 derece balık burcuna varmasına kadar ki zaman aralığında bu bölgeye en yakın olduğu andır. Bu durumda, buradaki Nil'in kaynağı olan her iki küçük deniz de dâhil her şey kavrulur. Bu kavurucu bölgede Zenci Denizi de bulunmaktadır. Suyunun şiddetli sıcak oluşundan ve sertliğinden dolayı içinde hiçbir canlı yaşayamaz. Çünkü güneş, bu denizin üzerine doğunca, ısıyla bu denizdeki yumuşak suyu buharlaştırarak yukarı çeker, böylece suyun sertliği ve tuz yoğunluğu artar. Sudaki bu sıcaklık bütün gece boyu öyle kalır. Bundan dolayı denizin suyu sert ve tuzlu olur. İnsanlar orada deniz ulaşımını sağlayamaz, şiddetli sicağından dolayı da hiçbir canlı yaşayamaz. Bu anlattıklarımızla, güneşe uzak bölgelerin şiddetli soğuk, yakın bölgelerin şiddetli sıcak olduğunu ve her iki hâlde de canlıların ve bitkilerin oluşmasının imkânsız olduğunu kanıtlarıyla ortaya koyduk.

Güneş ısı ve ışığını dengeli alan bölgeler, varlıkların doğal yaşamına ve karakteristiklerine en uygun yerlerdir. Güneş sabit gezegenlerin yörüngesine vardığında, bu doğal yaşam ve varlıkların karakteristiği bozulur. Güneş, ayın yörüngesine kaydığı zaman da bu durum söz konusudur. Çünkü güneşin aşırı yakınlaşması ve aşırı uzaklaşması varlıkların doğal yaşamını ve yapılarını bozar.

Güney yarım kürede, bayındır bölgelerin sona erdiği, gün dönümü çizgisinin ötesinde, uzaklığı güney yarım küredeki

gün dönümü sınırıyla kuzeydeki gün dönümü sınırına eşit olan bölgede, farklı yaratılıştta ve insanlardan uzak oldukları için insanlara garip gelen fil, burun kısmında boynuz bulunan, daha büyüğünün olacağı tahmin edilmeyen büyük kuşlar gibi bazı hayvan türleri bulunmaktadır. Bahreyn'den bazı tüccarlar, Zenci ülkesi olan Kavsânîn bölgesinin ötesinden, deve kuşu yumurtasına benzer yumurtalar getirmişlerdir. Gün dönümünün aşağı bölgesinde bu türden bir kuş ne gördük ne de geçmişte yaşayanlardan bunları anlatan birini duyduk. Yine gün dönümünün aşağı bölgesinde bu fillerden ve burnu boynuzlu olan hayvanlardan avlanan olmamıştır. Bu bölgeyi görenler burada mevcut hayvanlar hakkında herhangi bir şey anlatmamışlardır.

Kuzey yarım kürede, aynı mesafede gün dönümünün aşağı ^[101] bölgesinde bu türden herhangi bir canlı görmedik, gören birini de asla duymadık. Ancak, bu bölgeden getirildiği söylenen bir fil türü vardır ki kesinlikle bizim bölgemizde soyunu devam ettiremez. Bu tür canlıların güney yarım kürede olup da, aynı canlıların kuzey yarım küredeki aynı enlem bölgesinde olmaması, zorunlu olarak her iki bölgenin yapılarının farklı olduğu sonucunu doğurur. Ancak bu farklılık enlem bölgesiyle ilgili değildir. Çünkü her iki bölgenin enlemi aynıdır. O zaman bu farklılık atmosferden gelen güneş ışınlarına karşı bu bölgelerin güneşin yörüngesi karşısında aldıkları ekliptik düzleme göre dir.

Gün dönümünün ötesinin az yakınındaki mesafede yaşayanlar, kuzeydeki gün dönümünün aynı bölgesinde yaşayanlara göre, dışarıdan bu bölgeye, buradan da güneye varan tüccarlara, aşırı derecede siyah ve saçları biber taneleri gibi örgülü ve yapı olarak çok çirkin görünürler. Biz onların böyle olduğunu bizzat gördük. Zira o tüccarlar bizim bu nitelediğimiz vahşi tabiatlı ve birçok yönleriyle yırtıcı, ürkütücü ve yabani hayvanlara benzeyen insanlardan çok sayıda getirmişlerdi. Hatta bu şekilde memleketimize getirilen çok sayıda kişi, halkın içine karışıp onların yediklerinden yemelerinden sonra bile, bu alışkanlıklarını devam ettirmişlerdir. Rivayete göre

çok sayıda insan, onlar tarafından acımasızca öldürülmüş, hatta yaralanıp sakat kalanlar bile öldürülmüştür, onlardan diğerleri kendilerinde mevcut vahşi ve saldırgan tabiatlarından dolayı buna engel olmamışlardır.

Güneşin aynı enlem bölgesindeki kuzey ve güney bölgelerine uzaklığı, 51 derecedir. Bu bölge, kavurucu sıcak ve kuraklıktan dolayı yerleşime uygun değildir. Çünkü canlılarda yaşamın sürdürülmesine en uygun iklim düzeyi ılıman olanıdır. Her şeyi kurutan kavurucu sıcaklık ise canlıları yok eder. Aynı şekilde ülke ve bölgelerdeki değişik durumların, halkların farklı yaşantılarının, orada meydana gelen olayların, güneşin bu bölgelere olan yakınlık ve uzaklığıyla ilgili olduğunu görürüz. Bunu ortaya koyan bir kanıt da Türklerdir. Güneş yükselip alçalırken, onlar güneşin yörüngesine uzak oldukları için, onların yaşadığı bölgede kar-buz çok olur. Böylelikle [102] onların toprakları fazla rutubetli ve soğuk olur. Bu yüzden orada yaşayanların beden yapıları gevşek ve sarkık olur. Aynı zamanda kaba olurlar. Saçları düz, kırmızıya çalan beyaz tenlidirler. Doğal yapıları gereği soğukkanlıdırlar, bu da havanın soğukluğundan kaynaklanır. Soğuk mizaç, insanı bol etli yapar. Tenlerinin kırmızılığı, soğukluğun vücut hararetini bir noktaya toplayıp göze görünür hâle getirmesindendir. Bunun kanıtı da bol etli ve beyaz tenli insanlar soğuk havaya maruz kalınca yüzleri, dudakları, parmakları ve ayakları kırmızılaşır. Çünkü vücuda dağılan kan ve hararet, soğuğun vurmasıyla bir yerde toplanır. Bu bölge halkının karakter yapıları kaba ve akrabalık bağları kopuk ve inançları kesinlik derecesinde olmayıp zayıftır.

Sudan ve Habeşlilere gelince, onların yaşadığı bölge, öğlak ve yengeç dönencesinin olduğu burçlar kuşağına karşılık gelir. Güneş bu burçlar kuşağında yükselip alçalırken, göğün tepe noktasına gelir, ısı ve ışınları bu bölgeye dik gelir. Böylece bölgenin havası şiddetli sıcak olur, onları yakar, aynı zamanda sıcaklık ve kuraklık artar. Bu yüzden tenleri kararır, saçları dalgalı ve kıvrıkcık olur, bedenleri kuru ve zayıf kalır, doğal yapıları gereği sıcakkanlı olurlar. Bu bölgenin hayvanları ve

ağaçları da anlattığımız bu özelliklere sahiptir. Bu bölge halkı karakter yapısı olarak kabadırlar ve kıvrak zekâyâ sahiptirler.

Yengeç dönencesinin merkezinden uzak, kuzey bölgesinde yaşayan Babillilerin yaşadığı bölgelere ve civarına, güneş ışınları ne çok yakın olur ne de dik gelir. Aksine bu bölgelerden daha yumuşak geçer. Havası soğuk-sıcak karışımı hoş bir ılıklığa sahiptir. Yaşadıkları bölgenin iklimi ılıman olup, ne çok sıcak ne de çok soğuktur. Ten renkleri, bedenleri ve karakterleri normal ölçülere uygundur. Akıl düzeyleri iyi olup ahlaki davranışları hoştur. Bilgi ve zekâları fazla olup, eşyanın hakikatini anlamada ve güzel ahlakta ileri düzeydedirler. Burası âlimlerin ve peygamberlerin yetiştiği topraklardır. Her bölgesi güneşin yörüngesine farklı mesafede olduğu, mevsimler bölgelere göre farklılaşıp sürekli değiştiği için, çok farklı yapıda, görünümde ve renkte olan, bilgi düzeyleri ve ahlaki yapıları çok çeşitlilik gösteren insanların bir araya geldiği bölgedir. Çok çeşitlilik gösterdiğini anlattığımız bu bölgelerde, her bölgenin konumu gereği, diğerlerinde olmayan kendine özgü özellikleri de vardır. Aynı şekilde bu bölgenin sözünü etmediğimiz şehirlerinden ve halklarından her birinin kendine özgü özelliği ve karakteristik yapıları vardır.

İnsanlarında olan bu zengin çeşitlilik; hayvanlarında, bitki- [103]
lerinde, madenlerinde, sıcaklığında, soğukluğunda, sularında, pınarlarında, geleneklerinde, dinlerinde, ahlaki sistemlerinde ve burada olup da diğer bölgelerin şehirlerinde olmayan her şeyinde vardır. Bu zengin çeşitlilik bölgelerde, şehirlerde, hatta birbirlerine çok yakın yerlerde bile çok açık ve net bir şekilde görülebilir. Bütün bunlar, güneşin bölgeye uzaklık ve yakınlığına, dünyanın güneşe göre olan yörüngesinden ve sabit olan diğer gezegenlerin yörüngesinden gelen ışınlarının bölge yüzeyine vurmasına göredir. Ancak, sözünü ettiğimiz bu özellik, her ne kadar sürekli olarak özünde mevcutsa da, biz bunun her yıl farklı bir şekilde eksilip arttığını görmekteyiz. Bu değişimin de güneşin yörüngesinden, sabit ve değişken gezegenlerin farklı özelliğinden kaynaklanmadığını, aksine yörüngelerinde seyredirken değişken gezegenlerin çe-

kim kuvvetlerinden kaynaklandığını bilmekteyiz. Bu yüzden güneşle birlikte diğer gezegenlerin de iklim şartlarının, farklı şahsiyetlerin, türlerin, şehirlerin, halkların ve bunların dışında başka şeylerin oluşmasındaki ortaklıklarını ve katkılarını öğrenmiş olduk. Sonuç olarak, Allah'ın izniyle oluşan bu farklı özellikteki iklimler, şahsiyetler, karakterler, canlılar, şehirler, dinler, madenler, bitkiler ve meydana gelen bütün şeyler sadece güneşin özelliğine bağlanamaz.

İranşehr ve Sevâd

İranşehr ve Sevâd Bölgesinin Özellikleri

Rivayete göre İranşehr, değişik bölgelere ayrılır. Bu bölgelerden biri, güneşin, gündüzün en uzun olduğu nokta ile gündüzün en kısa olduğu nokta arasında doğduğu bölgedir. Bu bölgeye Horasan adı verilir.

Bu bölgelerden bir diğeri, güneşin, gündüzün en uzun olduğu nokta ile gündüzün en kısa olduğu nokta arasında battığı bölgedir. Bu bölgeye Hurberân adı verilir. Güneşin batışı anlamına gelir.

Diğer bir bölge, güneşin, gündüzün en kısa olduğu noktada doğduğu bölgeyle gündüzün en kısa olduğu noktada battığı bölge arasındır. Bu bölgeye Nimrûz adı verilir. Güney anlamına gelir.

Diğer bir bölge, güneşin, gündüzün en uzun olduğu noktada doğduğu bölge ile gündüzün en uzun olduğu noktada battığı bölge arasındır. Bu bölgeye Bahter adı verilir. Kuzey anlamına gelir.

Diğer bir bölge ise bu bölümlerin hepsinin orta derecede olduğu bölgedir. Bu bölgeye Sûristân adı verilir. Burası da Sevâd bölgesidir.

- [104] İranşehr diye anılan bölge, diğer bölgelere göre, insan vücudundaki göğüs bölümü gibidir. Sûristân diye anılan bölge, İranşehr'in diğer bölgelerine göre, göğüste bulunan kalp gibidir. Sevâd diye anılan Sûristân bölgesi ilk zamanlar Dil-i İranşehr, İranşehr'in kalbidir.

Sûristân bölgesinin uzunluğu ve genişliği: Sevâd arazisinin uzunluğu; Musul diye bilinen Asur sınırından, Als köyünden, Tassûc Büzürcesâbûr ve Beharbâ diye bilinen köyden, arasından Dicle Nehrinin geçtiği Tassûc'tan, Behmen Ezdeşîr olarak bilinen kasabanın sonuna kadar –ki burası Basra Fırat'ından, Meyân Rûzân diye bilinen yarımadaaya varır– 125 fersaktır. Genişliği; Akabetu Hulvân'dan çölün bitişindeki Uzeyb bölgesine kadar, 80 fersaktır. Böylece toplam alan, 10.000 fersah olur.

Sevâd bölgesinin mahsulünün paylaşımı, Farsların döneminden Kubâz b. Feyrûz dönemine kadar sürdü. Kubâz burayı ölçtürdü. Geçmişte Melik Kubâz'ın ölçtürmesine göre Sevâd bölgesindeki arazilerin toplam vergisi yüz milyon beş yüz bin miskal altındı.

İsmâîl b. Mücellid b. Saîd'den, o da babasından, o da Şa'bî'den şöyle rivayet etmiştir: "Ömer b. el-Hattâb, Osmân b. Huneyf'i Sevâd bölgesini ölçtürmek için gönderdi. Osmân orayı ölçtü ve 30 milyon cerîb olduğu görüldü. Her bir cerîb başına bir dirhem ve bir kafîz vergi koydu."

Ebû Ubeyd şöyle demiştir: "Osmân b. Huneyf'in ölçtüğü Sevâd bölgesinin sınırı, uzunluk olarak; Musul sınırının yanından başlar, Dicle'nin doğusundaki Abbâdân şehrinin sahiline doğru uzar. Genişliği; Hulvân topraklarındaki dağ ayırımından başlar, Arap topraklarından Azîb'in bitişindeki Kadisiyye bölgesinin son bulduğu yere kadar gider."

Başka rivayetlere göre Ömer b. el-Hattâb, Sevâd bölgesi- [105] nin tümünün yüz ölçümünün ve Als bölgesinden Abbâdân'a kadar ki uzunluğunun ölçülmesini emretti. Bunun üzerine uzunluğu 125 fersah, genişliği ise Hulvân yokuşundan Azîb bölgesine kadar 80 fersah çıktı. Cerîb olarak ölçümü 36 bin cerîb oldu. Buğday ekilen topraklardan her bir cerîbe 4 dirhem, arpa ekilen topraklardan her bir cerîbe 2 dirhem, üzüm bağı ve hurmalıkların olduğu topraklardan her bir cerîbe 6 dirhem, hurma ağacının yetiştirildiği topraklardan her bir cerîbe 8 dirhem vergi koydu. Beş yüz bin insandan da yaşadıkları bölgelerin derecesine göre cizye alınması kararlaştı-

rıldı. Böylece Ömer, Sevâd bölgesinden 128 milyon dirhem vergi topladı.

Ömer b. Abdülazîz 124 milyon dirhem, Haccâc b. Yûsuf ise 18 milyon dirhem vergi topladı. 100 milyon eksik toplanması, Haccâc'ın insanlara olan zülüm ve baskısından olsa gerek. Haccâc bu 18 milyon dirhemden 2 milyonunu peşin alınca, geriye 16 milyon dirhem kalıyordu. Haccâc, tarım ve çiftçiliğin artması için inek kesimini yasaklamıştı. Daân isimli bir rahip vardı, o ve onun yaşadığı bölge, cizye vermekten muaftı.

İranşehr'in Bölgeleri

İranşehr daha önce isimlerini andığımız bölgeleri kapsamaktadır. Ancak bu bölgelere ek olarak her bir bölgenin bir dizi kasabası vardır. Bu bölgelerden bir kısmı şunlardır: Horasan, Sicistan, Kirmân, Fars, Ehvâz, Cebel, Azerbaycan, Ermeniyeye, Musul, el-Cezîre, Şam, Sûristân. İranşehr bu şehirlerin ortasındadır.

Horasan bölgesinin şehirleri: Tabseyn, Kuhistan, Nîsâbûr, Herat, Fûşenc, Bâzeğîş, Tûs, Nesâ, Serahs, Ebyûrd, Merverrûz, Tâlekân, Fâryâb, Cûzecân, Belh, Toheristan, Tirmiz, Buhârâ, Semerkand, Kişş, Nesef, Şâş, Fergana ve Üsrûşene. Sicistan bölgesinin şehirleri: Zerenc, Bust ve Ruhhez.

[106] Kirmân bölgesinin şehirleri: Berdesîr, Sîrecân, Nermâşîr, Bemme, Cîruft ve Hürmüz. Fars bölgesinin şehirleri: Sâbûr, İstahr, Erdeşîrhürre, Derabcerd, Fesâ, Errecân ve Şîraz. Ehvâz bölgesinin şehirleri: Sûku'l-Ehvâz, Cündişâbûr Râmezhürmüz, Sûrrak, Beyzak, Tûster ve Sûs. Cebel bölgesinin şehirleri: Mâsebezân, Mihricân, Kazf, Mâhu'l-Kûfe, Mâhu'l-Basra, Hemezân ve Kum.

Irak bölgesinin şehirleri: Cebel bölgesine nispet edilip de ondan olmayan ve aynı zamanda Horasan bölgesine de ait olmayan, Rey, Kumis, İsbahân, Şehrezûr, Sâmeğân, Darbaz, Kazvîn, Zencân, Cürcân, Taberistan ve Debâvend şehirleri.

Azerbaycan bölgesinin şehirleri: Erdebîl, Merend, Bâcer-vân, Versân ve el-Merâga. Ermeniyeye bölgesinin şehirleri:

Errân, Cürzân, Neşevâ, Hilât, Dubîl, Sirâc, Suğdebîl, Bâcuneys, Erciş, Sîsecân, Medinetü'l-Bâb ve Ebvâb. Musul bölgesinin şehirleri: Mevsıl, Tikrît, Tîrhân, Sinn, Hadîse, Merc, Sîsecâr, Bâclî ve Bâcermâ.

el-Cezîre bölgesinin şehirleri: Erzen, Meyyâfârikîn, Âmid, Sûmeysât, Kardâ, Bâzebdâ, Beled, Nesibîn, Dârâ, Re'su'l-Ayn, Karkîsiyâ, Rakka, Serûc, Harran, Rûhâ, Re'su Keyfâ ve Şimşât. Ayrıca el-Cezîre bölgesinin şehirleri arasında şunlar da vardır: Suğur Şimşât, Malatya, Zibetra, Maraş, Hades, Sûmeysât ve Hısnı Mansûr.

el-Cezîre şehirlerinin tümü, Diyâr-ı Rebîa ve Diyâr-ı Mudar ^[107] adlarında iki bölgeye ayrılır. Şam bölgesinin şehirleri: Haleb, Kinnesrîn, Antakya, Şeyzer, Hama, Humus, Fâmiyye, Ba'lebek, Dımaşk, Taberiyye, Remle ve İliyâ.

Şam bölgesinde, Şam'ın körfez şehirleri olarak adlandırılan şehirler ise şunlardır: Ezene, Massîsa, Tarsus, Ayn Zerbe, Hârûniyye, el-Kenîsetu's-Sevdâ', Avâsım, Antakya, Tîzîn, Kûrus, Menbic, Dülûk ve Ra'bân.

Halife Ömer b. el-Hattâb döneminde Yemen ve diğer Arap bölgelerindeki elçiler çağırıldı. Onlar toplanınca Ömer onların başına bir vali tayin etti ve onlara Şam bölgesine seferberlik düzenlenmesi için emretti. Ömer, Şam bölgesine başlarında ayrı ayrı komutanları olan ve her biri belli bir bölgede savaşmak üzere dört ayrı koldan ordu gönderdi. Bu komutanlar; Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Hâlid b. Velîd, Yezîd b. Ebî Süfyân ve Amr b. el-Âs idi. Şam'a olan bu seferberlik Yezîd b. Muâviye'nin el-Cezîre topraklarından Kinnesrîn'i almasına kadar böyle devam etti. Şam askerleri ise dört ordudan oluşmaktaydı. Bunlar; Remle bölgesindeki Filistin ordusu, Taberiyye'deki Ürdün ordusu, Dımaşk ve Kinnesrîn orduları idi.

Sevâd bölgesinin on iki tane kasabası vardır. Her kasabanın Asitanı vardır. Sevâd arazisi altı bölgeye ayrılır. Buradaki Asitan: İhaze yani, il sınırı, belirli bölge demektir. Tassûc: Bölge, alan anlamına gelir.

Farslar döneminde Hît ve Ânât şehirleri Sevâd bölgesinin sınırları içindeydi. Enbâr bölgesinden Enûşîrvân bölgesine kadar bu bölgeden sayılırdı. Sevâd bölgesinin sınırına yakın bölgeden çöl bölgesine kadar olan alanda yaşayan Arap topluluklarından bir kısmı isyan etti. Bunun üzerine Sâbûr Zü'l-Ektâf tarafından yapılan Âluse adındaki şehrin surlarının yenilenmesi emredildi. Surların çöle yakın bölgesine silahlı muhafızlar bırakıldı.

- [108] Çölün yüzeyinde Heyt bölgesinden, Basra'dan sonra gelen ve denize açılan Kâzime bölgesine kadar bir hendek kazılması emredildi. Bu şekilde çöl halkından Sevâd bölgesine saldırarak isteyenlere engel olmak için bu sınıra gözetleme kuleleri yapıldı ve silahlı muhafızlar yerleştirildi.

Bağdad

Bağdad ve Niteliği Hakkında Kısa ve Öz Bir Bilgi

Bu Sevâd bölgesinin ana merkezi Bağdad diye isimlendirilen Bâbu's-Selâm şehri idi. Bu bölgede bir yerin adıydı. İddia edildiği üzere eski zamanlarda Babil toprağı iken put ve heykellerin bulunduğu bir bölgeydi. Babil bu bölgenin tümünde en eski uygarlıktı. Bunların ilk kralları da bu bölgede yaşamışlardı. Rivayete göre Nûh'un, oğlu Âm'dan ayrıldığı bölge burasıdır.

Emeviler dönemi sona erince, başa gelen Abbasilerin kurucusu Ebü'l-Abbâs, Enbâr'ı hilafet merkezi yapar. Ebü'l-Abbâs ölünce, yerine halife olan el-Mansûr Ebû Ca'fer hilafet merkezini Bağdad'a taşır ve burada Medînetü's-Selâm şehrini kurar. el-Cezîre ve Ermeniyye'nin dağlık bölgelerinden çıkıp gelen Dicle Nehri bu şehrin ortasından akmaktaydı. Mansûr'un Medînetü's-Selâm adıyla yaptırdığı Bağdad kısmı, Dicle'nin batı yakasında kuruldu. Burası korunaklı bir yerdi. Etrafında iki sur örülüydü, surlar arasında da bir aralık vardı. Surların dışında ise bir hendek vardı. Hendeğin kenarları kireç sıva ve pişmiş tuğlayla örülmüştü. Bu yeni kurulan şehrin dört kapısı ve her bir kapının üstünde yeşil bir kubbe vardı. Her kubbe-

nin etrafında, Bağdad çevresinden getirtilmiş uzun sâc ağaçlarından sütunlarla yükseltilmiş bir toplantı yeri vardı.

Birinci kapısı Horasan, ikinci kapısı Basra, üçüncü kapısı Kûfe, dördüncü kapısı Şam Kapısı diye adlandırılırdı. Şehrin merkezinde Altın Kapı adıyla Ebû Mansûr'a ait bir saray var. Şehrin her bir kapısı büyük ve genişçe bir caddeye açılır. Caddelelerin başına pişmiş tuğla ve kireç sıvayla yapılmış iki kemer dikilmiştir.

Dış surların üstünde demirden yapılmış dört kapı vardır. [109] İlk kapıdan giren, açık bir bölüme çıkar; şehrin etrafında biraz gezindikten sonra üzerinde kubbe olan ikinci kapıya varır.

Bu şehirde, pişmiş tuğla ve kireç sıvayla yapılmış büyük bir mescit vardır. Mescidin yükseltildiği sütunlar sâc ağacındandır. Tavanı sâc ağacının ahşabıyla döşenmiş ve lacivert taşlarla süslenmiştir.

San'â

San'â Şehrinin Özelliği

Yemen'in başkentidir. Ne Yemen'de ne Tihâme'de ne de Hicaz'da bundan daha büyük, daha kalabalık, daha bereketli, daha değerli, daha köklü ve yemekleri daha lezzetli bir şehir yoktur. Dağlık arazide kurulmuş bir şehirdir. Ilıman bir iklime sahiptir. Onun güzel havası bütün yıl boyu dengeli bir şekilde devam eder, âdetâ yılın bahar mevsimini andırır. Bu ılıman ve güzel havada, bir yere tek bir örtü serildiğinde, o yer ne çok soğuk olur ne de çok sıcak olur.

Birçok yıl, buğday yılda iki kez, arpa ve pirinç yılda üç ve dört kez yetiştirilir. Aynı şekilde meyve ve üzümleri de yılda iki kez yetiştirilir.

Nüfusu kalabalık bir şehirdir. Birbirinden güzel, süslü evleri vardır. Bu evlerin çoğu, kireç siva, pişmiş tuğla ve düzeltilip yontularak pürüzsüz bir hâle getirilmiş olan taşlardan yapılmıştır. Bu evlerden bazılarının temelleri kireç siva ve pişmiş tuğladan, kalan duvarları ise yontulmuş pürüzsüz taştandır. Bazı binaların zeminleri kireç siva ve tuğla ile dö-

şenmiş, bazılarının ki ise sadece kireç sıva ile düzeltilmiştir. Şiddetli yağmurdan dolayı çoğu evlerin damları çakıl taşlarıyla döşenmiştir.

Yağmurları belirli zamanlardadır. Yağmura dair belirtilerle ilgili yanılmaz bir deneyime sahiptirler. Yaz aylarında sadece bir ay yağmur yağar. Sonbahar mevsiminde bütün dört ay boyunca yağmur yağar. Daha sonra yağmurlar kesilir, ertesi yıl aynı vakte kadar asla yağmur yağmaz. Yağmurların başlangıç vakti genellikle ikindi vaktinden hemen sonradır. Bazen hava açık ve berrak olur, yağmura dair herhangi bir belirti görülmez. İnsanlar yağmur bastırmadan ve yağmura yakalanmadan işlerini bitirmek için birbirlerini teşvik ederler. Onlar işlerini bitirir bitirmez bulutlar ortaya çıkmaya başlarlar. Yağmurların çoğu ikindiden akşama kadar sürer. Sel, toz toprak ne varsa sürükleyerek alıp götürür ve şehrin tümünü yıkamış olur.

- [110] Daha sonra bu su, kendisinden hiçbir şey geride bırakmaksızın, tarım arazilerinin sulanması amacıyla yapılmış olan kanallara akar.

Eskiden San'â şehri etrafında yapılmış surlar yoktu. Daha sonra İbn Ya'fur fitnesi döneminde kralları tarafından ilk defa yaptırıldı. San'â şehriden, şehri ortadan ikiye ayıran bir ana cadde geçer. Bu cadde, yamur yağdığı günlerde Dicle genişliğinde ya da ondan biraz daha küçük olan ve sel sularının döküldüğü "Sirâr" adındaki nehir yatağına kadar gider. Bu nehrin her iki yakasında pişmiş tuğla, taş ve kireç sıvadan yapılmış köşkler vardır. Bu köşklerin tümü dericilere aitti. Kible yönünü izleyen bölgede bu caddeye doğru açılan sokak ve pazarlar vardır. Bu caddenin bir bölümünde ve her sokağında, biri bu caddeye açılan diğeri de şehrin surlarına doğru açılan iki kapı vardır.

Surların yakınındaki cami, büyük bir cami olup taş ve kireç sıvadan yapılmıştır. Bölge fakihlerinin ifadesine göre bu mescit, Allah Elçisi'nin döneminde onun emriyle yapılmıştır. Mescidin mihrab bölümünde peygamberlerden birinin kab-

ri vardır. Bu yüzden burası eskiden, mescit yapılmadan önce de kutsal görülmekteydi. Bu mescidin yapımını Peygamberimizin sahabelerinden biri üstlenmiştir. Mescidin karşısında, mescide 10 arşın kadar yakın bir mesafede, Tebabia mevkiinde Gumdân adıyla bilinen ve temeli taştan olan bir kale vardır. Bu kaleyi Sâ'm b. Nûh yaptırmıştır. Bölge fakihlerinin ifadesine göre bu kale, Tufandan sonra yapılan ilk binadır. Tavanı da gerçekten oldukça yüksektir. Çevresinde yaşayan halk onu bozup taşlarını kullanmışlardır. Hatta bazılarının dediklerine göre bu taşları başka yere nakletmek için buradan çıkarılan taşlarla bir köprü yapılmıştır. Bu kalenin içinde bir kuyu vardır. Taş taşımak amacıyla gelenler bu kuyudan su ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu kuyunun Sâ'm b. Nûh Kuyusu olduğu söylenir. Burada ayrıca bir kuyu daha vardır ki, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde, Müslümanlardan birinin cesedi burada bulunmuştur. Bu Müslüman kişiyi öldürenler yedi kişiydi. Hz. Ömer, onların tümünü öldürtmüş ve şöyle demiştir: "Bu cinayete San'â halkının tümü teşebbüs etseydi, bundan dolayı onların tümünü öldürtürdüm." Bu, Sa'îd b. Müseyyeb'in ve başka kimşelerin Ömer'den rivayet ettikleri meşhur bir hadistir.

Gumdân Kalesinden kalan kısma çıkan biri, bütün San'â'yı ^[111] kuş bakışı izleyebilir.

Mescidin yirmi iki müezzini vardır. Bu müezzinler akşam namazı dışında, bütün namazlarda, biri diğerinin ardı sıra ezan okurlar. Daha sonra hep birlikte tek ses hâlinde kamet getirmeye başlarlar. Kâmet getirirlerken minareden başlayıp saffa kadar yürürler. Saffa ulaştıklarında kameti bitirmiş olurlar.

Onların evlerinin her birinde içme suyu ihtiyacını karşılayan bir kuyu vardır. Kuyuların suyunu akan pınarların suyunu tercih ederler. Onların fakihlerinden birinin nitelemesine göre, onların bir miktar kuyu suyu aynı miktardaki Dicle suyundan hafif gelir.

Pek azı hariç, onların mescitlerinden her birinin yakınında, içmek için sebil çeşmeleri, herkesin yikanıp abdest alması

için sarniçlar vardır. Kasaplara yakın yerde mescidin taştan dikilmiş büyük bir kemeri vardır. Bölge halkının anlattığına göre, çok eski zamanlarda burada on altı peygamberin boynu vurulmuştur.

Yiyecek gıdaları katıksız buğday ve *ales*'tir. *Ales* buğdaya benzeyen, fakat buğdaydan daha ince olan, buğdayın başaklarına benzemeyen başakların içinde, üzerinde iki kabuk, kabuklardan biri başağın kabuğuna, diğeri ise pirincin kabuğuna benzer. Kabuğundan soyularak, öğütülür ve ondan ekmek yapılır. Buğday ekmeğinden daha hoş bir tadı vardır.

San'â'da önemli meyveler yetişmektedir. Elma türleri ve bir tür kayısı olan burkuk, şeftali ve erik türlerinden olan fersek, armudun Horasan'da bulunmayan türleri ve bunun dışında çok sayıda armut türleri de vardır. Yine iddialara göre, üzümün yetmişe yakın türü vardır. Kasabaları dışındaki köylerde hurma yetişmektedir. Her bölgesinde muz boldur. Muz her kırk günde bir olgunlaşır, böylece muz meyvesini devşirmenin ardı arkası kesilmez ve sürekli devam edip gider. Yeşil baklagiller, şeker kamışı, ceviz, badem, fıstık, nar, incir ve ayva da bölgede yetişen meyvelerdendir. Tatsız fakat hoş bir kavun-karpuz türü vardır, şekerle birlikte yenir. Salatalık, yeşillik türleri ve tatlı olan turunçgiller bolca vardır. Reyhan, gül, yasemin, nergis ve süsen türleri bu bölgede bolca bulunmaktadır. Bazen bunların tümü aynı anda bulunurlar.

- [112] Yörelerinde bol miktarda bal bulunur. Dana etini yağlı koyun etine tercih ederler. Bunların hepsi aynı fiyattan satın alınır. Deri, üstü keçi kılından örülmüş ayakkabı, sofa bezi, boydan boya elbise, sık dokunmuş giysiler ihraç ederler. Bürd elbisesinin fiyatı 500 dinardır. Bakarâniyye ve Sa'vâniyye'nin yüzük taşlarını, kap kacak türlerini, çeşitli ahşap ürünlerini ve takıları da ihraç ederler. Bir Bakarâniyye yüzük taşının fiyatı 100 dinar ve üstüdür.

Sadece çalgı aletlerinin satıldığı bir pazarları vardır. Bu aletleri kuvvetli bir şekilde duvarlara asmışlar ve dükkânlarında üst üste dizmişlerdir. Çok sayıda hanları ve dükkânları

vardır. Birçok insan bu dükkânlarda ahşaptan kaplar ve takı türlerinin imalatını yaparlar. Büyük cami dışında mescitleri yeterince geniş değildir.

Seçkinleri Seyf b. Zî Yezen soyundan gelen bir topluluktur. Zenginliğin zirvesindedirler ve kahramandırlar. Bu yönleriyle diğer bölge halklarından farklıdırlar ve ileridedirler. Cömertlikte ve şerefte zirve noktadadırlar. Dana ve koyun etini pişirirken özellikle iyice pişirip kızartmazlar, ancak közlenmiş ateş üzerinde ısıtırlar.

Büyük köyleri vardır. Çoğunda meyve bahçeleri vardır ve binaları güzeldir. Köyleri özellik olarak üçe ayrılır: Bir kısmının havası hoş ve sağlığa uygundur. Bir kısmı pınar başlarındadır. Diğer bir kısmı ise kuyuların başındadır. Bunlardan deve ve ineklerine su verirler.

Bir kısım köyleri de baraj suyunun kıyısında oldukları için pek kıymetlidir. Barajın etrafı, köylerin yakınındaki bölgelerde bulunan dağlarla kuşatılmıştır. Barajın alt kısmından köylerinde kazmış oldukları havuzlara su çekmek için delikler yapmışlar. Köyleri, İbn Ya'fur yönetiminden önce öşür vergisine tâbiydi. İbn Ya'fur bunun karşılığında onları 200 bin dinar vergiyle yükümlü kıldı.

Bölge halkının alışverişi Mutavvaka dinarı, Südfisiyye dirhemi ve Fülûs iledir. Bir dirhem bazen 60'tan 100 dinara kadar çıkar. Bir Fülûs, her biri ağırlık olarak altıda bir olan dirhemlerden 24 dirhem eder.

Bu bölgede büyük bir testiye benzer kocaman kabaklar yetişir. Emnân'da kesilip parçalanmış hâlde satılır. Kabağın en büyük olanı, en taze olanıdır. ^[113]

Kadınları ipek giysilidirler. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak üzere gündüz vakti etrafa dağılırlar ve fakihlerin meclislerinde bir araya gelirler. Bunların dışında Gamdân bölgesinde akşam vakti çalınan bir davul vardır. Davulun sesinden önce sokakta bulunanlara karışılmaz. Davulun sesinden sonra sokakta bulunanlar ise yakalanıp cezalandırılır.

San'â halkının tümüne yakın kısmı ve Yemen'in diğer bölgelerindeki halkın çoğunluğu, Şia mezhebine bağlıdır. Çoğunun inancına göre Müminlerin başına halife olarak geçme hakkı Müminlerin Emîri Ali'nin hakkıdır.

İddia edildiğine göre, San'â'dan 6 fersah ötede, Yemen Kralı İbn Ya'fur'a ait Şibâm'da Şibâm ismiyle bilinen bir kale vardır. Dar bir yol dışında oraya gidilen bir yol yoktur. Oraya sarp dağlar aşarak çıkılır. Daha sonra çıkılan yerde inşa edilmiş olan köprüden geçilerek buraya varılır. Burada beş yüzün üstünde köşk, dört yüzün üstünde de köy vardır. Orada pınarlar, ırmaklar, tarım arazileri, bostanlar, hurmalıklar, sayılamayacak kadar çiftlik hayvanları, develer ve diğer hayvanlar vardır.

Bizzat Şibâm'da, büyük bir pazar yeri ve büyük bir cami vardır. Bu kale ve içindeki bütün köyler İbn Ya'fur'a aittir. Büyük komutanları, askerleri ve yakınları bu kalede yaşamaktadırlar. Burada halkın konaklama yerleri, insanlardan ve hayvanlardan binlercesini alacak kapasitede konaklama yerleri ve ağıllar vardır. Buranın içinden suyu bol nehirler geçer.

Sebe'

Hadramevt Bölgesindeki Sebe' Şehrinin Özellikleri

Şibâm'dan Hadremevt bölgesine, oradan da Sebe' şehrine olan mesafe üç günlük yolculuk mesafesidir. Sebe' şehrine aynı zamanda Medhic şehri de denir. Kralları İbn er-Rûbe idi. Cahiliye döneminden beri onun bir konak evi vardı. Bu bölgede hiç kimsenin ortak olmadığı ve sadece ona ait olan altın madenleri vardı. Bundan çok büyük gelir elde etmekteydi. Kalıntıları günümüze kadar gelen, yazıtları açıkça görülen Belkıs'ın köşkü ve tahtı bu gelirden yapılmıştı.

- [114] Belkıs'ın köşkü üzerinde yazıt olan taşlardan inşa edilmişti. Bu bölgelerde dikilmiş olan taş direkler, Belkıs'ın köşkünün bulunduğu ve günümüzde Sebe' diye adlandırılan şehrin son sınırına kadar varmaktaydı. Bu köşkün yanında olağanüstü güzellikte binaları olan büyük bir şehrin kalıntıları vardır. Sebe' halkı, bunun Yüce Allah'ın da kitabında sözünü ettiği

daha önceki Sebe' şehri olduğunu iddia ederler ki Yüce Allah, bu şehirle ilgili olarak şöyle demiştir: "*Sebe' halkı çekici güzel-likler içindeki yurtlarında, Allah'ın rahmetinin bir işareti olan ve sağa-sola doğru uzanan iki bahçeye sahip idiler.*"⁴² Ayette ifade edilen bu iki bahçe, her bir şehre bir günden fazla süren zamanda gidilen karşılıklı iki büyük şehirdeydi. Bu her iki şehirde türlü türlü meyveler, iç içe geçmiş meyveli ağaçlar, çok sayıda bağ ve bahçeler vardı. Başında sepetiyle meyve ağaçlarının arasında dolaşan biri, az bir yürümeyle hiçbir meyveyi koparmadan ve devşirmeden sepeti kendiliğinden bu ağaçlarda bulunan meyvelerle dolardı. Bölge halkı, kıymetli olan köyleri, güzel binaları ve zengin olduklarından fazla harcamalarıyla övünürlerdi. Altın, gümüş, hayvan ve çiftliklere sahip oldukları için, başkalarına boyun eğmeyi kendilerine yediremezlerdi. Başlarındaki kral dışında hiç kimseye boyun eğmezlerdi. Kral onların liderleri olduğu için onun emrine uyarlardı.

Taptıkları putları vardı. Yüce Allah onlara bir peygamber gönderdi. Peygamber onların içinde bir süre kaldı ve onları Allah'ın yoluna davet etti. Fakat onlar peygamberi yalanladılar. Peygamber onları uyardı, Allah'ın azabına karşı korkuttu ve verdiği nimetlere karşı şükretmeye teşvik etti. Onun sözlerine aldırış etmediler, onunla alay ettiler ve "Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi vaat edilen azabı bize getir," dediler. Sonunda peygamberin boynunu vurdular. Onların kralları, onların içinde en çok altın, gümüş, hayvan, çiftlik ve sermayeyi elinde bulunduruyordu. Kendisinin bir kâhini vardı. Kâhin, krala kendi başlarına, köyelerine ve mallarına büyük bir afetin geleceğini kafiyeli bir şiir diliyle haber verdi. Bu şiir günümüze kadar onların yanında saklanmaktadır. Bu tarihî olay, yüksek yerlerde *mesânid* adlı büyük, beyaz taşların üzerinde Himyeri yazısıyla yazılıdır. Bu olaydan haberdar olan kral, halkından bunu gizledi, hayvanlarını, altın, gümüş ve diğer hazırladığı malları gizlice Akk bölgesine taşıdı.

[115] Bu malların çoğunu götürdükten sonra, insanları satın almaya teşvik etmek için köylerini ucuz fiyattan satışa çıkardı. İnsanlar bunu ganimet bilerek satın almak için koşuşturuyorlardı. Köylerinin tümü barajın çevresindeydi. Yüce Allah bu baraja bir fare gönderdi. Fare bu barajın temelini oyup tahrip etti. İş tehlikeli boyuta varınca, halk farenin tahrip ettiği yeri gündüz vakti onardı. Fare gece vakti tekrar orayı tahrip etti. Bu olay bu şekilde devam edince halk, baraj suyunun açılan gediklerden akması sonucu meydana gelecek su baskınından korkarak, bir kısmı tahrip edilen kapakları onarmaya, bir kısmı da eşyaları taşımaya, hayvanları barajın etrafındaki yüksek dağlara sürmeye uğraşıyordu. Sonunda barajda gedikler açıldı, bu iki şehri su bastı. Bu iki şehirde mal ve hayvanlardan hiçbir şey kalmadı. Sular her iki şehrin bütün kalıntılarını süpürüp götürdü. Bu iki şehir sanki hiç tarım ve hayvancılığın yapılmadığı çorak bir vadiye döndü.

Bu olay sona erince, halk Allah'a iman etti, O'ndan bağışlanma istediler, O'na yöneldiler ve boyun eğdiler. Bunun üzerine Allah onların tövbesini kabul etti, onlara güç verdi. Aralarında birlik sağladıklarından, Allah onları işlerinde destekledi ve sonunda suların yıkıp götürdüğü iki şehirden daha büyük iki şehir yaptılar. Onların ürünlerini arttırdı. Daha önce olmayan esl ve sidr ağaçlarını onlar için var etti. İşleri gelişti; sayıları, köy ve kasabaları arttı. Bu iki şehirden, ta Remel bölgesine kadar köyleri birbirine bitişikti. Bundan sonra tekrar eski hâllerine dönerek küfre düştüler. "Bu bitişik köylere, akan pınarlara, meyveli ağaçlara ihtiyacımız yoktur, step ve çöller bizim için daha iyidir, biz onları tercih ederiz," dediler. Bunun üzerine Yüce Allah açılan gediklerden onların üzerine baraj sularını gönderdi. Artık onlar için kendileriyle birlikte götürdükleri dışında ne bir mal ne köyler ne de hayvanlar kaldı. Köleleştirilmiş farklı farklı gruplara ayrıldılar. Günümüze kadar onlardan geriye çok az bir topluluk kaldı. Günümüzde onların köy, kasaba ve şehirleri derin çukurlara dönüştü.

Mısır

Mısır'ın Özelliği

Mısır şehri büyük bir şehirdir. Şehrin Nil'in her iki kıyısı boyunca uzunluğu 3 fersaha yakındır. Burada kayadan yapılmış iki kubbe vardır. Bu her iki kubbenin yüksekliği taş atı-^[116] myla yaklaşık bir fersahtan biraz fazla görünür. Bu iki kubbe, Heremeyn (iki piramit) olarak bilinir. Peygamber Yûsuf döneminde erzak deposu olarak kullanılırdı. Bu bölge şehrin dışındadır. Burada Yûsuf'un tutuklu kaldığı hapisane vardır. Burada bir hamam vardı. İçinden Firavun'a ait olduğu söylenen bir su akmaktaydı. Daha sonra bu suyun akış düzeni bozuldu. Sonunda bu su, bir yolunu bulup hamamın ağzına doğru akıp karşısından çıkıyordu.

Mısır'ın beytûlmâli, Büyük Caminin içerisinde, minberin ön bölümündedir. Mescidin zeminine hiçbir şekilde bitişik olmayıp ondan ayrıdır ve taş sütunlarla yükseltilmiş olup yüksek bir kubbe tarzındadır. İnsanlar beytûlmâlin bu binasının altında otururlar ve altından geçerler. Burada ahşaptan bir köprü vardır. İnsanlar beytûlmâle girmek istediklerinde, köprüyü halatla çekerler, sonunda köprünün bir ucu mescidin zemini üzerine yerleşir. Beytûlmâle çıkıldığında ise köprünün ucu tekrar geri çekilir. Beytûlmâlin kilitli demir bir kapısı vardır. Yatsı namazı kılındıktan sonra herkes mescitten çıkarılır ve geride hiç kimse kalmaz. Sonra mescidin kapısı kitlenir. Böyle yapılması, beytûlmâlin mescitte olmasından dolayıdır.

Nil, Mısır şehrinin kıyısı boyunca devam eder. Nil'in diğer kıyısında Cîze adı verilen bir şehir vardır. Burada bağ, bahçe ve bostanlar, köyler ve gezinti alanları vardır. Nil'in üzerine Bağdad Köprüsüne benzer bir köprü yapılmıştı. Cîze'ye varmak için bu köprü üzerinden geçilirdi. Aynı zamanda bu köprüden suyun artma ve azalma belirtileri ve miktarları izlenirdi. Bunu izlemek ve suyun yükselme ve alçalma miktarını tespit ve kontrol için bir heyet görevlendirilmişti. Su yükseldiğinde, onlar yükselmenin bazı belirtilerine bakarak bunu fark ederlerdi. Çünkü suyun artması, haraç vergisinin artması

demekti. Böylece su yükselince, bunu izlemekle görevli heyet ellerinde güzel kokulu otlarla Büyük Camiye varıp orada grup grup olurlar, yanlarındaki hoş kokulu otlardan insanlara atarlar ve onlara şöyle seslenirler: "Yüce Allah Nil'in suyunu şöyle şöyle arttırdı." Bu müjdeli haberi alan insanlar, Allah'ı çokça anarak, O'na şükrederler. Çünkü Nil'in suyu artınca su, onların arazilerini boydan boya kaplar. Ta Zevârîk bölgesindeki köylere varır ve geri çekilir. Bu su çekilince topraklarını ekerler. Böylece haraç vergileri 2 milyon dinara ulaşmış olur. Mısırda çeşitli ağaç türleri, hurmalıklar, muz ve *cümmeyz* (âdem veya firavun inciri) vardır.

- [117] Mısır bölgesinde Mukattam adında bir dağ vardır. Üzerinde Mısırlılara ait mezarlar vardır. Dağın tepesinde ise daha önce Firavun'un mutfağı olduğu söylenen bir bina vardı. Daha sonra burası yıkıldı, yerine bir mescit yapıldı. İnsanlar cuma geceleri orada toplanır, Allah'a dua ederek namaz kılarlar.

Bir ravinin anlattığına göre, halk İskenderiye'ye su yoluyla gitmek için Nil'in içinden gemilere binerler, karaya ulaşınca ya kadar günlerce sular üzerinde giderler ve sonunda İskenderiye şehrine varırlardı. Burası Rum Denizinin kıyısında bir mesire yeri ve verimli bir şehirdi. Müslüman bölgesinin en uç sınırı sayılırdı.

Yine o ravi, burada "Sevârî Süleymân" diye bilinen bir yer görmüş. Burası aynı zamanda Süleymân'ın sarayının bulunduğu yerd. O zamandan kalma evler ve duvarlar yıkılmış, surlar ise üzerinde tavanı olmadan günümüze kadar gelmiştir. Onun içinden geçerek bu bölgeye girdiği kapı hâlen mevcuttur. Bu kapının her iki pervazıyla, her iki desteği ve eşiği oyulmuş taştandır. Kirliliği ve temizliği göstermede ayna gibidir. Bu kapıdan bakan kişi havadaki bulutu, denizdeki yeşilliği ve üzerindeki her renkten kabarcığı görürdü. Buradaki sütunlardan, kalınlığı iki kişinin kucaklayacağı miktarda olan sütunu görürdü.

Ravinin anlattığına göre, bu kapıdan bakıldığında havadaki bulut ve denizin yeşilliği net bir şekilde bu kapıda görül-

mekteydi. Kapının üzerinde her renkten bir noktacık bulunmaktaydı.

Ravi, buradaki sütunlardan iki adamın kucaklama ölçüsünde kalınlığa sahip bir sütun görmüş. Bu sütun bir tarafa meylediyor, sonra düzeliyor ve kimse ona dokunmadan tekrar meylediyormuş. Ravi bu sütunun çevresinde bir saat kalarak ona öylece bakmış. Sonra bir odun parçası olarak bu sütunun altında oturmuş. Bu sütun meyledince odun parçasını sütunun altına yerleştirmiş ve bir daha onu oradan çıkaramamış. Ravi diğer sütunları da dikkatle incelemiş, ancak bundan başka, bu şekilde hareket hâlinde bir sütun görmemiş.

Yine ravi burada Yeşil Kubbe diye bilinen bir kubbe görmüş. Burası Firavun'un kubbesi diye anılmış. Bu kubbe on altı sütun üzerinde yükseltilmişti. Sütunların hepsi, üzerinde heykeller ve nakışlar olan oyma taşandı. Bunların bir kısmı yıkılmış, bir kısmı da duruyordu. Bu bölge Firavun Kapısı diye isimlendirilmekteydi.

Ravi bu sütunların yakınında kuleye benzer dörtgen iki sade yapı görmüş. Bu her iki kule de pirinçten ya da bakırdan yapılmış bir akrep heykelinin üzerindeymiş. Bu akrep heykelinin üzerinde anlaşılmaz yazıtlar varmış. Bunların hikmetli sözler olduğu söylenir. Bir süre sonra ona ulaşan bir habere göre, insanlar bu akrep şeklindeki heykelin altında ateş yakmışlar. Ateş burayı sarmış, bunun üzerine akrep şeklinde yapılan heykel erimiş ve bunun sonucunda her iki kule düşmüş. Bu kulenin suyla bağlantıları varmış. Deniz suyu Mecarris adı verilen bu bağlantıların duvarlarına çarpiyormuş.

Fustât'tan İskenderiye'ye Doğru Giden Yol

[118]

Fustât'tan bir gemiyle çıkarsın, aşağıya doğru 3 fersah gidersin. İskenderiye surlarına varıncaya kadar sağında ve solunda yol boyu hurmalıklar, bağ-bahçeler ve köyler vardır. Buraya varınca denize doğru yapılmış olan taşlı yolda yüz adım kadar yürüyerek İskenderiye Kulesine varırsın. Bu kule, etrafı camdan yapılmış dört yengeç üzerine dikilmiştir. Fenerin tepesine üç yüz basamaklı merdivenle çıkılır. Her basmakta de-

nizi gösteren küçük bir pencere vardır. Fenerin yüksekliğinin mimari arşınla 300 arşın olduğu söylenir. Bu kol arşınıyla 450 arşındır. Doğu kapısına İskenderiye yönünden girersin. Burada şehrin merkezinde yeşil bir kubbe vardır. Kubbenin etrafında mermerden on altı direk vardır. Bu kubbe İskender tarafından yaptırılmıştır. Kubbenin sağında deniz, solunda *cümmeyz* ağacı ve üzüm bağları vardır. Kubbenin karşısında bir pazar vardır. Bu pazarın sağından bir fersah kadar yürüyerek mermerden yapılmış, zemini ve duvarları da mermer olan bir pazara varılır. Bu pazarda yürürken elbiseler çok az kirlenir.

Firavun döneminde Mısır'ın haraç vergisi 96 milyon dinardı. Emeviler döneminde Abdullah b. Habbâb 2.700.830 dinar vergi tahsil etmiştir. Abbasiler döneminde Mûsâ b. Îsâ, 2.180.000 dinar vergi tahsil etmiştir.

Kostantiniye (İstanbul)

[119] Kostantiniye ve İçindekilerin Özellikleri, Roma İmparatorluğunun Özellikleri

Hârûn b. Yahyâ esir edildiğini ve Askalân'dan bindirilerek deniz yoluyla Kostantiniye'ye götürüldüğünü anlatır. Üç gün yolculuktan sonra Rum Denizi kıyısında Antalya adındaki şehre varırlar. Sonra oradan berid (posta) ile dağlardan, vadilerden ve tarlalardan üç gün boyunca yürütülerek, Nakiyye (Konya?) adındaki şehre götürüldüklerini anlatır. Burası kalabalık ve büyük bir şehirdir. Bu üç günlük yolculuğun sonunda Melsâ' çöllerindeki küçük bir şehir olan Senkara (Ankara?) adındaki şehre varırlar.

Hârûn b. Yahyâ daha sonra buradan yürüyerek çıktıklarını ve çöl boyu gittiklerini, sağlarında ve sollarında Rum köylerinin bulunduğunu, iki gün boyunca yürüdükten sonra denize vardıklarını, oradan gemiye binerek bir günlük yolculuk sonucunda Kostantiniye şehrine vardıklarını anlatır. Burası alanı 12x12 fersah olan büyük bir şehirdir. Her bir fersahı ise anlatıldığına göre 1,5 mildir. Doğu sınırı boyunca denizle çevrilidir. Batısı ise çöldür. Buradan Rum bölgesine geçilir. Çevresinde hisar vardır. Rum bölgesine geçilen kapısı altındandır.

Bu kapının yakınında ona hizmet eden insanlar vardır. Buraya Altın Kapı denir. Kapının üzerinde, fil şeklinde yapılmış beş tane heykel vardır. Bir heykel de, bu fillerin yularını tutmuş ayaktaki adam heykelidir. Şehrin adalara açılan Biğâs adında bir kapısı vardır. Burası kralın piknik yapıp dinlendiği yazlığıdır. Bu kapı demirdendir.

Şehrin merkezindeki kilisenin yakınında kralın sarayı var- [120]dır. Sarayın yanında Bizrun (Hipodrom) denilen meydana benzer bir alan vardır. Burada içlerinde Romalı asilzadelerin de bulunduğu büyük bir kalabalık toplanır. Kral, kentin merkezindeki sarayının locasından onları izler.

Sarayda pirinç kaplamadan yapılmış at, insan, vahşi ve yırtıcı hayvan ve diğer hayvanlara ait heykeller bulunmaktadır. Meydanın Altın Kapıya açılan batı bölgesinde iki kapı vardır. Bu iki kapıya doğru sekiz at sürülür. Burada altından yapılmış iki buzağı heykeli vardır. Her bir buzağı dört ata bağlanır. Her bir buzağının üstünde altın dokumalı elbise giyinmiş iki adam bulunur. Atlar iple bağlı oldukları buzağılarla birlikte bu kapılardan çıkıncaya kadar giderler. Bu heykellerin çevresinde üç tur dönerler. Hangi atın sahibi galip gelirse, saray tarafından ona bir altın madalya ve bir ritil altın verilirdi. Kostantiniye'de yaşayan herkes bu meydanı görür ve seyrederdi.

Kralın sarayının çevresinde bütün sarayı çevreleyen bir sur vardı. Çevresindeki bir tur dönüşün ölçüsü bir fersahtı. Batıya açılan tarafı denizle bitişikti ve demirden üç kapısı vardı. Bu kapılardan birine Bidrun Kapısı, diğerine Menkenâ Kapısı, üçüncü kapıya ise Deniz Kapısı adı verilirdi.

Bidrun Kapısı, 100 adım uzunlukta, 50 adım genişlikte bir koridora açılır. Koridorun her iki kenarında kanepeler dizilmiş, üzerinde kabartmalı ipek örtüler ve içi pamukla doldurulmuş yastıklar vardır. Kanepelerin üzerinde, ellerinde altın kaplamalı kalkan ve mızraklarla zafer işreti yapan Sudanlı bir topluluk vardı.

Menkenâ Kapısı, 200 adım uzunlukta, 50 adım genişlikte, mermerle döşenmiş, koridorun her iki kenarına kanepeler di-

zilmiş, kanepelerin üzerinde ellerinde ok ve yay bulunan Hazarlı bir topluluk vardı. Koridorda dört zindan vardı. Zindanlardan biri Müslümanlar için, biri Tarsus halkı için, bir diğeri halkın geneli için, bir diğeri ise emniyet mensupları içindi.

- [121] Deniz Kapısı, uzunluğu 300 adım, genişliği 50 adım olan bir koridora açılır. Bu koridor kırmızı tuğlayla döşenmiştir. Koridorun sağında ve solunda kanepeler dizilmiş ve kanepelerin üzerine de örtüler döşenmiştir. Kanepelerin üzerinde ellerinde kılıç ve kalkan bulunan Türklerden bir topluluk vardı. Bu koridor boşluk bir alana kadar 300 adım devam eder, daha sonra üzerinde perde asılı olan Saray Kapısında son bulur. Bu kapının sol iç kısmında kralın kilisesi vardır. Bu kilisenin, dördü altından, altısı da gümüşten olmak üzere on kapısı vardır. Kilisede kralın durduğu mahfil 4x4 arşın olup inci ve yakutla süslenmiştir. Aynı şekilde oturup, dayandığı makam da inci ve yakutla süslenmiştir. Sunakların yapıldığı kapının çevresinde, tek parça mermerden oyulmuş dört direk vardır. Rahibin üzerinde dua ettiği ve sunakları gerçekleştirdiği kutsal masanın uzunluğu ve genişliği 6x6 karıştır. Tek parça sağlam gumârî ağacından yapılmış olup inci ve yakutla süslenmişti. Kralın rahibi ve diğer rahipler onun önünde dururdu. Kilisenin bütün tavanları altın ve gümüş kaplamaydı. Kilisenin dört avlusu vardı. Her bir avlunun uzunluğu 200 adım, genişliği ise 100 adımdı. Doğu avlusunda, uzunluğu ve genişliği 10x10 arşın olan mermerden oyulmuş bir havuz vardı. Bu havuzun çevresine, zeminden yüksekliği 4 arşın olan mermer direkler dikilmişti. Üzerine de kurşundan bir kubbe, bu kubbenin tepesine de gümüşten bir kubbe yapılmıştır. Gümüşten bu kubbe, her biri 4 arşın olan on iki direk üzerinde durmaktaydı. Bu direklerden birinci direğin başlığı şahin heykeli şeklinde, ikinci direğin başlığı koç heykeli şeklinde, üçüncü direğin başlığı öküz heykeli şeklinde, dördüncü direğin başlığı horoz heykeli şeklinde, beşinci direğin başlığı aslan heykeli şeklinde, altıncı direğin başlığı dişi aslan heykeli şeklinde, yedinci direğin başlığı kurt heykeli şeklinde, sekizinci direğin başlığı keklik heykeli şeklinde, dokuzuncu direğin başlığı tavus kuşu

heykeli şeklinde, onuncu direğin başlığı at heykeli şeklinde, on birinci direğin başlığı fil heykeli şeklinde, on ikinci direğin başlığı ise melek heykeli şeklindeydi.

Bu avludaki kubbenin 200 adım kadar yakınında bir sarnıç [122] vardır. Su, buradan sütunların başlığındaki heykellere doğru akar. Bayram günlerinde bu sarnıca on bin sürahi şarap doldurulur ve içine bin kavanoz beyaz bal atılır. Güzel kokması için bir miktar sümbül, karanfil ve tarçınla karıştırılır. Bu sarnıcın etrafı, küçük bir giriş kısmı dışında, her taraftan perdeyle kapatılır. Kral dışarı çıkıp kiliseye girdiğinde gözü bu heykellere ve bunların ağız ve kulaklarından akan şaraba takılır. Bu şarap havuz doluncaya kadar akar. Bayram dolayısıyla gelen kral ve beraberindeki herkese bu içkiden belli bir miktar ikram edilir. Perdeler kaldırıldığında uzunluğu yaklaşık 400 adım kadar olan büyük avlunun olduğu alana girilir. Bu alan boydan boya yeşil mermerle döşenmiş, duvarları rengârenk mozaiklerle süslenmiştir. Alanın sağ girişinde kralın hazinesi, ortasında bir at heykeli ve üzerinde her iki gözü kırmızı yakuttan olan bir atlı bulunmaktadır. Girişin kuzeyinde uzunluğu 200 adım, genişliği 50 adım olan bir meclis vardır. Meclisteki yemek masalarından biri funda ağacından, biri de fildişinden yapılmıştı. Meclisin ön bölümünde bulunan yemek masası ise altındandı. Bayram bitince kiliseden çıkılır ve kral bu meclise gelir; ön bölümdeki altın masaya oturur. O gün doğum günüdür. Bunun üzerine Müslüman esirlerin getirilmesi ve masaların çevresine oturtulmaları emredilir. Kral ön bölümde oturduğunda her biri bir buzağının üstünde altından dört yemek masası taşınarak kralın huzuruna getirilir. Bu yemek masalarından birincisinin Süleymân b. Dâvûd'a ait olduğu söylenir. Bu masa inci ve yakutla süslenmiştir. İkinci masanın Dâvûd'a ait olduğu söylenir. O da aynı şekilde inci ve yakutla süslenmiştir.

Üçüncü masanın Kârûn'a, dördüncü masanın ise kral Kos- [123] tantîn'e ait olduğu söylenir. Bu masa kralın önüne bırakılır. Bu masada yemek ancak kral sofrada olduğu sürece yenir. Kral kalkınca masa kaldırılır. Daha sonra bu masalardaki so-

ğuk-sıcak çok çeşitli yemekler Müslümanların yemesi için getirilir. Oradan kralın tellalı şöyle seslenir: "Kralın başı için bu yemeklerin hiçbirinde domuz eti yoktur." Böylece yemekler altın ve gümüş tabaklarda servis yapılır. Daha sonra *urkenâ* denilen bir alet getirilir. Bu, dört köşe ahşabın preslenmesiyle elde edilir. Preslenen bu yüzeye sağlam bir deri gerdirilir. Sonra buna altmış boru takılır. Boruların başı yukarıya doğru yarısına kadar pirinçtendir. Derinin üstündeki borular altın kaplamalıdır. Ta ki birbirlerine yakınlık derecelerine göre, biri diğerinden uzun olan borular kolaylıkla fark edilebilsin. Bu dört köşe aletin kenarında, demircilerin körüğü gibi üfürülecek bir delik açılmıştır. Birisi ortasına, diğer ikisi de kenarlarına konulmak üzere üç tane haç getirilir. Sonra bu delikten üfürmek üzere iki adam getirilir. Sonra bu işin ustası kalkıp bu borulardan kralı öven ifadelerin çıkmasını sağlamak için aleti ayarlar ve her borudan sesler çıkar. Bu şekilde bütün halk masaların etrafında oturmuş hâldeyken, parmaklarına taktıkları İspanyol çalgısıyla yirmi adam içeri girer. Halk yemek yediği sürece onlar çalgılarını çalarlar. Bu yemek ziyafetleri bu şekilde on iki gün sürer. Bu günlerin sona ermesiyle birlikte, Müslümanlardan her bir esire, iki dinar ve üç dirhem bahşiş verilir. Tören sona erdiğinde kral kalkar ve Bidrun Kapısından çıkar.

Kralın Halka Açık Olan Büyük Kiliseyi Ziyareti

Kral, saraydan şehrin merkezindeki halka açık büyük kiliseye kadar geçeceği yola hasırların döşenmesini, üzerine güzel kokulu reyhan ve yeşilliklerin savurulmasını, yanından geçtiği duvarın sağından ve solundan kabartmalı ipek kumaşla döşenip süslenmesini emreder.

- [124] Sonra kralın huzuruna saçları omuzlarına kadar sarkıtılmış, kafalarında herhangi bir başlık olmayan, üzerlerinde kırmızı kabartmalı ipek kumaştan elbiseler olan on bin yaşlı adam çıkarılır. Sonra onların arkasına üzerlerinde beyaz kabartmalı ipek kumaştan elbiseler bulan ve hepsi piyade olan on bin genç dizilir. Sonra onların arkasına üzerlerinde yeşil

kabartmalı ipek kumaş olan bin uşak dizilir. Sonra onların arkasına ellerinde altın kaplamalı küçük baltalar bulunan ve üzerlerinde gök mavisi ipekten kabartmalı kumaştan elbiseler olan on bin hizmetli dizilir. Sonra onların arkasına boynlarına beyaz Horasan atkısı dolamış ve ellerinde altından haç olan beş bin iğdiş edilmiş erkek dizilir. Onlardan sonra üzerlerinde kemerli yelek, ellerinde hepsi altından mızrak ve kalkanların olduğu on bin tane Türk ve Hazar milletinden uşaklar getirilir. Sonra üzerlerinde renk renk kabartmalı ipek elbiseler olan ellerinde içinde gumârî ağacının tütüsü olarak yakılan çubukları bulunan altın buhurdanlıklar olan yaşlı asilzadelerden yüz kişi getirilir. Sonra altın dokumalı elbiseler giyinmiş ve her birinin elinde altından bir sopa olan asilzadelerin ileri gelenlerinden on iki kişi getirilir. Sonra üzerlerinde bu bölgede yaygın bir şekilde kullanılan inci, boncukla süslü elbiseler olan ve içinde padişahın dua anında giydiği elbisenin bulunduğu altından sandığı taşıyan yüz uşak getirilir. Sonra insanları susturan ve Ruhûm denilen kişi, kralın huzuruna getirilir ve insanlara "Susun" der. Sonra elinde inci ve yakutla süslenmiş altın bir testiyle leğen bulunan yaşlı bir adam getirilir. Sonra kral, üzerinde Eskîmûn Elbisesi diye adlandırılan, mücevherden dokunmuş ipek elbise, başında tacı, ayağında biri siyah diğeri kırmızı terlik, arkasında vezir olduğu hâlde topluluğa yaklaşır. Kralın elinde içinde toprak olan, altından küçük bir kutu vardır. Kral yaya yürüdüğü sırada her iki adımda bir vezir, onların dilinde "Ölümü hatırlayın," anlamına gelen *Min remunt asantra* sözünü söyler.

Vezir bu sözü söylediğinde kral durur, kutuyu açar, ondaki [125] toprağa bakar, onu öper ve ağlar. Kilisenin kapısına varınca kadar bu şekilde yürür. Adam leğeni ve testiye onun önüne getirir. Kral onda elini yıkar ve vezirine şöyle der: "Ben bütün insanların kanından uzağım. Çünkü Allah onların kanından beni sorumlu tutmayacak. Bu konudaki sorumluluğu sana yükledim." Bunun üzerine elbisesini çıkarıp vezire giydirir. "Mesih'in kanının akıtılmasından sorumlu olmadığını belirten kişinin hokkası" diye bilinen Balâtis Hokkasını alır,

vezirin sorumluluğuna verir ve ona şöyle der: "Pilatus'un kupaya yaklaştığı gibi sen de kupaya yaklaş." Daha sonra bu kupayla Kostantiniye sokaklarını dolaşırlar ve onunla vezire şu çağrıda bulunurlar: "Kralın seni insanlardan sorumlu tuttuğu şekilde bu kupaya yaklaş." Daha sonra kral, Müslüman esirlerin kiliseye alınmasını emreder. Onlar süslemelere ve kralın ihtişamına bakarak, üç kez yüksek sesle: "Allah, krala uzun ömürler versin," derler. Daha sonra onların kiliseden çıkarılması emredilir. Bunun ardından inci, boncuk ve yakutla süslü altın havutlu, aynı zamanda üzerinde parlak ipek örtüsü de bu şekilde olan yük vurulmamış üç buhur deve getirilir. Develer başlarında yularları asılı olarak kiliseden içeri alınır. Ne zaman ki hayvan yularını ağzına almayı kabul ederse "İslam dünyasına karşı zafer kazandık," derlerdi. Yular hayvanın ağzına götürüldüğünde hayvan onu koklayıp sırtını döner ve yuları ağzına almazsa, bu hayvan *evstât* denilen hayvanlarının soyundandır derlerdi. Bundan sonra kral buradan ayrılıp sarayına gider.

Kilisenin batısında, üzerinde yazılar bulunan, birbiri üstüne bindirilmiş 100 arşın boyunda on adet direk çevrilmiş bir bölge vardır. Direkler gümüş zincirle birbirlerine bağlıdır. Direklerin ucunda 4x4 arşın boyutunda mermerden dört köşe bir masa vardır. Masanın üstünde bu kiliseyi yapan İstalyânîs'in mermerden mezarı bulunmaktadır. Mezarın üstünde pirinçten bir at heykeli, atın üstünde de başında etrafı inci ve yakutla süslenmiş altından bir taç olan İstalyânîs'in heykeli vardır. Kralın sağ elinde tacı ve elinin insanları sanki Kostantiniyye'ye davet ediyormuş gibi yukarıya doğru kalkık olduğu söylenmektedir.

- [126] Kilisenin batı kapısının çevresinde bir meclis vardır. Meclisin çevresinde, her biri bir karışa bir karış olan yirmi dört küçük kapı vardır. Bu kapılar gece ve gündüzün toplam yirmi dört saatlik dilimlerine göre ayarlanmışlardır. Her saatin bitiminde açılma saati gelen kapı kendiliğinden açılır, kapanma anında da kendiliğinden kapanır. Bunun Boloniyus tarafından yapıldığı söylenir.

Atlarının eğitilmiş olduğu söylenir. Bırakıldığı yerden ayrılmadığı için onu bağlama gereksinimi olmaz. Binicisi ondan indiğinde ona bağırmas ve onu bağlamaz. Sadece "şatteh" der. O bulunduğu yerde olduğu gibi kalır, ta ki sahibi kralın huzurundan çıkıncaya kadar. Bu olayı anlatan kişi şöyle der: "Bazı insanlara atların bu durumunu sorduğumda beni Kral Kapısında dikilen ve Hekim Boloniyus'un yaptığı pirinçten üç tane at heykelinin bulunduğu yere götürdüler. Bunların binek hayvanlarına olan tılsımı, o hayvanların kışnememeleleri ve birbirlerine zarar vermemeleriydi." Kral Kapısında aynı zamanda kuyrukları ağızlarında pirinçten dört yılan heykeli vardı. Bunlar yılanlara tılsım yaparlar, böylece yılan kendisine doğru giden ve ona dokunan çocuğa zarar vermezdi.

Kostantiniye şehrindeki Altın Kapının bitişiğinde, pazarın merkezine yerleştirilmiş kemerli bir kubbe vardır. Burada iki put vardır. Putlardan biri, sanki ellerini açmış, "Onu bana getir," diyor. Diğeri ise eliyle işaret ederek sanki "Biraz sabırlı ol," demektedir. Her ikisi de bir tılsım idi. Esirler getirilip bu her iki putun arasına bırakılır. Esirler serbest bırakılmayı umarlar. Bunlarla ilgili bilgi vermek üzere bir elçi krala gider. Elçi döndüğünde esirler yerlerinde durmuş hâlde iseler, hapse götürülürler. Elçi onlara yetiştğinde onlar iki putun bulunduğu yerden uzaklaşmışlarsa hepsi öldürülür, onlardan bir kişi bile hayatta bırakılmazdı.

Bulgar bölgesinden gelen bir su kanalı, Kostantiniye'nin içinden geçer. Bu nehir yirmi günlük mesafe boyunca akar, daha sonra şehrin girişinde üç bölüme ayrılır. Üçte biri kralın sarayına akar, diğer üçte biri Müslümanların kaldığı zindanlara akar, kalan üçte bir ise asilzadelerin hamamlarına akar. Kalan şehir halkı ise tatlı ve tuzlu su arasındaki bir suyu içerler. Bulgar halkı Rumlarla, Rum halkı ise Bulgarlarla savaşırlardı.

Hârûn'un anlattığına göre Kostantiniye civarında Ruhban ^[127] Manastırları vardı. Kostantiniye Kapısının yanında Satra Manastırı diye bilinen bir manastır vardı. Orada beş yüz rahip kalmaktaydı. Şehrin girişinde üç kısma ayrıldığından söz et-

tiğimiz nehir, bu manastırın ortasından geçerci. Şehrin kuzeyine doğru bir fersah ötede, Mûnis adında bir manastır vardı. İçinde bin rahip kalmaktaydı.

Kostantiniye'nin doğusuna doğru, 4 fersah ötede içinde dört manastır bulunan bir bölge vardı. Bu manastırlarda on iki bin rahip kalmaktaydı. Bu manastırlardan birincisinin adı Mûnis, ikincisinin adı Fusâdar, üçüncüsünün adı Kavkiya, dördüncüsünün adı Deyr Meryem Manastırı idi. Şehrin batısına doğru iki manastır vardır. Bu iki manastırda altı bin rahip kalmaktaydı.

Buradan çıktıktan sonra, içinde tarlalar ve köyler bulunan Melsâ' Sahrasına gidereyin. Burada 12 merhalelik bir yol aldıktan sonra, Sulûkiyye denilen bir şehre varırsın. Burası büyük ve kalabalık bir şehirdir. Şehrin doğu sınırı boyunca dağ, batı sınırı boyunca da deniz vardır. Bu bölgeyi sulayan dört nehir vardır. Burada Merkaş adında bir manastır vardır. Bu manastırda on iki bin rahip kalmaktadır.

Buradan çıktığında deniz sahili boyunca, sahrada 3 menzillik bölümde bayındır hiçbir şey kalmamıştır. Oysa burası, içinde pazarları olan büyük bir şehirdi. Çevresinde çok sayıda nehir vardır. Mutran Nehri bu bölgeyi sulamaktadır. Şehrin çevresinde şehri boydan boya kuşatan iki sur, bir de hendek vardır. Buradan çıkıldığında, Sakâlîbe bölgesinin merkezindeki sık ağaçlık ve ormanlık bölgeye gidilir. Slavların evleri ahşaptandır. Hristiyanlık dinine mensupturlar. Kral Besvis döneminde Hristiyanlaştırılmışlardır. Günümüzde de Hristiyanlık inancını sürdürmektedirler. Onların ormanlık bölgelerinde bir aylık mesafe gidildikten sonra Balâtis denilen [128] bir şehre varılır. Burası büyük bir şehirdir. Uzunluğu 6 mil kadardır. Verimli toprakları çoktur. Zeytin ve meyve türleri yetiştirilir. Orada sürekli akan iki nehir vardır. Burası Enküberdilerin yaşadığı şehirdir. Onlara ait çöllerin yirmi adım ötesinde Kürt milletinden bir topluluk yerleşmişti. Onlar çöllerde, çadırların içinde yaşıyorlardı. Bu bölgeden çıktığında, ormanlık ve sık ağaçlıkların arasında bir aylık bir yolculuk

sonucunda zaman zaman tepelerle karşılaşırısın, buralarda Hululiyye fırkasından insanlarla karşılaşırısın. Oradan Bende-kis kasabasına varırısın. Bunlar Melsâ' Çölüne yerleşmişler, ne kurmuş oldukları bir köyleri ne de şehirleri vardı. Sadece yontulmuş kaplamalı ahşaptan evlere sahip idiler. Hristiyanlık dinini benimsemişlerdi. Onların yaşadığı bölgede mola vererek, konaklayarak, yiyecek ve gıdalarından azıklanarak yirmi gün boyunca süren yolculuğun sonucunda, Rumların yaşadığı şehre varırısın. Bu bölgenin yöneticisi, kendisine el-Bâb adı verilen bir kraldır. Bölgenin alanı 40x40 mildir. Buraya şehrin batısından bir nehir akar ve yolların arasından geçer. Nehrin altı pirinçle döşenmiştir. Nehrin iki yakası da aynı şekilde pirinçle örülmüştür. Nehrin üzerine pirinçten bir köprü kurulmuştur. Şehrin ortasında büyük bir kilise vardır. Kilisenin uzunluğu 2 fersah kadardır. Çevresinde üç yüz altmış kapı vardır. Kilisenin ortasında yüksekliği 100 arşın olan bir kule vardır. Kulenin ucunda kurşundan yapılmış bir kubbe vardır. Kubbenin üstüne pirinçten bir sığircık kuşunun heykeli yerleştirilmiştir. Zeytinleri devşirme zamanı geldiğinde, sığircık kuşunun içine doğru esen rüzgârın sonucunda, sığircık kuşu ötmeye başlar. Bunun üzerine sığircık kuşları her biri gagasında bir zeytinle o bölgede toplanırlar. Gagalarındaki zeytini bu kuleye atarlar. Bu zeytinler alınır, sıkılır ve yağı çıkarılır. Çıkarılan bu yağ kilisenin gelecek yıl aynı güne kadar ki fener ihtiyacını karşılar. Kilisede Havarilerden iki kişinin altından yapılmış mezarları vardır. Bu mezarlardan biri doğu yönünde, diğeri ise batı yönündedir.

Bu iki mezardan birinin Şem'un es-Safâ'ya, diğerrinin ise [129] Bâlos'a ait olduğu söylenir. Her yıl Hristiyanlarca kutlanan perşembe günkü Paskalya Yortusunda kral gelir, mezarın kapısını açar, beraberindeki berberle kabre iner. Şem'un'un başını ve sakalını tıraş ettirir, tırnaklarını kestirir. Yöre erkeklerinden her birine bir kıl düşecek şekilde paylaştırır. 900 yıldan beri bu kutlamayı her yıl yaparlar. Bu kilisenin duvarlarının tümü altın kaplamadır. Batı kapısı, Çin bakırından yapılmıştır. Kilisede dua edilen bölümüm bütün kapıları altın kaplamadır.

Papazların oturduğu makamların hepsi altın kaplamadır. Bu kilisenin kolonlarının her birinin üzerinde bir kule, her kulenin üzerinde gümüşten bir kubbe, kubbelerin tepesine de çanlar dikilmiştir.

Kilisede her birinin genişliği bir arşına bir arşın olan altından bin tane yelpaze vardır. Bunlar inci ve yakutla süslenmiştir. Sapları da altındandır. Kilisede altından altı yüz adet haç vardır. Her haçın ortasında inci vardır. Her bir haçın ağırlığı 1.000 miskaldır. Kilisede on iki Havarî adına her biri 100 menn ağırlığında altından on iki haç vardır. Ayrıca her biri 500 miskal ağırlığında, Havarîlerin öğrencilerinin sayısı olan 72 sayısına denk gelen altından yetmiş iki adet haç vardır.

Kilisede konuklara şarap sunmak için hepsi mücevheratla süslü bin iki yüz altın kadeh vardır. Kilisede 24 arşın uzunluğunda, 12 arşın genişliğinde sunak evi yapılmıştır. Burada bin iki yüz tane papaz ve papaz yardımcısı vardır. Hepsinin üzerinde fiyatları 100 ila 150 dinar arasında değişen beyaz ipek kabartmalı elbiseler vardır. Ayrıca üzerlerinde altın ve inciden dokunmuş tayalis vardır. Kilisenin kandillerini yakma işini üstlenmiş altı yüz bekçi vardı.

Kostantiniye şehrinin batısında büyük bir deniz, şehrin etrafında bahçeler ve zeytinlikler vardır. Yöre halkı İdrîs b. İdrîs'in memleketinden ve Yukarı Tâhert bölgesinden deniz yoluyla gelen Endülüs ve Tâhert Berberileriyle savaşımlardır. Rum halkı yaşlısıyla genciyle çenelerinde bir tek-kıl bırakmaksızın sakallarının tümünü, başın ise üst kısmının ortasını tıraş ederler.

- [130] Onlara sakallarını tıraş etmelerinin nedenini sordum ve "Erkeğin süsü sakalındadır, sizin böyle yapmaktan amacınız nedir" dedim. Onlar ise şöyle dediler "Sakalını tıraş etmeyen bir kimse samimi bir Hristiyan olamaz. Bunun nedeni ise Şem'ûn es-Safâ ve Havariler bir gün bize geldiler. Kendileriyle birlikte ne bir asaları ne de bir çantaları vardı. Ancak miskin ve zayıf bir hâldeydiler. O zamanlar biz iktidardaydık, üzerimizde ipek kabartmalı elbiseler, altından tahtlarımız vardı.

Bu durumda bizi Hristiyanlığa davet ettiler, biz kabul etmedik. Bununla da yetinmeyip onları yakalayıp onlara işkence ettik, başlarını ve sakallarını tıraş ettik. Daha sonra onların söylediklerinin doğru olduğunu anladığımızda, onların sakallarını tıraş etmemizin bir kefareti olarak, kendi sakalımızı tıraş etmeye başladık.”

Bu şehirden deniz yoluyla üç ay süren yolculuk sonucunda Bürcân Kralı'nın ülkesine varırsın. Buradan dağlık ve sarp yokuşlardan bir ay boyu süren yolculuk sonucunda Frenk'e varırsın. Buradan çıkıp dört ay süren yolculuktan sonra Bertîniyye şehrine varırsın. Burası Mağrib Denizinin sahilinde büyük bir şehirdir. Burada yedi tane krallık vardır. Şehrin giriş kapısında bir put vardır. Yabancı biri şehre girdiğinde onu bir uyku tutar ve şehre girmesi mümkün olmaz. Ta ki yöre halkı gelir onun şehre giriş isteğini ve amacını anladıktan sonra o kişi içeri alınır. Bunlar Hristiyan bir topluluktur. Burası Rum diyarının son sınırıdır. Bundan ötede herhangi bayındır bir yer yoktur.

Aynı şekilde Rum diyarının gördüğümüz özelliklerinden biri de kible, doğu ve batı yönleri olmak üzere üç taraftan büyük bir denizle çevrili olmasıydı. Dördüncü tarafı olan kuzey bölgesi ise karayla çevriliydi. Doğü kapısından batı kapısına kadar olan uzunluğu, 28 mildir. Buranın taştan iki duvarı vardır. İki duvar arasındaki boş alan 60 arşındır. Dıştaki surların genişliği 8 arşındır. Tavana doğru yüksekliği 42 arşındır. İki sur arasından Fistitals adındaki nehir geçer. Bu nehrin zemini ^[131] her biri 46 arşın uzunlukta bakır kaplamalarla döşenmiştir. Nehrin içini döşemek için kullanılan bakır kalıplarının sayısı kırk iki bin adettir. Nehrin derinliği 92 arşın, genişliği 46 arşındır.

Altın Kapı ile Kral Kapısının arası 12 mildir. Doğudan batıya doğru uzanan bir pazar vardır. Pazarın sütunları üçgen şeklindedir. Ortadaki her iki kemerin direkleri bakırdandır. Direklerin süslemeleri de bakırdandır. Direklerin ayak ve baş kısmı süslü olmayıp sadedir. Her bir direğin yüksekliği 30 ar-

şındır. Bu direklerin üstünde batıdan doğuya doğru uzanan bakırdan bir girinti vardı. Denizin akıntısı bu girintinin içine doğru akardı. Gemiler de yükleriyle bu girintinin iç kısmına doğru yanaşırdı. Girintinin altında tüccarların alışveriş yapmaları için dükkânlar vardı. Gemi yüküyle birlikte gelir, malı satacağı kişinin dükkânına yanaşırdı.

Rum şehrinde kiliseler vardı. Bunlar toplam 24 adetti. Her gün duanın yapıldığı diğer kiliseler ise 1.200 taneydi. Yirmi üç bin adet büyük manastır vardı. Kilisenin surlarının etrafında 1.220 sütun vardı. Bu sütunların arasında gecenin tümünü ibadetle geçiren rahipler vardı.

Burada büyük pazarlar vardı. Her pazarda iki büyük su kanalı vardı. Bütün pazarlar beyaz mermerle döşenmişti. Kırk bin hamam vardı. 95 noktada ticaretin yapıldığı pazar merkezleri vardı. Bu pazarlarda cumartesi saat dokuzdan pazar günü güneş batıncaya kadar alışveriş yapılmazdı. İki saat yemek için kurban alımı dışında, o gün onların tümü ibadetle uğraşırlardı. Kurbanı aldıktan sonra tekrar ibadete yönelirlerdi.

[132] Burada aynı zamanda ilim ve hikmetle uğraşmak isteyen kesim için 120 adet kilise meclisi vardı. Şehrin bütün kiliselerindeki altın ve gümüş tabaklar 10.000 kantar ağırlığındaydı. Dört yüz testi altından, iki yüz testi altına benzer bakırdandı. Buradaki kiliselerin üç yüz elli kulesi vardı.

Şe'ânîn günlerinde gösterdikleri altından haç sayısı 21.000 adetti. Altın kaplamalı gümüş, demir ve bakırdan olan haç sayısı 10.000 adetti. Kilisede okunan altın ve gümüş yazmalı incil yazmalarının sayısı 6.400 adetti. Orada geçimleri sağlanan papaz ve papaz yardımcısı sayısı 48.000 adetti. Bunların sayısı hiçbir zaman eksilmezdi. Onlardan biri öldüğünde onun yerine boş kalan kontejana hemen başka biri yerleştirilirdi. Bu tür bilgileri aktarmayı burada noktalıyoruz. Zira bütün bu bilgileri israf olduğu ve fazla yer kapladığı için bu kitaba yerleştirmeyi uygun görmedik. Hem bu bilgilerin doğrusu yanlış birbirine karışmış durumdadır. Her ne kadar bu bilgilerin

tümü insanlar arasında yaygın olan kitaplarda kayıtlıysa da insanlar hoşgörülerinden dolayı onları kabul etme ve doğrulama hususunda görüş birliğine varmışlardır.

Hint

Hint Ülkesinin Özellikleri

Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk'ın anlattığına göre, Kummâr Kralı hariç bütün Hint kralları zinayı mubah görürlerdi. Ben, Kummâr Kralının memleketine gittim, orada iki yıl ikamet ettim. Şaraba karşı onun kadar sert ve acımasız bir kral görmedim. O zina yapanı ve şarap içeni ölüm cezasına çarptırırdı. Hint kralları içinde Behel Kralı kadar şaraba düşkün ve onun satışını yapan bir kral yoktu. Bana ulaşan bilgiye göre o, şarap içerdi. Serendîb Kralı, Arap ülkelerinden ona şarap gönderir, o da içerdi. Hint halkı ve tüccarları, şarabın azını da çoğunu da içmezlerdi. Ancak, şaraplarına sirke katıp öyle içerlerdi. Onların sirkesi de kaynatılmış piriç suyuydu. Sirke oluncaya kadar onu ekşitirlerdi.

Müslümanlardan şarap içenler, onların nezdinde aşağıla- [133]
nır ve önemsenmezdi. Bu tür kişiler için "Bunun kendi ülkesinde değeri yoktur, bunlar dinlerine bağlı değildirler," gibi ifadeler kullanırlardı.

Bir kısım insanların aktardığına göre Ebû Abdullah şöyle demiştir: "Ben Kummâr bölgesine gittim. Buranın kralı çok acımasız ve cezalandırması çok şiddetliydi. Araplarla konuşmazdı. Onun ülkesine gelip ona bir hediye getiren kişiye, hediyesine karşılık kat kat fazla hediye verirdi. Bir parçaya karşılık yüz parça verirdi. Krallar içinde dostluk ilişkilerinde Kummâr Kralından daha iyi karşılık veren görmedim. Hintliler kutsal kitaplarının aslının Kummâr'dan geldiğini söylerler. Bu kralın şarap içenleri cezalandırma şekillerinden biri şudur: Onun askerlerinden ya da komutanlarından biri şarap içtiğinde, demirden yüz halkayı ateşte kızdırır, sonra bunun tümünü şarap içenin avucuna koyar. Bazı zaman onun acısından kişi ölür. Hint kralları içinde baskısı ve cezalandırması en şiddetli olan kraldı. Onun cezalandırma türleri arasında, her

iki eli, her iki ayağı, burnu, her iki dudağı ve her iki kulağı kesme gibi cezalar vardı. Diğer Hint kralları gibi para cezasını önemsemezdi. Kölelerin aslı Kummâr ülkesine dayanır. Burada yüz bin kölenin olduğu söylenir. Kummâr Kralının seksen kadısı vardı. Onlara kralın oğlu bile gelse, adeleti gözetirler ve onu sanık sandalyesine oturturlardı. Kralın seksen erkek çocuğu vardı. Güzel ve yakışıklıydılar. Kralın menfaati için çalışırlardı.”

Kummâr ülkesinin sınırının bitiminden sonra Ermen bölgesi gelir. Bu bölgenin insanları güzel ve yakışıklıdırlar. Erkek çocuklarını küçük yaşta evlendirirler. Bunun daha hayırlı ve zinaya engel olduğunu iddia ederler. Kummâr Kralı sertliğinin yanı sıra ordusuna, savaşa çıktıklarında eşlerini yanlarında götürmemelerini söylerdi. Çünkü o düşman tarafının kadınlarını ordusuna mubah görmekteydi.

Ebü Abdullah der ki: “Kummâr Kralını, Retîlâ Kralı Âbidî'yi, onun sınır komşusu ve Âritî adıyla bilinen kralı ve Saylemân adıyla bilinen kralı tanırım.”

- [134] Saylemân adını andığımız son iki kraldan daha büyüktü ve ordusu da daha fazlaydı. Onun ordusunun yetmiş bin civarında olduğu söylenirdi. Onun filleri azdı. Ancak Hintliler, Saylemân'ın fillerinin savaşta Hint bölgesinin en cesur filleri olduğunu söylerlerdi. Onun fillerinden Nemran adındaki bir fili gördüm. Hint bölgesinde hiçbir kralın onun gibi, içinde siyah noktalar olan beyaz renkte, onun gibi savaşçı ve kan dökücü bir file sahip olduğunu görmedim. Zira Hintliler büyük bir ateş yakarlardı, filleri ateşe doğru sürerlerdi, ateşin üzerine hiç tereddüt etmeden hızla atılma cesareti gösteren filin, savaş ve kan dökmek için uygun olduğu kabul edilirdi. Ateşten korkup çekinen filinse savaşa ve binmeye uygun olmadığı, ancak bir deve gibi yük taşımada kullanılması düşünülürdü.

Âbidî diye bilinen kralın ülkesindeki filler satın alınır gibi değildi. 5 arşından daha yüksek olan filler satın alınamazdı. 5 arşından 9 arşına kadar her arşına 1.000 dinar fiyat eklenirdi. 9 arşından daha yüksek filleri görmedim, ancak bana ulaşan

bir bilgiye göre, Orfisîn diye bilinen Ağbâb yöresinde –ki bu bölgede Râbiye adında bir kadın kraliçeydi– Berâz diye bilinen bir bölgede kraliçeye ait 10 ila 11 arşın yükseklikte bir fil vardı. Hint ülkesinin filleriyle ilgili olarak bana gelen bütün bilgiler bunlardır.

Hint bölgesinin bütün kralları zinayı mubah görürlerdi. Ancak, bir erkek onlardan birinin hanımına bir şekilde musallat olur ve bunun sonucunda her ikisi birlikte olup zina ederlerse adam ve kadın her ikisi de öldürülürdü.

Bir de Belherâ adında bir Hint Kralı vardı. Aslında Belherâ, Hint krallarının kralı demektir. Memleketinde onun için Hintçe bir isim olan “Kumkum” adı kullanılırdı. Memleketinde sâc ağacı bol miktarda bulunurdu ve başka ülkelere ihraç edilirdi. Bu kralın memleketi oldukça genişti. Ordusu fazlaydı. Bu bölgedeki bütün krallar ona taparlardı. Bu kralın elçilerinden biri, bölge krallarından herhangi birinin huzuruna girdiğinde, elçiye gönderene saygı olsun diye o elçiye de tapılırdı.

Bu sözünü ettiğimiz büyük kraldan sonra çok sayıda kral ^[135] gelir. Onlardan biri Tâfin Kralı diye bilinir. Onun toprakları az, fakat malı çoktu. Ülkesi bayındırdı. Bu yörenin halkı genelde esmer tenliydi, ancak onların içinde çok sayıda beyaz tenli, güzel ve yakışıklı olanlar da vardı. Köleleri güzel ve yakışıklıydılar. Bu hususta komşu krallıklardan hiçbiri onun gibi olamazdı.

Bu kraldan sonra Necâbe adındaki kral gelir. O, halkı içinde soylu biridir. Kral Belherâ onun ülkesinden bir kadınla evlidir. Bunlara Sülûkiyyûn denir. Soylu oluşlarından dolayı kendi topluluklarının dışındakilerle evlenmezler. Demir kanca orada üretildiği için Sülûki kancası ünlüdür. Çeşitli bölgelerinde ve ormanlarında kırmızı sandal ağacı yetişir.

Bu kraldan sonra, kendisine Cürz adı verilen bir kral gelir. Onun ülkesinde adalet hâkimdir. Adil yönetiminden dolayı, yolun ortasına bırakılan altının, herhangi biri tarafından alınmasından asla endişe edilmez. Toprakları geniştir. Araplar onlarla ticaret yapmak için buraya seyahat ederler. Onlar-

dan mal satın alırlar. Ticari ilişkilerde üzerinde kralın resmi bulunan, bir miskal ağırlığında altın sikke ve Tâtârî adındaki dirhemleri kullanırlardı. İnsanlar onlarla alışveriş yaptıktan sonra, krala gidip "Senin memleketinden güvenle çıkmak için bize eşyalarımızı koruyan muhafızlar ver," dediklerinde, kral onlara şöyle der: "Benim ülkemde hırsız olmaz, çıkın gidin, eşyalarınıza bir şey olursa onu benden alırsınız, bu konuda size garanti veriyorum." Çok iri yapılı bir kraldı. O bölgede, savaşlarda onun gibi cesur biri yoktu. Hile ve tuzakları çoktu. Belherâ, Tâfin Kralı ve Necâbe'yi öldürten oydu.

Multân, Dicle gibi hatta ondan daha büyük olan Mehrân Nehrinin ortadan ikiye ayırdığı bir bölgedir. Multân'da Sâme b. Luey'in soyundan geldiklerini iddia eden bir topluluk vardı. Bunlara Benî Münebbeh denilmekteydi. Bunlar Hint topraklarında, Sind bölgesindeki Mansûre şehrine sınır bir bölgeye hâkimdiler. Bu bölgede Müminlerin Emîri olarak çağrılıyorlardı.

Multân'da içine çok sayıda malın girdiği bir put vardı. Münebbeh Kralı ve halkın hepsi mallarını buraya bırakanlar arasındadır. Sözüne güvenilir birinin dediğine göre, bu bölgeye gelenler de mallarını buraya bırakırlardı. Burada ikamet edenler sayılamayacak kadar çoktu, bazen Hint kralları, Benî Münebbeh ile savaşırlardı. Multân'a çok sayıda askerle çıkarma yaparlardı. Savaş yapıldı. Benî Münebbeh kuvvet, zenginlik ve mallarının çokluğundan dolayı onları yenerlerdi.

Buradaki put, oraya gidip görenlerin anlattığına göre, insan şeklinde olup uzunluğu tahmini olarak 20 arşındır. Puta ait, kim tarafından yapıldığı bilinmeyen tavanı çok büyük bir ev var. Bu evin 2000 yıl önce yapıldığı söylenmektedir. Hintlilerin inancına göre, bu put gökten inmiş ve bize kendisine tapmamızı emretmektedir. Onun hizmetçileri ve bekçileri vardır. Bunlar sürekli orada bulunurlar. Onun erzak deposu vardır. Hizmetliler görevleri gereği dışarıdan buraya gelenleri yedirir, içirir ve giydirebilirler. Bütün Hintliler buraya gitmekle hac görevini yerine getirmiş olduklarına inanırlar.

Varlıklı biri öldüğünde bu puta yakınlaşmak amacıyla, malının yarısının veya tümünün buraya bağışlanmasını vasiyet eder. Bir yıl veya daha fazla süren bir yolculuk sonucunda insanlar hac görevini yerine getirmek için oraya giderler. Onun yanında başlarını tıraş ederler, soldan başlamak üzere onun etrafında yedi kez tavaf ederler. Ona yakınlaşmak için dua ve yakarıшта bulunurlar. Onun önünde ürperti ve heyecanla tozun içinde yuvarlanırlar. Onun dört yönü vardır. Etrafında dönen kişiye yüzünü döner. Onlar "Taptığımız bu ilah bize yüzünü döner, arkasını dönmez, ona baktığında onun yüzü sana dönüktür," derler. Onun etrafında tavaf ettiklerinde, her yüzün karşısında secde ederler. Onlardan bazıları putun gözünü çıkarır, külahının içine koyar ve şöyle dua ederdi: "Ey Buda! Bununla sana yakınlaştım. Bana uzun ömür ve bol rızık ver. Bana şöyle şöyle yap," diyerek değişik isteklerde bulunurlardı.

Bana gelen bir habere göre, onlardan birinin, iki adet kırmızı sandal ağacını kölesine taşıttığı görülmüş. Adam her defasında bir ağacı kölesine yükleyerek bir yıl süren yolculuk boyunca taşıtıyormuş. Yolculuğa çıkılan yerden itibaren 100 fersah gidildikten sonra köle o ağacı bırakıp diğerini getirmeye gidiyor. Onu bıraktınca tekrar diğerini almak için geri dönüyor ve onu alıp aynı noktaya getiriyor, böylece birini alıp diğerini bırakarak bir yıl süren yolculuk sonucunda, bu iki ağaç Multân'da bulunan bu puta ulaştırılmış oluyor.

Onlardan biri puttan izin isteyerek şöyle diyor: "Bana ölmem için izin ver." Uzun bir ahşap kazık alarak ucunu sivriyor ve kazığı yere çakıyor. Sonra onun üstüne çıkarak kazığın sivri ucunu sırtından çıkana dek karnına batırıyor ve bunun sonucunda ölüyor. Bu hareketle o kişinin puta yakınlaşmış olduğuna inanılıyor.

Onlardan yüklü bir malla putun huzuruna çıkanlar oluyor. Bu malı putun önüne bırakarak şöyle niyazda bulunuyorlar: "Ey İlahımız! Ey Efendimiz! Bizden bu bağışı kabul buyur."

[137] Bu putun ve diğer putların rahipleri vardır. Bunlar evlenmezler, etyemezler, kurban kesmezler, kirli elbiseler giymezler, putun huzuruna gittiklerinde güzel kokular sürerler. Kendilerinin dışında hiç kimsenin puta koku sürmesine ve elini dokundurmasına izin vermezler. Putun huzuruna girildiğinde her iki diz üzerine çökülür, her iki elin avuç içi ortasından birleştirilir ve ondan kendilerini korumasını ve kendilerine acımasını isterler. Onun huzurunda ağlar, dua ve yakarıшта bulunurlar.

Put aıt, içinde bolca beyaz pirinç pişirilen bir mutfak vardır. Onun için balık ve yeşillikler yapılır, bunlar süslenerek güzel kokular sürülür. Daha sonra bir veya iki adamı gölgeleyecek genişlikte olan ve o bölgede yetişen muz yaprakları getirilip putun önüne serilir. Sonra bir adamın yarı boyu kadar pilav, muz yapraklarının üzerine dökülür. Topluluğun en çok değer verdiği kişi oraya gelir, muz yapraklarını alır, pilavı soğutur ve putun yüzüne doğru giden buharı bertaraf ederek, put için "O yemeğini yedi, o eliyle ve avucuyla yemez," der. Yemekten önce çalınan büyük ziller, nefesli çalgılar, sazlar, kornalar ve davullar eşliğinde insanlar putun çevresinde dönerler. Bazen o bölgede saygın olan genç kızlardan yüz kişi onun çevresinde dönerler ve "Biz onun hoşnutluğunu kazanmak için dans ediyoruz," derler. Sonra yemekler yenir, ancak hiç eksilmediği görülür. Bunun üzerine kapıyı kilitlerler. Daha sonra kapıyı açıp yemekleri putun önüne taşırlar ve "Bu yemekleri o bize bahşetmiştir," derler. Putun bulunduğu evin yanından geçen hiç kimse yoktur ki bu pilavdan yemesin. Hatta kuşlar ve köpekler bile bu pilavdan yerler, hiç kimse onlara engel olmaz. "Bu onun her gün için bağışladığı hayırdır," derler. Putu bazen sütle bazen balla bazen de yağla yıkarlar. Daha sonra şifa bulsun diye hastalarını bunun suyuyla yıkarlar.

Multân'ın ötesinden Zâbic beldesine kadar krallıklar vardır. En büyük krala, krallar kralı anlamında "Meherâc" denir. Hint kralları içinde ondan daha büyüğü yoktur. Çünkü o, adalardadır. Ondan daha çok malı ve geliri olan da yoktur.

Anlatıldığına göre, Kummâr'ın horoz dövüşünden elde ettiği gelirden her gün için ona 50 menn altın gelirdi. Zira bir horoz diğer horozla dövüştürülür, galip gelen horozun sahibine bir miskal altın, bazen biraz daha az veya çok verilirdi. Bu, Kummâr ülkesinde yaygındı. [138]

Zâbic beldesini Selâhit adı verilen ada izler. Burada çok sayıda ada balığı vardır. Denizde bu balıktan daha güzeli yoktur. Bunun etinden içine baharat karıştırılarak köfte yapılır.

Selâhit Adasını, Herlec adındaki ada izler. Bu ada, oranın komutanı Herlec adıyla anılıyor; ancak, bu isim oranın esas ismi değildir. Buradaki Herlec ismi Meherâc ordusunun komutanının adıdır. Onun Tavârân adında bir adası vardı. Bunun diğer bir adı da Kâfûr idi. Bu ada (hicrî) 220 senesinden beri Kâfûr ismiyle anılmaktadır. Meherâc halkı ateş üzerine yemin ederlerdi. Hindistan'da Fensûr adı verilen bölgede bu inançta olanlar oldukça fazlaydı. Sultanın huzurunda bir adam birine karşı borç, namuslu kadınla zina ve hırsızlık gibi ölüm cezası gerektiren bir suç işlediğini dava konusu ettiğinde "Beni yaratan ateşe and olsun ki" diyerek o kişiyi suçlardı. Bunun üzerine onu sultanın huzuruna getirirlerdi. Sultan bir rıtıl ya da daha fazla demirin alınıp ateşte kızdırılmasını emrederdi. Daha sonra o yörede yetişen, kalınlık ve iki katlı oluşuyla defneyaprağına benzeyen yapraktan getirilir, birbiri üstünde yedi kat yaprak olacak şekilde suçlanan kişinin avucuna konurdu. Sonra bu demir iki kerpetenle alınarak yaprakların üzerine bırakılırdı. Suçlanan kişi bu şekilde yüz adım kadar gidip gelirdi. Yapraklar ve ağaç yanarsa o kişinin suçlu sabit olurdu. Bunun üzerine ölüm cezası gerekiyorsa ölüm cezasına, para cezası gerekiyorsa para cezasına çarptırılırdı. O kişinin parası yoksa sultan onu satın alarak kendisine köle yapardı. Suçlanan kişiyi ateş yakmazsa davacıya "Sen yalancısın, çünkü senin düşmanın ateşi tuttu," denir ve o kişi beraat ederdi. Hindistan'da geçerli olan hukuka göre, bir ineği kesen kişi kesilirdi. [139]

Hazar

Peçenekler ile Hazarlar arasında ormanlık ve çöllerden oluşan arazi boyunca on gün süren yolculuk mesafesi vardır. Peçenekler ve Hazar arasında kolayca gidilecek bir yol yoktur. Peçenekler Hazar beldesine varıncaya kadarki yolculukta ancak ormanlık ve çalılıklar arasından giderler. Hazar bölgesi geniş bir bölgedir. Bir tarafı, eteğinde Tûlâs, Loğarların beldelelerinin bulunduğu büyük bir dağa bitişiktir. Bu dağ, Tiflis beldesine kadar uzanır. Onların İşâ adında bir kralları vardı. En büyük kralları ise Hazar Hakanıdır. Bu isimden dolayı ona saygı duyulur. Askerî alanda emir ve yetki sadece İşâ'ya aittir. O sahada ondan daha önemli ve yetkili bir kişi yoktu. Onların en büyük kralı Yahudilik dinine bağlıydı. İşâ, ona bağlı komutan ve diğer yetkililerse Türklerin dinine benzer bir dine bağlıydılar. Yaşadıkları şehirleri Sarı'shen ve buna bağlı Heb nal' veya Hanbalı' denilen bir yerdi.

- [140] Bölge halkı kışın bu iki şehirde kalıyor, bahar mevsiminde ise çöllere yayılıp kış mevsimi yaklaşıncaya kadar buralarda kalıyorlardı. Bu iki şehirde Müslüman halk da yaşamaktaydı. Onların mescitleri, imamları, müezzinleri ve mektepleri vardı. Komutanları İşâ, onlardan güçlü olanları ve zenginleri imkânları oranında süvari olarak görevlendirmişti. Onlar her yıl Peçeneklerle savaşırlardı. İşâ savaşları bizzat yönetir ve askerleriyle birlikte savaşlara katılırdı.

Görünümlerindeki şıklık çok belirgindi. Tam teçhizatlı silahlarını almadan hiçbir şekilde savaşa çıkmazlardı. Savaşlarda ayrıca bayraklarını, sağlam zırh ve koruyucularını bulundururlardı. Bu savaş malzemelerini, birbirine bağlı on bin süvariyle sevk ederler. Savaşa çıkmadan önce tef tarzındaki şemsiye gibi pırıltılı bir şey hazırlamak zenginlerin göreviydi. Bunu bir süvari önden taşır, askerler ise bu ışığa bakarak onu arkadan izlerlerdi. Ganimetleri ele geçirince hepsini İşâ'nın karargâhında toplarlar. Sonra İşâ bunlardan dilediğini ve kendisi için beğendiklerini alır, kalan ganimetleri kendi aralarında paylaşmaları için ordusuna bırakır.

Burdas

Burdas beldesi Hazar ile Bulgar beldeleri arasındadır. Burdas ile Hazar arası on beş gün süren yolculuk mesafesi kadardır. Burası Hazar Kralının yönetimine bağlıdır. Buradan 10.000 süvari çıkar. Bunlara hükmü geçen ve bunları kontrol eden bir liderleri yoktur. Buradaki her bölgede, aralarındaki anlaşmazlıkları karara bağlayan bir veya iki şeyh vardır. Ancak işin aslı bunlar Hazar emîrine bağlılığını sürdürmektedirler. Geniş topraklara sahiptirler. Bulgar ve Peçeneklerden farklı olarak toprakları ormanlarla kaplıdır. Cesur ve güçlüdürler. Dinleri Oğuzların dinine benzemektedir. Güzel görünümlü ve şıktırlar. Onlardan biri, diğerine saldırsa, haksızlık yapsa, onu yaralasa ya da hakaret etse, yaralanan taraf öcünü almadıkça, bir araya gelip barışmaları asla mümkün değildir.

Ergenlik çağına ulaşan kızları, babalarının onayını almadan [141] gönül verdikleri bir erkekle söz kesmek için babalarıyla tanışmaya getirdiklerinde baba, kızını, kızının isteği doğrultusunda o erkekle evlendirir.

Ülkelerinde deve, inek ve bal boldur. Kazançlarının çoğunu samurlardan elde ederler. Halkın bir kesimi ölüleri yakar, bir kesimi de gömer. Ovalarda yaşarlar. Burada yaygın olan ağaç türü fundalıktır. Tarlaları ve ekili arazileri vardır. Kazançlarının çoğunu bal, samurlar ve çöl sıçanlarından elde ederler. Arazilerinin uzunluğu ve genişliği on beş gün süren yolculuk mesafesi kadardır.

Bulgar

Bulgar, Burdas'ın sınır komşusudur. Bu bölgenin halkı Hazar Denize dökülen İtil (İdil-Volga) Nehrinin kıyı şeridi boyunca Hazar ve Sakâlibe arasında yerleşmişlerdir. Kralları Almuş diye adlandırılır. Kralları İslam dinini benimsemiştir. Toprakları ormanlık ve iç içe geçmiş sık çalılıklarla kaplıdır. Onlar bunların içinde yerleşmişlerdir. Halk üç sınıfa ayrılır. Bir sınıf Bursula, diğeri Esğil, üçüncüsü ise Bulgar olarak adlandırılır. Hepsinin geliri bir yerdendir. Hazar ile alışverişleri vardır. Aynı şekilde Ruslar ticaret yapmak amacıyla bu böl-

geyi ziyaret ederler. Utul Nehrinin her iki kıyı şeridi boyunca yerleşmiş olan halkın tümünün ticareti samur, kakım, sincap derisi ve bunun dışında daha farklı şeylerle olur. Ziraat, tarım ve çiftçilikle uğraşırlar. Buğday, arpa, tütün vs. her türlü ekini ekerler. Çoğu İslam dinini benimsemiştir. Bölgelerinde mescitler, mektepleri vardır. İmamları ve müezzinleri vardır. Onlardan kâfir olanlar, içlerinde sevgi duydukları herkese taparlar.

Burdas ile Bulgariyye arası, üç gün süren yolculuk mesafesi kadardır. Bulgarlar Burdas halkıyla savaşır, yağmalar ve esir ederler. Hayvanları, zırhları, silahları ve mızrakları vardır. Hayvanları vs. sebebiyle liderlerine vergi verirler. Onlardan bir erkek Burdaslılardan bir kızla evlendiğinde, kralları Burdaslılardan bir hayvan, Bulgarlılardan da bir hayvan alırdı. Müslümanların gemileri ticaret için bölgeye geldiğinde onlardan Uşur (gümrük) vergisi alırlardı.

- [142] Giyim kuşamları Müslümanlarınkine benzer. Mezarları Müslüman mezarı gibidir. Servetlerinin çoğunu samur hayvanının kıymetli derisini satarak elde ederler. Altın ve gümüş türünden servetleri yoktur. Onların dirhemleri, ancak samur hayvanın kıymetli derisidir. Onların pazarında bir samur derisi iki buçuk dirhem eder. Ancak Müslüman bölgelerden getirilen beyaz yuvarlak dirhemden yanlarında bulundururlar ve onu satın alırlar.

Mecgariyye (Macarlar) ⁴³

Peçenekler ve Bulgariyye'nin Uskul bölgesi arasından geçen sınır Macarların sınırlarından biridir. Macarlar, Türklerden bir topluluktur. Onların liderinin yirmi bin kişilik süvari alayı vardır. Liderleri Künde⁴⁴ diye isimlendirilir. Ancak, bu isim krallarının ismi olmayıp ünvanıdır. Çünkü onlara kral

43 Mecgariyye/Macgariye/Macarlar ülkesi. Detaylı bilgi için bkz. Ayşe Denkhalbant, "Macaristan", *DİA*, XXVII. 285-295; V. Minorsky, *Hudu'du'l-Âlem*, 17.

44 Künde/Kinde için bkz. R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 35.

olan kişiye Celle (Jula)⁴⁵ denir. Macarların tümü, Celle adı verilen krallarının savaşta, savunmada ve diğer konularda bütün emirlerine uyarlar. Onlar kubbeli çadır sahipleri olup verimli arazilerde dolaşırlar.

Geniş bir ülkeye sahiptirler. Bir sınırı Rum Deniziyle (Kara Deniz) birleşir. Bu denize biri Ceyhun Nehrinden de daha büyük olan iki nehir dökülür. Yerleşim bölgeleri bu iki nehir arasındadır. Kış ayı gelince bu iki nehirden hangisine yakınlarsa oranın yolunu tutarlar. Kışı geçirdikleri yerde balık avlarlar. Çünkü kışı geçirdikleri yerler bu işe uygundur. Macarların bölgesi ağaçlık ve sulaktır. Toprakları nemlidir. Ekili alanları çoktur. Sınır komşuları olan Sakâlibe (Slav)⁴⁶ tümü üzerinde hâkimiyet kurmuş ve onları ağır işler yapmaya zorlamışlardır. Sakâlibe onların ellerinin altındaki esirler gibidirler. Macarlar ateşe taparlar. Sakâlibe'ye saldırıp onları esir alırlar. Onları ^[143] sahil boyunca yürüterek, Rum bölgesinin yüksek kesimi olan Kerh'e kadar getirirler. Anlatıldığına göre Hazarlılar, Macarlar ve diğer tehlikeli milletlerden korunmak için önceden kendi bölgelerinin etrafına hendek kazmışlardır. Macarlar esirlerini Kerh bölgesine getirince, Rumlar da oraya gelir ve pazar kurup satış yaparlar. Bu kölelere karşılık Rumlardan ipek kabartmalı Rum kumaşı, saz vs. Rum eşyalarından alırlar.

Saklebiyye (Slavlar)

Peçeneklerin beldesiyle Slavların beldesi arası on gün süren yolculuk mesafesi kadardır. Sınırının başlangıcında Vabib (Kiev) adı verilen bir şehir vardır. Bu bölgeye varmak için çöllerden, sarp arazilerden, su pınarları, iç içe geçmiş çalılık ve ormanların arasından geçilir. Sakâlibe ülkesi düzlük ve ormanlıklarla kaplıdır. Onlar burada üzüm bağları ve tarım arazileri olmadan yaşarlar. Onlar arıları ve bal elde etmek için, içinde çıtaları olan ahşaptan yapılmış "yüşec" adını verdikleri kovanlara sahiptirler. Bir kovandan on testi kadar bal çıkar.

45 Macar krallarına verilen ad. Celle/Jula/Halet için bkz. V. Minorsky, *Hududu'l-Âlem*, s. 56; R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 68.

46 Slavlar, Slav bölgesi. Detaylı bilgi için bkz. E. Levi Provençal, "Sakalibe", *İA*, X. 89-90; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 82.

Koyun gibi domuz beslerler. Onlardan biri öldüğünde onu ateşte yakarlar. Kadınlar kocaları öldüğünde ellerini ve yüzlerini bıçakla keserler. Ölü yakıldıktan sonra ertesi gün gidilir, yakıldığı bölgedeki külleri alınır, topraktan yapılmış bir kaba konur ve bir tepeye bırakılır. Ölünün bir yılı dolduğunda yirmi kovan –biraz daha fazla ya da eksik– bal alınıp bu tepeye götürülür. Ölenin yakınları toplanır, burada yer içerler, daha sonra ayrılırlar. Ölünün ardında üç hanımı kalmışsa, onu en çok sevdiğini iddia eden kadın, ölen kocasının mezarının yanına ahşaptan iki direk diker. Daha sonra o direklerin her iki ucuna gelecek şekilde yatay bir direk daha yerleştirir. Direğin ortasına her iki tarafından sağlamca bağlanmış bir ip asar ve bir kürsüye çıkıp ipi boğazına geçirir. Bunu yaptığında kürsü altından çekilir, kadın orada asılı kalır ve sonunda boğulur. Böylece kadın intihar ederek kendisini öldürmüş olur. Kadın öldüğünde ateşe atılır ve yakılır. Onların tümü ateşe tapıyorlardı. Ekinlerinin çoğu tütündür. Hasat zamanları geldiğinde tütünün tohum tanelerini bir kepçe içine koyup ellerini havaya kaldırarak şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi rızıklandıran sensin. Bu hasadımızı tamamına erdir."

Udları, tamburları ve nefesli çalgıları vardır. Udalarının seviz teli vardır. Baldan şarap yaparlar. Ölü yakıldığında çalgı çalarlar ve bunu yapmakla Allah'ın ona olan rahmetinden dolayı sevinçli olduklarını iddia ederler. Çok azının beygiri vardır. Onlardan ancak belli birkaç kişi hayvan sahibidir. Mızrak, kalkan ve ok dışında silaha sahip değiller.

Liderlerine Sûbenc⁴⁷ denir. Onun emirlerine uyarlar, sözlerini baş tacı ederler. Liderleri Sakâlibe beldesinin merkezinde yaşar. Onların tanınmış en büyük liderleri Sevvit Belik⁴⁸ diye isimlendirilir. Bu, Sûbenc'ten daha büyüktür. Sûbenc ondan sonra gelir. Kralın hayvanları vardır. Onun yemeği sadece bu hayvanlardan sağılan sütle yapılır. Onun çok güzel, sağlam ve

47 Slavların büyük meliki olan Svî Melik'in naibi. Sûbenc için bk. R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 86.

48 Sevvit Melik, Slav hükümdarına verilen ad. Sevvit/Suvit/Suvine için bkz. R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 35, 86.

kaliteli bir zırlı yelege vardır. Yaşadığı şehrin adı Cervab'dır. Şehrin bir pazarı vardır, üç gün orada alışveriş yapılır. Bölgede şiddetli kış ve soğuk havalar hâkimdir. Öyle ki insanlar dehliz tarzında bir yer kazarlar. Sonra onun üstüne kilise tarzında ahşap bir tavan yaparlar. Onun üstüne de toprak dö- [145] kerler. Sonra o kişi ailesiyle birlikte oraya girer. Daha sonra adam odun ve yassı bir taş getirir. Odunu ateşle tutuşturur. Ateş yanıp kızgınlığı son haddine varınca, taşın üzerine su serper. Böylece taşın üzerindeki buhar dağılır, ev ısınır ve ev halkı üzerlerindeki elbiseyi atarlar. Bahar mevsimine kadar bu evde kalırlar.

Kralları her yıl onlardan vergi tahsil ederdi. Adamın bir kızı olduğunda, yılda bir kez o kızının elbisesinden bir elbiseyi vergi olarak alırdı. Bir oğlu olduğunda, diğer yıl oğlunun elbiselerinden bir elbiseyi vergi olarak alırdı. Oğlu da kızı da olmayanın hanımının veya cariyesinin elbiselerinden bir elbiseyi vergi olarak alırdı. Kralın ülkesinde bir hırsızlık olduğunda, hırsızlık yapanın asılmasını ya da komşu bölgenin en uç sınırına sürgün edilmesini emrederdi.

Rusya⁴⁹

Rusya'ya gelince onun etrafı göllerle çevrilidir. Rusların içinde yaşadıkları ada ise üç gün süren yolculuk mesafesi kadardır. Ormanlık ve çalılıklarla kaplıdır. Çok gevşek ve nemli bir toprağı vardır. Kişi ayağını toprağına bastığında nemli olduğundan ve gevşekliğinden dolayı toprak kayar.

Kendisine Hakan-ı Rus denilen kralları vardır. Onlar Sakâlibe ile savaşıp onları esir ettiler, gemilere bindirerek Hazerân ve Bulgar'a götürdüler ve orada sattılar. Tarımla uğraşmazlar, yiyeceklerini Sakâlibe topraklarından elde ederler.

Onlardan birinin bir erkek çocuğı olduğunda, kınından çekilmiş kılıcı çocuğun önüne bırakarak ona takdim eder ve ona şöyle der: "Sana mal olarak hiçbir miras bırakmadım. Sen kendi geçimini ancak bu kılıçla sağlayabilirsin." Gayrimen-

49 Burada bahsedilen Ruslar Viking'lerdir. Detaylı bilgi için bkz. R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 39.

kulleri, köyleri, tarım yaptıkları arazileri yoktur. Meslekleri sadece samur, sincap ve bunun dışında tüylü, derisi kıymetli hayvanları yakalamak ve derilerini pazarda satmaktır. Bunları satarak elde ettikleri altın ve gümüş paraları çantalarına yerleştirirler. Giysileri temizdir. Erkekleri altın kuşak takar-
 [146] lar. Kölelerine iyi davranırlar. Giyimlerinde titizdirler. Çünkü sürekli ticaretle uğraşıyorlar. Çok sayıda şehirleri vardır. Kendilerine iyi bakarlar. Misafirlerine ikramda bulunurlar. Kendilerine sığınmak durumunda kalanlara, garibanlara ve felakete uğrayan herkese iyilik yaparlar. Hiç kimsenin onları ezmesine ve onlara haksızlık yapmasına izin vermezler. Bunlardan saldırıya ve zulme uğrayan herkesi savunurlar. "Süley-mânî" kılıçları vardır. Bir topluluk onları savaşa çağırdığında hep birlikte toplu olarak savaşa çıkarlar. Düşmanlarına karşı zafer kazanıncaya kadar tek bilek hâlinde savaşırlar. Onlardan biri diğeri hakkında davacı olduğunda, kralın huzurunda mahkemeye çıkarlar. Savunmalarını yaparlar. Bunun üzerine kral hükmünü verir. Onun hükmüne razı olmazlarsa, kral kılıçlarıyla yargılanmalarını emreder. Hangi kılıç keskinse davayı kazanan o olur. İki topluluk karşı karşıya geldiklerinde her iki taraf da silahlarını kuşanıp vuruşurlar, galip gelen taraf, düşmanına karşı dilediği hükmü verme hakkına sahip olur.

Kralları üzerinde etkili olan, sözü geçen hekimleri (şamanları) vardır. Bunlar halkın nazarında tanrı gibidirler. Hekimler onlara, yaratıcı tanrıya yakınlaşmak için kadın, erkek, çoluk çocuktan birini vermeleri gerektiğini salık verirler. Hekimler bir şeye karar verdiklerinde, onların emrine karşı gelmek imkânsızdır. Hekim onlardan birini ve bir hayvanı alır, boğazına bir ip geçirip ağaca bağlar. Taki o kişi kendinden geçince "Bu Allah için bir kurbanlıktır," der.

Cesur ve gözü pektirler. Bir milletle savaştıklarında onları hezimete uğratmadan savaş meydanından ayrılmazlar. Düşmanlarının ve kendilerine üstünlük sağladıkları kişilerin namuslarını kendilerine helal sayarlar.

Şık ve cesur bir görünüme sahiplerdi. Bir tanesi 100 arşın kumaştan yapılan şalvar pantolonları vardır. Bunu giydiklerinde her iki dizin üstünde toplayarak yanlardan bağlardı.

Tuvalet ihtiyacını karşılamak için yalnız başına çıkmazlar. İhtiyaç için dışarı çıkan birini, güvendiği dostlarından üç kişi korur. Yetersiz güvenlik ve aralarındaki düşmanlıktan dolayı bunlardan her birinin kılıcı da yanında olur. Birinin az da olsa bir malı olduğunda, kardeşi ve birlikte olduğu arkadaşı onun malına gözünü diker ve bu yüzden onu öldürüp malını gasbeder.

Onlardan soylu biri öldüğünde, ev tarzında geniş bir mezar kazılır ve içine yerleştirilirdi. Giydiği elbiseleri, altından [147] takıları, bol miktarda yemeği, su testisi ve aynı zamanda altın ve gümüş olarak biriktirdiği malı da oraya bırakılırdı. Aynı zamanda hayatta olduğu sürece onu en çok seven eşi de bu mezar eve bırakılır, kapısı kapatılır ve o da orada ölür.

Serîr (Avarlar)⁵⁰

Hazar'dan sahraya doğru on iki gün süren yolculuk yaptıktan sonra, yüksek bir dağa çıkılır, oradan vadiler boyunca üç gün yürüdüktan sonra Serîr Hükümdarı'nın kalesine varılır. Bu kale bir dağın zirvesinde 4x4 fersahlık bir alana sahiptir. Etrafı taştan yapılmış surlarla çevrilidir. Kralın altından ve gümüşten olmak üzere iki tahtı vardır. Kalede yaşayan halkın geneli Hristiyandır. Ülkenin bunlardan geriye kalan tüm halkı kâfirdir. Burada yirmi bin çeşit insan vardır. Bunların köy ve kasabaları vardır. Hepsi kuru bir kafatasına taparlar. Ölülerini olduğu zaman o kuru kafatasını cenazenin üstüne bırakırlar. Bu şekilde cenazeyi çıkarıp bir meydana bırakırlar. Cenazenin üstündeki kuru kafatası, üç gün boyunca kalır. Sonra yöre halkı silahlarını ve zırhlarını kuşanıp meydana doğru hareket ederler. Cenazenin üstündeki ölüyü (kuru kafatasını) cenazenin etrafında dönerek mızraklarıyla taşırlar. Bu sırada mız-

50 Serîr/Avârlar için bkz. R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler*, s. 40; V. Minorsky, *Hududu'l-Âlem*, 19; Mes'ûdî, *Müruc ez-Zeheb*, s. 85.

raklarıyla cenazeye de hamle yaparlar. Bu hareketi yaparken mızraklarını cenazeye batırmazlar.

Bu olayı anlatan kişi, anlatımının devamında şöyle der: «Ben onlara bu yaptıkları şeyin sebebini sorduğumda bana şöyle dediler: "Bizde ölen kişi gömülür, kabrinin yanında üç kez bağırırız, ardından üç gün ölüyü terk ederiz. Dördüncü gün geldiğinde onu silahla korkutuyoruz ki ruhu tekrar onun bedenine geri dönsün." Bu onların 300 yıldan beri sürdürüldükleri bir gelenektir.» Krallarına Avâr denirdi.

Kalenin sağından yüksek dağlar ve sık ormanlıklar arasından bir yol geçer. Bu yolda 12 menzil yürüyüşün sonunda Hayzân adlı şehre varılır. Onların üç dine bağlı olan Azernersî adında bir kralları var. Cuma günü Müslümanlarla, cumartesi günü Yahudilerle, pazar günü ise Hristiyanlarla ibadet eder. [148] Ona gelen herkese bu hareketini şöyle açıklardı: "Bu dinlerden her biri kendi dinine çağırıyor. Gerçeğin kendi dininde olduğunu, diğer dinlerinse bâtıl olduğunu iddia ediyor. Ben ise hepsine bağlı olmakla, bu dinlerin hak olduğunu insanlara kavratmak istiyorum."

Hayzân şehrinin 10 fersah ötedeki ucunda Renhas adındaki şehir vardır. Orada meyvesiz kocaman ağaçlar vardır. Şehir halkı her çarşamba günü bu ağaçlık bölgede toplanırlar. Türlü türlü meyveleri bu ağaçlara asarlar ve onlara secde edip kurban sunarlar.

Serîr Kralı'nın "Elal Vugumik" adında korunaklı bir kalesi vardı. Orada aynı zamanda kralın hazinesi vardı. Bunu ona Enûşirvân vermişti

el-Lân (Alanlar)⁵¹

Serîr beldesinin solundan çıkar, dağlar ve çayırırla kaplı olan bir alanda üç gün süren yolculuk sonunda el-Lân topraklarına varırsın. el-Lân Kralının kendisi Hristiyandır. Halkının çoğu kâfir olup putlara taparlar. Sonra nehirler ve ormanlık

51 el-Elân/Allân/Alanlar. Detaylı bilgi için bkz. Zeki Velidi Togan, "Allân", *IA*, I, 376-378.

alanlarda on gün süren yolculuk sonucu, Bâb el-Lân adı verilen bir kaleye varırsın. Bu kale bir dağın tepesindedir. Dağın aşağı kısmından bir yol geçer. Yolun her iki tarafı yüksek dağlarla çevrilidir. Her gün bölge halkından bin kişi gece-gündüz nöbetleşe kaleyi koruma görevini yerine getirirler.

el-Lân bölgesinde dört kabile vardır. Kral ve soylu kesim Dehsâs kabilesine mensupturlar. el-Lân Kralına "Begâyir" adı verilir. Bu, onların bütün krallarının ortak adıdır. el-Bâb ve'l-Ebvâb⁵² şehri, el-Kabak⁵³ Dağının sınırından başlar, Hazar Denizine kadar 3 mil uzanır.

Ye'cûc ve Me'cûc

Ye'cûc ve Me'cûc⁵⁴ ile İlgili Haber

[149]

İbn Hurdâzbih: «Bana Türklerin mektuplarını tercüme edip Sultan el-Vâsık Billâh'a⁵⁵ sunan, Sellâm et-Tercümân şöyle anlattı: "el-Vâsık Billâh, Zülkarneyn'in⁵⁶ bizimle Ye'cûc ve Me'cûc arasında yaptırdığı seddin açık olduğunu rüyasında görünce beni çağırdı ve bana orayı araştırdı, onunla ilgili bana bilgi getir," dedi.»

İbn Hurdâzbih der ki: "Sellâm et-Tercümân bununla ilgili olarak aldığı bilgilerin tümünü bana anlattı. Sonra el-Vâsık'a sunduğu kitaptan bana biraz yazdırdı. Birlikte onu yazdık ki ondaki fazlalık ve hatalı kısımları bilelim. Çünkü o şekilde uygun görülmez ve doğruluğu kabul edilmezdi."

52 Bâbü'l-Ebvâb/Derbend, Hazar Denizinin kuzeybatı sahilinde tarihî bir liman şehri. Detaylı bilgi için bkz. Aliyev Salih Muhammedoğlu, "Derbend", *D/Â*, IX. 163-165.

53 el-Kabak/Kafkas dağları. Detaylı bilgi için bkz. Davut Dursun, "Kafkasya", *D/Â*, XXIV. 156-157.

54 Tevrat'ta İncil'de ve Kur'an'da adı geçen iki halk. Detaylı bilgi için bkz. A. J. Wensinck, "Yecûc ve Mecûc", *İA*, XIII. 369-370.

55 227-232/842-847 tarihleri arasında hilafet makamına oturan Abbasi halifesidir. Detaylı bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Vâsık Billâh", *İA*, XIII. 217-219.

56 Peygamberlik ve veliliğinde ihtilaflar olan zatlardan biridir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmed Suphi Furat, "Zül-Karneyn", *İA*, XIII. 650-652. Ayrıca bkz. Mustafa Öztürk, "Zülkarneyn", *D/Â*, XLIV. 564-567.

Taberistan⁵⁷

Taberistan ülkesinin doğu sınırında Cürcân⁵⁸ ve Kumis,⁵⁹ batı sınırında Deylem,⁶⁰ kuzey sınırında deniz, güney sınırında ise Rey⁶¹ ve Kumis'in bir bölümü bulunmaktadır. Uzunluğu Cürcân sınırından başlayarak, Rabât'tan –Esterâbâz ve Tamîs arasında bir yer– Deylem bölgesindeki en uç sınıra kadar, 50 fersahtır. Genişliği Kumis bölgesindeki düzlüklerden, denizin sahiline kadar –bazı yerlerde farklılık göstermekle birlikte– 36 fersahtır. Bazı yerlerde ise 40 fersahtır. Her tarafı bayındır. Köyleri, ekinleri ve çayırları birbirine bitişiktir. Bilinen yolları iki tanedir. Bir yol, Cürcân'ın dışında, dağın sol yamaçından geçer. Bir yol da dağın sağındaki yamaçtan geçer.

Minberi olan önemli şehirleri on dört tanedir. Bunlar: Âmul –aynı zamanda bir kasabadır–, Sâriye, Mâmetir, Turunce, Rûbest, Miyle, Merârkedbe, Mihrevân, Tamîs, Temâre, Nâtil, Şâlûs, Rûyân ve Kelâr'dır.

- [150] Taberistan'ın Cürcân'dan sonra gelen ilk şehri Tamîs'tir. Cürcân sınırındadır. Onun çevresinde büyük bir patika yol vardır. Taberistan halkından hiç kimse, bu yolun dışında, hiçbir şekilde, Taberistan'dan Cürcân'a çıkamaz, Cürcân'dan da Taberistan'a giremez. Çünkü Taberistan'ın çevresinde, dağdan itibaren denizin içine doğru uzanan tuğladan yapılmış bir duvar vardır. Kistrâ Enûşîrvân,⁶² Türklerle Taberistan çevresindeki Ağârlar arasına bir set çekmek için bu duvarı yap-

57 Araplar tarafından Hazar Denizinin güneyinde, İran'ın Mâzenderân eyaletine verilen ad. Detaylı bilgi için bkz. CL. Huart, "Taberistân", *IA*, XI. 598-599.

58 Hazar Denizinin güneydoğu köşesinde bulunan bölge ve bölgeye adını veren şehirdir. Detaylı bilgi için bkz. R. Hartmann, "Cürcân", *IA*, III. 245-246.

59 İran eyaleti olup Irak-ı Acem, Horasan ve Taberistan arasındaki bölgedir. Detaylı bilgi için bkz. CL. Huart, "Kumis", *IA*, VI. 985.

60 Diyam/Deylem için bkz. Mes'ûdî, *Müruc ez-Zeheb*, s. 102; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 56; V. Minorsky, *Hududu'l-Âlem*, s. 5; Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, s. 53.

61 Tahran'ın yaklaşık olarak 8 km yakınındaki eski bir şehir. Detaylı bilgi için bkz. V. Minorsky, "Rey", *IA*, IX. 721-724.

62 Kistrâ Enûşîrvân I. Hüsrev b. Kubâd. Sâsânî hükümdarı (531-579). Detaylı bilgi için bkz. Nurettin Albayrak, "Enûşîrvân", *DİA*, XI. 254-256.

mıştır. Tamîs⁶³ nüfusu yoğun bir şehirdir. Büyük bir camisi ve bu caminin maaşlı bir idarecisi vardır.

Tamîs'ten sonra Sâriye⁶⁴ şehri gelir. Bu şehrin dışında 1.000 cerîblik bir toprak parçası vardır. Sâriye şehrinin kapısının çevresinde savafi⁶⁵ arazileri satıldığı zaman, bu arazilerden bir bölümü Benzâz Hürmüz tarafından satın alınmıştır. Bunun satışını yapan ise Taberistan valisi Cerîr b. Yezîd'dir.

Sâriye şehriden sonra Âmul⁶⁶ şehri gelir. Burada iki bin adamı olan bir lider vardı. Burada Taberî battaniyeleri yapı-lırdı.

Âmul şehriden sonra, Rûyân⁶⁷ şehri gelir. Rûyân, Taberistan'dan ayrı olup tek başına bir bölgededir. Dağlarla çevrilmiş geniş bir beldedir. Geçmişte Deylem'e bağlıydı. Ömer b. el-Alâ' orayı fethetti ve orada bir şehir kurdu. Onun önemli bir yer olması için elinden gelen her türlü çabayı gösterdi ve orayı Taberistan'a bağladı. Rûyân'ın her iki dağı arasında ovaları ve köyleri vardır. Her köyde dört yüz ile bin arasında insan yaşar. Buranın haraç vergisi, Reşîd'in görevlendirdiği memurların tespitine göre, 450.000 dirhemdir. Rûyân bölgesinde, Kecce adında bir şehir vardı. Vali bu şehirde yaşırdı ve burası onun kasabasıydı. Rûyân Dağı, Rey şehri ve köylerine bitişiktir.

Deylem sınırının, boğaz tarafında Şâlûs⁶⁸ adında bir şehir vardır. Orada büyük bir cami ve minber vardır..... 4 fersah. Bu [151] dağın etekleri sahile doğru denizle bitişiktir. Burada Ömer b.

63 Tamîs için bkz. İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 102.

64 Sâriye, günümüzde İran sınırları içindeki Sârî şehridir. Detaylı bilgi için bkz. CL. Huart, "Sârî", *İA*, X. 233; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 102; Mes'ûdî, *Müruc ez-Zeheb*, s. 233.

65 Miras yoluyla veya herhangi bir şekilde mülk edinilmiş olup halifeye ait arazi.

66 Hazar Denzinin güneyinde yer alan ve günümüzde Mahmudâbâd adıyla anılan şehirdir. Detaylı bilgi için bkz. M. Streck, "Âmul", *İA*, I. 427-428.

67 İran'ın Mâzenderân eyaletinin batı kısmında bir idari bölgedir. Ruyân/Rûyân/Rûzan için bkz. V. Minorsky, "Rûyân", *İA*, IX. 791-792; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 102; V. Minorsky, *Hududu'l-Âlem*, s. 87.

68 Şâlûs için bkz. İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 102; Mes'ûdî, *Müruc ez-Zeheb*, s. 253.

el-Alâ'dan eman dilemek için, ona sığınan sığınmacılar vardır. Burada dindar bir topluluk vardır. Bunlar burada mescitler yapmışlar. Şâlûs halkı bunlarla akrabalık bağı kurmuşlar. Taberistan yöneticileriyle birlikte Deylemlilerle savaşmışlardır. Taberistan halkının güvenliğini sağlamışlardır. Şâlûs şehri Me'mûn döneminde kurulmuştur. Kuruluşu için 500.000 dirhem harcanmıştır. Buranın yönetimini orada yerleşmiş olan bir ordu üstlendi. Bu şehrin dağlarında ve dağlarının ötesinde asla boyun eğmez bir topluluk olan Deylem halkı yerleşmişti. Köyleri ve dağları Ermeniyye Dağına ve el-Bâb ve'l-Ebvâb'a bitişikti.

Şâlûs'tan sonra yöneticilerin toplandığı bir kasaba gelir. Bu yöneticilerin bir kısmı Deylemlilerle savaşmaktaydılar. Bunlara Müzn denilmekteydi. Vendâzhürmüz'ün kardeşi Vendâsficân'ın karagâhı buradaydı. Vendâzhürmüz'ün karargâhı ise Taberistan'ın Denbâvend sınırındaydı.

Isbahân

Isbahân⁶⁹ Şehrinin Özellikleri

Isbahânlı olduğum için, benden Isbahân'ı, toprağını, havasını, suyunu, faziletlerini nitelediğimiz ve tuhaf olan bazı özelliklerini anlattığımız diğer beldelerden farklı olan yönlerini soruyorsunuz. Diğer beldelerle ilgili olarak kitabıma aldığım bilgiler doğru habere dayandığı gibi yanlış habere de dayanabilir. Bu bilgileri desteklemek için herhangi birinden aldığım rivayetleri, belki de düzelttikten sonra kabul etmek durumunda kalmış olabilirim. Bu anlattığım beldeler, aralarındaki uzaklıklar, bunların tuhaf olan bazı özellikleri, birinin diğerinden üstün olan özellikleri vs.den bilgimin erişebildiği düzeyde bu düzeltmeleri yaptım. Ancak bununla, bana ve bu işle uğraşan her araştırmacıya zor gelen bazı özellikleri kas-tediyor değilim. Birilerinin bunu benden istemeye de hakkı yoktur.

69 Isbahân/Sipahan/İsfahan, İran'ın dördüncü büyük şehri ve aynı adı taşıyan eyalet merkezidir. Detaylı bilgi için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "İsfahan", *DİA*, XXII. 497-501; V. Minorsky, *Hududu'l-Âlem*, s. 89; Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, s. 56; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 34.

İsbahân ile ilgili anlattığım özelliklere gelince, bu çok açık bir şekilde gözler önündedir ya da bununla ilgili rivayette bulunanın rivayetine herhangi bir ekleme yapması mümkün değildir. Çünkü bu bilgiler tek bir rivayete dayanmaz. Hem sözlerinde çelişki olan bir grubun aktardığı şüpheli bilgileri tespit etmek de o kadar zor olmasa gerek.

Bu konuda özet bir bilgi verdikten sonra, kitap fazla uza- [152] masın diye bunu burada kısa kesiyorum. İnşallah bu konuda ikna edici olmuşumdur.

İsbahân geniş bir arazi parçasına sahiptir. İnsanlar buranın uzunluğu ve genişliğinin 80x80 fersah olduğu husunda ittifak ederler. İsbahân'ın şehir merkezinden Fars şehirlerinden biri olan Şiraz'a⁷⁰ kadar 80 fersaktır. Bu yoldan gelip gidenler ve her konuda görüş ayrılığı yaşayan tüccarlar arasında bu hususta bir görüş ayrılığı yoktur. Buraya yakın olan bölgelerde onların alışveriş merkezleri vardır. Aynı şekilde İsbahân şehir merkezinden Rey⁷¹ şehrine de 80 fersaktır. Bu, bu konuyu iyice araştıran tüccarlar ve diğer insan topluluklarınca böyle bilinmektedir. Ehvâz⁷² şehrine bağlı Mukrem Garnizonuna da aynı mesafedir. Bu mesafe özellikle hacılar tarafından daha iyi bilinmektedir.

Hemezân'a⁷³ uzaklığı aynı mesafedir. Cebel⁷⁴ şehri arasındaki Hemezân'dan söz ettik, el-Kerec'i geçtik. Rey şehrini andık, Kum şehrini ise geçtik. Çünkü Kum ve Kerec şehirleri İsbahân'a bağlıdır. Bu her iki şehrin haraç vergisi, İsbahân'ın

70 İran'da bir şehir olup İsfahan'ın yakınında bir idare merkezidir. Detaylı bilgi için bkz. Cl. Huart, "Şirâz", *IA*, XI. 562-563; V. Minorsky, *Hudu'du'l-Âlem*, s. 7; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 50.

71 Tahran'ın yaklaşık 8 km yakınındaki eski bir şehir. Detaylı bilgi için bkz. V. Minorsky, "Rey", *IA*, IX. 721-724.

72 Ehvâz/Ahvâz, güneybatı İran'da Hûzistan eyaletinin merkezi. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa L. Bilge, "Ahvaz", *DİA*, II. 192.

73 Hemezân/Hemedan, batı İran'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalet. Detaylı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Hemedan", *DİA*, XVII. 182-184.

74 Cebel/Cibâl, doğuda Horasan çölü, batıda Azerbaycan, kuzeyde Elbruz dağlarıyla çevrili bölge ve aynı adlı idare merkezi. Detaylı bilgi için bkz. Cl. Huart, "Cibal", *IA*, III. 158.

vergisinin tümüne denkti. Bu yüzden halk vergi vermekten bitkin düşmüş ve borç altına girmişti. Geçim sıkıntıları gide-rek artıyordu. İsfahan halkından biri olan Abdullah b. Kuşeyd bu hususta bir çalışma başlattı. Defalarca bu bölgelerin geçi-mini ve haracını üstlendi. Böylece çözüm olarak her iki bölge ve kendi başına olan tüm bölgelerin haraç vergilerini sınıflan-dırdı. Her bölgenin haraç vergisini açık bir şekilde belirledi. Bununla birlikte halkın saygınlığı ve refah düzeyi yükseldi.

İsbahân'ın yirmi adet yerleşim bölgesi vardır. Bunlardan biri Ceyye⁷⁵ diye isimlendirilen bir kasabadır. Şehir merkezi, çarşıları, pazarları ve halkın toplandığı yerleri vardır. Diğer yerleşim bölgelerine üstünlük sağladığı yönleri çoktur. İlk başta, buraları kasaba hâline getiren, şehir merkezini kuran, bütün bölgeye sahip olan kişi, bunu ancak verimli toprağıyla, güzel havasıyla, tatlı suyuyla ve bütün olumlu özellikleriyle krallar ve beraberindekiler için bir yerleşim merkezi olsun diye kurmuştur.

Diğeri Ceyye kasabasının yerleşim merkezinin bitişiğindeki Marebin⁷⁶ şehridir. Buradaki nezih ve güzel bir ortamı eski zamanlarda yaşayan bazı Kıs râlar sağlamışlardır.

- [153] Bir gün Keykâbûs,⁷⁷ Ceyye bölgesini dolaşmış ve burası çok hoşuna gitmiş. Buradaki yüksekçe bir yerde Zerînrûz⁷⁸ Vadi-sine doğru uzanan ve çok iyi korunan büyük bir kale yapılma-sını emretti. Oraya çıkan biri, bütün yerleşim bölgelerini tepe-den izleyebilir. Behmen b. İsfendiyâr⁷⁹ hükümdar olduğunda bu kalede uzun süreden beri yanmakta olan bir ateş vardı. Bu ateşin yakınında bir hisar yaptırdı. İçine de bir ateşgede dikti.

75 Ceyye/Ceyy için bkz. Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, s. 56.

76 Marebin/Marbin/Marabeyn/Mirabin için bkz. İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 34; Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, s. 56; Mes'ûdî, *Müruc ez-Zeheb*, s. 199.

77 Keykâbûs/Keykâvus, Keyâniler sülalesinden İran'ın efsanevi bir hü-kümdarı olup Zend-Avesta'da Kava-Usa adıyla anılır. Detaylı bilgi için bkz. CL. Huart, "Keykâvus", *IA*, VI. 630; Mes'ûdî, *Müruc ez-Zeheb*, s. 124.

78 Zerînrûz için bkz. İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 34.

79 İran'da Keyânî saltanatında Güştâsb'ın oğlu İsfendiyâr'ın oğlu Erdeşir Behmen Daraz. Detaylı bilgi için bkz. Nurettin Albayrak, "İsfendiyar İsfendiyar", *DİA*, XXII. 510-511.

Burası günümüze kadar gelmiştir. İçindeki ateş de yanmaya devam etmektedir.

İsbahân'a bağlı yerleşim birimlerinden biri de Encân'dır. Burası İsbahân'ın en geniş, en nezih, suyu en bol, havası en güzel, ağaçları en çok ve meyveleri en lezzetli olan bölgesidir. Çok sayıda soylu aile gelip bu şehrin çevresine yerleşmiştir. Onların buradaki evleri ve kalıntıları günümüze kadar gelmiştir. Buranın büyüklüğü ve ürün bolluğu hâlen devam etmektedir.

İsbahân'a bağlı şehirlerden bazıları da şunlardır: Berâân, Tassûc, er-Rûz ve Rûveydeşt.⁸⁰ Rûveydeşt'te ileri gelen ve zenginlerden ancak çok az kişinin evinde serili olan ve kullanılan halılar üretilmektedir. Bu halı çarşı, pazarda da çok nadir bulunmaktadır. Onun sanatı ve kalıcı güzelliği dışarıda pek ünlüdür. Birinci kalite Ermeni halısıyla birlikte kullanıldığında gayet güzel görünür. Yalnız başına serilmesi de uygundur. Burada aynı zamanda Musul ve Vâsıt'ın perdelerinden daha üstün, kalıcı güzelliğe sahip, birinci kalite perdeler üretilmektedir.

Köyleri arasında Erdistan adı verilen bir köy vardır. Burası büyüklüğünden ve güzelliğinden dolayı şehir merkezi gibi görülmektedir. Kisrâ Enûşirvân burada doğmuştur. Buradan krallık sarayına götürüldü ve kral oldu. Bu köyden seksen çocuk onun arkadaşıydı. Kral olduğunda onları yanına aldı ve onlara iyilik yaparak ikramda bulundu. Krallık sarayının yanında onların her birinin oturacağı bir saray inşa edilmesini emretti. Bu dönemde ancak durumu uygun olanlara güzel binalar yapma izni verilirdi. İzin verildikten sonra, binayı yapan kişi, belirlenen uzunluk, genişlik ve yükseklik sınırını aşmaya cesaret edemez. Bu saraylar günümüze kadar gelmiştir. Sonraki nesiller bununla gurur duymaktadırlar.

Yine Berzâvend, Burhuvâr, Cermkâsân, Serdkâsân, Erân, [154] es-Seymeretü'l-Kübrâ, es-Seymeretü's-Suğrâ, Enâr ve er-Râz

80 Rûveydeşt için bkz. İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 34; Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, s. 56.

bölgesine bağlı olan Hayz, Ferîdîn, Kervân, Kihistan ve Kamdân, İsbahân'a bağlı olan şehir merkezlerinden bazılarıdır. Her şehrin çok sayıda köyleri vardır. Toplam iki bin üç yüzü aşan sayıda köyü vardır.

Yukarıdaki yerleşim merkezlerinden sonraki dördüncü yerleşim merkezi, Sultan'ın önemseddiği ve gelirine dayandığı bir yerdir. Buranın haraç vergisi, on milyon üç yüz bin dinardır. Şurtiyye adıyla bilinen bir köyü bunun dışındadır. Burası genişliği ve gelirleri bakımından şehirlere denk bir köydü. Buranın havası ise son derece güzeldi. Buradaki sıcaklık, Seyrâf ve diğer benzeri sıcak bölge halklarında olduğu gibi, halkı soğuk bölgelere indirecek kadar zararlı boyuta çıkmazdı. Ebû Dülef'in⁸¹ şiirinde değindiği Irak halkının durumu da böyleydi.

*Ben öyle bir Kısralı adamım ki,
Dağlarda yazlar, Irak'ta kışlarım.*

Şair bunu ancak maruz kaldığı aşırı sıcaklığın verdiği rahatsızlıktan dolayı söylemiştir.

Aynı şekilde İsbahân halkının yaşadığı bölge aşırı soğuk havaya da maruz kalmaz ki ondan kaçıp, ısınmak için sıcak bölgelere sığınma ihtiyaçları olsun. Burası her zaman ılıman iklime daha yakındır. Çünkü bu bölge kuzey yarım kürede olup ekvatora olan uzaklığı 32 derecedir. Dolayısıyla güneş oğlak dönencesine girdiğinde, bu bölgeye olan uzaklık derecesi zararlı soğuk oluşturacak bir şekilde olmaz. Güneş yengeç dönencesine girdiğinde ise ılımlı havasını ortadan kaldıracak derecede o bölgeye yaklaşmaz. Güneşin bu bölge üzerinden geçişi hep ılımlıdır. Doğal olarak bu ılımlılığın havaya, yaşıntıya, kişilere ve akıllara yansması elbette olacaktır.

Bize haberi ulaşan yerlerden suyu en güzel olan yer burasıdır. Bu konuda hiçbir görüş ayrılığı yoktur.

81 Ebû Dülef el-Kâsım b. İsâ b. İdrîs b. Ma'kûl el-İclî. Dülefi hanedanının kurucusu, kumandan, şair ve müellif (ö. 225/839?). Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Nedim Serinsu, "Ebû Dülef el-İclî", *DİA*, X. 224-225.

Bu su Zerînrûz denilen bir vadiden akar. Bu ismi veren Erdeşîr b. Bâbek'tir.⁸² Bu su Zerînrûz kasabasına 3 fersah uzaklıkta olan bazı köylerden çıkan kaynaktan gelir. Akarak geçtiği bölgelerde kullanılır. Geçtiği her bölgede ihtiyaç sahibi insanlar onu hesapsızca kullanırlar. En son Encân denilen bir yere varır. Daha sonra burada suyun kalan kısmı Ceyye, Maribin, Encân, Berâân, Rûz'a bağlı Tassûc ve Rûveydeşt arasında Kistrâ Erdeşîr b. Bâbek tarafından paylaştırılmıştı. Bu bölgedeki her köye belirli günlerde, belirli bir kullanma miktarı verilmişti. Her köyün suyu o köye ait olan bir kanaldan akıp giderdi. Böylece hepsine düşen miktarda su payı verilmiş olurdu. Bu sudan Rûveydeşt yerleşim merkezine giden kısım, içme suyunun sonu olduğu için buradaki su giderek azalmaktaydı. Rivayete göre bu suyun kaynağı Kirmân şehrinin topraklarından çıkmaktaydı. Onlar burada bu sudan yararlanıyorlardı. Bir gün Ebû Ahmed el-Muvaffık Billâh, İsbahân'a geldi. Beraberinde Dicle suyu vardı. Her geçtiği yerde bu sudan içmekteydi. İsbahân suyundan içtiğinde bu suyu Dicle'nin suyuna tercih etti. Yanındaki Dicle suyunun tümünün dökülmesini emretti. Bu suda mevcut tatlılık, lezzet ve hazmı kolaylaştırma özelliği onun ilgisini çekti. İnsanlar Dicle'nin suyunu başka sulara tercih etmelerine rağmen, bu suda olan özellik Dicle suyunda bulunmuyordu. Bu suyun hafif olması, tatlı bir özelliğe sahip olması ve yukarıda sözünü ettiğimiz diğer özelliklere sahip olmasının nedeni, kaynağının taştan çıkıyor olmasıydı. Suyun çoğu, küçük yuvarlak çakıl taşlarının üzerinden akıyordu. Bu özellik, tat ve lezzetiyle ünlü olan sulardan sadece bu suda bulunmaktaydı. Bu su, sıcak aylarda soğuk, soğuk aylarda sıcaktı. Buradaki sular nitelik ve insana ferah vermesi bakımından bildiğimiz en güzel sulardır. İsbahân'ın değerli suyu ve güzel toprağının bir özelliği de kış aylarında ve şiddetli soğuk olan günlerde suyu depolanır, hazırlanmış kuyularda buzlu hâliyle korunur. Eriyince kanallara doğru akar, yazın sıcaklığında ve kurak aylarda, insanların soğuk su içmeye ihtiyaçları oldu-

82 Sâsânîlerin kurucusu ve efsanevi hükümdarıdır. Erdeşîr-i Bâbekân adıyla da bilinir. Detaylı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Erdeşîr", *DİA*, XI. 283-284.

ğunda, ilk çıktığı özellikte olduğu gibi onların soğuk su ihtiyacını karşılar. Hatta İsbahân'da bol miktarda bulunan buzdan içine konularak suyun soğukluğu daha da arttırılır.

- [156] İsbahân'ın havasına gelince, onun güzelliği husunda burayı gören bilginler, filozoflar ve hekimler görüş birliği hâlinde idirler. Hatta bu özelliği Mütevekkil'e⁸³ anlatıldığında, Mütevekkil oraya gelip yerleşmeye karar verir. Kendisi ve seçkin ailesi için saraylar yaptırmak üzere mimar ve mühendislerden bir grubu bölgeye gönderir. Onun bu çabasının doğruluğu ortaya çıkınca halk onun en büyük komutanı Vasıf'a gelerek, çaktırmadan Mütevekkil'i bu kararından vazgeçirmesi için ricada bulundular. Vasıf da onu fikrinden caydırmak amacıyla; "Burada gemiler olmadığı için ulaşımının rahat olmayacağı ve buna katlanmanın zor olacağı, Müminlerin Emîri buraya geldiği takdirde, nakliye merkeplerin sırtında yapıldığı için, gıda ve erzak sıkıntısı yaşanacağı" şeklinde görüşler ileri sürer, sonunda onu bu kararından vazgeçirir. Bunun üzerine Mütevekkil buradan ayrılarak Dimaşk'a gider. Çünkü ona buranın havasının İsbahân'ın havasına yakın olduğu söylenmiştir.

Toprağı, toprakların en verimlisidir. Kabuğu hassas olan üzüm gibi meyveler ve sulu olan *siyniyy* meyvesi bir yıl boyunca toprakta kalır. Elma, ayva, nar gibi meyveler tazesı çıkıncaya kadar kalır. Hatta yenisi çıkınca eskisi bir süre daha devam eder. Anlatıldığına göre, burada yetişen elma ve ayvalar Bağdad'ın Nehrevân bölgesine geldiğinde kasabalarda onun kokusu alınır ve halk onu satın almaya koşardı.

Burada gümüş madeni yatakları vardır. Ancak şu an terk edilmiş durumdadır. Orada herhangi bir çalışma yoktur. Daha önceki çalışma izleri, cevher ve parlak maden çıkarmak için kazılmış kuyuları, darphaneleri, yerin altında gizli maden ve eserleri hâlen mevcuttur. Madenleri eritip kalıba döktükleri yerleri, gümüşü taştan ayırıp saf hâle getirmek için ihtiyaç duyulan tüm aletleri hâlen yerli yerindedir. Bu işler İslamiyet

83 Asıl adı Ebü'l-Fazl el-Mütevekkil-Aleallâh Ca'fer b. Muhammed el-Mu'tasım'dır. Detaylı bilgi için bkz. K.V. Zettersteen, "Mütevekkil", *IA*, VIII. 863-864.

bölgeye gelinceye kadar da devam etmekteydi. Halkı Mecûsî idi. Onlardan cizye alınmaktaydı. Onlar cizye vermeye yanaşmadılar. Dolayısıyla bu madencilik mesleklerini bırakıp başka şeylere yöneldiler.

Burada pirinç⁸⁴ madeni yatakları vardı. Bundan sultana on bin dirhem haraç vergisi gelmekteydi. Burada dışarıya ihraç edilen kaliteli Rastık⁸⁵ taşı madeni vardır. Aynı şekilde Kâsân yerleşim bölgesinde Kirmend adı verilen bir köyde çinko madeni çıkar.

Ferîdîn adındaki yerleşim bölgesinin dağlarında ve başka ^[157] yerlerde bal mumu kaynakları vardır. Bu bal mumu denenmiş, Fars bölgesinde bundan daha faydalısı ve daha kaliteli bulunamamıştır.

Ayrıca bu bölgede kükürt taşı yatakları, kurşun ve diğer madenlerin filizleri vardır. Saf, katıksız, altın renginde hakiki *mâziyy* balları vardır. Öyle ki, bu baldan bir damla yere düşse, ne topraktan bir şey ona yapışır ne de o toprağa sızar. Bu bal halifelerin tercih ettiği bir baldı.

Başka bölgelerde bulunsa da buranın za'ferânı hepsinden kaliteliydi. Bu da çok açık bir şekilde sezilmekteydi. Çünkü her kullanıldığında çok keskin bir kokuya ve doyurucu bir renge sahipti. Son derece faydalıydı. İsbahân za'ferânı bulunduğu sürece pazarlarda ve panayırlarda başka bir tür za'ferân satın alınmazdı.

Buradan dışarıya dağıtılan üşşak madeni vardı. Bu madenin kaynağı Yezdehost adı verilen bir köydü. Burada yetişen hilaf adında bir bitki türü vardır. Bundan bol miktarda susam elde edilir. Bunun yağı akrep ısırmasına iyi gelir. Bundan Eh-vâz bölgesine ihraç edilir. Faydası tecrübeyle sabittir.

Bu bölgede haşîş⁸⁶ bitkisi yetişir. Bedrû'l-Hammâmî adıyla ünlü Bedrû'l-Kebîr bunu kullanmayı çok severdi. İsbahân'da

84 Pirinç, bakır ve çinko alaşımıdır.

85 Gri antimon taşı, sürme tozu elde edilen gümüş beyazı renginde bir taştır.

86 Esrar denilen "Hind keneviri" yaprağı.

emirdi. Bir gün Cebbâne'ye uğrar, orada bu haşîş otuna rastladı. Orada biraz mola verir ve bu esrardan çekti. Daha sonra yöre halkının bu ottan habersiz olduklarına şaşırır. Bunun üzerine bu bitki hakkında onlara bilgi verdi. Bunun yılan ısırmasına faydalı olduğu söylenir. Tecrübeyle bunun böyle olduğu görülmüş ve bundan sonra halk bunu kullanmıştır.

Murcehurt adı verilen köyde sekbîne⁸⁷ adında bir bitki türü yetişir. Hekimlerin güvendiği ve önemli bazı ilaçlara kattıkları bir bitki türüdür. Sadece bu bölgede bulunur.

- [158] Burada aynı zamanda kaliteli çöven otu⁸⁸ yetişir. Selam şehrinin halkı ve yabancı krallar sadece bundan alırlar. Parlak gümüş renginde, menekşe kokulu beyaz üzümü vardır. Başka ülkelerde ve şehirlerde bu tatta ve bu kadar fayalı bir üzüm bulunmaz.

Bu türden özellikleri anlatmaya devam edersek daha çok sayıda bölge vardır. Ancak, konunun uzayacağından endişe ediyoruz. Bu yüzden bu kadarıyla yetiniyoruz. Bu bölgede iki tane kaplıca vardır. İnsanlar uzak yerlerden buraya gelirler. Bu kaplıcaların çamurlu suyuna uzanan kişiyi, bir rüzgâr sarar ya da bir kaşınma tutar veya o kişinin vücudunda sivilceler meydana gelir. Ancak, bunun hemen ardından o kişi iyileşir ve bir rahatlama hisseder. Bu kaplıcalardan biri, Anâr bölgesinde Hayz kasabasına bağlı Meymbûr adındaki bir köydedir. Diğeri ise Berzâvend köyüne 10 fersah yakınlıkta bir bölgededir. Bu kaplıcada akan suyun bir özelliği ise kaynadığı yerden çıktıktan sonra suyu taşa dönüşür. Bu taşlaşma birçok hastalığa ve sivilcelere iyi gelir. Vücuttaki bir sivilcenin üzerine bırakıldığında, onu hemen patlatır ve dağıtır.

İsbahân'a yarım mil mesafede bir su kaynağı vardır. Farsça yaz aylarından *mâh-ı tîr* (temmuz) denen ayda insanlar oraya akın ederler. Önemli olan bazı ilaçların yerine bunun su-

87 Hıyara benzer bir bitkidir. İsfahan'da yetişeni makbuldür, at kasnisi de denir, Arapça "sagbin" derler.

88 Pembe veya beyaz renkte çiçekler açan, kökü kalın, çok yıllık, 30 ila 80 cm boylarında, otsu bir bitkidir. Temizleyici özelliğinden dolayı "sabun otu" olarak da adlandırılır.

yundan aç karnına içerler. Bu su, *eyârcât* ve *istamhîkûnât* adlı ilaçların tedavide gösterdiği etkiyi gösterir. Yıl boyunca bu suyun faydası hissedilir. Başka ilaçlara gereksinim duyulmaz. Bu su temmuz ayı dışında içildiğinde, olumlu bir etki yapmaz ve bir faydası görülmez.

İsbahân'da tuhaf olan şeylerden biri de, burada önemli bir ^[159] ağaç olarak sayılmasa da, elma büyüklüğünde şişirilmiş ince kabuk içinde geniş yapraklara sahip olan bir ağaçtır. Tepesinde geniş yaprakları var. Bu yaprakların içinde bir sıvı toplanır. Daha sonra bu sıvı hafif tatlı bir reçineye dönüşür. Bu büyükçe yuvarlak ve gölgesi güzel olan bir ağaçtır. Yöre halkının diliyle bu ağaca *hoş sâye* adı verilir. Arapçada, "gölgesi hoş" anlamına gelir. Birine nasip olur da İsbahân'a gider, onun gölgesinde bir saat kalırsa onun güzelliğine, dairesel şekline ve bizim nitelediğimiz diğer özelliklerine hayran kalır.

Burada tuhaf olan bir şey de, Kâsân bölgesinde Kirmend adındaki bir köyde bulunan, taşlaşan sudur. Onun içine ceviz, badem veya bunlara benzer her ne atılırsa, bu suyun içinde üç gün kaldığında o şeyin etrafını bir taş kaplar. Yöre halkının herhangi bir kabı çatladığında bu kadar süre bu suya bırakır. O çatlağa sızan su taşlaşarak orayı yapıştırır. Buranın tuhaf olan bir özelliği de, halkı barınaklarından çıkıp açık bir yere gittikleri bir zamanda barınaklarından birini su basar ve bu su günlerce onun içinde kalır. Suyun kapladığı kadar ki alan zamanla taşlaşır, kullanılmaz hâle gelir. Bunun ardından başka bir barınağı kullanmak durumunda kalırlar.

Buranın tuhaf olan özelliklerinden biri de, Rûveydeşt yerleşim merkezinde bir ahşap direğin zirvesinde biri büyük bir yumurta kadar, diğeri ise ondan biraz küçük olan iki inci tanesi vardı. Zarar verici bir dolunun yağmasından korktuklarında, üzerinde iki inci tanesi bulunan bu ağacı, bir duvarın tepesine dikerler. Böylece dolu eriyerek yağmura dönüşür.

Yılanlarının çokluğuyla ünlü Cükâze adında bir köy vardı. Buradaki yılanlar tılsımlı olup zarar vermezlerdi. Hatta çocuklar onlarla oynarlar ve çocuklara bir zarar vermezlerdi.

Ber'an bölgesinde Ebâz adında bir köy vardı. Buradaki tilkiler, tavuklara zarar vermezlerdi. Oysa başka yerlerde bu hususta tilkilere güven olmazdı. Aynı şekilde buranın yolunun geçtiği Ebzet köyü de böyleydi.

- [160] Buranın tuhaf olan özelliklerinden biri de, kumluk bölgeye yakın bir köy vardı. Burası bu sınırdan itibaren tılsımlıydı. Kumlar buradan itibaren kesilmiş ve düğümlemişti. O bölgeye hiç kum geçmezdi. Bazen rüzgâr ve kasırgalar kumu alıp savurarak ta bu köyün sınırına getirir ve orada dururdu. Öyle ki burada kumdan tepeler oluşurdu. İşte bu engel olmasaydı, bu yerleşim merkezi kumlar altında kalır, binaları yıkılır ve kalıntıları silinip yok olurdu. Bu tehlike devam ettiği sürece, o rüzgâra karşı onu çeken zıt bir rüzgâr estirilir, Yüce Allah'ın kudret ve eşsiz sanatı sayesinde burada yaşayan toplum üzerindeki bu tehlike ortadan kalkmış olur. Bunu yapan Âlemlerin Rabbi Allah ne kadar da yücedir.

İsbahân Şehri

İskender'in düzgün bir daire tarzında yaptırdığı bir şehirdir. Muhammed b. Lüdde adıyla ünlü İsbahânlı mühendis Muhammed b. İbrâhîm, buranın yüz ölçümünü ölçmüş ve şöyle demiştir:

"Bölgeyi ve yüz ölçümüyle ilgili hazırlanmış bilgileri derinlemesine araştırdım. Bunun sonucunda çevresinin 1.000 kasaba⁸⁹ –ki o da 6.000 arşın, o da yarım fersah eder– olduğunu buldum. Çünkü bir fersah 12.000 arşındır. Şehrin yüz ölçümü resmi olan cerîb⁹⁰ ölçüsüne göre 2.000 cerîbdir. Buna göre bu

89 Özellikle arazi ölçümünde kullanılan eski bir uzunluk birimidir. Yaklaşık olarak 1 kasaba= 3,55 m. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Kasaba", *D/A*, XXIV. 525.

90 Cerîb, daha çok hububat için kullanılan bir ölçüdür. Takribî 216 litrelik bir ölçüdür. Bu ölçü genellikle buğday için kullanılır. Bu isim, aynı zamanda yüz ölçümü olarak da kullanılır. Bu manada ölçü, bir cerîb dolusu tohum ekilebilen arazinin mesâhasına delâlet eder. Bu ölçünün, bin arşın kare (yaklaşık 469 m²) veya altmış kadem (ayak) karelik bir yüzey ölçüsü olduğunu bildiren kaynakların yanında; kenarları altmış arşın olan bir kareye (yaklaşık 246 m²) verilen ad olduğunu belirten kaynaklar da vardır. Detaylı bilgi için bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I. 280-281

alanın çapı 320 kasabadır. Sen bunun yarıçapını dairenin alanının yarısıyla çarptığında 80.000 eder, o da 2.000 cerîbdir.

Şehrin surlarında yüz kule, her bir kulenin dört kapısı vardır. Birinci kapı Huver Kapısı, ikinci kapı Esfîc Kapısı, üçüncü kapı Tayre Kapısı, dördüncü kapı Yehudiyye Kapısıdır. Ben her kapı arasını ve surun dışını inceleyerek, hesapladım. Buna göre, Huver Kapısından Yehudiyye Kapısına kadar 1.100 arşın, aralarında ise on sekiz kule vardır. Yehudiyye Kapısından Tayre Kapısına kadar 1.200 arşın, aralarında ise yirmi üç kule vardır. Tayre Kapısından Esfîc Kapısına kadar 1.300 arşın, aralarında ise yirmi dört kule vardır. Esfîc Kapısından Huver Kapısına 2.400 arşın, aralarında ise otuz beş kule vardır.

Bazı Acem kitaplarında, İsbahân şehrinin uzunluğu 1.750 ^[161] arşın, genişliği ise 1.500 arşın olarak geçer. Resmî ölçüme göre bu 1.825 cerîb eder. Şehrin etrafındaki bir tur ise 7.100 arşındır. Bu da 1.183 kasaba ve üçte bir kasaba eder. Ben birinci hesap olan kendi hesaplama mı daha doğru görüyorum, en doğrusunu bilen Allah'tır." İşte, Muhammed b. Lüdde'nin anlattıkları bundan ibarettir.

Surları farelere karşı tılsımlıydı. Orada bir fare bile bulunmazdı. Farelere tılsım yapılması aynı zamanda yılanların da yok olmasıdır. Çünkü yılanlar onların yuvalarını izleyerek, onları taciz eder ve o yuvalara sığınır. Orada kendi başlarına delik açıp yuva yapamazlar. Bu yönüyle fare, yilandan daha güçlüdür. Çünkü bu onun işidir. Sonuç olarak bu surlarda farelerin olmayışı, aynı zamanda yılanların da olmayışıdır. Anlatıldığına göre bu şehirde yılan sokması görülmemiş, yılan sokmuşsa da o kişiye zarar vermemiştir.

Şehrin dört kapısı, güneşin oğlak burcuyla yengeç burcundaki doğuş ve batışına göre açılmaktaydı. Güneş, oğlak burcunun ilk derecesine geldiğinde, doğarken ışığı doğduğu yere denk gelen açık kapının olduğu alana vurur. Bu kapı ise Huver Kapısıdır. Aynı gün güneşin batışı, Yehudiyye adındaki kapıdan olur.

Güneş, yengeç burcunun ilk derecesine geldiğinde, doğarken ışığı Esfîc adındaki kapının olduğu alana vurur. Hatta bu kapının, güneşin orada doğduğu derecenin tam karşısına düştüğü görülür. Aynı gün güneş batışı ise Tayre adındaki kapının tam karşısına düşer.

İnsanlar daha sonra başka bir kapı daha yaptılar. Yakın zamana kadar bu kapının adı el-Bâbu'l-Cedîd idi. Bu kapının açılması, diğer kapılar gibi felsefi ve astronomik hesaplamalara göre değildi. Ancak bu kapı, Zerînrûz Vadisine en yakın olan kapıydı. Bu kapıdan çıkıldığında, en temiz, en güzel ve en rahat kapı olduğu görülürdü.

- [162] İsbahân şehrinde, es-Sârûk adında kale şeklinde bir yapı vardır. Bunun ismi dışarıda çok ünlüdür. Çok eski olduğu için kimin yaptığı bilinmemektedir. Tufandan önce yapılmıştır. Müneccim Ebû Ma'ser'in⁹¹ bazı kitaplarında anlattığına göre, bu dönemde buradaki astronomların kullandığı Zîc-i Şâh (Şahlık astronomi cetvelleri) burada gömülüydü. Tufanın suyu ona ulaşmamıştı. Ebû Ma'ser'in dediği doğruysa, daha sonra bundan çeşitli alıntılar yapılmış ve bu alıntılar aslın yerine geçmiştir. Ebû Ma'ser'in anlattığı olay yalanlanamaz. O aslı olmayan bir şeyi konuşmaz ve gerçek olmayan bir şeyi de kitaplarına koymaz. Bunun bir önemi de dünyadaki astronomların, özellikle de İranşehr astronomlarının bu Zîc'teki bilgilere dayanmış olmalarıdır. Bu Zîc, Tufanda belirlenen yere bırakılmamış olsaydı, astronomlar bunu yeniden düzenlemeyi başarırlardı. Ancak, hiç kimse onları gözlemleyemedi. Bununla birlikte Me'mûn döneminde Yahyâ b. Ebî Mansûr bununla ilgili gözlemler yaptı, fakat buraya bırakılan Zîc'i tashih edemedi. Ancak astronomlardan az bir kesim Zîc-i Şâh'ın bir kısmını tashih edebildiler. Acemlerin en son kralı olan Melik Yezdicerd b. Şehriyâr,⁹² kolay öğrenilsin diye bunun takvimini yaptırmıştı.

91 Ebû Ma'ser Ca'fer b. Muhammed b. Omer el-Belhî (ö. 272/886). IX. yüzyılın önde gelen Müslüman astronom ve astrologlarından. Bkz. Muammer Dizer, "Ebû Ma'ser el-Belhî", *DİA*, X. 181-183.

92 Yezdicerd b. Şehriyâr/Yezdigerd III, son Sâsânî hükümdarıdır. Detaylı bilgi için bkz, V. F. Büchner, "Sasaniler", *IA*, X. 244-248.

İranşehr'de bundan daha korunaklı ve daha yüksek bir yapıyla karşılaşırsak, onun bu Zîc'ten kalan bilgi ve kalıntılardan esinlenilerek ve yararlanılarak yapıldığını söyleyebiliriz. Zîc'in Tufandan arta kalan kısmı çok güvenilir olmasa bile, bu böyledir. Aradan bunca yıl geçmesine rağmen bu kalenin kalıntıları uzun bir süre kalabilmişse, bu onu yapan ustanın o dönemdeki büyüklüğünü ve çabasının önemini gösterir. Bu, diğer bölge ve şehir planı sonradan yapılan yerleşim merkezleri arasında İsbahân'a özgü bir özelliktir. Bu aynı zamanda İsbahân'ın yüksek değerini ve dikkat çekici bir yönünü gösterir.

Onlardaki mevcut büyüklük, onur, liderlik, açık yüreklilik, [163] sürekli olarak yaptıkları övgüye değer iyilikler, güzel ahlak, övülmüş fikirler ve yaptıkları eşsiz işler de burada anılmaya değerdir. Güzel şeylerle övünmeleri, yüce değerlere olan düşkünlükleri ve bu hususta yarış hâlinde olmaları, şöhretleri, saygınlıkları, bütün bu anılan özellikler onlarda mevcuttur. Cömertlik ve iyilikseverlikle anılmaları, hatta şairlerin methiyelerine konu olmaları, geniş kapsamlı kazançlar elde etmeye olan düşkünlükleri, sultanlar nezdindeki olağanüstü etkileyici özellikleri, bunun dışında kendilerinde gözlenen üstünlükleri ve kahramanlıkları için çabalamaları ve büyüklüklerinden söz edilmesi, onlara ait olan özelliklerdendir. Konunun uzamasından edişe ettiğimiz için bu özellikleri anlatmayı burada noktalıyoruz. Bu anlattığımız az bir kısmın, daha çok anlatmaya ihtiyaç bırakmayacağını umarız, inşallah.

Yol Mesafeleri

Selâm⁹³ Şehrinden (Bağdat) Horasan ve Diğer Bölgelerin En Uç Noktasına Kadar Giden Yol, Selâm Şehrinden Rey Şehrine Olan Mesafe

Bağdad'dan Nehrevân'a olan mesafe 4 fersahtır. Buraya giden yol, hurmalık ve Musallâ'ya bitişik olan tarım arazilerinin içinden geçer. Nehrevân'a varıncaya kadar Beyn ve Buk Nehri

93 Selâm/Medînetü's-Selâm/Dârüsselâm, Bağdad şehrinin eski adıdır. Detaylı bilgi için bkz. M. Cavid Baysun, "Bagdad", *İA*, II. 195-211.

boyunca gidersin. Selâm şehri, boydan boya bir vadiyle ikiye ayrılmıştır. Batı yakasında pazarlar, büyük bir cami ve bölge arazisini sulayan bir su deposu vardır. Doğu yakasında büyük bir cami, pazarlar ve caminin etrafında hacıların ve yolcuların konakladığı hanlar vardır.

Nehrevân'dan, Teyreme Manastırına olan mesafe 4 fersah-tır. Buraya giden yol, Teyreme Manastırına kadar hurmalık ve birbirine bitişik köylerin içinden geçer. Burası, içinden geçen büyük bir nehirle boydan boya ikiye ayrılmıştır. Teyreme Manastırından, Deskere'ye⁹⁴ olan mesafe 8 fersah-tır. Buraya giden yol, sağlı sollu her iki kenarında köyler bulunan düzlük bir arazi içinden geçer. Ancak, Arapların korkusundan bu köylerin halkları buraları boşaltmışlardır. Buradan, sol tarafa düşen tepenin başında bulunan duvarları yüksek bir yapıya varılır. Buranın bazı Kısırâlar için yapılmış zindanlar olduğu söylenir.

- [164] Daha sonra Deskere'ye varıncaya kadar sağında çöl, solunda hurmalık ve tarım arazilerinin olduğu düz bir araziden geçersin. Deskere büyük bir şehirdir. Burada Kısırâların yaptırdığı bir saray vardır. Etrafı yüksek surlarla çevrili olup, içinde başka bir bina yoktur. Batı sınırında sarayın bir kapısı vardır.

Deskere'den Celûlâ'ya⁹⁵ olan mesafe 7 fersah-tır. Buraya giden yol Cebiltâ'ya varıncaya kadar kumlu bir dağ, durgun bir su ve hurmalıkların olduğu bir araziden geçer. Burada büyük bir vadi ve üzerinde Kısırâların yaptırdığı kemerli bir taş köprü vardır. Zaman zaman onun üzerinden sular taşar, köprü-nün karşısına geçmek imkânsız bir hâle gelir. Develer, Tararistan adı verilen köprüye varıncaya kadar, büyük bir zorlukla bu köprüden geçirilir. Bu köprü, içinden suyu akan kurşun kaplamalı bir nehrin üzerindedir. Burada Hârûniyâ adında bir köy vardır. Buradan iki dağ arasındaki yerleşim bölgesi-

94 Huzistan'da Cabbûl yakınlarında bir yerleşim yeri. Detaylı bilgi için bkz. M. Streck, "Deskere", *IA*, III. 553.

95 Irak'ta eskiden Horasan yolu denen yol güzergâhında bir şehirdir. Detaylı bilgi için bkz. M. Streck, "Celûlâ", *IA*, III. 66-67; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 46; V. Minorsky, *Hududu'l-Âlem*, s. 98.

ne varıncaya kadar yürürsün, buradan da Celûlâ'ya varırsın. Celûlâ'dan Hânîkîn'e⁹⁶ olan mesafe 7 fersahtır. Buraya giden yol, bir kısmı inişli çıkışlı olmak üzere, düzlük bir araziden geçer. Burada büyük bir vadi, vadinin üzerinde alçı ve tuğladan yapılmış kemerli bir köprü vardır.

Hânîkîn'den, Kasr-ı Şîrîn'e⁹⁷ kadar olan mesafe 2 fersahtır. Buraya giden yol, Sevâmerdân adındaki köye varıncaya kadar, bir kısmı inişli ve çıkışlı olan düzlük bir araziden geçer. Buradan Hulvân⁹⁸ Vadisine, oradan da Kasr-ı Şîrîn'e gidersin. Burası, düzlük bir arazide kurulan bir köydür. Etrafına taştan surlar yapılmıştır. İçinde alçı ve tuğladan yapılmış büyük ve muhteşem bir köşk vardır. Köşkün etrafında, birinden ötekine geçilen odalar vardır. Bunlardan bazılarının kapısı köşke ve mermer ve karo taş döşemeli olan dükkân bölgesine açılır.

Şehrezûr'a⁹⁹ gitmek isteyen, Kasr-ı Şîrîn'den Deyrkân'a 2 fersah, Deyrkân'dan da Şehrezûr'a 18 fersahlık bir yol gider. Buranın şehir merkezine, yolun yarısı anlamında Nîmerah adı verilir.

Medâin'den¹⁰⁰ Şîz¹⁰¹ bölgesindeki Ateşgede Tapınağına ve Kasr-ı Şîrîn'den Hulvân'a olan mesafe 5 fersahtır. Buraya giden yol, vadinin sağındaki inişli ve çıkışlı arazilerin içinden geçer.

96 Hânîkîn için bkz. Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, s. 56; V. Minorsky, *Hududu'l-Âlem*, s. 98; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 32.

97 İran'ın batısında Elvan Nehri yakınında bir yerleşim yeri. Detaylı bilgi için bkz. M. Streck, "Kasr-ı Şîrîn", *İA*, VI. 393-395.

98 Bağdad'ın 190 km kuzeydoğusunda Bağdad-Horasan yolu üzerindeki Kasr-ı Şîrîn ile Kirind arasında kurulmuş eski bir şehir. Detaylı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Hulvân", *DİA*, XVIII. 344-345.

99 Şehrezûr için bkz. M. Ağarı, *Kazvî'nin Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd'ı*, s. 268; Mes'ûdî, *Müruc ez-Zeheb*, s. 178; V. Minorsky, *Hududu'l-Âlem*, s. 90; Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, s. 52; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 32.

100 Medâin/Medayin için bkz. Casim Avcı, "Medâin", *DİA*, XXVIII. 288-290; Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, s. 49; M. Ağarı, *Kazvî'nin Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd'ı*, s. 162.

101 Çok eski bir İran ateşgedesiyle Azerbaycan'da Urmiye Gölü yakınında bir idari bölgenin adıdır. Detaylı bilgi için bkz. J. Ruska, "Şîz", *İA*, XI. 576.

[165] Vadinin her iki tarafı zakkum ağacıyla kaplıdır. Vadinin sonunda Hulvân Dağıyla bitişik olan bir dağ vardır. Bu dağın çevresinde bazı Kistrâlara ait olduğu söylenen iki nehir vardır. Bu nehirlerden birine şarap, diğerine su boşaltılır ve bunlar karo taşlarla döşenmiş köşkün karşısındaki havuzda karıştırılır. Bundan sonra Deyrkân adı verilen bir köye varırsın. Üzerinde kemerli taş köprü olan vadiye varıncaya kadar iki dağ arasındaki yerleşim bölgesinde yürürsün. Sonra buradan Hulvân'a varırsın. Burası ovasıyla, dağıyla verimli bir şehirdir.

Hulvân'dan, Dervâstân Çölüne olan mesafe 4 fersahtır. Buraya giden yol, Akabe bölgesinin aşağısında, Serâb adı verilen köyde son bulan düz bir araziden geçer. Hulvân Vadisinin üzerinde kemerli bir taş köprü vardır. Bunun üzerinden geçtikten sonra bir yokuşa doğru çıkarsın, yokuşun yarısına vardığında, taştan yapılmış ve mermerle döşenmiş bir kemer görürsün. Kemerin ön cephesinde iki fıstık ağacı vardır. Sonra yürümeye devam eder, Akabe'nin tepesine varırsın. Buradan aşağıya Dervâstân Çölüne doğru inersin.

Dervâstân Çölünden, Mercü'l-Kal'a'ya¹⁰² olan mesafe 6 fersahtır. Buraya giden yol, uçurumlu ve bol ağaçlı bir araziden geçer. Burası Kürtlerin yaşadığı korkunç bir bölgedir. Buradan büyük bir kale olan Mercü'l-Kal'a'ya varırsın. Mercü'l-Kal'a'dan, Zübeydiyye'ye¹⁰³ olan mesafe 7 fersahtır. Buraya giden yol, Akabe'nin aşağısına varıncaya kadar dağlar ve birbirinin ardı sıra dizilmiş bitişik köylerin arasından geçer. Akabe'nin yakınında, Kistrâların yaptırdığı Âhurîn adında bir köy vardır. Burada Kürtlerden bir topluluk yaşar. Burada bir Ateşgede Tapınağı vardır. Bölgenin her köşesinden insanlar burayı ziyaret etmek için gelirler. Daha sonra Kasr-ı Yezîd adındaki bir köye varırsın. Burası Mercü'l-Kal'a'ya 4 fersahlık bir mesafedir. Daha sonra Akabe'ye çıkarsın, buradan yokuş aşağı Yezîdiyye'ye..... inersin.

102 Mercü'l-Kal'a için bkz. İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 33.

103 Zübeydiyye için bkz. Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, s. 52; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 33.

Buradan, Karmâşîn'e¹⁰⁴ olan mesafe 8 fersah'tır. Buraya gi- [166]
den yol, Bûzine Vadisine kadar dağların arasından, birbirinin
ardı sıra dizilmiş bitişik köylerin, yokuşlu ve inişli arazilerin
içinden geçer. Karmâşîn'e varıncaya kadar iki dağ arasındaki
yerleşim bölgesinden gidersin. Şibdîz buraya 3 fersah uzaklık-
tadır. Bu Şibdîz, dağda oyulmuş bir kemerdir. İçinde kuş türleri
ve diğer canlıların heykelleri vardır. Kemerin ön kısmında zırh
kuşanmış bir adamın heykeli ve onun önünde de bir kadının
heykeli vardır. Bunun, Şîrîn'in heykeli olduğu söylenir. Kemerin
bir yanında, altından iki değirmen taşıyı döndürecek miktarda
pınarın aktığı bir insan heykeli vardır. Kemerin diğer yanında
taştan oyulmuş bir merdiven vardır. Bu merdiven, aşağıdan yu-
kariya doğru yaklaşık iki yüz elli basamaktır.

Karmâşîn'den, Dukkân¹⁰⁵ bölgesine olan mesafe 6 fersah-
tır. Buraya giden yol, vadinin üzerindeki kemerli taş köprüye
kadar düz bir araziden geçer. Bu köprüden geçip Havin'e gi-
dersin, sonra oradan Behistûn Dağına varırsın. Dağın eteğin-
de büyük bir vadi vardır. Onun yanında sekiz değirmen taşıyı
döndürecek miktarda bir pınar vardır. Buradan, taştan yapılmış
olan Mehacce'ye gidersin, buradan da Ebû Eyyûb'a varır-
sın. Buraya ikinci vaktinde, Behistûn Dağının gölgesi düşer.
Sonra Dukkân bölgesine varıncaya kadar yol alırsın. Burası,
Kisrâların alçı ve tuğladan yaptıkları bir yerdir. Aynı zamanda
burada taştan yapılmış 4x4 arşın büyüklüğünde bir dükkân
vardır. Dükkân mermerle döşenmiştir. Dükkânın çevresinde
yöre halkının tarlalarını sulayan bir akarsu vardır.

Nihâvend¹⁰⁶ ve Isbahân'a gitmek isteyen Dukkân'ı sağına
alarak Mâzerân'a, oradan da Nihâvend'e varır. Burası dağ-
lık bölgelerden birdir. Diğer dağlık bölgeler ise Mâsebezân,
Mihricankazak, Mâhu'l-Kûfe¹⁰⁷ –ki burası Dînever'dir–, Mâ-

104 Karmâsîn için bkz. İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 33, 46.

105 Irak'ta Süleymaniye yakınlarında bir yerleşim yeridir. Dukkân için bkz.

İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 33.

106 İran'ın eski Hemedân eyaleti dâhilinde bir yerleşim yeridir. Detaylı bil-
gi için bkz. V. Minorsky, "Nihavênd", *IA*, IX. 257.

107 "Mâhu'l-Kûfe" ifadesiyle vergisinin Kûfe tahsildarları tarafından alın-
dığı kastedilmektedir. (çev.)

hu'l-Basra¹⁰⁸ –ki burası Nihâvend'dir–, Hemezân ve Kum şehirleridir. Dukkân bölgesinden Lusûs Sarayına 7 fersahlık bir yol vardır. Nu'mân Köprüsüne varıncaya kadar inişli çıkışlı ve dağlık bir araziden gidersin. Nu'mâniyye köyüne, oradan da Akebetu Mâzerân'a varırsın.

- [167] Dukkân bölgesinin sol tarafında, verimsiz araziler var. Buradan iki dağ arasındaki yerleşim bölgesinin sonuna inersin, kemerli bir taş köprüden geçerek Lusûs Sarayına varırsın. Kistrâlara ait saray, alçı ve tuğladan yapılmıştır. Bulunduğu köye hâkim bir konumdadır. Sarayın içinde odalar vardır.

Lusûs Sarayından, Hundâz'a olan mesafe 7 fersahtır. Buradan geçen yol, Sevâd¹⁰⁹ arazisine varıncaya kadar, eşkıyaların yerleştiği, inişli çıkışlı, korkunç arazilerden geçer. Kemerli bir taş köprüyü geçince, burada Kistrâlara ait bir saray vardır. Burası "Eyvânü's-Senc" olarak bilinir. Buradan Hundâz'a doğru gidersin. Hundâz'ın solunda Esedâbâz adında bir köy vardır.

Hundâz'dan, Hemezân'a¹¹⁰ olan mesafe 8 fersahtır. Burada mevcut olan yokuşu yarısına kadar çıkarsın, orada peynir ve hurma satan bir topluluk görürsün. Yokuşun tepesinde sürekli karın olduğu soğuk bir bölge vardır. Sonra yokuşun aşağısına doğru inersin, kemerli bir taş köprüden geçtikten sonra, vadinin arkasında, Za'ferâniyye adında bir köy vardır. Sonra buradan Dehankibîn'e buradan da Hemezân'a gidersin.

Hemezân'dan, Herrekân'ın yerleşim birimlerinden olan Kazvîn'e¹¹¹ 30 fersahlık bir mesafe vardır. Hemezân'dan, Bozencird'e¹¹² olan mesafe ise 9 fersahtır. Buradaki yol, He-

108 "Mâhu'l-Basra" ifadesiyle vergisinin Küfe tahsildarları tarafından alındığı kastedilmektedir. (çev.)

109 Sevâd/Savâd, Irak yerine kullanıldığı gibi, Dicle ile Fırat arasındaki topraklar için de kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. H. H. Schaefer, "Sevâd", *IA*, X. 522-523.

110 Hemezân/Hemedan, batı İran'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalet. Detaylı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Hemedan", *DİA*, XVII. 183-185.

111 İran'da şehir ve aynı adı taşıyan idare biriminin merkezidir. Detaylı bilgi için bkz. Marcel Bazin, "Kazvîn", *DİA*, XXV. 153.

112 Hemedân yakınlarında eski bir şehir. Bozencird için bkz. İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 34.

mezân'a 5 fersah uzaklıkta olan Dernev'e varıncaya kadar, düzlük olan bir araziden geçer. Daha sonra buradan, iyi korunan ve üzerinde demir kapısı olan Bozencird'e varılır.

Bozencird'den Tazra'ya olan mesafe 8 fersahtır. Buradaki yol, Mehacce'ye varıncaya kadar Sevâd arazisinden ve köylerden geçer. Buradaki arazi, 4 fersah uzaklıktaki Zere'ye varıncaya kadar, yayalar için düzleştirilmiştir. Sonra buradan Tazra'ya gidilir. Burası akarsuyu olmayan bir köydür. Halkı alçı ve tuğladan yapılmış olan bir havuzdan içme suyu ihtiyaçlarını giderirler. Komşu köylerin yağmur suyu bu havuza akar. Bu su kesildiğinde içme suyu bulamazlar. Onların yeraltında soğutucu depoları vardır. Yaz aylarında ihtiyaçları olduğunda depoladıkları bu sudan çıkarırlar.

Tazra'dan, Rûze'ye olan mesafe 7 fersahtır. Buradaki yol, Abdullah Abâz mevkiine varıncaya kadar, verimli arazilerden, iki dağ arasındaki yerleşim bölgelerinden ve köylerden geçer. Buranın ekmeği ünlüdür. Daha sonra buradan üzerinde herhangi bir köprü olmayan Rûze Vadisine geçilir. Buranın suyu bir havuza akar.

Bu vadinin doğu ucunda, dağın eteğinde Boste adında bir köy vardır. Buradan Veynde adındaki köye çıkarsın. Burada bölge yönetimi tarafından vergi toplamakla görevlendirilmiş bir topluluk vardır. ^[168]

Rûze'den Sûnekîn'e olan mesafe 7 fersahtır. Buradaki yol, Dâvûdbâz köyüne 3 fersah kalıncaya kadar dağların arasından devam eder. Sonra buradan üzerinde demir kapısı olan Sûnekîn'e varır. Kalesinden su ihtiyaçlarını karşıladıkları bir pınar akar. Senukîn'den, Sâve'ye olan mesafe 8 fersahtır. Yolu, Derûz adındaki köye kadar iniş ve çıkışlarla devam eder. Sonra Sâve'ye varıncaya kadar dağların arasından yürürsün. Buradan Kerec ve İsbahân'a giden bir yol vardır.

Sâve'den Meşkûyye'ye olan mesafe 8 fersahtır. Yolu düz bir araziden geçer. Yolun sağında çamurlu bir tepe, solunda ise Meşkûyye'ye varıncaya kadar değişik köyler vardır. Burada badem büyüklüğünde, güzelliğiyle nitelenen fıstık vardır.

Burada eski yapılardan olan bir saray vardır. İçinde ahşaptan resim ve heykeller bulunur. Tavanı değişik renklerle süslü mozaiktendir. Sarayda bir bahçe ve bir ağacın dibinden akan pınar vardır. Bu su, bahçeden çıkan nehrin içine akar. Bununla ettikleri arazileri sularlar.

Meşkûyye'den Kustâne'ye olan mesafe 8 fersahtır. Hoşkürûz'a vardığında, alçı ve tuğladan yapılmış kemerli bir köprü görürsün. Köprü'nün her iki ucunda bulunan alçı ve tuğladan yapılmış direklerin arasındaki mesafe 4 mildir. Köprüyü geçtikten sonra yola devam ettiğinde solunda Dünbâvend Dağı, sağında yoldan Kustâne bölgesine kadar Rey bölgesinin sevâdı vardır.

Kustâne'den, Rey şehrine olan mesafe 7 fersahtır. Yolun solunda Rey bölgesinin sevâdı, sağında ise Hoşkürûz'a varıncaya kadar birbirinin ardı sıra dizilmiş bitişik köyler vardır. Bundan öteye gittiğinde Rey şehrine girersin. Burası, büyük bir şehirdir. Rûze Vadisi, şehri boydan boya ikiye böler.

[169] Büyük caminin ön tarafında, çıkılması zor bir dağın tepesinde bir kale vardır. Bu kaleye çıktığında bütün Rey şehrini izleyebilirsin. Rey'den, Kazvîn'in soluna 27 fersah, Kazvîn'den Ebher'e 12 fersah, Ebher'den Zencân'a ise 15 fersahlık bir mesafe vardır.

Rey Şehrinden Nisâbûr'a¹¹³ Doğru Giden Yol

Rey'den Efrîzûn'a olan mesafe 9 fersahtır. Buradaki yol, Kirmâne köyüne varıncaya kadar, Rey bölgesinin sevâdından geçer. Yolun sağında ve solunda dağlar vardır. Heştâzerûzân denilen sekiz nehir boyunca yürürsün. Efrîzûn köyüne vardığında nehirlerin tümü bir yere dökülür.

Efrîzûn'dan Huvâr'a olan mesafe 8 fersahtır. Sevâd arazilerinde bir saatlik yol gittikten sonra, iki dağın ağzındaki Yeseb adındaki köye varıncaya kadar çölde yürümeye devam edersin. Burası konaklama yeridir. Ancak, buradan gündüz geçen

113 Horasan'ın başkentlerinden ve aynı zamanda İran'ın Orta Çağ'daki en büyük kentlerinden biridir. Detaylı bilgi için bkz. E. Honigman, "Nişâbûr", *IA*, IX. 302-305.

kafileler, konaklamadan Huvâr'a doğru yollarına devam ederler. Bunun ardından iki dağ arasındaki yerleşim bölgelerinden 5 fersah kadar yol gidersin.

Huvâr'dan Milh Sarayına olan mesafe 7 fersahtır. Buradaki yol, Hoşkürûz üzerindeki köprüye kadar sevâd arazilerinden geçer. Bu köprünün üstünden geçtikten sonra Milh Sarayına varmış olursun.

Milh Sarayından Re'sü'l-Kelb'e olan mesafe 7 fersahtır. Buradaki yol köprüye varıncaya kadar, Mehacce'nin bulunduğu verimli arazilerden geçer. Köprüyü geçtikten sonra, Dery Merd-kestân adındaki yere varıncaya kadar yol gidersin. Burada üzerinde minareye benzer kulesi olan bir kale vardır. Bu kuleden yol güvenliği sağlanır. Buradan Re'sü'l-Kelb'e varıncaya kadar sağlıklı sollu, inişli çıkışlı dağlık araziden yol boyu yürürsün.

Re'sü'l-Kelb'den Simnân'a olan mesafe 8 fersahtır. Düz bir sahrada yol alarak, sağında dağlar ve çöl, solunda çöller olduğu hâlde Serra şehrine kadar yürürsün. Sonra oradan Simnân şehrine, oradan da Âhurîn şehrine ulaşırsın. Yollar sahrada düzdür, sonra dağ geçitlerine ulaşırsın. Buraya girdikten sonra, 4 fersahlık bir yol giderek Rabât'a varırsın. Buraya Âb Âh-vân da denir. Daha sonra Âherîn adındaki bir köye gidersin. [170]

Âherîn'den, Dâye'ye olan mesafe 5 fersahtır. Buradaki yol, konaklama mevkii olan Deh Dâye'ye doğru gider. Deh Dâye'den Kumis şehri Dâmegân'a olan mesafe 4 fersahtır. Buradaki yol, Kumis'e varıncaya kadar düzlük bir araziden geçer. Burada en çok satılan ürün, Taylesân'ın baş ve omuzları örten beyaz bir giysisidir.

Kumis'ten Haddâde'ye olan mesafe 7 fersahtır. Buradaki yol, Rabât ve Harâbât'a varıncaya kadar sevâd arazisinden geçer. Harâbât, ismini depremde yıkılan evlerinden dolayı almıştır. Sonra Haddâde'ye varıncaya kadar, sağlıklı sollu köylerin arasından yola devam edersin.

Haddâde'den Bezeş'e olan mesafe 7 fersahtır. Buradaki yol, Bezeş'e varıncaya kadar düz bir arazinin sağından ve ku-

zeyinden, etrafında bahçeler ve tarlalar olan, birbirine bitişik köylerden geçer.

Bezeş'ten Mûrcân'a olan mesafe 12 fersahtır. Buradaki yol, Mûrcân'a kadar düzlük bir araziden geçer. Mûrcân, kalesi olan bir köydür. Kalenin önünde bir pazar, bir akarsu ve yeraltı değirmenleri vardır.

Mûrcân'dan Hefder'e olan mesafe 8 fersahtır. Buradaki yol, tarlaların içinden geçer. Yol üstünde, hiçbir yerde bu kadar büyüğü olmayan süs ağaçlarının olduğu bir bölgeye varıncaya kadar yolun sağ ve solu yüksek dağlarla çevrilidir. Hefder'e varıncaya kadar inişli ve çıkışlı bir yoldan gidersin. Hefder, içinde hanlar olan bir köydür.

Hefder'den Esedâbâz'a olan mesafe 7 fersahtır. Buradaki yol, hoş bir suyu olan pınara varıncaya kadar inişli çıkışlı ve düzlük bir araziden geçer. Bu pınarın üzerinde kemerli taş bir köprü vardır. Buradan geçtikten sonra Esedâbâz'a varırsın. Esedâbâz, Nîsâbûr'un vâkıf köylerinden biridir. Abdullah b. Zâhir, burayı Ferâve bölgesine bağlamış ve vakfetmiştir.

Esedâbâz'dan Behmenâbâz'a olan mesafe 6 fersahtır. Buradaki yol, düz bir araziden geçer. Behmenâbâz'a varıncaya kadar sağında Cürcân dağları solunda çöl arazileri vardır.

- [171] Behmenâbâz'dan Nûk'a olan mesafe 6 fersahtır. Nûk'tan Hüsrevcird'e olan mesafe 6 fersahtır. Buradaki yol, düz bir araziden geçer. Beyhak'a¹¹⁴ bağlı Hüsrevcird kasabasına varıncaya kadar yolun sağında köyler vardır.

Hüsrevcird'den Hüseyinâbâz'a olan mesafe 5 fersahtır. Buradaki yol Sabzevâr'a kadar köylerin içinden geçer. Sabzevâr, soyluların yaşadığı bir köydür. Buradan Hüseyinâbâz'a geçilir.

Hüseyinâbâz'dan Bişekend'e olan mesafe 6 fersahtır. Buradaki yol, dağların arasındaki Senkerder'e kadar inişli çıkışlı bir araziden geçer. Sonra oradan Destecird'e, oradan da Bişekend'e gidilir.

¹¹⁴ Horasan bölgesinde Nîsâbûr'a bağlı bir şehirdir. Detaylı bilgi için bkz. CL. Huart, "Beyhak", *İA*, II. 582.

Bişekend'den Nîsâbûr'a olan mesafe 5 fersahtır. Yol üstündeki çölden ve Mehacce'den (hacıların konaklama bölgesinden) geçilir. Nîsâbûr'a kadar yolun sağında güzel tatlı sular, solunda da köyler vardır. Nîsâbûr, hem düzlük hem de dağlık arazilere sahiptir. Bir tarafında yüksek dağlar vardır. Su ihtiyaçlarını, yeraltını kazarak elde ederler. Su ihtiyacının bir kısmını ise vadilerde birikmiş sulardan elde ederler. Nîsâbûr'a bağlı bazı şehirler şunlardır: Zâm, Bâherz, Cüveyn ve Beyhak. Nîsâbûr'un on üç köyü ve dört bölgesi vardır. Köyleri şunlardır: 1. Ustuvâ 2. Ergiyân 3. Esferayn 4. Cüveyn 5. Beyhak 6. Büşt 7. Ruhh 8. Bâharz 9. Zâm 10. Zâre 11. Zûzen 12. Eşbenz 13. Havâb. Dört yerleşim bölgeleri ise şunlardır: 1. Rîvend 2. Tekâb 3. Büştefiruşen 4. Mâzul.

Nîsâbûr'dan Tûs'a¹¹⁵ Giden Yol

Nîsâbûr'dan Feğîsen'e olan mesafe 5 fersahtır. Feğîs'ten Hamrâ'ya olan mesafe 5 fersahtır. Burası dağlık bölgede olan [172] bir köydür. Hamrâ' diye isimlendirilmesinin sebebi, taşı, toprağı ve duvarları hepsi kırmızı olduğu içindir. Hamrâ'dan Berda'ya –ki buraya Musakkab da denir– Berda'dan da Tûs şehrine gidilir.

Nîsâbûr'dan Herat'a¹¹⁶ Giden Yol

Nîsâbûr'dan Rîh Sarayına giden yol, doğu tarafındadır. Rîh Sarayına kadar, sağlı sollu Nîsâbûr'un sevâdından, köylerinden, şehirlerinden geçersin.

Rîh Sarayından Ferhâzcird'e giden yol, kemerli taş köprüye kadar, tarlalar ve düzlük bir arazi arasından geçer. Bu köprüden karşıya geçtiğinde sağda bir tepe, tepenin başında da Mercü'l-Hutebâ' adında bir kasaba vardır. Köprü geçildikten sonra, bu yol seni güney sınırındaki Herat ve Fûşenc'e götürür. Ferhâzcird'e kadar inişli çıkışlı bir sahrada yürürsün.

115 Horasan'da idari bir bölge ve şehirdir. Detaylı bilgi için bkz. V. Minorsky, "Tûs", *İA*, XII. 123-130.

116 Afganistan'ın batısında tarihî bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu idari bölgenin adıdır. Detaylı bilgi için bkz. Recep Uslu, "Herat", *D/İA*, XVII. 214-217.

Ferhâzcird'den Senbûscird'e kadar ulaşım kara yoluyla-
dır. Senbûscird'den Bûzcân'a varıncaya kadar ki yol, inişli ve
çıkışlıdır. Bûzcân'dan Karâkûr'a varıncaya kadar ki yol, düz-
lük bir araziden ve Hoşkerûzân'dan geçer. Karâkûr'dan Kev-
serî'ye varıncaya kadar ki yol, inişli ve çıkışlı bir araziden ge-
çer. Kevserî'den İşbâh'a varıncaya kadar ki yol, inişli ve çıkışlı
bir araziden geçer.

İşbâh'dan Bûşenc şehrine –ki buranın etrafı büyük hen-
deklerle çevrilerek korunmuştur– ve Bûşenc'ten de Herat'a
giden yol, soldaki Bûşenc sevâdından ve köylerinden geçer.
Solda ise Herat'a yaklaşıncaya kadar dağ vardır. Dağın sınırı-
nın bitimiyle Herat'a varmış olursun.

- [173] Herat büyük bir şehirdir, etrafında binalar vardır. Bu şeh-
rin sınırları dâhilinde irili ufaklı dört yüz köy vardır. Bu köy-
lerden kırk yedi tanesi küçük köydür. Bu küçük köylerden
her birinin nüfusu, on ile yirmi kişi arasında değişmektedir.
Bu köylerin üç yüz yirmi dördü Erhâ' bölgesindedir. Herat
ve Bâzeğîs sınırları arasında, her iki şehrin sınırlarını belir-
leyen bir dağ vardır. Bu bölgede üç yüz ya da üç yüze yakın
köy vardır.

Herat şehri ile Herat'a bağlı yerleşim bölgelerinden biri
olan Kenc arası 13 fersahtır. Kenc'e bağlı dört yerleşim böl-
gesi ve bayındır olan köyleri vardır. Herat suyunun kaynağı,
Merv suyunun kaynağıyla aynıdır. Dağlardan çıkıp Herat'ın en
yüksek kesimlerine kadar gider. Herat bölgesini ikiye ayırarak
Fûşenc'e, buradan da yokuş aşağı Serahs'a doğru akar. Serahs
sınırının başlangıcından itibaren 2 fersah kadar aktıktan son-
ra, bu nehirden ayrılan bir kol Serahs ve yerleşim bölgelerinin
sonuna kadar akar. Aynı zamanda Hoşkürûz adında bundan
ayrılan çok sayıda nehir vardır. Hoşkürûz'un üzerinde büyük
bir köprü vardır. Bu nehir Ecme adındaki bir bölgeye doğru
akar. Serahs ile Ebîverd arasında çok sayıda ekili tarlalar var-
dır. Sultan bunlardan öşür vergisi alır.

Herat'tan Kirmân'a¹¹⁷ Giden Yol

Kuyu suları dışında, hiçbir yapının olmadığı bir çölde, çölün kenarındaki Kirmân şehrinin, Bâsrurâver adındaki yerleşim bölgesinin başladığı ilk sınıra varıncaya kadar gidersin.

Herat'tan Sicistan'a¹¹⁸ Giden Yol

Herat'tan Kabak'a kadar bir akarsu vardır. Kabak'tan Sînûn'a kadar ki bölgenin suyu kanallardan karşılanır. Sînûn'dan Hân Câbir'e kadar ki bölgenin suyu, kuyu sularından karşılanır. Hân Câbir'den Kârîzşevî'ye, Kârîzşevî'den de Esfuzâr'a kadar olan bölgenin suyu akarsulardan karşılanır.

Esfuzâr'dan Kûrsâr'a kadar olan bölgenin suyu, kanallardan karşılanır. Kûrsâr'dan Ketîs'e kadar olan bölgenin suyu, kanallardan karşılanır. Ketîs'ten Mergâbân'a kadar olan bölgenin suyu, akarsulardan karşılanır. Mergâbân'dan Tîrsek'e kadar olan bölgenin suyu, kanallardan karşılanır. Tîrsek'ten Kefcin'e kadar olan bölgenin suyu, kanallardan karşılanır. Kefcin'den Kehn'e kadar olan bölgenin suyu, kanallardan karşılanır. [174]

Ebü'l-Abbâs es-Seczî'nin anlattığına göre, bu bölgenin sağ tarafında, bir fersah ötede, kumlar arasında, küçük bir dağa benzeyen bir yer vardı. Buranın üzerine bir pislik atıldığında ya da üzerinde tuvalet ihtiyacı giderildiğinde, büyük ses ve korkunç bir yankılanma duyulurdu.

Kehn'den Fereh Vadisine, Fereh Vadisinden Cüveyn'e doğru gidersin. Vadiyi geçip Cüveyn'e doğru ilerlediğin bölgede bir akarsu vardır. Burası Hâricîlerin merkezidir. Cüveyn'den Araplarca Ernec diye adlandırılan Kürink'e gidersin. Burada bir akarsu vardır. Ebû Avf, buranın en önde gelen müşterilerindendi. Kürink'ten Heysenik'e gidersin. Buradan çıkıp Sicistan şehrine gitmek istersen, Serat bölgesi sular altında

117 İran'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu bölgedir. Detaylı bilgi için bkz. Marcel Bazin, "Kirmân", *D/Â*, XXVI. 61-62.

118 Sicistan/Sistan için bkz. V. F. Büchner, "Sistan", *IA*, X. 714-721; İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 150; el-Belâzurî, *Fütuhu'l-Bıldan*, s. 570; M. Ağarî, *Kazvîni'nin Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd'ı*, s. 18.

olduğu için, Heysenîk'e 4 fersah kala, cadde yolunda gemiye binmen gerekir. Gemiye binmek istemezsen, Cüveyn'den çıkıp Sicistan'a girinceye kadar, çölde biraz yürümen gerekir. Besel Vadisi dışında herhangi bir vadiyi ya da herhangi bir suyu geçmene gerek yoktur. Bu durumda Serat ve Hindmend sağ tarafta, aşağıda kalır. Daha sonra Sicistan şehrine 2 fersah kala Heysenîk'ten çıkarsın. Hindmend Vadisini ve İbris adındaki diğer bir vadiyi geçtikten sonra Sicistan'a varırsın.

Bağdad'dan Mekke'ye Giden Yol

Bağdad'dan Kûse Köprüsüne olan mesafe 7 fersaktır. Kûse'den İbn Hübeyre Sarayına olan mesafe 5 fersaktır. İbn Hübeyre Sarayından Esed Pazarına olan mesafe 6 fersaktır. Sâhî'den Kûfe'ye olan mesafe 7 fersaktır.

- [175] Kûfe'den Kadisiyye'ye olan mesafe 15 mildir. Kadisiyye'den Uzeyb'e olan mesafe 6 mildir. Burası badiye yolu üzerinde Farsların silahlı kuvvetlerinin bulunduğu yerdir. Uzeyb ve Kadisiyye arasında iki duvar vardır. Bu duvarlar her iki taraftan da hurmalıklara bitişiktir. Buradan çıktığında Berriyye'ye girersin.

Kadisiyye'den Mugîse'ye olan mesafe 30 mildir. Burada yağmur sularının biriktiği bir gölet vardır. Yolcular 15 mil gittikten sonra akşam Sebâ' Vadisinde mola verirler.

Mugîse'den Kar'â'ya olan mesafe 32 mildir. Burası kuyu sularının olduğu bir yerdir. 14 mil yolculuktan sonra akşam konaklama merkezi olan Mescid-i Sa'd'da mola verilir.

Kar'â'dan Vâkkasa'ya olan mesafe 24 mildir. Burası nüfusu çok yoğun bir bölgedir. İçinde bina ve saraylar vardır. Buranın su ihtiyacı kuyulardan ve küçük göletlerden sağlanır. Buradan 14 mil mesafe alındıktan sonra akşam Taraf bölgesinde mola verilir.

Vâkkasa'dan Akabe'ye olan mesafe 29 mildir. Burada kuyular ve küçük göletler vardır. Burası daha önce yokuştur, sonradan düzeltilmiştir. Buradan 14 mil mesafe alındıktan sonra akşam es-Semâ' bölgesinde molası verilir.

Akabe'den el-Kâ'ya olan mesafe 24 mildir. Kuyuları sınırlı olan bir yerdir. Suyu azdır. Buradan 13 mil mesafe alındıktan sonra Celhâ' bölgesinde akşam molası verilir.

el-Kâ'dan Zübâle'ye olan mesafe 24 mildir. Büyük ve bayındır bir köy olup pazar yerleri vardır. Suyu boldur. Bir vadide birikmiş hâldeki suyu yaz kış vardır. Buradan 14 mil mesafe alındıktan sonra Cüreysî bölgesinde akşam molası verilir.

Zübâle'den Şukûk'a olan mesafe 21 mildir. Burası Arapların yaşadığı bir yerdir. Su ihtiyaçlarını küçük göletlerden karşılarlar. Buradan 14 mil mesafe alındıktan sonra et-Tenânîr bölgesinde akşam molası verilir.

Şukûk'tan el-Bitâniyye'ye -ki orası el-İbadiyye'nin kabristanıdır- mesafe 29 mildir. Bu bölgedekiler su ihtiyaçlarını küçük göletlerden karşılarlar. Buradan 14 mil mesafe yol aldıktan sonra Bedrîn bölgesinde akşam molası verilir.

Bitâniyye'den Sa'lebiyye'ye olan mesafe 29 mildir. Burası etrafında surları olan bir şehirdir. Pazar yeri ve hamamları vardır. Buradan itibaren Mekke'ye giden yolun üçte biri kalır. Burada minberi olan büyük bir cami vardır. Bu bölgedekiler su ihtiyaçlarını küçük göletlerden karşılarlar. Buradan 14 mil mesafe alındıktan sonra akşam Muhellebiyye bölgesinde mola verilir.

Sa'lebiyye'den Huzeymiyye'ye olan mesafe 32 mildir. Bu bölgenin adı Zerûd'dur. Ancak, buraya Huzeymiyye denir. [176] Çünkü Huzeyme b. Hâzım, buraya göletler ve kuyular için su çarkları yaptırdı. Buradan deveyle su taşınırdı. Bazen onun yaptırdığı gölette su bulunmayınca, onun yakınındaki Benî Temîm bölgesinde bulunurdu. Burası kırmızı kumlu bir bölgedir. Buradan 14 mil mesafe alındıktan sonra akşam el-Ayn bölgesinde mola verilir.

Huzeymiyye'den Ecfur'a olan mesafe 24 mildir. Burası çadırdı yaşayan Bedevi Arapların bölgesiydi. Bu bölgedekiler su ihtiyaçlarını küçük göletlerden ve kuyulardan karşıyorlardı. Bağdad'a çamur banyosu için buradan beyaz çamur götürü-

lürdü. Akşam molası, buraya 15 mil mesafede olan el-Ağurr bölgesinde verilir.

el-Ecfer'den Feyd'e olan mesafe 31 mildir. Bu bölgede ekinlerin sulandığı kanallar vardır. Nüfusu yoğun bir bölgedir. Bu bölgede yol görevlileri vardır. Büyük bir camisi vardır. Bu cami yolun yarılacağı yerdedir. Bu bölge Tayy kabilesine aittir. 20 mil ilerledikten sonra akşam molası el-Karâin denilen yerde verilir.

Feyd'den Tûz'a olan mesafe 31 mildir. Verimli toprakları olan bir yerdir. Burada Benî Esed¹¹⁹ Arapları yaşamaktadır. Bu bölgedekiler, su ihtiyaçlarını küçük göletlerden ve kuyulardan karşılıyorlardı. 17. milde Kurneteyn denilen yerde akşam molası verilir. Tûz'dan Semiyâr'a olan mesafe 20 mildir. Orası çayırılık bir konaklama yeri olup su ihtiyaçlarını küçük göletlerden ve kuyulardan karşılarlar. 13 mil ilerledikten sonra Mahmiyye'de denilen yerde akşam molası verilir.

Semiyâr'dan Hâcir'e olan mesafe 34 mildir. Çok fazla verimli topraklara sahiptir. Burayı Ebû Dülef Kâsım b. Îsâ¹²⁰ kurmuştur. Buranın su ihtiyacı, kuyulardan ve su birikintilerinin toplandığı küçük göletlerden karşılanır. Bu yolda 15 mil mesafe gidildikten sonra Abbâsiyye'de akşam molası verilir.

Hâcir'den Ma'denü'n-Nakire'ye olan mesafe 34 mildir. Bu bölgede yaşayanların çoğu Araptır. Kuyuları ve suyu az olan bir bölgedir. Burada yolun ikiye ayrıldığı bir kavşak vardır. Bu yolda 17 mil mesafe gidildikten sonra Karverâ'da akşam molası verilir. Allah Elçisi'nin şehri Medine'ye gitmek isteyen biri, Ma'denü'n-Nakire'den başlayıp Useyle'ye doğru gider. Ma'denü'n-Nakire'den Useyle'ye olan mesafe 43 mildir. Burası su sıkıntısı olan bir bölgedir. Burada beş kuyu vardır. Üç tanesinin suyu hoştur, iki tanesinin suyu ise tatlıdır. Bu yolda 15 mil mesafe gidildikten sonra Muhdes'te akşam molası verilir.

119 Arabistan'da dağınık hâlde yaşayan eski Arap kabilesidir. Detaylı bilgi için bkz. H. Reckendorf, "Esed", *IA*, IV. 366-368.

120 Ebû Dülef el-Kâsım b. Îsâ b. İdris b. Ma'kûl el-İclî. Dülefi hanedanının kurucusu, kumandan, şair ve müellif. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Nedim Serinsu, "Ebû Dülef el-İclî", *DİA*, X. 224-225.

Muhdes'ten Useyle'ye olan mesafe 28 mildir. Useyle'den ^[177] Batn-ı Nahle'ye olan mesafe 36 mildir. Nüfusu yoğun ve bereketli bir bölgedir. Hurmalıkları ve ekinleri boldur. Su ihtiyaçlarını, burada kazılmış olan kanallardan ve yaklaşık 5 arşın derinlikte çakıl bir araziden suyu ortaya çıkan bir kuyudan karşılıyorlardı. Burayı İslamiyet'in bu bölgeye gelmesinden sonra, kardeşinin iktidarı döneminde Mus'ab b. ez-Zübeyr yaptırmıştı.

Useyle'den el-Hasîn'e olan mesafe 13 mildir. el-Hasîn'den Makhûlîn'e, Makhûlîn'den Batn-ı Nahle'ye, Batn-ı Nahle'den Taraf'a olan mesafe 22 mildir. Burası hac mevsiminde konaklama bölgesidir. Buranın su ihtiyacı derelerde toplanan yağmur suyundan karşılanır. Batn-ı Nahle'den Sakra'ya olan mesafe 15 mildir. Sakra'dan Taraf'a olan mesafe 7 mildir.

Taraf'tan Medine'ye olan mesafe 27 mildir. Bu mesafede yol almak isteyen biri, Taraf tarafından yola çıktığında, 8 mil yolculuk boyunca tek bir tatlı kuyu suyuyla karşılaşır. Taraf'tan Rikâbiyye'ye olan mesafe 15 mildir.

Rikâbiyye'den Medine'ye olan mesafe 10 mildir. Medine "Taybe" olarak bilinen Yesrib şehridir. Yesrib ve Tihâme çevresinde, Merzûbân el-Bâdiye tarafından o bölgenin haraç vergisini toplamakla görevlendirilen bir vali vardı. Kureyza ve Nadîr, Evs ve Hazrec kabilelerinin yaşadığı Medine'ye hâkimdiler. Buraya bağlı olan yerlerden biri de Teymâ idi. Buranın Şam ve Hicaz arasında eşsiz güzellikte alaca bir kalesi vardı. Kralı da el-Vefâ' diye nitelenen Semuel b. Âdiyâ idi.

Bu bölgeye bağlı olan yerlerden biri de Dûmetü'l-Cendel idi. Medine'ye 13 merhale, Kûfe'ye 10, Dımaşk'a da 10 merhale uzaklıktaydı. Çok zorlu bir kalesi vardı.

Bu bölgeye bağlı olan diğer yerler ise şunlardır: el-Fur', Zû'l-Merve, Vâdî'l-Kurâ, Medyen, Hayber, Fedek, Arap köyleri, Vahîde, Nemire, Hadîka, Âdî, Hazire, Sâire, Rahebe, Sâye, Ruhât, Ekhel ve Hamiyye.

Medine'den Mekke'ye Giden Yol

Medine'den eş-Şecere'ye olan mesafe 2 mildir. eş-Şecere bir yerleşim bölgesi olmayıp Medine halkının mikata girdikleri yerdir. Buranın suyu boldur. eş-Şecere'den Seyyale'ye olan mesafe 31 mildir.

[178] Bu bölgeye Ravhâ' adı verilir. İçinde insanlar ve küçük bir pazar yeri vardır. Su ihtiyacı kuyulardan karşılanır. Burada doğan ve şahin kuşları satılır.

Seyyâle'den Rûveyse'ye olan mesafe 34 mildir. Burada, hac zamanı için yapılmış bir içme suyu kaynağı vardır. Burada aynı zamanda, su birikintilerinin toplandığı küçük göletler ve el-İhsâ' adı verilen bir su kaynağı vardır.

Rûveyse'den Sukyâ'ya olan mesafe 36 mildir. Burası nüfusu yoğun bir bölgedir. Büyük bahçeleri ve hurmalıkları vardır. Bunların arasından 14 mil gittikten sonra Arc bölgesine varılır.

Sukyâ'dan Ebvâ'ya olan mesafe 29 mildir. Deniz sahiline bir gün bir gecelik mesafede, büyük bir köydür. Buranın su ihtiyacı kuyulardan karşılanır.

Ebvâ'dan Cuhfe'ye olan mesafe 27 mildir. Burası, içinde pazar yeri olan büyük bir köydür. Buranın su ihtiyacı kuyulardan karşılanır. Burayla deniz limanı arasında 8 mil mesafe vardır. Burası Şam halkının hac için mikata¹²¹ girdikleri yerdir.

Cuhfe'den Kadîd'e olan mesafe 29 mildir. Burası yoğun bir nüfusa ve verimli topraklara sahip olan büyük bir köydür. Buranın su ihtiyacı kuyulardan karşılanır. Deniz bu köyün sağına düşer.

Kadîd'den Usfân'a olan mesafe 24 mildir. Burası yoğun bir nüfusa ve verimli topraklara sahip olan büyük bir köydür. Buranın su ihtiyacı kuyulardan karşılanır. Bazen de su ihtiyaçlarını Erâk ve Ümmü Gaylân arasındaki çaydan karşılarlar.

121 Mekke yolu üzerinde hacıların ihrama girdikleri yer.

Uşfân'dan Batn Merre'ye olan mesafe 34 mildir. Nüfusu yoğun, güzel ve büyük bir köydür. Hurmalıkların ve ürünlerin bol olduğu bereketli topraklara sahiptir. Buraya bir dağdan su akar. Batn Merre'den çıkıldıktan sonra 4 mil ötede, Peygamberimizin eşi Meymûne bint Hâris'in¹²² mezarı vardır. Bundan 2 mil sonra, Âişe Mescidi gelir. 2 mil daha gidildikten sonra Mekke'ye varılır. Bu son 6 milin ilk başlangıç sınırından itibaren, Mekkeliler bu bölgeye gelip ihrama girerler. Bu yönden Harem bölgesinin sınırı buradan başlar. Harem sınırının etrafında, bu sınırı belirleyen işaret direkleri vardır. Batn Merre'den Mekke'ye olan mesafe 16 mildir.

Ma'denü'n-Nakire'den Mekke'ye Doğru Giden Yol

Ma'denü'n-Nakire'den Mugîsetü'l-Mâvân'a olan mesafe 34 mildir. Mugîse Arapların yaşadığı bir bölgedir. Buranın su ihtiyacı kuyulardan ve su birikintilerinin toplandığı küçük göletlerden karşılanır. Su miktarı azdır. Bu yolda 12 mil mesafe gidildikten sonra Sımt'ta akşam molası verilir.

Mugîsetü'l-Mâvân'dan Rebeze'ye olan mesafe 24 mildir. [179] Burası Arapların yaşadığı bir bölgedir. Suyu boldur. Sularının kaynağı küçük göletler ve kuyulardır. Burada Ebû Zer el-Gıfârî'nin evi ve mezarı bulunmaktadır. Büyük bir camisi vardır. Cahiliye döneminde eski bir yerleşim bölgesiydi. Buraya 14 mil ötedeki Evra'a bölgesinde akşam molası verilir.

Rebeze'den Selîle'ye olan mesafe 26 mildir. Burası Arapların yaşadığı bir bölgedir. Bu yol, bazen yolcular için sıkıntılı olur. Su ihtiyaçlarını küçük göletler ve kuyulardan karşılarlar. Bu yolda 13 mil gidildikten sonra Kunâbeyn bölgesinde akşam molası verilir.

Selîle'den Umak'a olan mesafe 21 mildir. Burası Arapların yaşadığı bir bölgedir. Su ihtiyaçlarını küçük göletler ve kuyulardan karşılarlar. Bu yolda 12 mil gidildikten sonra, es-Sence bölgesinde akşam molası verilir. Umak'tan Ma'din-i Benî Sü-

122 Meymûne bint el-Hâris b. Hazn el-Hilâliyye. Peygamberimizin en son evlendiği eşidir. Detaylı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Meymûne", *IA*, XXIX. 505.

leyim'e olan mesafe 19 mildir. Nüfusu yoğun olan bir bölgedir. Benî Süleym Arapları burada yaşarlar. Su ihtiyaçlarını küçük göletlerden karşılarlar. Eski bir yerleşim bölgesidir.

Ma'din'den Ufey'îye'ye olan mesafe 32 mildir. Nüfusu yoğun olup bayındır bir bölgedir. Su ihtiyaçlarını küçük göletler ve kuyulardan karşılarlar. Bu yolda 14 mil gidildikten sonra el-Kîrâne bölgesinde akşam molası verilir.

Ufey'îye'den Mislâh'a olan mesafe 28 mildir. Bu yol yarılandıktan sonra akşam molası verilir. Akşam molası verilen bölgede küçük bir gölet vardır.

Mislâh'tan Gamre'ye olan mesafe 18 mildir. Verimli toprakları bol olan bir yerdir. Su ihtiyaçlarını küçük göletler ve kuyulardan karşılarlar. Bu bölgeden itibaren Cemmâlîn dışındaki yerlerde hacılar ihrama girerler. Hacılar Zâtürk bölgesinden başlayarak ihrama girerler. Bu yolda 8 mil gidildikten sonra el-Kasr bölgesinde akşam molası verilir.

Gamre'den Zâtürk'a olan mesafe 26 mildir. Burası Irak halkının mikata girdiği yerdir. Ağacın, suyun ve kuyu sularının bol olduğu, yoğun nüfusa sahip bir bölgedir. Bu yolda 12 mil gidildikten sonra Evtâs bölgesinde akşam molası verilir.

Zâtürk'tan Büstân-ı Benî Âmir'e olan mesafe 22 mildir. Burası nüfusu yoğun bir bölgedir. Su ihtiyaçları kanallardan [180] karşılanır. Bu yolda 11 mil gidildikten sonra Gamre Zî Kinde bölgesinde akşam molası verilir. Büstân-ı Benî Âmir'den Mekke'ye olan mesafe 24 mildir. Bağdad'dan Mekke'ye olan mesafe, Medine yolu üzerinden 960 mil, Hicaz yolu üzerinden 848 mildir. Sürremenrea ile Mekke arası 66 berîddir.

Kûfe'den Basra'ya Giden Yol

Kûfe'den daha önce sözünü ettiğimiz Mescid-i Sa'd'ın bulunduğu Kar'â'ya, Kûfe ve Mekke arasındaki yoldan gidilir. Daha sonra Mescid-i Sa'd'dan Basra'ya, Mescid-i Sa'd'dan Mârik'a, Mârik'tan Kala'a, sonra Selmestân'a oradan Ukur'a oradan Ehâdîd'e oradan Ayn Sayd'e oradan Ayn Cemel'e oradan da Basra'ya doğru yol alırsın. Kûfe ve Basra arasındaki bu

yol, Emeviler zamanında işçilerin kullandığı yol idi. Hişâm b. el-Kelbî'nin¹²³ babasından aktardığına göre bu yol, 85 fersah-tı. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî döneminde, Bilâl b. Ebî Bürde bu yolu bir gün bir gecede katettiğini anlatmıştır.

Basra'dan Mekke'ye Giden Yol

Basra'dan Münceşâniye'ye olan mesafe 8 mil, oradan Hu-feyr'e 10 mil, oradan Ruhayl'e 28 mil, oradan eş-Şecî'ye 29 mil, oradan Harcâ'ya 23 mil, oradan Haferu Ebû Mûsâ'ya 26 mil, oradan Mâviyye'ye 32 mil, oradan Zâtü'l-Uşra'ya 29 mil, oradan Yensû'a'ya 23 mil, oradan Sümeyne'ye 29 mil, oradan Nibâc'a 23 mil, oradan Avsece'ye 19 mil, oradan Karyeteyn'e 22 mildir. Daha sonra buradan Râme'ye varılır..... Daha sonra ^[181] Emmere'ye olan mesafe 27 mil, oradan Tihse'ye 26 mil, oradan Dariyye'ye 28 mil, oradan Cedile'ye 32 mil, oradan Felce'ye 35 mil, oradan Defîne'ye 32 mil, oradan Kubâ'ya 27 mil, oradan Şübeyke'ye 27 mil, oradan Vecre'ye 40 mildir. Daha sonra buradan Evtâs'a varılır..... Şübeyke'den Merrân'a olan mesafe 3 mil, oradan Irak halkının mikata girdikleri yer olan Zâtü'r-k'a 27 mil, oradan Büstanu Benî Âmir'e 22 mil, oradan da Mekke'ye 24 mildir. Basra ile Mekke arasının tümü 25 merhale, mil olarak ise 700 mildir. Ayrıntıya girmek burada uygun olmadığından, inşallah daha sonra bu konuyla ilgili olarak daha geniş ve ayrıntılı bir açıklama yapacağız.

en-Nebâc'tan Ma'dinü'n-Nakre'ye dönmek isteyen biri, daha önce sözünü ettiğimiz Kûfe'den Mekke'ye giden yolu kullanır. Dilerse Medine yolunu dilerse cadde yolunu kullanır. Medine yolunu tercih eden kişi, en-Nebâc'tan başlayarak Uyûn'a, oradan Unnâb'a, oradan Ma'dinü'n-Nakre'ye, oradan Usayla'ya ve sonunda daha önce anlattığımız şekilde Medine'ye varmış olur. Ma'dinü'n-Nakre'de, Basra ve Kûfe halkının kullandığı bir kavşak vardır.

123 Ebû'l-Münzîr Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî, Ne-sep âlimi ve tarihçi. Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, "Kelbî, Hişâm b. Muhammed", *DİA*, XXV. 203-204.

[182] **Bağdad ve Kûfe Arasındaki Mesafeler**

Bağdad'dan Sarsar Köprüsüne olan mesafe 10 mildir. Sarsar Köprüsünden el-Melik Nehrine olan mesafe 7 mildir. el-Melik Nehrinden Kûsâ Nehrine olan mesafe 4 mildir. Kûsâ Nehrinden Bazîkiyya'ya olan mesafe 2 mildir. Bazîkiyya'dan İbn Hübeyre Sarayına olan mesafe 9 mildir. İbn Hübeyre Sarayından Sûrân Köprüsüne olan mesafe 2 mildir. Sûrân Köprüsünden Zimâr'a olan mesafe 9 mildir. Zimâr'dan Sûk Esed'e olan mesafe 7 mildir. Sûk Esed'den Ya'kûbiyye'ye olan mesafe 4 mildir. Ya'kûbiyye'den Kanâtır'a olan mesafe 7 mildir. Kanâtır'dan Şâhî'ye olan mesafe 10 mildir. Şâhî'den Kûfe'ye olan mesafe 18 mildir.

Bahreyn'den Mekke'ye Giden Yol

Bahreyn'den Yemâme'ye, Yemâme'den ed-Dariyye'ye, ed-Dariyye'den de Mekke'ye varırsın. ed-Dariyye, Basra ve Bahreyn hacılarının kavşak noktasıdır. Hacdan döndüklerinde bu noktadan itibaren ayrılırlar. Basra hacıları kuzey yönüne, Bahreyn hacıları ise sağ yöne saparlar. Bahreyn'in batı sınırı Yemâme'ye bitişiktir. Yemâme'nin doğusu ise Bahreyn'in sağına düşen sınırına bitişiktir. Bahreyn'in batı sınırı ise Mekke'ye kadar uzar. Kuzey sınırı Uzeyb, ed-Dariyye, Nibâc ve Basra'nın bir kısım sınırına bitişiktir. Güney sınırı Yemen ve sultanın yaşadığı, alışveriş yaptığı Yemâmetü'l-Hacr'a bitişiktir. Bunun ardından diğer bir adı Hadârım olan el-Cevv şehri gelir. Burası el-Hacr bölgesine bir gün bir gecelik mesafedir.

[183] **Mısır'dan Mekke'ye Doğru Deniz Sahilinden Giden Suvân Yolu**

Suvân'dan el-Allâkî'ye 10 günlük bir mesafe vardır. el-Allâkî'den Sâhil'e 4 günlük bir mesafe vardır. Sâhil ile Cidde arası bir gün bir gecelik mesafedir. Cidde'den Mekke'ye 2 günlük bir mesafe vardır.

Mısır'ın Fustât Şehrinden Medine'ye Giden Yol

Fustât'tan Cübb'e, oradan Buveyb'e, oradan İbn Bunduka Konağına, oradan Acrûd'a, oradan Rîse'ye, oradan Kürsiyye'ye,

oradan Haffir'e, oradan Menzil'e, oradan Eyle'ye, oradan Şerefü'n-Neml'e, oradan Medyen'e, oradan Ağrâ'ya, oradan Menzil'e, oradan Kilâbe'ye, oradan Şeğb'e, oradan Beddâ, oradan Serhateyn'e, oradan Beydâ'ya, oradan Vâdî'l-Kurâ'ya, oradan Rahbe'ye, oradan Zî'l-Merve'ye, oradan Merre'ye, oradan Süveydâ'ya, oradan Zî Huşub'a oradan da Medine'ye gidilir.

Dımaşk'tan Medine'ye Giden Yol

Dımaşk'tan Menzil'e, oradan diğer bir Menzil'e, oradan Zâtü'l-Menâzil'e, oradan Serğ'a, oradan Tebûk'a, oradan Muhdese'ye, oradan Akra'ya, oradan Cüneyne'ye, oradan Hicr'e, oradan Vâdî'l-Kurâ'ya, oradan Rahbe'ye, oradan Zî'l-Merve'ye, oradan Merre'ye, oradan Süveydâ'ya, oradan Zî Huşub'a, oradan da Medine'ye gidilir.

Mekke'den Tâif'e Giden Yol

[184]

Mekke'den Tâif'e, Akabe yolunu kullanarak gitmek isteyen biri, Arafat'tan başlar. Sonra oradan Batn-ı Nu'mân'a sapar, sonra oradan bir yokuş çıkar. Yokuşun tam tepesine çıktığında Tâif'e tepeden bakar. Sonra buradan yokuş aşağı iner, tekrar Sekam adındaki hafif bir yokuşu çıkar ve sonunda Tâif'e giriş yapmış olur.

Başka Bir Yol

İbn Mürtefi' Kuyusundan başlar, oradan Yemen halkının ihrama girdikleri mikatları Karnu'l-Menâzil'e varırsın. Oradan Tâif yoluna saparsın. Tâif, Mekke yerlilerinden bir kısmının yerleşmiş olduğu bir yerdir. Mekke'ye bağlı diğer bölgeler ise şunlardır: Necid, Negrân, Karn, Futuk, Ukâz, Tâif, Tübebe, Bişe, Tebâle, Hüceyre, Kütne, Cüreş ve Serât.

Basra'dan Yemâme'ye Giden Yol

Bu yol Karyeteyn'e varıncaya kadar, daha önceden anlattığımız Basra'dan Mekke'ye giden yol güzergâhıyla aynıdır. Daha sonra buradan eş-Şerî'a'a saparsın. Sonra oradan Sırât'a, oradan Se'îrah'a, oradan Seniyye'ye, oradan es-Sih'e, oradan Hadîse'ye, oradan da Yemâme'nin önemli bir bölgesi olan İrz'a varırsın.

Bağdad'dan Basra'ya Giden Yol

Bağdad'dan, Medâin'e, Medâin'den Deyru'l-Âkûl'e, buradan Cercerâyâ'ya, buradan Cebbel'e, buradan Femi's-Silh'a, buradan Vâsit'a, buradan Beyn Nehrine, buradan es-Sîniyye'ye, buradan Havanit'e, buradan da el-Katr'a gidilir. Vâsit'tan, bu saydığımız bölgelerin tümü Dicle'nin doğu tarafına düşer.

- [185] Havanit'te kabile sahipleri ve sultan tarafından gemi halatlarını bağlamakla görevlendirilen me'sırlar vardır. Me'sır, iki gemiyi Dicle Nehrinin bir kenarına, iki gemiyi de diğer kenarına bağlardı. Gemileri her iki kıyıya bağladıktan sonra Dicle Nehrine genişlemesine halatlar geçirir, bu halatların başını ise gemilere bağlardı ki gemiler gece gitmesin.

Katr bölgesinde Dicle Nehri üç kola ayrılır. Bu kollardan biri Tuheysâ adı verilen şehre kadar gider. Burası büyük bir şehirdir. Büyük bir camisi vardır. Ebû Zekeriyâ el-Bahrânî korunmak için buraya sığınmıştı. Sonunda buradan çıkarıldı. Bu su, Tuheysâ şehrini geçtikten sonra bataklık ve sazlık bir bölgeye akar.

Diğer iki kol ise gemilerin yanaştığı durgun suyun olduğu bölgeye doğru akar. Gemiler buradaki kayıklara yanaşır ve onlardaki yükleri alıp suyun bol olduğu kısımdan gider. Kayıklar ise kamışlarla kaplı dar bir geçide benzeyen bu iki koldan giderek, bitki ve kamıştan arınmış saf suyun olduğu Hevl bölgesine doğru giderlerdi. Bu boğazın arasında kamışlarla çevrilmiş dükkânlarla benzer yerler vardı. Bu dükkânların çevresinde de karaağaç odunu üzerine brandalar çekilerek yapılmış kulübeler ve her bir kulübede de beş tane silahlı adam vardı. Burada Hevlü'l-Kebîr adında bir bölge vardı. Sonra buradan Bâzâverd adındaki yere kadar gidilir. Bâzâverd büyük bir şehirdir. Burada Dicle Nehrine akan üç tane kanal vardır. Bunlardan biri Ebû'l-Esed Kanalı, diğeri Mürre Kanalı, üçüncüsü ise İbn Ömer Kanalıdır. Basra'ya gitmek isteyen biri Ebû'l-Esed Kanalından Dicletu'l-Avrâ'ya doğru yokuş aşağı iner, Ma'kıl Kanalı'nın ağzına varıncaya kadar bu şekilde yokuş aşağı inmeye devam eder ve sonunda Basra'ya varmış olur.

Bağdad'dan Vâsıt'a¹²⁴ Karadan Gidilen Yol

Bağdad'dan Kelvâzâ'ya olan mesafe 3 fersaktır. Bu yolda ^[186] Dicle Nehri boyunca, Kelvâzâ'ya varıncaya kadar gidersin. Kelvâzâ büyük bir şehirdir. Minberi olan büyük bir camisi ve pazar yerleri vardır.

Kelvâzâ'dan Za'ferâniyye'ye doğru giden yol, Dicle Nehri boyunca yokuş aşağı çöller, tarlalar, hurmalık ve beyaz üzüm bağlarının içinden geçer. Bu yolda Dicle kıyısı boyunca, askerî garnizona ve Melsâ' Çölüne kadar gidersin.

Dicle kıyısında Za'ferâniyye adında bir köy vardır. Buradan Medâin'e gidilir. Buranın yolu hurmalıkların ve tarlaların içinden geçer. Daha sonra Beyn ve Nehrevân adındaki iki nehrin her iki köprüsünden geçip Medâin'e varırsın. Burada iki büyük cami ve pazar yerleri vardır. Şehrin her iki tarafından doğu yönünde, Kıs râların yaptırdığı bir saray vardır. Sarayda Kıs râların makam yerleri ve daha önce anlattığımız salonları vardır. Batı yönünde, bir Ateşgede Tapınağı vardır. Buraya yapılan harcamanın, Farslardan alınan haraç vergisinin kat kat üstünde olduğu söylenir.

Medâin'den Kibâb Humeyd'e doğru yürüdüğünde, Dicle'nin kıyısında Kibâb Humeyd adında bir köprüye varırsın. Bu köprü'nün karşısında, batı yönünde Tayristân adında bir bölge vardır. Buradan Sîbu Benî Kûmâ'ya gidersin ve sonunda Berâzu'r-Rûz Vadisine varırsın. Bu yol Dicle'ye kadar gider. Buradan gemiyle karşıya geçersin ve sonunda Sîbu Benî Kûmâ'ya varırsın. Burası halifeye karşı Suffâr ayaklanmasının olduğu yerdir. Burada zeytin ağaçları vardır. Buradan Deyru'l-Âkûl'a, oradan da Seyyâde köyüne varıncaya kadar yol gidersin. Burası Deyru'l-Âkûl'un bitişiğinde, zengin bir köydür.

Deyru'l-Âkûl'da büyük bir cami, pazar yerleri, Dicle Nehrindeki gemi halatçıları ve kervan sahipleri vardır. Buradan, Dicle'nin batısına düşen Nu'mâniyye köyüne gidersin. Burası büyük bir camisi ve pazar yerleri olan bir yerleşim merkezi-

124 Haccâc b. Yûsuf tarafından Dicle kenarında kurulan Kûfe ile Basra arasındaki şehir. Detaylı bilgi için bkz. M. Srteck, "Vâsıt", *İA*, XIII. 222-226.

dir. Hîre'nin keçeli halısı burada üretilir. Burası Hîre'ye bağlı yerleşim merkezlerinden biridir.

Deyru'l-Âkûl'dan, Cercerâyâ'ya gidersin. Dicle'nin doğusundaki Cebbül şehrine varıncaya kadar yol gidersin. Burası büyük bir şehirdir. Burada büyük bir cami ve sultana ait bir [187] mutfak vardır. Tarlaları, ez-Zevârik'teki Sabis Nehriyle sulanır. ez-Zevârik, Meysân'ın şehirlerinden biridir. Burada Mey-sâniyye elbisesi üretilir. Suvarâ'dan gelen iki nehir, boydan boya bu bölgeden akıp gider.

ez-Zevârik'ten Femi's-Silh'a gidersin. Burası Dicle'nin doğusuna düşen bir şehirdir. Burada büyük bir cami ve pazar yerleri vardır. Femi's-Silh'tan Deyru Mâfinne'ye gidersin. Burası Dicle'nin doğusuna düşer. Burayla Dicle arasındaki mesafe 5 fersahtır.

Deyru Mâfinne'den Vâsıt'a gidersin. Vâsıt, Dicle'nin kıyısında bir şehirdir. Her iki tarafında birer tane büyük cami vardır. Bu camilerden biri Mescid-i Haccâc diye bilinir. Bu caminin hemen yanında, batı tarafında Haccâc'ın¹²⁵ sarayı vardır. Sarayın üzerinde, Femi's-Silh'in her tarafından görünen yüksekçe, yeşil bir kubbe vardır. Buradan geçen Dicle kıyısında, gemilerin yanaştığı bir iskele vardır. Bu iskele Bağdad'da yapılmış olan iskelenin aynısıdır. Dicle'nin doğusundaki cami ise Mûsâ b. Buğâ Camii adıyla bilinir.

Vâsıt'dan Sûku'l-Ehvâz'a Giden Yol

Vâsıt'dan Bâzîbîn'e olan mesafe 5 fersahtır. Bâzîbîn'den Deyru Mihrâk'a olan mesafe 8 fersahtır. Deyru Mihrâk'tan Karyetü'l-A'râb'a olan mesafe 6 fersahtır. Karyetü'l-A'râb'dan Tîrîn Nehrine olan mesafe 8 fersahtır. Tîrîn Nehrinden Sûku'l-Ehvâz'a olan mesafe 6 fersahtır.

Bâzîbîn'den Nehru Tîrîn'e Giden Diğer Bir Yol

Bâzîbîn'den Ateşgâh'a olan mesafe 5 fersahtır. Ateşgâh'tan Zulmâna'ya olan mesafe 10 fersahtır. Zulmâna'dan Karye-

125 Asıl adı Ebû Muhammed el-Haccâc b. Yûsuf b. el-Hakem es-Sekafî'dir. Zalim lakabıyla meşhur Emevi valisidir. Detaylı bilgi için bkz. M. Ağar, *Kazvî'nin Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd'ı*, s. 170.

tû'l-A'râb'a olan mesafe 8 fersahtır. Karyetü'l-A'râb'dan Tîrîn'e olan mesafe 8 fersahtır. Tîrîn Nehrinin en son bölgesi, Dicle yerleşim bölgesinin ilk başlangıcıdır.

Ehvâz'a Bağlı Şehirler ve Yerleşim Merkezleri

[188]

Diğer bir adı Hormoşîr olan Sûku'l-Ehvâz, Râmeihürmüz, Tüster, Cündîsâbûr, Sûs, Devrak, Küretu Surrek, el-Menâzirü'l-Kübrâ, el-Menâzirü's-Suğrâ, Asker Mükrem (Mükrem Garnizonu), Rustâku'z-Zut, Rustâku Senbîl, İzec, el-Kelbânîye, el-Bünyân.

Ehvâz'ın Yerleşim Merkezleri Arasındaki Mesafeler

Asker Mükrem'den Sûku'l-Ehvâz'a olan mesafe 8 fersahtır. Suyoluyla olan mesafe de aynıdır. Sûku'l-Ehvâz'dan Tîrîn Nehrine olan mesafe 6 fersahtır. Asker Mükrem'den İzec'e olan mesafe 22 fersahtır. İzec'ten Tüster şehrine olan mesafe hem kara yoluyla hem de deniz yoluyla 8 fersahtır. Tüster'den Cündîsâbûr'a olan mesafe, kara yoluyla 8 fersahtır. Cündîsâbûr'dan Sûs'a olan mesafe, kara yoluyla 8 fersahtır. Sûku'l-Ehvâz'dan Râmeihürmüz'e olan mesafe 20 fersahtır. Râmeihürmüz'den Sürrak şehri olan Devrak'a mesafe, kara yoluyla ve deniz yoluyla 4 fersahtır.

Bâzîbîn'den Fars Yerleşim Merkezlerinin İlki Olan Errecân'a Giden Yol

Bâzîbîn'den Sekr'e olan mesafe 3 fersahtır. Sekr'den Deyrâ'ya olan mesafe 7 fersahtır. Deyrâ'dan et-Tîb'e olan mesafe 8 fersahtır. et-Tîb'den Kurkûb'a olan mesafe 8 fersahtır. Kurkûb'dan Sûs'a olan mesafe 5 fersahtır. Sûs'tan Cündîsâbûr'a olan mesafe 8 fersahtır. Cündîsâbûr'dan Tüster'e olan mesafe 8 fersahtır. Tüster'den Sûku'l-Ehvâz'a olan mesafe..... Sûku'l-Ehvâz'dan Kendel'e olan mesafe 11 fersahtır. Kendel'den Râmeihürmüz'e olan mesafe 9 fersahtır.

Râmeihürmüz'den ez-Zut'a olan mesafe 9 fersahtır. ez-Zut'tan Senbîl'e olan mesafe 8 fersahtır. Senbîl'den Errecân'a olan mesafe 4 fersahtır.

Ehvâz

[189] Ehvâz'dan Fars Bölgesine Giden Yol

Ehvâz'ın ardından gelen ilk Fars yerleşim merkezi Errecân'dır. Sûku'l-Ehvâz'dan Ezzem'e olan mesafe 6 fersahtır. Ezzem'den Abğarîn'e olan mesafe 6 fersahtır. Abğarîn'den Hâberân'a olan mesafe 8 fersahtır. Hâberân'dan el-Bilâcird'e olan mesafe 6 fersahtır. el-Bilâcird'den, Errecân'a olan mesafe 6 fersahtır.

Başka Bir Yol

Sûku'l-Ehvâz'dan Ezzem'e olan mesafe 6 fersahtır. Ezzem'den el-Ayn'a olan mesafe 6 fersahtır. el-Ayn'dan Vâdî'l-Milh'a olan mesafe 6 fersahtır. Vâdî'l-Milh'dan, Hâberân'a olan mesafe 5 fersahtır. Hâberân'dan Dehlîzân'a olan mesafe 4 fersahtır. Dehlîzân'dan Errecân'a olan mesafe 7 fersahtır.

Başka Bir Yol

Sûku'l-Ehvâz'dan Râmehürmüz'e olan mesafe 18 fersahtır. Râmehürmüz'den ez-Zut'a olan mesafe 7 fersahtır. ez-Zut'tan Senbîl'e olan mesafe 8 fersahtır. Senbîl'den Errecân'a olan mesafe 4 fersahtır.

Ehvâz'dan Şiraz'a Giden Yol

Sûku'l-Ehvâz'dan Ezzem'e olan mesafe 6 fersahtır. Ezzem'den Abdeyn'e olan mesafe 5 fersahtır..... Burada zorlu bir akıntı ve Vâdî'l-Milh'in üstünde uzunca bir köprü vardır. Bunun ardından Abdeyn'den Dehlîzân'a olan mesafe 6 fersahtır.

Dehlîzân'dan Errecân'a olan mesafe 7 fersahtır. Burada Errecân Vadisi üzerinde, uzunluğu 300 arşın olan, taştan yapılmış kemerli Kisrâ Köprüsü vardır. Errecân'dan el-Vâdî'ye olan mesafe 5 fersahtır. el-Vâdî'den Hîr'e olan mesafe 6 fersahtır. Hîr'den Bendek'e olan mesafe 4 fersahtır. Bendek'ten Hânu Hammâd'a olan mesafe 8 fersahtır.

Errecân'dan Şiraz'a Giden Yol

Errecân'dan Seyrbur'a olan mesafe 10 fersahtır. Seyr-
[190] bur'dan Sîbeveyh'e olan mesafe 4 fersahtır. Sîbeveyh Mûr-

destân'dan ed-Derhîd'e olan mesafe 4 fersahtır. ed-Derhîd'den Havrabâzân'a olan mesafe 6 fersahtır. Havrabâzân'dan Nûbendecân'a olan mesafe 4 fersahtır. Nûbendecân'dan Şâh el-Lusûs'a olan mesafe 4 fersahtır. Şâh el-Lusûs'tan Nây Murgân'a olan mesafe 6 fersahtır. Nây Murgân'dan Kûrâbnâhiyân'a olan mesafe 5 fersahtır. Kûrâbnâhiyân'dan Destecird'e olan mesafe 8 fersahtır. Destecird'den Şîraz'a olan mesafe 10 fersahtır.

İsbahân'dan Rey Şehrîne Giden Yol

el-Beled'den, Burhuvâr'a olan mesafe 3 fersahtır. Burhuvâr'dan Rabât Vezze'ye olan mesafe 7 fersahtır. Rabât Vezze'den et-Turuk'a olan mesafe 5 fersahtır. et-Turuk'tan Esfâhe'ye olan mesafe 6 fersahtır. Esfâhe'den ed-Dukkân'a olan mesafe 5 fersahtır. ed-Dukkân'dan Bâz'a olan mesafe 5 fersahtır. Bâz'dan Ebrûz'a olan mesafe 5 fersahtır. Ebrûz'dan Nûşâbâz'a olan mesafe 2 fersahtır. Nûşâbâz'dan Verâzâbân'a olan mesafe 5 fersahtır. Verâzâbân'dan Makta'a'ya olan mesafe 5 fersahtır. Makta'a'dan Karis'e olan mesafe 9 fersahtır. Karis'ten Dizâh'a olan mesafe 5 fersahtır. Dizâh'dan Rey şehrîne olan mesafe 7 fersahtır. Abdullah b. Ahmed b. el-Hâris'ten alıntı yaparak yazdığımıza göre: el-Beled'den Burhuvâr'a olan mesafe 3 fersahtır. Burhuvâr'dan Rabât Vezze'ye olan mesafe 7 fersahtır. Rabât Vezze'den et-Turuk'a olan mesafe 5 fersahtır. et-Turuk'tan Hayr'a olan mesafe 7 fersahtır. Hayr'dan Bâz'a olan mesafe 5 fersahtır. Bâz'dan ed-Dukkân'a olan mesafe 5 fersahtır. ed-Dukkân'dan Ebrûz'a olan mesafe 6 fersahtır. Ebrûz'dan Enûşâbâz'a olan mesafe 2 fersahtır. Enûşâbâz'dan Verâzâbân'a olan mesafe 6 fersahtır. Verâzâbân'dan Serîce'ye olan mesafe 5 fersahtır. Serîce'den Kars'a olan mesafe 7 fersahtır.

Kum'a gitmek isteyen biri, Verâzâbân'dan yola çıkıp Mak- [191] ta'a'ya doğru 3 fersah yol gider. Buradan da Kum'a 7 fersahlık bir mesafe vardır. Kum'dan Rey şehrîne doğru yola çıktığında ise, Kum'dan Kars'a 7 fersah, oradan Deyr Kecîn'e 9 fersah yol gider. Sonra oradan Dizâh'a, Dizâh'tan da Rey şehrîne varmış olur.

İlkler

Bir Şeyi Gerçekleştirmede İlkler ve Onları Kendilerine Örnek Alanlar

Simmâk b. Seleme'den rivayet edildiğine göre, kendisine "Ya Emir!" diye selam verilen ilk kişi el-Mugîre b. Şu'be'dir. Başka birinin rivayetine göre, kendisi süvari olduğu hâlde beraberindekileri yayan yürüten ilk kişi, el-Eş'as b. Kays'tır.

Yüz develik diyet âdetini ilk çıkaran, insanları Müzdelife'den getirmekten sorumlu olan Ebû Seyyâre el-Advânî'dir. Başka bir rivayete göre ise bunu ilk icat eden Abdülmutta-lib'dir. Araplar ve Kureyşliler de bunu benimsediler. Allah Elçisi de bunu İslamiyet'te devam ettirmiştir.

Abdülmuttalib, Cahiliye döneminde içkiyi kendisine haram kılan ilk kişidir. Cahiliye döneminde hırsızlıktan dolayı el kesme cezasını veren ilk kişi, yine odur. Allah Elçisi de bu el kesme cezasını İslamiyet'te uygulamıştır.

Cahiliye döneminde şöyle derlerdi: "Çocuğumun eski ve yeni her iki elbisesine yemin olsun ki..." Vehb'in söylediğine göre kalemle ilkyazı yazan, İdrîs'tir.¹²⁶ Onun diğer ismi Uhnûc'tur. İlk elbise dikip giyen kişidir. Ondan önce deriden post giyilirdi.

Esmâî'nin¹²⁷ anlattığına göre ilk Arapça yazan kişi, Enbâr halkından biri olan Merâmîr b. Merve adında bir adamdır. Bu özellik Enbâr'dan da diğer halklara geçmiştir.

- [192] Rivayete göre Esmâî şöyle demiştir: «Anlatıldığına göre, "Kureyş'e size kitap nereden geldi?" diye sorulduğunda, onlar "Hîre'den geldi," dediler. Hîre halkına "Kitap size nereden geldi?" diye sorulduğunda, onlar "Enbâr'dan geldi," dediler.»

Mekke halkından saçını siyaha boyatan ilk kişi Abdülmuttalib b. Hâşim'dir. Humeyrli bir adam Yemen'den getirttiği

126 Kur'an'da iki yerde zikredilen İdrîs Peygamber. Detaylı bilgi için bkz. A.J. Wensinck, "İdrîs", *IA*, V. 933-935.

127 Arap dil bilimcisi. Esmâî için bkz. H. Avni Güllü, *İbnü'l-Fakih ve Eseri Kitabü'l-Buldan*, s. 30.

boyayla onun saçını boyamıştır. Hevdecî¹²⁸ ilk yapan da yine Abdülmuttalib'dir. Onunla hacıları taşırdı.

Kendisi için camide maksure edinen ilk kişi Muâviye'dir. Bunu yaptırmasının sebebi, bir defasında caminin minberinde bir köpek görmüş olmasıydı.

Dirhemlerin üzerine Arap harfleriyle ilk nakış yaptıran, Abdülmelik b. Mervân'dır. Kitaplara tarih attıran ve çamurdan mühür yaptıran ilk kişi, Ömer b. el-Hattâb'dır. Medine'de üzerine ilk şal alan kişi Cübeyr b. Mut'im'dir. İlk sade Basra terliği ve keten elbise giyen Ziyâd b. Ebi Süfyân'dır. Araplardan ilk ipek elbise giyen ve oymalı Tarunî türde elbise ilk kullanan kişi Abdullah b. Âmir'dir. Rivayete göre emîr olan biri ayı postundan elbise giyerdi. İlk siyah cübbe giyen el-Muhtâr b. Ebî Ubeyd'dir. İlk sabun kullanan kişi Süleyman Peygamberdir. Kâğıdı ilk kullanan kişi Yusuf Peygamberdir. İlk lavaş ekmek, Nemrut için yapılmıştır. Nemrut, ilk yayı kullanan kişidir.

İlk ayakkabı yapan kişi Huzeyme b. Mâlik el-Abreş'dir. O ilk mancınığı kuran kişidir. Gece gezintisine çıkan ilk kraldır. Bu durumda onun önündeki çıra kaldırılır, iki parlak yıldız eşliğinde bir kadeh içki içerek kendi başına yürürdü. Kendisi bir kadeh içer, bir kadeh de yıldızın aydınlattığı her bir bölgeye dökerdi. Mâlik ve Akîl, onun içki âlemlerine eşlik ederlerdi. Anlatıldığına göre, kesilmiş kafası bir yerden diğerine taşınan ilk kişi Amr b. el-Hamık el-Huzzâî'dir.

Kendisi için ilk tabut yapılan, Peygamberimizin eşi Zey- [193] neb bint Cahş'tır. O, güzel huylu biriydi. Bint Umeyş şöyle der: «Ben Habeşlilerin ölülerini tabuta bıraktıklarını gördüm. Bunun üzerine Zeyneb için bir tabut yaptırdım. Ömer bunu görünce, "Cenazenin konulduğu bu sandık, ne güzeldir," dedi.»

İnsanlar cenazelerde koşar adımla giderlerdi. Osmân b. Ebü'l-Âs öldüğünde, insanlar onun cenazesinde normal yürüyüşle yürüdüler. Osmân b. Ebü'l-Âs, cenazesinde normal

128 Hevdec/Hevadic, kadınların binmesi için develerin sırtına konan mahfeldir.

yürüyüşle yürünen ilk kişidir. Araplardan Belah Nehrini ilk geçen kişi Saîd b. Osmân b. Affân'dır.

Araplardan en çok fidye veren Hâcib b. Zürâre'dir. İki bin deve ve bin köle vererek canını kurtarmıştı. Mâlik Zû'r-Rukyebe el-Kuşeyrî, Cebele Savaşında onu esir almıştı.

Hâcib b. Zürâre'den sonra en çok fidye veren Rebî' b. Mes'ûd'dur. Beş yüz deve vererek canını kurtarmıştır. Hâris b. Züheyr b. Cuzeyme el-Abesî onu esir almıştı.

Rivayet edildiğine göre Arapların tümünden daha fazla fidiye vermekle övünen kişi Yemen halkından biri olan el-Eş'as b. Kays'tır. Kabilesi Mezhic, onun için üç bin deve fidye olarak verdi. O zaman kralların fidyesi bin deveydi. Onun için verilen fidiye, üç kralın fidyesiyle eş değerdedi.

Kılıcıyla Kostantiniye kapılarını ilk döven ve Rum ülkesinde kralın memleketinde ezan okutan kişi, Benî Âmir b. Sa'sa'a'dan olan Abdullah b. Kuleyb'dir. O Mesleme ile birlikte hareket ediyordu. Ona Abdülmelik b. Kuleyb el-Âmirî de denilmekteydi. Kayser onu öldürtmek istedi. Bunun üzerine o şöyle dedi: "Allah'a and olsun ki sen beni öldürtürsen, İslam ülkesinde bir tane kilise sağlam kalmaz, hepsi yerle bir edilir." Hırsızlık suçundan dolayı ilk eli kesilen kadın, Mahzûm oğullarından Süfyân b. Adulesed'in kızıdır.

- [194] Peygamber onun elini kestirdi ve onun hakkında "Fâtıma da olsaydı, onun elini kestirirdim," dedi. Erkeklerden ise el-Hıyâr b. Adî b. Nevfel b. Abdi Menâf, hırsızlık yaptı ve ceza olarak eli kesildi. Ancak, onun ilk olup olmadığını bilmiyorum. Aynı şekilde Peygamber, hırsızlık suçundan dolayı Abdurrahmân b. Semure'nin kardeşi Amr b. Semure'nin de elini kestirmiştir. Yahyâ ismini alan ilk kişi, Yahyâ b. Zekeriyâ'dır. Abdülmelik ismini alan ilk kişi Abdülmelik b. Mervân'dır.

Peygamber'den önce Cahiliye döneminde, Muhammed b. Uhayha b. el-Culâha ve Abdülmuttalib'in anneleri bir olan kardeşi Muhammed b. Süfyân b. Meşaci' b. Dârim ve Muhammed b. Süvâe b. Cüşem b. Sa'd dışında Muhammed isimli hiç kimse

yoktur. Cahiliye döneminde Kays b. Âsım ve Âmir b. et-Tufeyl dişında Ebû Ali künyesiyle çağrılan biri yoktu.

Mekke'de ilk kıssacı Ubeyd b. Umeyr b. Katâde'dir. İlk kıssacının sahabeden Esved b. Serî' et-Temîmî olduğu da söyle-nir. O, ölülerle ilgili kıssasını anlatırken, bir şiirinde şöyle der:

*Sen ölümden kurtulursan, azamet sahibinden de kurtulursun,
Aksi takdirde senin kurtulacağını da hiç sanmıyorum.*

İslam'da cuma günü Müslümanları toplayıp bir araya ge-tiren ilk kişi Mus'ab b. Umeyr b. Hâşim b. Abdi Menâf b. Ab-düddâr'dır. O, Peygamberimizin sancaktarıydı. Cuma günü Müslümanları Medine'de bir araya getirip topladı. Onlar on iki kişiydi. Onlar için bir koyun kesti.

Ebû Hilâl, Ebû Hamza'nın şöyle dediğini rivayet eder: «Bas-ra'da suyla abdest aldığını gördüğümüz ilk kişi Ubeydullah b. Ebi Bekre'dir. Biz onu bu hâlde gördüğümüzde, "Şu Habeşliye bakın, suyla istinca yapıyor" derdik.»

Basra'da doğan ilk çocuk, Abdurrahmân b. Ebî Bekre'dir. O gün onun için bir deve kurban edildi. Onlar Hureybe bölge-sinde yaşıyorlardı. Kesilen bu devenin etinden Basra halkına yedirildi. Üç yüz kadar kişi bu yemekten yediler.

Kûfe'de doğan ilk çocuk, Âmir b. Rebîa oğullarından Muâ- [195] viye b. Sevr'dir. İslamiyet geldikten sonra ilk rüşvet alan kişi el-Mugîre b. Şu'be'dir. O şöyle der: "Ne zaman elime bir dir-hem geçse, Ömer'den kolaylıkla harcama izni koparıncaya ka-dar onu bir kenarda tutardım."

Allah yolunda ilk ok atan Sa'd b. Ebî Vakkâs'tır. Bir şiirinde bunu şöyle dile getirmiştir.

*Ey Allah'ın Elçisi! Benden önce,
Düşmana ok atan birinin varlığı düşünülemez.*

Medine'nin ilk kadısı Abdullah b. Nevfel b. Hâris b. Abdül-muttalib b. Hâşim'dir. O Peygamber'e benzetilen biriydi. Ebû Hüreyre onunla ilgili olarak "İslamiyet hâkim olduktan sonra-ki ilk kadıdır," demiştir. Irak'ın ilk kadısı Selmân b. Rebîa'dır. O, Medâin'de kadılık yapıyordu. Kûfe'de ilk kadılık yapan Ebû

Kurre el-Kindî'dir. Sonra Amr Şureyh b. Hâris el-Kindî'ye kadılık görevi verildi. Yetmiş beş yıl kadılık görevini sürdürdü. Basra'da ilk kadılık yapan el-Ka'b b. Sûr Ezdî'dir. Ömer onu kadı olarak görevlendirdi.

Tufandan sonra yeryüzünde yapılan ilk yerleşim merkezi, "Bekardâ" köyüdür. Buraya "Sûku Semânîn" de denir. Burayı Nûh Peygamber yaptırmıştır. Kendisiyle birlikte iman eden her kişiye buradan bir ev vermiştir ve böylece bu evlerin sayısı seksene varmıştır. Bu Sûku Semânîn adı o günden itibaren günümüze kadar gelmiştir. Kolağzı, düğmeli olan yünden el-biseyi ilk giyen Ümmü Ca'fer'dir.

İki şehri (Basra ve Kûfe) ilk birleştiren Ziyâd'dır. Sonra oğlu Ubeydullah, sonra Mus'ab b. ez-Zübeyr, Bîşr b. Mervân, Haccâc b. Yûsuf, Yezîd b. Mühelleb, Mesleme b. Abdülmelik, Ömer b. Hübeyre el-Fezârî, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Yûsuf b. Ömer es-Sekafî, Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz ve Yezîd b. Ömer b. Hübeyre gelir. Bunlardan sonra Irâkân'ı birleştiren hiç kimse olmamıştır.

İlk olarak, katranlanmış, deliksiz bir şekilde çivilenmiş, göğüs kısmı hariç güvertesi verniklenmiş gemileri denizde yüreten Haccâc b. Yûsuf¹²⁹ olmuştur.

- [196] Basra Mescidinde ilk halka kurup, Kur'an okuyan kişi Ca'fer b. Ebû'l-Hasan'dır. Bıçağa *es-sikkîn* ismini ilk veren Allah Elçisi'dir. Medine ismini de o koymuştu. Malının üçte birini ve öldüğünde yüzünün kibleye çevrilmesini ilk vasiyet eden Berâ' b. Ma'rûr'dur. Allah Elçisi'nin ilk azat ettiği köle, eşi Hadîce'nin ona hediye ettiği Zeyd b. Hârise'dir. İlk olarak kralın kapısına yaklaşıp kapının perdesini aralayanlar İsbahân halkıdır. Bunlardan sonra Rey halkı, sonra Sicistan halkı, sonra da Azerbaycan halkı gelir. Kadınların kapısına ilk perde asanlar Beyverasb halkı olmuştur. Her bir perde kabartmalı ipek kumaşından olup 14x7 arşın idi.

129 Asıl adı Ebû Muhammed el-Haccâc b. Yûsuf b. el-Hakem es-Sekafî'dir. Zalim lakabıyla meşhur Emevi valisidir. Detaylı bilgi için bkz. M. Ağarı, *Kazvîni'nin Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd'ı*, s. 170.

Tufandan sonra yeryüzünde ilk duvar Harran'da yapılmıştır. Sonra Babil, ondan sonra da Dımaşk'ta yapılmıştır. İslamiyet geldikten sonra ilk kurulan şehir, Haccâc b. Yûsuf'un kurdurduğu Vâsıt şehridir.¹³⁰ İslam'da ilk mescidi Ammâr b. Yâsir¹³¹ yapmıştır. Kendisi için ilk mektup yazıcısı edinen Cem'dir(?). O aynı zamanda bilim adamlarını yanına alan ilk kişidir.

Kendisi için ilk bayrak edinen kişi Kâbî'dir. O, Beyverasb üzerine yürüdüğünde kırmızı bir bezi siyah bir ağaca bağladı. Daha sonra üzerinde yırtıcı hayvan resmi olan ipekten bir kumaşı direğe asarak Beyverasb'a dikti. Bu dikilen bayrağın adı *derfeş kâbiyân* oldu.

İlk filler sahibi olan ve onları bağlayan, eşekle kısırağı, beygirle eşiği çiftleştiren, ok ve mızrak sahibi olan kişi Ferîdûn'dur. İsbahân'da başına tacı konan ilk kişi Keyhüsrev'dir. Keyhüsrev, gücü azalıp iktidarını devam ettiremeyince, İsbahân'a sığındı. Cevderz ve Kâ'kân Hıbra Erdeşir ona bağlandı. Onun doğum yeri İstahr idi. Keyhüsrev'in iktidarı güçlenince tekrar gözünü eski krallığına dikti. Kendilerinden yardım beklediği kişiler, onu terk edip yalnız bıraktılar. Bunun üzerine o da İsbahân halkına sığındı. Halk onu destekledi ve böylece iktidara gelmiş oldu.

İsbahân'da divan defterini ilk Arapça yazan Âsım b. Yûnus'un kâtibi, devlet başkanı Ebû Müslim'in valisi Sa'd b. İyâs'tır. O aynı zamanda İsbahân halkına Kur'an okumayı öğ- [197] retten ilk kişidir. Rivayete göre o, İsbahân'daki Müslümanlara Kur'an okutmak istedi. Ancak seksen tane adam buldu. Bunların içinde sadece üç tanesi Kur'an hafızıydı. O, Kur'an'ı okutup ezberletmeden bunların hiçbirini serbest bırakmadı.

İlk sünnet edilen kadın Hâcer'dir. Sâre'nin ona karşı olan kıskançlığı ileri düzeye varınca, onun vücudundan üç parçayı keseceğine dair yemin etti. İbrahim onun bunu gerçekleştire-

130 Haccâc b. Yûsuf tarafından Dicle kenarında kurulan Kûfe ile Basra arasındaki şehir. Detaylı bilgi için bkz. M. Srteck, "Vâsıt", /A, XIII. 222-226.

131 İlk Müslümanlardan, anne ve babası ilk İslam şehitleri olan sahabi. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Ammâr b. Yâsir", DİA, III. 74-75.

ceğinden korkarak Sâre'ye: "Onu sünnet et ve her iki kulağını del," şeklinde bir çözüm önerdi. Sâre de bunu yaptı. Böylece bu, kadınların sünnet edilmesi geleneğinin başlangıcı oldu. Sünnet ile ilgili hadiste, sünnet olmak erkekler için sünnet, kadınlar için de bir saygınlık ifade ettiği belirtilmektedir.

"Allah'ın falan kulundan" diye başlayan ilk mektubu yazan, Müminlerin Emîri Ömer b. el-Hattâb'dır. Onun mektubuna "Allah'ın Kulu Müminlerin Emîri Ömer'e" şeklinde cevap veren ilk kişi ise Muâviye'dir.

Misafir için oturulan yerin başköşesini ayırma geleneğini ilk çıkaran Behrâm Cûr'dur. Daha önce ev sahibi başköşede, misafirler de onun etrafında otururlardı. Bir gün Behrâm, âdeti olduğu üzere tanınmayacak şekilde tebdil-i kıyafet yaparak bir köye uğrar. Halk onu tanımaz ve içlerinde oturturlar. Buradan ayrılınca kendi el yazısıyla bir mektup yazarak şu talimatı verir: "Size bir misafir geldiğinde onu başköşeye oturtun, ta ki misafir olduğu bilinsin." Daha sonra tellala sokaklarda şöyle bağırmasını emreder: "Kimin misafiri varsa onu başköşeye oturtsun, usta olan öğleye kadar işini yapsın, sonra yeme-içme molası versin. Kim bir davet vermişse kapısına kırmızı bir bez assın ki misafiri olduğu bilinsin. Ev halkından herhangi biri onun bulunduğu yere girmekten kaçınınsın, misafir orada bulunduğu sürece odasına giriş ve çıkışlarla rahatsız edilmesin."

İlk pantolon giyen ve misafir ağırlayan, İbrahim Halil'dir. Misafir edinmek ve misafirle birlikte yemek yemek için her gün bineğine binip 4 fersah yol giderdi. Bunu destekleyen ilginç bir olayı es-Süddî şöyle nakleder:

«İbrahim'in malı çok fazlaydı. Bu yüzden insanları misafir eder ve onlara yemek verirdi. Bir gün yine insanlara yemek ikram ettiği sırada, yaşlı bir adamın geçtiğini gördü. Onu yemeğe almak amacıyla ona bir merkep gönderdi. Yaşlı adam lokmayı alıp ağzına götürmek istediğinde, yemek lokması gözüne ve kulağına giriyordu. Yemek karnına girdikten sonra arkasından çıkıyordu. İbrahim Allah'a, o kişinin ölümü

istememesi hâlinde, onun ruhunun alınması için dua etti. Yaşlı adamı bu hâlde gören İbrahim ona: "Sana ne oluyor ey yaşlı adam!" diye sordu. Yaşlı adam: "Yaşlılık işte" diye cevap verdi. İbrahim: "Yaşın kaç?" diye sordu. Yaşlı adam İbrahim'in yaşına iki ilave ederek cevap verdi. İbrahim: "Demek benimle senin aranda iki yaş var, ben senin yaşına geldiğimde senin gibi olacağım," dedi. Yaşlı adam: "Evet" dedi. Bunun üzerine İbrahim Allah'a şöyle dua etti: "Ey Allah'ım! Bu yaşlı adamın durumuna düşmeden, benim canımı al." Bunun üzerine yaşlı adam kalktı ve İbrahim'in ruhu kabzolundu. Bir de ne görsün, o yaşlı adam İbrahim'in ruhunu teslim alan ölüm meleği Azrail Aleyhisselam idi.»

El değirmenini ilk kullanan Süleyman'dır.¹³² Misk, anber, kâfur, sandal, ud ve diğer koku türlerini, mücevherleri, savaş aletlerini, tarım, çiftçilik, pamuk ekiminde kullanılan ve bunun dışında sanat erbabının ihtiyaç duyduğu demir aletlerini, kibriti ilk ortaya çıkaran odur. Alçıyı bina yapımında ilk kullanan, taşı kesip estetik bir şekilde düzenleyen, madenleri kullanan yine odur. Deveye ilk binen odur.

Misk ve amberden yapılan kokuyu ilk icat eden, Ebû Ca'fer Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'dir. Bir gün bu kokudan biraz kutuya koyup Muâviye b. Ebî Süfyân'a verdi. Muâviye, bunun ne olduğunu ve bunu nasıl yaptığını ona sordu. O da bunun nasıl ve hangi maddeden yapıldığını anlattı ve adının da *galiye*¹³³ olduğunu söyledi. Bu anlatılan ilginç olayın hikâyesi uzundur. Biz bu kadarıyla yetinerek burada kısa kesiyoruz.

Muhammed b. Ali b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre, toprağa gübre yani diğer adıyla *semad* atan ilk kişi, Dâvûd Peygamber ve Muhammed b. Ali'dir. Ravi bunun devamında şöyle der: "Hayatta anlaşılmayan üç şey vardır. Gençlerin boyayla kendilerini farklılaştırmaları, zenginin yaptığı iyiliği başa kakması, birine galip gelmek amacıyla ilim yapmak."

132 Kitabı Mukaddes'teki hükümdar ve peygamber Hz. Süleyman. Detaylı bilgi için bkz. J. Walker, "Sülayman", *IA*, XI. 272-274.

133 Misk ile anberden yapılmış, siyah ve kokulu bir madde.

Savaşta, kanepede otururken, ¹³⁴ dirhemini üzerine İhlâs Suresini yazan, su deposuna buz koyan ilk kişi Haccâc b. Yûsuf'tur. Kâbe'nin etrafında yedi kez dönme geleneğini ilk başlatan kişi Abbâs b. Abdülmuttalib'dir.

- [199] İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Yeryüzünün iki kâfir, iki de mümin kralı vardır. Bunların mümin olanları Süleyman ve Zülkarneyn'dir. Kâfir olanları ise Nemrut –diğer bir adı Tehmûres– ve Buhtunnasr'dır.¹³⁵

Müneccimleri yanına alıp onların verdikleri karara kesin bir şekilde inanan ilk kral Nemrut'tur. Babil'de yaşardı. İbrahim'in şiddetli bir muhalifiydi. Allah bir sivrisinekle ona kırk yıl acı çekti ve sonunda onu helak etti. O çarpmışa gererek, kötürüm hâle getirerek, ateşte yakarak, insanların gözlerini oyarak, karınlarını yararak, mancınık atarak insanları ilk öldürendir. Köpekleri, kedileri, tavukları ve horozları ilk evcilleştiren Ferîdûn'dur. Ondan önce bu hayvanlar yabaniydi. İlaçları ilk yapan ve Allah'ın kendisine tüm ilaç isimlerini öğrettiği kişi Süleyman'dır.

Hayvanların kuyruğunu ilk kestiren Yezdicerd'dir. Horasan'a gitmek için İsbahân'a geldiğinde, hayvanların toplandıkları çayırın ve bataklığın olduğu Merc denilen alana uğradı. Hayvanlar burada bataklığa saplanıyor ve kuyrukları çamur oluyordu. Bunun üzerine Yezdicerd hayvanların kuyruklarını kestirdi. Daha sonra Hâricîlerle olan savaşta Mühelleb b. Ebî Süfre hayvanların kuyruğunu kestirdi. Bunu gören Hâricîlerde aynı şekilde hayvanların kuyruğunu kestiler.

Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre ilk sünnet olan İbrahim'dir. O, 120 yaşından sonra sünnet olmuştur. Sünnet olduktan sonra da 60 veya 80 yıl yaşamıştır. İbrahim saç ağarmış birini gördüğünde "Ey Rabbim! Bu nedir?" diye sormuş. Ona bu "Vakardır," diye cevap verilmiş. Bunun üzerine O "Rabbim! Vakarımı arttır," diye dua etmiş.

134 Burada kanepede otururken oturmaktan kasıt, yüksek bir yere oturarak savaş yönetmektir. (çev.)

135 Kudüs ve Süleyman mabedini yakıp yıkan Babil kralıdır. Detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Buhtunnasr", *DİA*, VI. 380.

İlk tarih düşen, divan defterleri tutturan, ramazanda teravih namazı geleneğini başlatan, erdemli ve başarılı olanları ödüllendiren Ömer b. el-Hattâb'dır. Ömer aynı zamanda ilk kırbaç kullanan halifedir. Her iki bayram namazının mescitte kılınmasını ısrarla isteyen ve bunu uygulamak için Kûfe'de ilk mihraba geçen kişi Ali b. Ebî Tâlib'dir. Hutbeyi ikiye ayıran ve birinci bölümden sonra oturan ilk kişi Bîşr b. Mervân'dır. Ölçü ve tartıyı ilk kullanan Şuayb Peygamberdir.¹³⁶

İlk peçeyi açtırıp yüzün örtülmesini engelleyen kişi İsam el-Yemânî'dir. Yemen kralı, Avf b. Muhallim'in kızına baksın diye ona akıllı ve zeki bir kadın gönderdi. İsam el-Yemânî bu kadınla evlendi. İsam ona baktığında, güzelliğinden dolayı, ona bu emri verdi.

Allah Elçisi'nin yapmış olduğu ilk gazve, Veddân Gazvesi- [200] dir. İlk sancağı bu savaşta beraberinde götürmüştür. Sancağı ise, Hamza –Allah ona rahmet eylesin– taşımıştır. İlk Mutezile kelamcısı, Muhammed b. el-Hanefiyye'dir. Medine'deki ilk Mürcie kelamcısı, Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye'dir. Mushafın harflerini ilk noktalayan Nasr b. Âsım el-Leysî'dir. Allah'ın ilk yarattığı şey ilimdir.

Allah'a ilk hamd eden, ilk günah işleyen ve ilk tövbe eden Âdem'dir. Âdem, aynı zamanda yeryüzünün ilk halifesidir. İlk çığlık atan Havva'dır. Çocuğu öldürüldüğü zaman bu hareketi yapmıştır. Nûh'un gemiye aldığı ilk şey darıdır. Nûh'un yeryüzüne diktiği ilk ağaç üzüm fidanıdır. Nûh, Yüce Allah'ın gönderdiği ilk elçidir. İnsanlar arasında arazi paylaşımını ilk yapan Fâliğ b. el-Erfeşed'dir. Eteğini ilk toplayan Hâcer'dir.

İsbahân'da yapılan ilk mescit Huşînân Mescididir. Rivayete göre Ebû Mûsâ mescidin yapıldığı bu bölgeye uğradı. Burası taşlık bir bölgeydi. Namaz için burada mola verildi. Kibleyi gösteren bir kerpiç dikildi. Bölge halkı Müslüman olduktan sonra, burada bir mescit yapıldı. İkinci mescit, Bâzene adıyla bilinen, pazar yerinin yakınında yapılan mescittir. Üçüncü

136 Kur'an'da adı Hud, Salih ve Lut'dan sonra zikredilen peygamber. Detaylı bilgi için bkz. Fr. Buhl., "Şu'ayb", *IA*, XI. 579-580.

mescidin yeri hususunda ihtilaf vardır. Kimi Cüzdân, Mâ're-bîn köyündeki el-Esrem adıyla bilinen mescittir der, kimi de Fâbizân köyündeki mescittir, der. En iyisini Allah bilir.

Muhammet İsmi Alanlar

Allah Elçisi'ninkine Benzeyen İsimler, Cahiliye ve Müslümanlık Döneminde Onun İsmi Almış Olanlar, Değişik Yönlerden Ona Benzeyenler

İbnü's-Sikkît, Ca'fer b. Abdullah el-Mühehlil e-Hâşimî'den, o da İbnü'l-Kelbî'den şöyle rivayet etmiştir:

- [201] Abbâs b. Abdülmuttalib ailesinden Allah Elçisi'ne benzeyen Kusem b. Abbâs idi. Abbâs onun hakkında söylediği bir ağıtta şöyle der:

*Babam sana feda olsun
Ey şeref sahibi!
Ve asil kişi!*

Ebû Tâlib ailesinden ona benzeyenler, Ca'fer b. Ebî Tâlib, Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib –Hasan'ın göbekte her iki ayak arası Allah Elçisi'ne benzemekteydi– ve Muhammed b. Ca'fer b. Ebî Tâlib idi.

Hâris b. Abdülmuttalib ailesinden Allah Elçisi'ne benzeyen, onun doğduğu gecede doğan Ebû Süfyân b. el-Hâris b. Abdülmuttalib idi. Ebû Süfyân el-Mugîre ve Abdullah b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib isimleriyle de çağırılmaktaydı.

Ebû Leheb b. Abdülmuttalib ailesinden ona benzeyen, Müslim b. Muatteb b. Ebî Leheb idi. Muttalib b. Abdi Menâf ailesinden ona benzeyen, es-Sâib b. Ubeyd b. Abdu Yezîd b. Hâşim b. Muttalib b. Abdi Menâf idi. Sâib, Bedir Savaşında esir alınanlar arasındaydı. Annesi, kızı eş-Şifâ' bint el-Erkam b. Nadle b. Hâşim b. Abdi Menâf idi. eş-Şifâ'nın annesi ise, Esed b. Hâşim b. Abi Menâf'ın kızı Hâlîde idi.

Avamdan Allah Elçisi'ne Benzeyenler

Rivayete göre, Basra muhaddislerinden Ali b. Ali er-Rifâi şöyle haber verdi: «Bir gün Enes b. Mâlik, Benî Rifâe Mescidi-

ne girer. Ali'yi görür ve "Allah Elçisi'ne bunun kadar benzeyen birini görmedim," der.» Ravi Ali b. Ali 161 yılında vefat etmiştir.

Cahiliye Döneminde Muhammed İsmi Almış Olanlar

Muhammed b. Berre b. Utvâre b. Âmir b. Leys b. Bekr b. Abdu Menât b. Kenâne.

Muhammed b. Süfyân b. Meşaci' b. Dârim b. Mâlik b. Hanzala b. Zeyd Menât b. Temîm b. Mürre.

Evs kabilesinden Muhammed b. Ukbe b. Uhayce b. el-Cülâh b. el-Harîş el-Ensârî.

Benî Amr b. Avf ve oğlu el-Munzir b. Muhammed b. Ukbe, [202] Peygamber ile Bedir Savaşına katıldı ve şehit oldu.

İmru'l-Kays b. Hucr eş-Şüvey'ir olarak da tanınan, Muhammed b. Humrân b. Ebî Humran el-Ca'fî.

Peygamberlik Döneminde Teberrüken İsmi Verildiği Kişiler

Muhammed b. Ca'fer b. Ebî Tâlib. Hicrî 3. yılda Habeşistan'da doğdu.

Muhammed b. Talha b. Ubeydullah b. Osmân. Hicrî 5. yılda Medine'de doğdu. Allah Elçisi ona Muhammed ismini ve Ebû Süleymân künyesini verdi ve "İsmim ile künyemi birlikte vermem," dedi. Muhammed b. Talha 31 yaşındayken Cemel Savaşında öldürüldü.

Muhammed b. Hâtıb b. Hâris b. Ma'mer b. Hubeyb b. Vehb b. Huzâfe b. Cummah. Habeşistan'da doğdu. Babası oraya hicret edenlerdendi.

Muhammed b. Ebî Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa b. Abdu Şems b. Abdu Menâf. Habeşistan'da doğdu. Babası oraya hicret edenlerdendi. Muhammed b. Ebî Huzeyfe Mısır'ın Arîş bölgesinde Muâviye ve Amr b. el-Âs tarafından öldürüldü. Babası Ebû Huzeyfe ise Yemâme'de şehit edildi.

Muhammed b. Ebî Bekir es-Sıddîk. Zü'l-Huleyfe'de hicrî 10. yılda Veda Haccı senesinde, zilkade ayında doğdu. 37 yılında

Müminlerin Emîri Ali b. Ebî Tâlib tarafından Mısır'a vali olarak tayin edildiği sırada, Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî tarafından öldürüldü.

Mâlik b. Neccâr oğullarından Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî. Necrân'da doğdu. Babası hicrî 10 yılında Allah Elçisi'nin valisiydi. Ona bir oğlu olduğu bildirilince, isminin Muhammed, künyesinin ise Ebû Abdülmelik olarak konması için mektup yazdı. Muhammed b. Amr, Harre Savaşında öldürülmüştür.

Muhammed İsimli ve Ebû'l-Kâsım Künyeli Olanlar

Muhammed b. Talha b. Ubeydullah. Rivayete göre, doğduğunda babası Talha onu alıp Allah Elçisi'ne götürmüş, o da ona Muhammed ismini ve Ebû'l-Kâsım künyesini vermiştir.

[203] Muhammed b. el-Hanefiyye, bu rivayet Peygamber'in Muhammed ismi ve Ebû'l-Kâsım künyesi verdiğiine dair bir kanıttır.

Muhammed b. Ebî Bekir.

Muhammed b. Sa'd b. Ebî'l-Vakkâs.

Muhammed b. Ca'fer b. Ebî Tâlib.

Muhammed b. el-Eş'as.

Muhammed b. Hâtıb.

Muhammed b. el-Müntaşir.

İbnü's-Sikkît, Ca'fer b. Abdullah b. el-Mühelhil'den, o da Hişâm b. el-Kelbî'den rivayet ederek şöyle der: "Çocuk bakımından iki Hâşim soyu arasında olanların ilki, Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib'dir. Bunlar: Ali, Tâlib, Akîl, Ca'fer, Ümmü Hânî –diğer bir ismi Fâhite, ona Hind ve Cumâne de denir–Ümmü Tâlib –diğer bir ismi Rayta–, onların annesi Fâtıma bint Esed b. Hâşim b. Abdi Menâf'tır."

Ca'fer b. Abdullah b. el-Mühelhil, bana Hişâm b. el-Kelbî ve başka âlimlerin haber verdiklerine göre Peygamber'e dört kadınla bacanak olan Talha b. Ubeydullah'dır.

Peygamber'in eşi Âişe bint Ebû Bekir'dir. Talha'nın eşi Ümmü Gülsüm bint Ebû Bekir'dir. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme bint Ebî Ümeyye'dir. Talha'nın eşi Ebû Ümeyye'nin kızının yakın akrabasıdır.

Peygamber'in eşi Zeyneb bint Cahş, Talha'nın eşi Hamne bint Cahş'tır.

Peygamber'in eşi Ümmü Habîbe bint Ebî Süfyân'dır. Talha'nın eşi Ebû Süfyân'ın bir kızıdır.

Bu özellik Talha'dan başkasında yoktur. Ümmü Habîbe'nin diğer ismi Remle'dir.

Ca'fer, Hişâm b. el-Kelbî'den, o da babasından, o da Ebû Sâlih'den, o da İbn Abbâs'tan şöyle rivayet etmiştir: "Yüce Allah'ın Ebrehe ile birlikte Habeşlilerden Benî Humeys b. Üdde b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar'a büyük bela gönderdiği Fil Olayına çok kişi katıldı. Onlardan 60 kişi bu olaydan kurtuldu. Onlar sürekli olarak bu 60 sayısında kaldılar."

İbnü'l-Kelbî, söz konusu bu musibetin Abdullah b. Dârim oğullarının içinde gerçekleştiğini söyler. Onlarla ilgili olarak şiiirde şöyle söylenmiştir:

Humeys ve Benî Abdullah'a karşı

[204]

Bugün Allah'tan başkasından yardım istenmez.

Hişâm, Ebû Temmâm b. el-Esedî'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Humeys b. Nâşire b. Nasr b. Suvâe b. Sa'd b. Mâlik b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme oğulları 12 kişiydiler. Bu günden itibaren hiç artmadılar."

Ca'fer, Hişâm'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Ammâr b. Ebân b. Saîd b. Uyeyne b. Hısn el-Fezârî'nin şöyle dediğini duydum: "Cessâs b. Amr b. Cüveyye b. Levzân b. Sa'lebe b. Fezâre oğulları 3 kişiydiler. Bu günden itibaren hiç artmadılar."

Ca'fer, Hişâm'ın o da Hırâş'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Kumeyr b. Ka'b b. Huzeyme b. Abdu Kays oğulları 10 kişiydiler. Bu günden itibaren hiç artmadılar."

Hişâm şöyle der: "Külleyb b. Adî Hubâb b. Hübel b. Kelb b. Vebre oğulları 4 kişiydiler. Bu günden itibaren hiç artmadılar."

Hişâm'ın rivayetine göre, "Medine müezzinleri Sa'd el-Karaz ailesi 17 kişiydiler. Bu günden itibaren bu sayı hiç artmadı. Onların bir erkek çocuğu dünyaya geldiğinde, bazı adamlarından öldü."

Hişâm, Hırâş'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Nâşim b. Efsâ İhvetu Abdülkays b. Efsâ oğulları 4 kişiydiler. Bu günden itibaren her doğan çocukla birlikte, onların bir yaşlısı öldü."

Dört Tane Halifenin Kızıyla Evlenen Adam

Abdullah b. Amr b. Osmân: Velîd b. Abdülmelik, kızı Abe-de'yi ona nikâhlamıştır. Süleymân b. Abdülmelik, kızı Âişe'yi ona nikâhlamıştır. Yezîd b. Abdülmelik, kızı Ümmü Saîd'i ona nikâhlamıştır. Hişâm b. Abdülmelik, kızı Rukiyye'yi ona nikâhlamıştır.

Amcası, Babasının Amcası ve Dedesinin Amcası Kendisini Selamladığı Halife

Süleymân b. el-Mansûr, Hârûn er-Reşîd'i selamladı ki o, onun amcasıydı. Abbâs b. Muhammed, Hârûn er-Reşîd'i selamladı ki o, onun babasının amcasıydı. el-Mehdî ve Abdüssamed b. Ali, Hârûn er-Reşîd'i selamladı ki o, onun dedesinin amcasıydı. el-Mansûr ve Abdüssamed, Abbâs'ın amcası; Abbâs, Süleymân'ın amcası; Süleymân da Hârûn er-Reşîd'in amcasıdır.

[205] Ailesinden Her Biri Bir Halifenin Oğlu Olan Yedi Kişinin Selamladığı Halife

Ca'fer el-Mütevekkil'i selamlayanlar: Muhammed b. el-Vâsık Billâh, Ahmed b. el-Mu'tasım Billâh, Mûsâ b. el-Me'mûn, Abdullah b. Muhammed el-Emîn, Ebû Ahmed b. er-Reşîd, Abbâs b. Mûsâ el-Hadî ve Mansûr b. el-Mehdî.

el-Eşâs' Ailesi

Ebû Ubeyde'nin rivayetine göre, el-Eş'as b. Kays b. Ma'dîkerib b. Sîbuht b. Zekker'in dedesi Fars milletinden olup iri yarı biriydi. Mesleği ayakkabıcılıktı. Tevvec'ten Hadremevt'e kadar deniz üzerinden yol kat etti. Abdurrahmân, Abdülmelik b. Mervân'a başkaldırdığında Ferezdak bununla ilgili olarak, şiirinde şöyle demiştir:

*Sîbuht oğulları isyan edip baş kaldırdıklarında
Allah yaptıklarınızı gördü,
Sapkın Sîbuht b. Zekker halkının bâtil davasına karşı
Hak uğruna mücadele verdiniz,
İnkâr edilen bir hakkı, Allah için desteklemedikçe
Dostluğu kararlı ve yararlı olanlar tarafından kınanırsınız.*

Rivayete göre Eş'as'ın halası, Verde bint Ma'dikerib, bir Yahudiyle evliydi. Öldüğünde ardında bir çocuk bırakmadı. Eş'as, Ömer b. el-Hattâb'a gelerek onun mirasını istedi. Bunun üzerine Ömer, Eş'as'a şöyle dedi: "İki farklı dine mensup olanlar birbirlerine mirasçı olamazlar." Ca'fer b. Muhammed b. el-Eş'as el-Kindî hakkında ise Ebü'l-Hevl şiirinde şöyle der:

*Bana göre As'as'ta hüsnalığı¹³⁷ gerçek olan
Ca'fer b. Muhammed b. el-Eş'as'tan başka biri yoktur,
Onun oğullarından ve kızlarından
Lezbiyen ve muhannes¹³⁸ olanlardan dilediğine bak.*

Mühelleb Ailesi

Mühelleb b. Ebî Süfre Ailesi

Ebü Ubeyde'nin anlattığına göre, Ebü Süfre mesleği terzi-lik olan, İranlı bir Mecûsî idi. el-Harek halkındandı. Kendisine [206] Bushure b. Behbezân da denilirdi. Ammân'a gitti. Ezd kabilmesine mensup olduğunu iddia etti. Bundan sonra Osmân b. Ebü'l-Âs es-Sekaffî'nin istihbaratçısı oldu ve onunla birlikte Basra'ya hicret etti.

Hâlid b. Safvân Ailesi

Hâlid b. Safvân el-Ehtem'in Ailesi

Hâlid b. Safvân b. Abdullah b. Amr b. el-Ehtem ile Kays b. Âsım b. Sinân ve Minkar oğullarından bir grup, Hîre ve es-Seylahîn'e saldırdılar. Bu saldırıda ele geçirdikleri arasında iri yarı, hamile bir kadın vardı. Bu bir çiftçinin hanımıydı. Parlak ve güzel bir kadındı. İbn Sinân el-Münkerî adında biri bu kadına talip oldu. Kadın da kendisini olduğu gibi ona teslim etti. Günler sonra onun el-Ehtem adında bir oğlu oldu.

137 Kendine hem erkek hem de dişi alameti bulunan kimse.

138 Korkak, kadın tabiatlı, kadınlaşan erkek anlamlarına gelmektedir.

Temîm oğulları Peygamber'e elçi gönderdiklerinde, Kays b. Âsım ile Amr b. el-Ehtem küfürleştiler. Kays şöyle dedi: "Size Hîreli olan öyle bir ifrit gelmiş ki, sandığınız gibi değil." Amr b. el-Ehtem ise Kays'a şöyle cevap verir: "Siz bize düşmanlık besliyorsunuz, oysa sizin kökeniniz Rum'dur. Rumlar ise Araplara düşmanlık yapma hakkına sahip değildir."

Cehm b. Bedr Ailesi

Cehm b. Bedr b. Cehm b. Mes'ûd Ailesi

Mes'ûd, Habîb b. Şihâb es-Sâmî'nin kölesiydi. Habîb dolandırıldı ya da malı çalındı. Bunun üzerine aşçılığı öğrendi. Abdullah b. Âmir b. Küreyz onu satın aldı. Daha sonra onun başına gelenleri öğrenince Habîb'i azat etti ve Basra Mescidinin karşısında ona bir ev verdi. Bu arada Mes'ûd, Habîb'den kaçarak Horasan'a gitti. Burada kendisini Sâme oğullarından biri olarak tanıttı ve devlet kademesinde önemli bir yere geldi. Sâme b. Luey adını aldı, daha sonra Ammân'a gitti ve orada vefat etti.

[207] Kureyş'in bildirdiğine göre, onun ardından nesli devam etmemiştir. Onun oğullarından olduklarını iddia eden bir kavim gelmiştir. Ancak Kureyş onlardan kız alıp vermemiş ve onları tanımamıştır. Ali b. Ebî Tâlib onları Meskale b. Hübeyre eş-Şeybânî'den satın almış ve azat etmiştir. Daha sonra Meskale, kaçıp Muâviye'ye sığınmış, Ali de Meskale'nin evini yıktırmıştır.

Ebû Dülef Ailesi

Ebû Dülef, Hîre bölgesinde yaşayan İbbadiyyin kabilesinden bir topluluktu. Bunlar o bölgenin en akıllı ve zeki insanlarıydı. Onların atalarından İdrîs adında biri vardı. Çok zengin ve servet sahibi oldu. Kûfe'de kendi propagandasını yapmaya cesaret edemediği için, Basra'da bir ev satın aldı. Daha sonra dağlık bir bölgeye çekildi. Ebû Dülef onun oğludur.

Hâlid b. Abdullah

Hâlid b. Abdullah b. Esed b. Kürz

Rivayete göre Kürz, Abdulkays'ın kölesiydi. Annesi ise onların cariyesiydi. Zerneb adında gösterişli bir kadındı. Mu'terif el-Garbî onunla ilgili olarak şöyle der:

*Âmir'e sığındım diye beni kınıyorsun,
Oysa sen de Abdulkays'ın azatlı bir kölesisin.*

er-Rebî' el-Hâcib

Ahmed b. İbrâhîm, İbnü'l-Hasan'dan o da Ebû Bişr el-Mâ-zinî'den, o da başkalarından şöyle rivayet etmiştir:

«Anlatıldığına göre, Muhammed b. Ebî Ferve, Osmân b. Af-fân'ın azatlısıydı. Medine'deki azatlıların da ileri gelenlerindendi. Osmân'ın azatlısı, Ammâre bint Muhammed b. Yûsuf ile evlendi. Yûnus b. Muhammed adında bir oğlu oldu. Onun ahlaksız bir cariyesi vardı. Bir gün onun hamile olduğu anlaşıldı. Efendisi Ammâre ona: "Ey bu kötü işi yapan kadın! Kimden hamile kaldın, bana doğruyu söyle, yoksa vücudunun her iki yanını keserim," dedi. O da: "Allah'a yemin olsun ki oğlun Yûnus'tan hamileyim," dedi. Yûnus: "Hayır yalan söylüyor, Allah'a and olsun ki hiçbir şekilde ne ben ona ne de o bana yaklaştırmıştır," dedi. Annesi de ona inandı. Cariye çocuğunu doğuruncaya kadar, ondan ayrılmadı. Doğan bu çocuğa, er-Rebî' el-Hâcib diye tanınan er-Rebî' ismi kondu. Büyüyünceye kadar Yûnus onu inkâr etmeyi ve reddetmeyi sürdürdü. Sonra da Medineli bir adama sattı. İbn Zubây adındaki bu adam onu [208] eğitti. Kur'an ve yazıyı öğretti. er-Rebî' mükemmel, nükteli ve güzel birisi oldu. Sonra İbn Zubây'ın cariyesiyle zina ettiği ortaya çıktı. Bunun üzerine İbn Zubây onu yaralayıcı bir şekilde dövdü. Kireç ocağına süreceğine dair yemin etti. Onu, Benî Eşhel'den bir çorak araziye gönderdi. er-Rebî', kireç ocağında çalışmaya başladı. Burada elleri parçalandı, ayakları yarıldı. Künyesi Eflâh olan bir adam ve künyesi Ümmü Eflâh olan bir kadın onun durumunu gördüler ve ona acıdılar. Ona ayak-kabı verdiler ve onun yerine kireç ocağında çalıştılar. Niha-yet günleri tamamlandı. Efendisi onu sattı. Bahreyn'den bir adam onu satın aldı ve eğitti. Daha sonra bu sahibi de onu Ziyâd b. Abdullah el-Hârisî'ye sattı. Ziyâd onun akıllılığını ve sükûnetini fark edince Mansûr'a hediye etti. Mansûr onu Ebû'l-Hasîb'e halife olarak atadı ve bundan sonra onun göre-vini üstlendi.»

Mübârek et-Taberî'den şöyle nakledilmiştir: «Mansûr'a, er-Rebî' b. Yûnus'un Mansûr'un bazı yardımcılara el yazısıyla gönderdiği mektuplar gösterilerek er-Rebî'in kendisini İbn Yûnus b. Muhammed b. Ebî Ferve olarak tanıttığı haberi verildi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer onu çağırdı, yüz kamçıyla cezalandırdı ve şöyle dedi: "Ey İbnü'l-Habîse! Seni azat ettim ve çalıştırdım. Sen ise Osmân b. Affân'ın velayetini iddia ediyorsun." Ona kızdı ve yanından kovdu.»

Mübârek şöyle devam etmiştir: "Sonra Mansûr beni Medine'ye gönderdi. Yûnus b. Muhammed'e vardım. er-Rebî'in nesebini sordum. Yûnus bunu inkâr etti ve şiddetle reddetti. Sonra Mansûr ona bir hediye verilmesini istedi ve Medine'deki evine dönmesine izin verdi. Daha sonra el-Mansûr, er-Rebî' ile er-Rızâ hakkında konuştu. er-Rebî, Mansûr'un hoşuna gidecek şekilde konuştu. Bunun üzerine Mansûr onu tekrar hizmetine aldı ve er-Rebî' artık kendisini Ebû Ferve'ye nispet etmekten vazgeçti."

Ahmed b. İbrâhîm'den şöyle rivayet edilmiştir: İbnü'l-Kaddâh'ın şöyle dediğini duydum: «Allah'a yemin ederim ki İsâ Ebâz ile er-Rebî'in yanındaydım ve onun meclisinde Allah'ın ehlerinden bir grup bulunuyordu. Derken kireç ocağı günlerinde kendisine yardım eden Ebû Eflah el-Medenî çıkageldi. er-Rebî' onu selamladı ve gelişine çok sevindi. Yanına oturttu ve Ümmü Eflah'ı, tanıdığı küçük bir çocuğu ve büyüklerini sordu. Ebû Eflah ona şöyle dedi: "Allah beni sana feda etsin. Yanımda [209] bir Hicaz hediyesi var. Eğer kabul edeceksen et." er-Rebî'de "Allah'a yemin olsun ki elbette. Allah senden razı olsun," dedi. Kölesine: "Onun hediyelerini getir," dedi. Kölesi de içinde hurmalar ve yirmi çift ayakkabı olan bir kutu getirdi. er-Rebî' ona şöyle dedi: "Ey Ebû Eflah! Bizim nice sıkıntılarımızı giderdin. Allah da senin ve Ümmü Eflah'ın sıkıntılarını gidersin. Bana giydirdiğin ayakkabıları hatırlattın." Ebû Eflah utanmaya başladı. Bunun üzerine er-Rebî' şöyle dedi: "Ey Ebû Eflah! Senden sonra aramızda ayakkabılar çoğaldı. Senin ayakkabılarından bir çift aldım. Diğerlerini kardeşlerine bağışladım." Ebû Eflah

bir süre Bağdad'ta kaldı. er-Rebî' ona ihsanda bulundu sonra da uğurladı.»

Aynı Künyelliler

Künyeleri Aynı Olan Bazı Önemli ve Saygın Kişilerin İsimleri

Ebû Ali Hamza b. Abdülmuttalib, Şeddâd b. Evs el-Ensârî (Hassân b. Sâbit'in kardeşinin oğlu).

Ebû İshâk Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ka'bul-Ahbâr, el-Muhtâr b. Ebî Ubeyd, Kabîsa b. Züveyb, Ebû İshâk es-Sebî, Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sâbit, Habîb b. Mesleme, Muâviye b. Ebî Süfyân, Kesîre b. Şihâb, Saîd b. Kays, Abdullah b. Âmir b. Küreyz, Abdullah b. Ebî Akîl, Muâviye b. Hudeyc.

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Husayn b. Numeyr el-Kindî, Abdüla'lâ b. Abdullah b. Âmir, Sâbit b. Kays b. Şemmâs, ez-Zübeyr Batâ (Kurayza oğullarından), Ebû Saîd el-Hudrî, Amr b. Hureys, el-Hasan b. Yesâr el-Basrî, el-Mühelleb b. Ebî Sufre, Mesleme b. Abdülmelik, Abdurrahmân b. Hassân b. Sâbit, ed-Dehhâk b. Kays.

Ebü'l-Mutarraf Âmir b. Küreyz, Süleymân b. Sured el-Hüzâî, Abdurrahmân b. el-Hakem, Vekî' b. Ebî Sûd, Zur'a b. Damre el-Hilâlî, Talha b. Ubeydullah, Abdullah b. Halef Ebû Talha et-Talahât.

Ebû Hâlid Hakîm b. Hizâm, Yezîd b. Muâviye, Yezîd b. Abdül- [210] melik, Yezîd b. el-Velîd, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, Yezîd b. Mühelleb, Abdullah b. Rebâh, Yahyâ b. Ümeyye, Yezîd b. Ebî Süfyân.

Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb, Ömer b. Abdülazîz, Osmân b. Ubeydullah b. Ma'mer, Ubeydullah b. Ziyâd, Kuteybe b. Müslim el-Bâhilî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali el-Hüseyn, Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib, Ebû Ca'fer el-Mansûr, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Ali.

Ebû Osmân Saîd b. Osmân b. Affân, Saîd b. Hâlid b. Esîd, Saîd b. Amr b. Osmân, Saîd b. el-Âs, Anbesa b. Ebî Süfyân, İshâk b. Muhammed b. el-Eş'as.

Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa –diğer bir ismi– Hâlid b. Ubbâd b. Ziyâd.

Ebû Eyyûb el-Ensârî, Süleymân b. Hişâm, Süleymân b. Abdülmelik, Süleymân b. Habîb, Meymûn b. Mihrân, Süleymân b. Ali, Cârîye b. Kudâme, Yahyâ b. Saîd b. el-Âs.

Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, Ali b. el-Hüseyin b. Ali, Ali b. Abdullah b. el-Abbâs, Üsâme b. Zeyd, Talha b. Ubeydullah, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Abdurrahmân b. Avf, el-Haccâc b. Yûsuf, el-Eş'as b. Kays, Abdurrahmân b. Hâlid b. el-Velîd, Saîd b. el-Müseyyeb, Atâ b. Ebî Rebâh, Talhatu't-Talahât.

Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, Ca'fer b. Ebî Tâlib, Zübeyr b. el-Avvâm, Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim, Ebû Bekir'in azatlısı Bilâl, Ka'b b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, Mus'ab b. Umeyr, Selmân el-Fârisî, Habbâb b. el-Eret, en-Nu'mân b. [211] Beşîr, el-Mugîre b. Şu'be, Züfer b. el-Hâris, Amr b. Meymûn el-Evdî, Saîd b. Cübeyr, Zübeyr'in oğulları Mus'ab ve Urve, Havvât b. Cübeyr, Âmir b. Abdu Kays el-Anberî, Amr b. el-Âs, Huzeyfe b. el-Yemân.

Ebü'l-Velîd Ubâde b. es-Sâmit, Hassân b. Sâbit, Utbe b. Ebî Süfyân, Abdülmelik b. Mervân, Hişâm b. Abdülmelik, Hişâm b. İsmâîl, Abdülmelik'in dedesi el-Velîd, Utbe b. Rebîa, Sahr b. Amr b. eş-Şerîd.

Ebû Süleymân Hâlid b. el-Velîd, Abdurrahmân b. Ümmü'l-Hakem, Hâlid b. Attâb b. Verkâ' et-Temîmî, Abdullah b. Mutî, Zeyd b. Vehb el-Cühenî, Abdullah b. Muâviye b. Ebî Süfyân, Muhammed b. Talha b. Ubeydullah, Hassân b. Mâlik b. Behdel el-Kelbî.

Ebû Amr Osmân b. Affân, Sa'd b. Muâz, Hişâm b. Utbe b. Ebî Vakkâs, Cerîr b. Abdullah el-Becelî, Üveys el-Karanî, Osmân b. Huneyf, Âmir eş-Şa'bî.

Ebü'l-Mugîre Ziyâd b. Ebî Süfyân, Ziyâd b. Amr el-Atekî, Ziyâd b. el-Mühelleb.

Ebû Vehb el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muît, Süfyân b. Ümeyye, Saîd b. el-Müseyyeb'in dedesi Ebû Vehb, Amr b. el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muît, Muhammed b. Ömer Zü's-Şe'me.

Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre, Ebû Ümâme el-Bâhilî, Ebû Ümâme b. Sa'd b. Hanîf, Ebû Ümâme el-Kelbî, Ziyâd el-A'cem.

Ebû Kabîsa İyâs b. Kabîsa et-Tâî, Kays b. Âsım et-Temîmî, Hâtem b. Kabîsa b. el-Mühelleb, Nimrân b. Amr ed-Dabbî.

Ebû Sevr Kays b. Âsım, Amr b. Kays b. Sevr el-Kindî, Amr b. Ma'dîkerib, Şakîk b. Sevr es-Sedûsî.

Ebû Yezîd er-Rebî' b. Huseym, Akîl b. Ebî Tâlib, Süheyl b. Amr, Ali b. Ebî Tâlib'in azatlısı Kanber, Kays b. el-Hatîm.

Ebû İsâ Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah, Abdurrahmân b. Ebî [212] Leylâ, Mûsâ b. Muhammed b. Ali Ebû İsâ b. Mûsâ.

Ebü'l-Munzir Cebele b. el-Eyhem el-Gassânî, en-Nu'mân b. el-Münzir, Hişâm b. el-Münzir.

Ebû Bekir Ebû Bekir es-Sıddîk, Ebû Bekir b. Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm, Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Ebû Bekir b. Utbe b. Ebî Vakkâs –diğer bir ismi– Muhammed b. Sîrîn, ez-Zührî, Muhammed b. Müslim, Sıla b. Züfer el-Absî.

Ebû Ömer Mesrûk b. el-Ecde' el-Hemdânî, Ziyâd b. en-Nadr el-Hârisî, Zeyd b. Sûhân, Muhammed b. Umeyr et-Teymî, Zâzân Ebû Ömer, Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Fedâle, Sebre b. Nahf b. Ebî Sufre.

Ebü'l-Fadl Şakîk b. Sevr es-Sedûsî, el-Abbâs b. Abdülmutta-lib, İsmâîl b. el-Eş'as.

Ebü'l-A'lâ Kabîsa b. Câbir el-Esedî, Ubeyd b. Tarîf et-Tâî, Sâbit b. Kutne, Hişâm'ın kâtibi Sâlim, Abdurrahmân b. Süley-mân el-Kelbî.

Ebû Ali Ümeyye b. Halef el-Cümahî, Âmir b. et-Tufeyl, Abdülmuttalib'in kardeşi Esed b. Hâşım, Cüdey' b. Ali el-Kirmânî, Şibl b. Tahmân.

Ebû Zur'a Ravh b. Zinbâ, Ebû Zur'a b. Amr b. Cerîr, Şurahbîl b. Zî Kelâ'.

Ebû Hassân Kays b. Mekşûh, Esmâ' b. Hârîce el-Fezârî, Muâviye b. el-Cevn, el-Hüzeyl et-Tağlibî, Ukbetü'l-Esedî, Sâbit b. el-Münzir, Hizâm b. Ferâfisa b. el-Ahvas, Ebû Hassân b. Sâbit.

Ebû Hırâş Muhammed b. Yezîd b. Mühelleb, el-Mugîre b. Mühelleb.

[213] Ebü'l-Eş'as Abdurrahmân b. Muhammed b. el-Eş'as, Abdullah b. el-Cârûd, Ebü'l-Eş'as es-San'ânî.

Ebû Ukbe Hişâm b. Ukbe el-Mürrî, el-Cerrâh b. Abdullah.

Meşhur Künyeliler

Künyeleriyle Meşhur Olan İsimler

Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ, ismi: Âmir b. Abdullah.

Ebû Hüreyre, ismi: Âmir b. Abdu Şems b. Abd b. Ganem b. Abd Zî's-Şerâ.

Ebû Zer, ismi: Cündeb b. Cünâde.

Ebû'd-Derdâ, ismi: Uveymir b. Zeyd.

Ebû'l-Heysem, ismi: Mâlik b. et-Teyyihân.

Ebû Eyyûb el-Ensârî, ismi: Hâlid b. Zeyd.

Ebû İsmâîl b. Ebî Hâlid, ismi: Ka'b.

Ebû Kays b. Ebî Hizâm, ismi: Avf.

Ebû Cennâb el-Kelbî, ismi: Yahyâ b. Ebî Hayye.

Ebû Abdullah b. Ebî Avfâ, ismi: Alkâme.

Ebû Humeyd es-Sâidî, ismi: Amr b. Mâlik.

Ebû Bekir el-Hüzelî, ismi: Süleymân b. Abdullah.

Hristiyan Kökenli Olan Soylu Aileler

el-Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa el-Mahzûmî, Hâlid b. Abdullah b. Yezîd el-Kasrî, Ubeyde b. Abdurrahmân es-Sülemî, Ebü'l-A'ver es-Sülemî, Hanzale b. Safvân el-Kelbî.

Heysem b. Ayyâş şöyle der: «Ümmü Hanzale bir gün beraberindeki cariyeleriyle kiliseden çıkar ve Hanzale'ye uğrar. Hanzale'nin yanında, Kelb kabilesinden bedevi Araplar vardı.

Onlardan biri şöyle dedi: "Sizin bu iri yarı cariyeniz gayet güzeldir. Gençlerinizden buna denk gelen biri vardır herhâlde." Bunun üzerine Hanzale "İyi söylüyorsun, ancak o senin dostlarından birinin annesidir," dedi.»

Abdullah b. el-Velîd b. Abdülmelik'in annesi Hristiyandır. Yezîd b. Üseyd'in annesi Hristiyandır.

"Zû" Ekli Yemenliler

İslamiyet'le Birlikte İsimlerinin Başına Zû¹³⁹ Eki Alan Yemenliler

Cahiliye döneminde Zû Yezin, Zû Kelâ', Zû Nuvâs, Zû Ruayn, Zû Esbah, Zû'l-Menâr ve Zülkarneyn, Zû Fâiş gibi isimler kullanılmaktaydı.

Müslümanlıkla birlikte isimlerinin başına bu Zû ekini alan- [214] lar şunlardır:

Huzeyme b. Sâbit: *Zû's-Şehadeteyn*: Bu ismi ona Allah Elçisi takmıştır. O, Ensardandır.

Katâde b. Nu'mân el-Ensârî: *Zû'l-Ayn*: Bir gözü savaşta isabet almış, Allah Elçisi onun gözünü tekrar yerine yerleştirmiş ve sağlam olan gözünden daha iyi olmuş. Sonraları sağlam gözünden rahatsız olduğu hâlde, Peygamber'in sonradan taktığı gözden ise hiç rahatsız olmamış.

Ebü'l-Heysem b. et-Teyyihân el-Ensârî: *Zû's-Seyfeyn*: Savaşta iki kılıç kuşanırdı.

Hubâb b. el-Münzir b. el-Cemûh: *Zû'r-Re'y*: Bedir Savaşı sırasında kendisine danışılan kişilerin başında gelir. Allah Elçisi onun görüşünü benimsemiştir. Cahiliye döneminde de onun görüş ve fikirleri meşhurdu.

Sa'd b. es-Süfeyh: *Zû's-Sibâl*.

Ebü Dücâne Simâk b. Haraşe: *Zû'l-Müşehhere*: O, kırmızı tülbenti başına geçirdiğinde gururlu bir edayla düşman saflarını yarar ve ardında kimseyi sağ bırakmazdı.

139 Zû eki, "sahip" manasında kelimelerin başına gelerek tamlamalar oluşturur.

Bu saydiklarımızın tümü Ensardandır. Bunların dışında Yemenli olarak:

et-Tufeyl el-Ezdî sonra ed-Devsî: *Zü'n-Nûr*: Allah Elçisi'nin duasıyla, kavmini onunla İslam'a davet etmesi için alnında bir nur belirdi. Bunun üzerine ed-Devsî: "Ey Allah'ın Elçisi! Bu nur çok belirgin duruyor," der. Allah Elçisi'nin duasıyla o nur ed-Devsî'nin kırbacının ucuna yerleşir. ed-Devsî yüksek bir yerden kavmine doğru gittiğinde "Dağ sanki alevli bir ateşle yanıyordu," diye anlatılmaktadır. Bazı hadislerde anlatıldığına göre Ebû Hüreyre, bu olağanüstü alamet üzerine hidayete erip Müslüman olmuştur.

Huzâa: *Zü'l-Yedeyn*: *Zü'l-Yedeyn* ismini ona Allah Elçisi tak-tı. Daha önce *Zü's-Şimâleyn* diye çağırılırdı. Allah Elçisi bir gün öğle namazını kıldırırken ikinci rekâtta selam verir. Bunun üzerine *Zü'l-Yedeyn*: "Ey Allah'ın Elçisi! Namaz mı kısalttı, yoksa unuttun mu?" diye sorar. Allah Elçisi: "Hayır unutmadım, namaz da kısaltmadı," der. *Zü'l-Yedeyn*: "O zaman siz namazı eksik kıldırdınız," der. Allah Elçisi sahabelerine dönerek "*Zü'l-Yedeyn* ne diyor?" diye sorar. Sahabiler: "O doğru söylüyor Ey Allah'ın Elçisi!" diye cevap verirler. Bunun üzerine Peygamber namaza durup eksik kalan rekâtları tamamlar ve şöyle der: "Şüphesiz ben de sizin gibi unuttur ya da unutturulurum."

Meşhurların Meslekleri

İleri Gelen Kişilerin Meslekleri, Cahiliye Döneminde Arapların Dinleri, İslam'da Mezhepler

[215] Ebû Ali, güzel koku satardı. Bazen de süt satardı.

Ebû Bekir es-Siddîk, kumaş tüccarıydı.

Osmân, kumaş tüccarıydı.

Talha, kumaş tüccarıydı.

Sa'd b. Ebî Vakkâs, okların ucunu sivriltirdi.

Zübeyr'in babası Avvâm, terzilik yapardı.

Zübeyr, kasaplık yapardı.

Amr b. el-Âs, kasaplık yapardı.

Âmir b. Küreyz, kasaplık yapardı.

Velîd b. el-Mugîre, kasaplık yapardı.

Ebû Cehil'in kardeşi el-Âs b. Hişâm, demirciydi.

Ukbe b. Ebî Muît, içki satıcısıydı.

Osmân b. Ebî Talha: Allah Elçisi'nin kendisine Kâbe'nin anahtarını verdiği Osmân b. Ebî Talha, terzilik yapardı.

Kays b. Mahreme, terzilik yapardı.

Ebû Süfyân b. Harb, içki ve yağ satardı.

Sa'd'ın kardeşi Utbe b. Ebî Vakkâs, marangozluk yapardı.

Ümeyye b. Halef, çanak çömlek işi yapardı.

Abdullah b. Cud'ân köle tüccarıydı. Cariyeleri vardı, onları çalıştırır, çocuklarını da satardı.

Amr b. el-Âs'ın babası el-Âs b. Vâil, at ve develeri tedavi ederdi.

Nadr b. Hâris b. Kelede, ud çalar ve şarkı söylerdi.

el-Hakem b. Ebi'l-Âs Ebû Mervân b. el-Hakem, hacamat yapardı. Aynı şekilde Hureys b. Amr, Kays el-Fehrî, Ebû'd-Dahhâk b. Kays, Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'in dedesi Ma'mer b. Osmân ve Sîrîn Ebû Muhmamed b. Sîrîn de hacamat işini yaparlardı.

Rivayete göre Yezîd b. Mühelleb, Horasan'daki evinin bulunduğu yerde bir bahçe edindi. Kuteybe b. Müslim vali olunca, orayı develerine tahsis etti. Merzûbân Merv ona: "Burası bahçe olduğu hâlde, develerine nasıl tahsis edersin?" diye sorunca Kuteybe şöyle dedi: "Benim babam *ušturbândı*, yani develerle uğraşırdı." Yezîd'in babası ise bahçıvandı.

Muhammed b. Sîrîn, kumaş tüccarıydı.

[216]

Eyyûb es-Sahtiyânî, deri ticareti yaptığı için, bu manada kendisine *es-sahtiyân* denmiştir.

Saîd b. el-Müseyyeb'in babası, zeytinyağı ticaretiyle uğraşırdı.

Mâlik b. Dinâr, varraktı. Mushafı kâğıt üzerinde yazıya döken kişiydi.

Ebû Hanîfe, görüş ve mezhep sahibiydi, aynı zamanda kumaş tüccarıydı.

Muallimlerin İsimleri

Ebû Sâlih el-Kelbî.

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, ömrünün sonlarında gözleri görmez oldu.

Ma'bed el-Cühenî el-Kaderî.

Süfyân b. Uyeyne şöyle rivayet etmiştir: "ed-Dahhâk b. Müzâhim ile Abdullah b. el-Hâris, iki gence ders veriyorlardı ve bunun karşılığında ücret almıyorlardı."

Aynı şekilde Kays b. Sa'd, Atâ b. Ebî Rebâh, Abdülkerîm b. Ümeyye, Hüseyin b. Zekvân ve şair el-Kümeit de ders verip karşılığında ücret almazlardı.

Ebû Hâtim, Esmâî'den, o da Halef b. Âmir'den şöyle rivayet etmiştir: "Kümeit'i Kûfe Mescidinde iki çocuğa ders verirken gördüm."

Ma'kıl b. Yesâr'ın azatlısı, Muallim Habîb.

Emevilerin kâtibi Abdülhamîd b. Yahyâ.

Ebü'l-Beydâ'.

Mektup yazıcısı Ebû Ubeydullah.

el-Haccâc b. Yûsuf: Tâif'te hocalık yapmaktaydı. Asıl ismi Küleyb, babasının ismi Yûsuf'tur. Muallimdi.

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Selâm.

Âişe'nin azatlısı Alkâme b. Ebî Alkâme: Mâlik b. Enes, ondan hadis rivayetinde bulunmuştur. Onun Arapça, aruz ve nahiv dersleri verdiği bir yeri vardı. Mansûr'un halifeliği döneminde vefat etti.

Ebû Muâviye en-Nahvî, gerçek ismi Şeybân b. Abdurrahmân: Benî Temîm'in azatlısıydı. Dâvûd b. Ali'nin çocuğuna eğitim vermekteydi.

Ebû Süfyân b. Ümeyye b. Abdu Şems ve Ebû Kays b. Abdu Menâf b. Zühre: Bu her iki şahıs, Bişr b. Abdülmelik el-Abbâdî'den ders almışlar, sonra da Mekke halkına yazıyı öğretmişler.

Muhaddis ez-Zühri, Hişâm b. Abdülmelik'in yetiştiricisiydi.

Amr b. Zürâre et-Temîmî.

Geylân b. Seleme es-Sekafi,

Ahmed b. Ebî Duâd el-İyâdî, Ebû Saîd el-Müeddeb'e -gerçek ismi, Muhammed b. Ebü'l-Veddâh- eğitim vermiştir. Mansûr, onu eğitimini alması için el-Mehdî'nin gözetimine verdi. Ondan sonra, Süfyân b. Hasan el-Eftas'ı, Hasîf'i, Ali b. [217] Bezîme'yi, Hişâm b. Urve'yi, el-A'meş'i ve Ebû İsmâîl el-Müeddeb İbrâhîm b. Süleymân'ı da -ki bu zat aynı zamanda bir muhaddis'tir- el-Mehdî'nin gözetimine verdi.

Arap Dinleri

Cahiliye Döneminde Arapların Dinleri

Rebîa, Gassân ve Kadâa kabilesinin bir kısmı, Hristiyanlık dinine bağlıydılar.

Hamîr, Benî Kinâne, Benü'l-Hâris b. Ka'b ve Kinde kabilesi Yahudilik dinine bağlıydılar.

Temîm kabilesinden Zürâre b. Udes, et-Temîmî ve oğlu Hâcib b. Zürâre, Mecûsîlik dinine bağlıydılar. Hâcib kızıyla evlenmişti, sonra pişman oldu.

Yine Temîm kabilesinden el-Akra' b. Hâbis, Vekî' b. Hasân'ın dedesi Ebû Sûd Mecûsiydiler.

Kureyş kabilesinde Zındıkadan¹⁴⁰ olanlar da vardı. Bu dinin putunu Hîre'den almışlardı. Benî Hanîfe ise onu Hays'tan almıştı. Uzun süre ona taptıktan sonra, bir açlık felaketiyle karşılaştılar ve o putu yediler. Temîm kabilesinden bir adam bu olaya şiirinde şöyle değinmiştir:

140 Zındık kelimesi aslen küfrü gerektiren inançlar taşıdığı hâlde Müslüman görünen kişi anlamına gelir. Eserde ise puta tapanlar anlamıyla kullanılmıştır. Zındık için bkz. Bekir Topaloğlu, "Zındık", /A, XIII. 558-561.

*Benî Hanîfe çok eskiden beri taptığı Rabbini
Duçar olduğu açlık ve yoksulluktan dolayı yedi.*

Başka bir şair ise şöyle demiştir:

*Hanîfe, Rabbini yedi
Çaresizlik ve açlığın hüküm sürdüğü bir zamanda,
Rablerinden gelecek olan kötü sonucun
Onları yakalamasından da hiç çekinmeden.*

Hâricîler

İbâziye¹⁴¹

Temîm kabilesinin Benî Mürre b. Ubeyd kolundan olan Abdullah b. İbâz'a mensupturlar. Bunlar Ahnef b. Kays'ın cemaatındandırılar.

Ezârika

Hâricîlerden Ezârika¹⁴²

İbn Hanîfe ailesinden Nâfi' b. el-Ezrak'a mensupturlar. Onun ardından soyu devam etmemiştir. Ondan sonra Hâricîlerden Ubeydullah b. el-Mâhûz ayaklanmıştır. Mühelleb, Ehvâz yakınlarında onu öldürmüştür.

Râfiziler

[218] Hâşebiyye

İbrâhîm b. el-Eşter, Abdullah b. Ziyâd ve beraberindeki çoğu kişiyle karşılaştığında, onların beraberinde bir odun parçası varmış. Bu yüzden onlar, el-Hâşebiyye diye isimlendirilmişlerdir.

Keysâniyye

Râfizilerden Keysâniyye

Bunlar, el-Muhtâr b. Ebî Ubeyd'in taraftarlarıdır. Bu yüzden el-Muhtâr Keysân'ın lakabını almışlardır.

141 Hâricîlerin en mutedil ve günümüze ulaşan tek koludur. İbaziye için bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, "İbaziyye", *DİA*, XIX. 255-260.

142 Hâricîlerin ilk büyük fırkası. Hâricîlerin liderlerinden Ebû Râşid b. Ezrak'a bağlı olanları ifade etmek için kullanılır. Ezarika için bkz. Mustafa Öz, "Ezârika", *DİA*, XII. 44-45.

Sebâiyye

Râfızilerden Sebâiyye

Bunlar, Abdullah b. Sebe'ye bağlıdırlar. Abdullah b. Sebe' "Ali Âlemlerin Rabbidir," diyerek Râfızilerden küfre giren ilk kişidir. Ali onun adamlarını ateşte yaktırmıştır.

el-Mugîriyye

Râfızilerden el-Mugîriyye

Büceyle'nin azatlısı el-Mugîre b. Saîd'e nispet edilmişlerdir. O bir Sebeî idi ve şöyle derdi: "Ali dileyseydi, Âd, Semûd ve bunlar arasında yaşamış olan nesilleri diriltirdi." Hâlid b. Abdullah'a karşı isyan etti. Hâlid, onu Vâsıt'da çarmıha gererek astı.

el-Mansûriyye

Râfızilerden el-Mansûriyye

Ebû Mansûr el-Kisf'e nispet edilmişlerdir. Kisf diye isimlendirilmelerinin nedeni, adamlarına "Benim hakkımda, '*Onlar gökyüzünde bir parçanın (kisf) düşmekte olduğunu görselerdi, o bir bulut yığınının ibarettir derlerdi*,'"¹⁴³ ayeti indirildi," şeklinde söylemesindendir. el-Hannâkûn da bu fırkadandır.

el-Hattâbiyye

Râfızilerden el-Hattâbiyye

Ebü'l-Hattâb'a nispet edilirler. Bunun dışında, adamlarına "Muhâliflerinin malları, canları ve namusları husunda yalancı şahitlik yapmaları için emir veren birini görmedim." Adamlarına "canları, malları ve kadınları size helaldir," derdi.

el-Gurâbiyye

Râfızilerden el-Gurâbiyye

Bunlar kendilerini herhangi birine nispet etmezler. Onlara Gurâbiyye denmesinin sebebi, onların "Kargaların birbirlerine çok benzemelerinden dolayı fark edilmeyişleri gibi, Ali ile Peygamber de birbirine o kadar çok benzemekteydiler. Bu

yüzden Cebrail elçi olarak gönderildiğinde, yanlışlıkla Peygamber'i Ali'ye benzetti," şeklindeki iddialarından dolayıdır.

ez-Zeydiyye

[219] Râfizilerden ez-Zeydiyye

Kendilerini Emevilerce katledilen Zeyd b. Ali'ye nispet ederler. Râfiziler içinde aşırılıkları en az olan fırkadır. Ancak, yine de her başkaldıran grupta birlikte başkaldırmışlardır.

Aşırı Râfiziler

Râfizilerden Aşırıya Gidenlerin İsimleri

Ebü't-Tufeyl: el-Muhtâr el-Kezzâb'ın sancağını taşıyan idi. Allah Elçisi'ni görenlerden en son ölen kişiydi.

el-Muhtâr, bu Abdullah el-Cedelî, Zürâre b. A'yen, Câbir el-Cu'fî.

Şia

el-Hâris el-A'ver, Sa'sa'a b. Sûhân, el-Asbağ b. Nübâte, Atiyye el-Avfî, el-A'meş, Ebû İshâk es-Sebî, Ebû Sâdık, Seleme b. Küheyl, el-Hakem b. Uteybe, Sâlim b. Ebî'l-Ca'd, İbrâhîm en-Nehaî, Habbetü'l-Urenî, Habîb b. Ebî Sâbit, Mansûr b. el-Mu'temir, Fıtr b. Halîfe, el-Hasan b. Sâlih b. Hayy, Şüreyk, Ebû İsrâîl el-Mülâî, Muhammed b. Fudayl, Vekî, Humejd er-Ruâsî, Zeyd b. el-Hubâb, Fadl b. Dükeyn, el-Mes'ûdiyyü'l-Asğar, Ubeydullah b. Mûsâ, Cerîr b. Abdülhamîd, Hüseyim, Abdullah b. Dâvûd, Süleymân et-Teymî, Avf el-A'râbî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, İbn Lehîa, el-Mugîre Sâhibu İbrâhîm, Ma'rûf, Süfyân es-Sevrî, Mekhûl eş-Şe'mî, Aburrezzâk, Ma'mer, Hişâm b. Ammâr, Kümeyl b. Ziyâd.

el-Mürciyye

[220] İbrâhîm et-Teymî, Amr b. Mürre, Hammâd b. Ebî Süleymân, Abdülazîz b. Ebî Revvâd, Hârîce b. Mus'ab, Ebû Hanîfe Sâhibu'r-Re'y, Amr b. Kays, Ebû Muâviye ed-Darîr, Yahyâ b. Zekerîyyâ' b. Ebî Zâide, Mis'ar, Ebû Yûsuf Sâhibu'r-Re'y, Muhammed b. el-Hasan, Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî, Şebâbe b. Sevvâr.

el-Kaderiyye

Ma'bed el-Cühenî, Atâ b. Yesâr, Arâde b. Yerbû' b. Mâlik'in azatlısı Amr b. Ubeyd b. Bâb: Künyesi Ebû Osmân idi. Ebû Ubeyd, Basra'daki emniyet teşkilatıyla işbirliği hâlindeydi. İnsanlar Amr'ı babası Ebû Ubeyd ile birlikte gördüklerinde şöyle derlerdi: "İnsanların en şerlisi, insanların en hayırlısı olan bir oğula sahiptir." Ubeyd ise onlara şöyle cevap verirdi: "Doğru söylüyorsunuz. O, İbrahim, ben ise Azer'im." Amr, Kaderiyye mezhebine bağlıydı ve onun propagandasını yapardı. Arkadaşlarıyla birlikte Hasan'dan ayrıldılar ve onlara Mutezile adı verildi.

Gaylân el-Kutbî, anne tarafından Mu'temir'in dedesi el-Fadl er-Rekkâşî, Vehb b. Münebbih –Vehb daha sonra döndü–, Katâde, Hişâm ed-Destevâyî, Saîd b. Ebî Urve, Osmân et-Tavîl, Avf b. Ebî Cemîle, İsmâîl b. Müslim el-Mekkî, Osmân b. Miksem el-Bürrî, Nasr b. Âsım b. Ebî Necî, Hâlid el-Abdî, Hemmâm b. Yahyâ, Sa'd b. İbrâhîm, Nûh b. Kays et-Tâhî –o, Râfîzilerden idi–, [221] Gunder, Sevr b. Yezîd, Abbâd b. Mansûr, Sâlih el-Mürrî, Kehmes, Abbâd b. Üheyb, Hâlid b. Me'dân, Muhammed b. İshâk.

Ünlü Kişilerin Özellikleri

Ünlü İsimlerden Özürlü Olanlar, Aşırı Uzun ve Aşırı Kısa Olanlar, Özürlü Fazla Olanlar

Atâ b. Ebî Rebâh: Siyah, tek gözlü, basık burunlu, felçli ve topal idi. Daha sonra kalan gözünü de kaybederek, tamamıyla görme engelli oldu.

Ebân b. Osmân b. Affân: Aşırı derecede sağırdı. Cilt hastalığı vardı. Cildinde lekeler oluşmaktaydı. Elindeki hastalıklı cildin yüzeyi yeşil renge dönüşmekteydi. Aynı zamanda felçliydi. Medine'de birisi, başka birine beddua edeceği zaman "Allah seni Ebân gibi felçli hâle soksun," derdi. Bu söz, onun felcinin şiddetli oluşundan dolayı söylenirdi. Ebân, aynı zamanda şaşıydı.

Mesrûk b. el-Ecda': Kadisiyye Savaşında aldığı yaradan dolayı kamburlaşmış, felçli ve kötürüm hâldeydi.

el-Ahnef b. Kays: Tek gözlüydü. Gözünü bir rivayete göre Semerkand'da, başka bir rivayete göre ise Cereriyye'de kaybetmişti. Ahnef, aynı zamanda dişleri üst üste binmiş, kafası kel, çenesi eğri ve sakalı seyrek olup vahşi bir görünümüne sahipti.

Ebü'l-Esved ed-Düelî: Topal ve felçli olup nefesi kötü kokardı.

Amr b. Amr b. Udes: Dârim oğullarından olup onların en kahramanıydı. Cildinde hastalık vardı ve nefesi kötü kokardı. Onun çocukları için "köpek ağızlılar" denirdi.

el-Akra' b. Hâbis: Topal ve başı keldi. Bu yüzden kendisine el-Akra' denilmiştir.

Abîdetu's-Selmânî: Tek gözlü ve sağırdı.

Abraşlar

Cildinde Hastalık Olanlar

Enes b. Mâlik: Yüz kısmındaki cildi, hastalıklıydı. Rivayete göre Ali b. Ebî Tâlib ona bir sordu. O da "Yaşım ilerlediği için unutmuşum," dedi. Bunun üzerine Ali şöyle dedi: "Bu konuda yalancıysan, Allah senin yüzünü sarıkla bile gizleyemeyeceğin şekilde beyaz yapsın."

Bel'â' b. Kays: Cildinde lekeler vardı. Seyfullah'ın anlattığına göre o, lekeli kısımlara makyaj yapardı.

Cezîmetu'l-Ebreş: Buradaki Ebreş kelimesiyle onun cildindeki leke ima edilmektedir.

[222] Yerbû' b. Hanzale b. Mâlik: Onun cildinde lekeler vardı. Bu yüzden onun oğluna Benü'l-Ebras denirdi. Şair şöyle demiştir:

Benü'l-Ebras kahraman idiler,

Eski yeni herkes bunun bilincindeydi.

es-Seffâh et-Teğlibî: Onun cildinde lekeler vardı. Bekr-Teğlib arasında yapılan savaşta insanlara hitap ederken yellendi. Bunun üzerine şöyle dedi: "Her eblak olan yellenir."

er-Rebî' b. Ziyâd el-Abesî: Onun cildinde lekeler vardı. Le-bid onun hakkında şöyle der: "Onun makat kısmında ben vardı."

Kuşeyr b. Ka'b: Onun cildinde lekeler vardı. Bu yüzden ona derisi soyulmuş manasında Kuşeyr adı verilmiştir.

Sa'd b. Hârise b. Lâm et-Tâî: Onun cildinde lekeler vardı.

Demre b. Demre b. Câbir: Onun cildinde lekeler vardı.

el-Ebyad b. Mecâşi' b. Dârim: Onun cildinde lekeler vardı.

Şair el-Hâris b. Hılizze: Onun cildinde lekeler vardı.

Hüseyin'in katillerinden biri olan Şemir b. Zi'l-Cevşen: Onun cildinde lekeler vardı.

Ömer b. Abdülazîz'in Horasan valisi olan Abdurrahmân b. Abdullah el-Kuşeyrî: Onun cildinde lekeler vardı.

Abdülazîz b. Mervân'la birlikte hareket eden Eymen b. Hu-zeym: Onun cildinde lekeler vardı.

el-Hasan b. Kahtebe: Onun cildinde lekeler vardı.

Muhaddis Abdullah el-Vâris b. Saîd: Onun cildinde lekeler vardı.

Muhaddis Abdullah b. Dâvûd el-Hureybî: Onun cildinde lekeler vardı.

Topallar

Topal Olanlar

Allah Elçisi'nin amcası Ebû Tâlib, Muâz b. Cebel, el-Hev-fezân b. Şerîk, Abdullah b. Cud'ân et-Teymî, Amr b. el-Cemûh, Ziyâd b. Hasefe, er-Rebî' b. Mes'ûd el-Kelbî, Abdülhamîd b. Abdurrahmân b. Zeyd b. el-Hattâb.

Abdullah b. Mes'ûd'un arkadaşı Alkâme b. Kays: eş-Şa'bî'nin anlattığına göre, Alkâme, Sıffîn Savaşında ayağından yara alıp topal oluncaya kadar savaştı.

Reşîd el-Bahrî, Saîd b. Ebî Urve, İbrâhîm b. Muhammed b. [223] Talha b. Ubeydullah, Ebû Hâzim el-Medenî, el-Gamr b. Yezîd b.

Abdûlmelik, sahabeden İbn Mes'ûd'un oğlu Mecâlid, muhaddis Abdullah b. Recâ' –Mekke'de yaşıyordu–.

Sağırılar

Abide es-Selmânî, Muhammed b. Sîrîn, ed-Devsî'lerin azatlısı Abdullah b. Yezîd b. Hürmüz.

Bir Organı Eksik Olanlar

el-Murakkaş el-Ekber: Burnu kesikti. Onun burnunu yırtıcı hayvanlar yemişti.

Ammâr b. Yâsir: Yemâme Savaşında bir kulağı kopmuştu.

Ebû Kılâbe: Cüzamlıydı.

Şaşılar

Ebû Cehl b. Hişâm, Peygamber'in amcası Ebû Leheb, Ebû Huzeyfe Utbe b. Rebîa, Semure b. Cündeb, Urve b. el-Mugîre b. Şu'be, Ebû Bekir b. Ebî Mûsâ el-Eş'arî, Hişâm b. Abdûlmelik, Ziyâd b. Ebî Süfyân –iki gözünden biri ezilmişti–, şair Uddî b. Zeyd, muhaddis Yahyâ b. Saîd el-Ensârî.

Mavi Gözlü Olanlar

el-Hasan el-Basrî, Abdurrahmân b. Sahrâr b. Ayyâş, el-Abbâs b. el-Velîd b. Abdûlmelik b. Mervân, ez-Zübeyr b. el-Avvâm.

Kel Olanlar

Ömer b. el-Hattâb, Osmân b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Utbe b. Ebî Süfyân, Mervân b. el-Hakem –ondan sonra başı kel olan halife hiç gelmemiştir–.

[224] Ebû Süleymân b. Harb: Tâif Savaşında bir gözünü kaybetmiştir.

el-Eş'as b. Kays: Yermük Savaşında bir gözünü kaybetmiştir.

el-Mugîre b. Şu'be: Yermük Savaşında bir gözünü kaybetmiştir.

Cerîr b. Abdullah: Hemezân'da bir gözünü kaybetmiştir. O, Hemezân'da, Osmân'ın valisiydi.

Adî b. Hâtem: Cemel Savaşında bir gözünü kaybetmiştir.

Utbe b. Ebî Süfyân: Cemel Savaşında bir gözünü kaybetmiştir.

Kabîsa b. Züveyb: Yermük Savaşında bir gözünü kaybetmiştir.

el-Muhtâr b. Ebî Ubeyd: Ubeydullah b. Ziyâd, kırbaçla onun gözüne vurdu ve bunun sonucunda bir gözünü kaybetti.

Mâlik b. Misma' b. Şeybân: Cüfre'de bir gözünü kaybetmiştir.

Kays b. Mekşûh el-Murâdî: Yermük Savaşında bir gözünü kaybetmiştir.

el-Eşter en-Nehaî: Yermük Savaşında bir gözünü kaybetmiştir.

el-Hantef b. es-Sicf, el-İlbâ' b. Heysem es-Sedûsî, el-Esved b. Yezîd, Ali'nin taraftarı el-Hâris el-A'ver, Câbir b. Zeyd Ebû's-Şe'sâ', Ebû Miclez es-Sedûsî.

Habîb b. Ebî Sâbit: Uzun boylulardan olup tek gözlüydü.

Ubeydullah b. Umeyr'in kardeşi Abdullah b. Umeyr: Cûr Savaşında bir gözünü kaybetmiştir. Huneyn Savaşında ise babasının bir ayağı kopmuştur. Abdullah hakkında kurrâların en önde geleni olarak söz edilirdi.

Saîd b. Osmân b. Affân: Semerkand Savaşında bir gözünü kaybetmişti.

Talhatu't-Talahât: Semerkand'da bir gözünü kaybetmişti.

Amr b. Ma'dîkerib: Yermük Savaşında bir gözünü kaybetmişti.

Âmâlar

Abdûlmuttalib b. Hâşim, el-Abbâs b. Abdûlmuttalib, Abdullah b. el-Abbâs, Ebû Kuhâfe Ebû Bekir es-Sıddîk, Ebû Süfyân b. Harb, el-Berâ' b. Âzib, Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Ka'b b. Mâlik en-Ensârî, Hassân b. Sâbit, Ebû Süfyân b. el-Hâris b. Ab-

- [225] dülmuttalib, Akîl b. Ebî Tâlib, Ebû Useyd es-Sâidî, Katâde b. en-Nu'mân, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Katâde b. Diâme, İbrâhîm'den çokça rivayet eden el-Mugîre b. Miksem, Ebû Bekir b. Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm, el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Siddîk –ömrünün sonlarında, bir gözünü kaybetmiştir–, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd, Sa'd b. Ebî Vakkâs –ömrünün sonlarında bir gözünü kaybetmiştir–, Abdullah b. Ebî Evfâ, Abdullah b. Cud'ân'ın oğlu Ali b. Zeyd –doğuştan görme özürlüydü–, Ebû Hilâl er-Râsî.

Uzun Boylular

Habîb b. Mesleme el-Fihri: O kadar uzundu ki insanların yanında binek hayvanının üstünde duran gibi görünürdü.

Ömer b. el-Hattâb: Uzun boylu olduğundan dolayı sanki o binek hayvanının üstünde, yanındakiler ise yayan yürüyormuş gibi görünürdü.

Cerîr b. Abdullah el-Becelî: Uzunluğu, neredeyse devenin en tepe noktasına ulaşmaktaydı. Ayakkabısı bir arşındı.

Adî b. Hâtem: Öylesine uzundu ki ata bindiğinde, ayağı neredeyse yere değip yerde çizgi çizerdi.

Kays b. Sa'd: Uzun ve iri cüsseliydi. Rum Kralı, Muâviye'ye bir mektup yazarak, "Ülkenizdeki en iri cüsseli adamın pantolonunu bana gönder," dedi. Muâviye: "Kays b. Sa'd'dan başka böyle birini tanımıyorum," dedi. Ardından Kays'a: "Buradan ayrılıp evine vardığında pantolonunu bana gönder," dedi. Kays ise hemen oracıkta pantolonunu çıkararak ona uzattı. Bunun üzerine Muâviye, Kays'a şöyle dedi: "Bu pantolonu evine vardikten sonra göndermen gerekmiyor muydu?" Kays ise şöyle dedi:

*İstedim ki insanlar bunun Kays'ın pantolonu olduğunu bilsinler,
Buradaki elçi heyeti de buna şahit olsunlar.*

*İnsanlar yanlışlıkla bu pantolonun,
Semûd'un geliştirdiği Adî'ye ait pantolon olduğunu söylemesinler.*

Ubeydullah b. Saîd: Öylesine uzundu ki onun bir binek üzerinde, yanındakilerin ise yürüyerek gittikleri sanılırdı.

Ali b. Abdullah b. Abbâs: Uzun ve şık bir görünümüne sahipti. Onun uzunluğunu gören insanlar şaşkına uğramışlardı. Onlara kulak misafiri olan biri, onlardan birinin şöyle dediğini duymuştur: "Vay be! İnsanlar ne kadar da küçülmüşler. Abbâs, bu Beyt'i tavaf ederken ona vardım, sanki o beyaz bir çadırı andırıyordu."

Bu durum Ali b. Abdullah'a anlatıldığında o şöyle demiştir: [226] "Ben babamın omuzundaydım, babam da dedemin omuzundaydı."

Gassân krallarının sonuncusu olan Cebele b. el-Eyhem'in uzunluğu 12 karıştı. Bir bineğe bindiğinde ayağı yere değirdi. Ömer'in halifeliği döneminde Müslüman oldu. Daha sonra Hristiyan olarak Rum memleketine yerleşti.

Hâricîlerden Umâre b. Ukbe el-Hanefî: Uzun boyluydu. Öldüğünde onu taşımak için bir tahta bulunamadı. Ancak mevcut tahtaya bir tahta daha eklendi ve öyle taşındı. Haccâc ona eman verdi ve Basra'da öldü.

Kısa Boylular

Abdullah b. Mes'ûd: Aşırı dercede kısa boylu idi. Oturan biri onun boyuna denk gelirdi.

İbrâhîm b. Abdurrahmân b. Avf: Aşırı dercede kısa boyluydu. Sükeyne bint Hüseyin b. Ali ile evlendi. Sükeyne onu beğenmedi ve ondan boşandı. Ebû Saîd b. İbrâhîm ismiyle de anılırdı.

Ebû Zeyd en-Nahvî, Amr b. Ubeyd'den o da el-Hasan'dan şöyle rivayet etmiştir: "Firavun'un uzunluğu ancak bir arşın kadardı."

Şair el-Hutey'ye: Aşırı derecede kısa boyluydu. Bu yüzden kendisine el-Hutey'ye verilmişti.

Şair Zü'r-Reme.

Şair el-Merrâr.

Anne Karnında Fazla Kalanlar

Hamilelik Süresinden Daha Fazla Anne Karnında Kalanlar

Ebû Muhammed es-Sabîy'in söylediğine göre ed-Dahhâk b. Müzâhim, on altı ay anne karnında kaldıktan sonra doğdu. Bir rivayete göre ise iki yıl anne karnında kaldıktan sonra doğdu.

Muhaddis Şu'be: İki yıl anne karnında kaldıktan sonra doğdu.

Fâtıma bint Velîd b. Utbe'nin azatlısı Muhammed b. Aclân'ı, annesi üç yıl karnında taşıdı.

Mâlik b. Enes'i, annesi iki yıl karnında taşıdı.

el-Vâkıdî şöyle der: «Zeyd b. el-Hattâb'ın soyundan gelen el-Cuhhâf halkının kadınlarının şöyle dediğini duydum: "Bizim kadınlarımızın hamilelik süreleri otuz aydan az sürmez".»

Herim b. Hayyân, dört yıl anne karnında kaldıktan sonra doğdu.

el-Leys b. Sa'd şöyle der: "Amr b. Abdullah'ın azatlı cariyesi, [227] üç yıl boyunca hamile kaldı. Hatta karnında bir hastalık olduğundan korktu. Daha sonra bir erkek çocuk doğurdu." el-Leys: "Ben bu erkek çocuğu gördüm, onun annesi bizim halkımıza sığındı," der.

Erken Doğanlar

Normal Hamilelik Süresinden Daha Erken Doğanlar

İsa Mesih, sekiz aylıkken doğmuştur. Bu yüzden sekiz aylık doğup da yaşayan hiç kimse yoktur.

Şa'bî, altı aylıkken ikiziyle doğmuştur.

Şair Cerîr, yedi aylıkken doğmuştur.

Abdülmelik b. Mervân, altı aylıkken doğmuştur.

el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, altı aylıkken doğmuştur.

Aynı Tarzda Kadı Olan Üç Kişi

Bir Kavimden Peş peşe Aynı Tarzda Yönetime Gelen İsimler Aynı Tarzda Kadı Olan Üç Kişi

Bilâl b. Ebî Bürde, Basra kadısıydı. Babası Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ, Kûfe kadısıydı. Ebû Bürde'nin babası ise Ömer'in kadısıydı.

Aynı şekilde Sevvâr b. Abdullah b. Kudâme b. Aneze, Basra'da on yedi yıl Ebû Ca'fer'in kadılığını yaptı. İki kez Basra'nın yönetimini üstlendi. Öldüğü sırada oranın emîriydi. Onun oğlu Abdullah b. Sevvâr ve Abdullah'ın oğlu Sevvâr b. Abdullah b. Sevvâr'da kadılık yapmışlardır.

Aynı Tarzda Öldürülen Altı Kişi

Arapların içinde ez-Zübeyr ailesi dışında, aynı tarzda öldürülen başka altı kişi bilinmemektedir.

Ammâre, Kudeyd Savaşında; babası Hamza da aynı şekilde Kudeyd Savaşında; Hamza'nın babası Mus'ab, onlarla Abdülmelik b. Mervân arasındaki savaşta; Mus'ab'ın babası ez-Zübeyr, Sibâ' Vadisinde; Zübeyr'in babası Avvâm Ficar Savaşında; Avvâm'ın babası ise Cahiliye döneminde öldürülmüşlerdir.

Aynı Aileden Görme Özürlü Olan Üç Kişi

Abdullah b. Abbâs, onun babası Abbâs, Abbâs'ın babası Abdülmuttalib.

Bu yüzden Muâviye bir gün Abbâs'a "Siz Hâşim oğulları görme özürlüsünüz," der. Abbâs da ona şöyle cevap verir: "Siz Ümeyye oğullarının da basiretleri kapalıdır."

Fars krallarından birinin adı, Behrâm b. Behrâm b. Behrâm [228] idi.

Gassân krallarından birinin adı, el-Hâris el-Asgâr b. el-Hâris el-A'rec b. el-Hâris el-Ekber idi.

Tâlibiyyîn içinde, Hasan b. Hasan b. Hasan adında biri vardı.

Kadı Ebü'l-Buhterî'nin diğer bir adı, Vehb b. Vehb b. Vehb idi.

Aynı Özelliği Taşıyan Azatlı Beş Kişi

Dâvûd b. Hâlid ve onun her iki kardeşi, Hâlid'in oğulları Şümeyl ve Yahyâ. Bunlardan hadis rivayet edilmiştir. Bunlar ez-Zührî'nin kendisinden hadis rivayet ettiği, İbrâhîm b. Abdullah Huneyn'in içlerinde bulunduğu Huneyn kabilesindendirler. Huneyn kabilesi Münkib'in; Münkib, Mishel'in; Mishel, Şemmâs'ın; Şemmâs da Abbâs b. Abdûlmutalib'in azatlıları idi.

Aynı Göbekten Allah Elçisini Gören Dört Kişi

Ebû Kuhâfe, oğlu Ebû Bekir, onun oğlu Abdurrahmân b. Ebî Bekir, onun da oğlu Muhammed b. Abdurrahmân.

Bedir Savaşında Şehid Olan Dört Kardeş

Âkil: Daha önce ismi Âfil idi. Allah Elçisi onun ismini Âkil olarak değiştirdi.

İyâs, Hâlid ve Âmir. Bunlar el-Leysî kabilesinden Bekir'in oğullarıydı. Muâviye, Ensara karşı bunlarla övünerek şöyle derdi: "Bunların dışında Allah Elçisi ile birlikte Bedir'de savaşmış da şehit olan başka dört kardeş yoktur."

Aynı Aileden Peş Peşe Gelen Üç Reis

el-Mühelleb b. Ebî Sufre, onun oğlu Yezîd b. Mühelleb, onun oğlu Mahled b. Yezîd. Mahled çocuk yaşında reis olmuştu. Hamza b. Beyd, onun hakkında şiirinde şöyle demiştir:

*Daha henüz on yaşındayken
Yaşlı bir yöneticinin deneyimine kavuştun,
Senin yaşlıların oyun kaygısı taşırlarken
Sen büyük işleri kendine dert etmiştin.*

- [229] Aynı şekilde Hârice b. Hısn, Kûfe halkının reisiydi. Babası Hısn b. Huzeyfe, Esed ve Gatafân kabilelerinin reisiydi. Onun babası Huzeyfe b. Bedr'e, Maad'ın efendisi denirdi. Onlardan el-Hâkim b. el-Münzir b. el-Cârûd b. Abdulkays, onun babası ve dedesi de reis idiler.

Sırayla Kendilerinden Hadis Yazılan Beş Kişi

Yeryüzünde Ebû Tâlib oğullarından Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali dışında kendilerinden peş peşe hadis yazılan başka beş kişi yoktur.

Sırayla Kendilerinden Hadis Yazılan Dört Kişi

Yeryüzünde Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs dışında kendilerinden peş peşe hadis yazılan başka dört kişi yoktur.

Peş Peşe Aynı Tarzda Şehit Düşen Üç Kişi

Yeryüzünde Şehid oğlu Şehid oğlu Şehid unvanını alan, kendisiyle birlikte kardeşleri katledilen, Ebû Tâlib oğullarından, İbn es-Sakifeyye Ali b. el-Hüseyn b. Ali dışında kimse yoktur.

Aynı Tarzda Olan Beş İhanet

Araplarda ihaneti en şiddetli olan, Abdurrahmân b. Muhammed b. el-Eş'as b. Kays b. Ma'dîkerib'dir. Haccâc'a ihanet etti ve öldürüldü. Muhammed'in babası el-Eş'as b. Kays, Müslim b. Akîl'e ihanet etti. el-Eş'as b. Kays, Benü'l-Hâris b. Ka'b'a ihanet etti, onlarla savaştı ve onu esir aldılar. Canını kurtarmak için iki yüz *kalûs* (genç ve yiğit deve) fidye teklif etti. Yüz *kalûs* verdi. Yüz *kalûs* kaldı. Onu ödemedi. İslamiyet gelince de, Cahiliye döneminden kalanlar silindi.

Muhammed b. Eş'as, aynı zamanda Taberistan halkına da ihanet etti. O sırada İbn Mürcâne oranın idarecisiydi. Muhammed b. Eş'as onlarla barış anlaşması yaptı. Daha sonra anlaşmaya ihanet ederek onlarla tekrar savaştı. Onun yolunu keserler, oğlunu öldürdüler, onu da aşağılık bir duruma soktular.

Kays b. Ma'dîkerib, Murâd kabilesine ihanet etti. Onlarla Kays b. Ma'dîkerib arasında belirli bir süreye kadar ittifak antlaşması vardı. Antlaşmanın son gününde Kays onlara savaş açtı. Onlar antlaşma süresinin devam ettiğini söylediler.....

DİZİN

A

- Abbâs b. Abdülmuttalib 66, 85, 220
Abdeyn 109, 210
Abdişems oğulları 67, 68
Abdulkays 228, 229
Abdullah Abâz mevkii 189
Abdullah b. Abbâs 251
Abdullah b. Âmir b. Küreyz 228, 231
Abdullah b. Amr b. el-Âs 97, 232
Abdullah b. Cud'ân 68, 237, 245, 248
Abdullah b. Dâvûd 242, 245
Abdullah b. Mes'ûd 245, 249
Abdullah b. Mes'ûd'un evi 96
Abdullah b. Mûsâ el-Hutamî 91
Abdullah b. Mutî' 232
Abdullah b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib 215, 222
Abdullah b. Ömer 113, 216, 231
Abdurrahmân b. Avf 87, 232
Abdülmelik b. Mervân 213, 214, 226, 232, 250, 251
Abdülmuttalib 57, 58, 59, 61, 85, 212, 214, 251
Abdülmuttalib b. Hâşim 57, 58, 212, 247
Acrûd 204
Âdem 40, 41, 45, 46, 221
Aden 115; ~ Denizi 106; ~ kıyıları 106, 107
Adî b. Hâtem 247, 248
Adî oğulları 67
Âd kavmi 42
Afrika ülkeleri 115, 116
Ahmed b. İbrâhîm 229, 230
Ahmed b. Tayyib 22
Ahnef b. Kays 240
Âhurîn 186, 191
Ahvâz kasabası 76
Âişe bint Ebû Bekir 87, 225
Akabe 186, 196, 197
Akdeniz 103, 104, 106
Akebetu Mâzerân 188
Alevi dönemi 52
Ali 132, 241
Ali b. Abdullah 232, 249
Ali b. Ebî Tâlib 45, 46, 58, 83, 221, 224, 228, 233, 244, 246; ~ Kapısı 89
Âl-i Osmân Kapısı 96
altı burç 30
Altın Kapı 127, 139, 145, 149
altınoluk 54
Âluse 126
Amâlikalılar 44, 46, 77, 78, 79, 81
Amasya 116
Âmid 116, 125
Ammân 227, 228
Ammâr b. Yâsir 83, 217, 246
Amr b. el-Âs 97, 125, 223, 232, 237
Amr b. Kays 233, 242
Amr b. Ma'dikerib 233, 247

- Âmul 110, 168, 169
 Antakya 76, 102, 110, 116, 125
 Antakya Kusyâna Kilisesi 102
 Antalya 138
 Arafat 40, 41, 72, 73, 74, 205;
 ~ Dağı 73; ~ Mescidi 74
 Arap 52, 75, 99, 151, 153, 168,
 184, 195, 197, 201, 212,
 213, 214, 228, 234, 253;
 ~ ülkeleri 151; ~ Yarı-
 madası 106, 112, 115
 Askalân 116, 138
 Asker Mükrem 209
 astrologlar 24
 astronom 182
 astronomi 37
 Atâ b. Ebî Rebâh 232, 238, 243
 Ateşgede Tapınağı 185, 186,
 207
 Atlas Okyanusu 104, 113
 atmosfer 31, 37
 Avvâm 236, 251
 ay , 23, 28, 11, 29, 31, 33, 34,
 35, 36, 77, 118; ~ tutul-
 ması 29, 33
 Azerbaycan 108, 116, 124; ~
 halkı 216; ~ bölgesi 124
 Azernersî 166
 Azîb 123
 Azriyas Körfezi 103
B
 Bâb el-Lân Kalesi 167
 Babil 121, 217, 220; ~ toprağı
 126
 Bağdad , 15, 16, 112, 113, 116,
 126, 127, 176, 183, 185,
 196, 197, 202, 204; ~
 Dicle'si 112, 113; ~ Köp-
 rüsü 135
 Bahreyn 102, 106, 115, 119,
 204, 229
 bal 130; ~ mumu 177
 Balâtîs 146; ~ Hokkası 143
 Ba'lebek 125
 balık burcu 32, 105, 107, 118
 Basra 107, 113, 116, 127, 202,
 203, 204, 205, 206, 215,
 216, 222, 227, 228, 243,
 249, 251; ~ Denizi 109,
 115; ~ Dicle'si 113, 114;
 ~ Fırat'ı 123; ~ halkı
 215; ~ Mescidi 228; ~
 Nehri 113
 Bâsrurâver 195
 başak burcu 32, 105, 118
 Batlaymus 33
 Bâzibîn 208, 209
 Bazikiyya 204
 Bedir Savaşı 222, 223, 235,
 252
 Beled 116, 125, 211
 Belh 110, 116, 124
 Belherâ 153, 154
 Benî Cumah Kapısı 61, 62, 63,
 64, 65, 68, 69, 70
 Benî Sehm Kapısı 62, 64, 69
 Benî Şeybe Kapısı 62, 64, 65,
 73
 Benî Teym b. Mürre Kapısı 68
 Benü'l-Hâris b. Ka'b 239, 253
 Berza'a 108, 116
 Berzâvend 173; ~ köyü 178
 Berzenc 108
 Besel Vadisi 196
 Beyhak 192, 193

- Beykend 99
 Beyn Nehri 183, 206, 207
 Beyt 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
 47, 49, 58, 71, 74, 75, 76,
 135, 249
 Beytülharam 40, 42
 Bidrun Kapısı 139, 142
 Biğâs Kapısı 139
 Bilâl b. Ebî Bürde 203, 251
 Bişekend 192, 193
 Bişr b. Mervân 216, 221
 Bozencird 188, 189
 buğday 127, 130, 180; ~ cılar
 kapısı 68
 Buhârâ 116, 124
 Bulgar 145, 159, 160, 163; ~
 bölgesi 145
 burç 32; ~ kuşağı 32, 33, 120
 Burdas 159, 160
 Burhuvâr 173, 211
 Büyük Cami 135, 136
 Büyük Zap suyu 108
C-Ç
 Câbir b. Abdullah 232, 247
 Câbir b. Zeyd Ebü's-Şe'sâ' 247
 Câbir el-Cu'fî 242
 Ca'fer 44, 225
 Ca'fer b. Abdullah b. el-Mühel-
 hil 222, 224
 Ca'fer b. Ebî Tâlib 222, 232
 Ca'fer b. Muhammed 40, 227,
 252
 Ca'fer el-Mütevekkil 50, 226
 Cahiliye 47, 65, 69, 75, 81, 132,
 201, 212, 214, 215, 235,
 236, 251; ~ dönemi 47
 Cebrail 82, 242
 Celûlâ 184, 185
 Cemel Savaşı 223, 247
 Cemre 75
 Cercerâyâ 206, 208
 Cerîr b. Abdullah 232, 246,
 248
 Cerîr b. Abdülhamîd 242
 Cervab 163
 Ceyhan Nehri 110
 Ceyhun Nehri 110, 111, 112,
 161
 Ceyye 172, 175
 Cidde 115, 204; ~ yolu 74
 Ci'râne yolu 74
 Cîruft 115, 124
 Cizre 112
 cizye 123, 124, 177
 Cuhfe 200
 Curf 80; ~ kasabası 77
 Cündîsâbûr 124, 209; ~ Nehri
 109
 Cürçân 103, 108, 110, 116,
 124, 168, 192; ~ bölgesi
 110; ~ Denizi 108
 Cüreş 115, 205
 Cüreyc 44, 45, 82
 Cürhüm kabilesi 46, 77
 Cüveyn 193, 195, 196
 çekim kuvveti 121
 Çin 102, 106, 107, 115
 çinko 177
D
 daire 24, 27, 31, 32, 33, 34, 37,
 54, 74, 181; ~ sel çizgi-
 ler 34
 Dârünnedve 61, 62, 63, 64, 65,
 69, 70; ~ kapısı 61, 70

Dâvûd b. Ali 89, 238
 Dâvûd Peygamber 141, 219
 deniz 28, 16, 103, 104, 105,
 107, 109, 113, 118, 138,
 146, 148, 149, 168, 209;
 ~ Kapsısı 139
 Destecird 192, 211
 Deylem 116, 168, 169; ~ böl-
 gesi 108, 168; ~ halkı
 170
 Deyrkân 185, 186
 Deyru'l-Âkûl 206, 207, 208
 Dimaşk 110, 116, 125, 176,
 199, 205, 217; ~ dağları
 110; ~ Gölü 110; ~ Neh-
 ri 110
 Dicle 154, 206, 207, 208, 209;
 ~ Nehri 108, 109, 114,
 123, 126, 206, 207; ~
 suyu 114, 129, 175
 Dicletu'l-Avrâ' 106, 114, 206
 Dimyâd 109, 116
 Dînever 109, 187
 Dukkân 187, 188
 Düceyl Nehri 109, 110
 Dünbâvend 116; ~ Dağı 190

E

Ebû Abdullah 151, 152
 Ebû Abdurrahmân es-Sülemî
 231, 238, 248
 Ebû Bekir 72, 84, 90, 232, 252
 Ebû Bekir el-Hüzelî 234
 Ebû Bekir es-Siddîk 233, 236;
 ~ Caddesi 96
 Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ 234,
 251
 Ebû Ca'fer 54, 230

Ebû Ca'fer el-Mansûr 60, 63,
 71, 231
 Ebû Cehil 237, 246
 Ebû Dülef 174, 198, 228
 Ebû Eyyûb 82, 187, 232, 234
 Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb
 231
 Ebû Hanîfe 238, 242
 Ebû Huzeyfe 223, 246
 Ebû Hüreyre 85, 215, 234, 236
 Ebû Kubey's Dağı 60
 Ebû Kuhâfe 247, 252
 Ebû Mansûr 127, 241.
 Ebû Ma'şer 33, 182
 Ebû Süfyân b. el-Hâris b. Ab-
 dülmuttalib 222, 247
 Ebû Süfyân b. Harb 237, 247
 Ebû Tâlib oğulları 252, 253
 Ebû Temmâm b. el-Esedî 225
 Ebû Ubeyd 123, 238, 243
 Ebû Ubeyde 125, 226, 227
 Ebû Zer 201, 234
 Ebü'd-Derdâ 84, 234
 Ebü'l-Abbâs 89, 126
 Ebü'l-Buhterî 94, 251
 Ebü'l-Esed 113; ~ Kanalı 206
 Ebü'l-Heysem 234, 235
 Ecyâd-ı Kebîr 64, 68
 Ecyâd kapsısı 62
 ed-Dahhâk b. Müzâhim 238,
 250
 Ehvâz 115, 124, 171, 210, 240;
 ~ bölgesi 109, 110, 177;
 ~ Nehri 109
 ekliptik düzlem 119
 ekvator 103, 109, 118, 174; ~
 çizgisi 103
 el-Akra' b. Hâbis 239, 244

el-A'meş 239, 242
 el-Bâb ve'l-Ebvâb 167, 170
 el-Cezîre 124, 126; ~ bölgesi 125
 el-Eş'as b. Kays 212, 214, 226, 232, 246, 253
 el-Haccâc b. Yûsuf 232, 238
 el-Hâris el-A'ver 242, 247
 el-Mehdî 60, 62, 68, 91, 226, 239
 el-Mugîre b. Şu'be 212, 215, 232, 246
 el-Muhtâr b. Ebî Ubeyd 213, 231, 240, 247
 el-Mühelleb b. Ebî Sufre 231, 252
 Emeviler 113, 126, 203, 208, 216, 238, 242; ~ dönemi 138
 Enbâr 116, 126
 Encân 173, 175
 Endülüs 98, 104, 116, 148
 Enes b. Mâlik 84, 113, 222, 244
 enlem 34, 119, 120
 Ensar 82, 84, 88, 235, 236, 252
 Ensinâ 100, 115
 Enûşirvân 166, 168, 173; ~ bölgesi 126
 Ermenistan 108, 116; ~ dağları 108, 109
 Ermeniyye 124, 126; ~ Dağı 170
 Errân 108, 125
 er-Rebî' 229, 230, 231
 Errecân 124, 209, 210
 Erzen 116, 125
 Esmâî 212, 238
 Evs 80, 81, 82, 199, 223

Ezene 110, 116, 125
 ez-Zührî 233, 239, 252

F

Fars 196, 207; ~ bölgesi 103, 177; ~ Denizi 105, 106, 109, 110; ~ Körfezi 103; ~ şehirleri 171
 Femî's-Silh 206, 208
 Fergana 116, 124
 Ferhâzcird 193, 194
 Ferîdûn 217, 220
 Fesâ 115, 124
 Fırat Nehri 109, 112
 Fil Olayı 225
 Firavun 78, 135, 136, 137, 138, 249; ~ Kapısı 137
 Fustât 100, 116, 137, 204
 Fûşenc 124, 193, 194

G

Garb rüknü 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 64
 Gassân 81; ~ kabilesi 239
 gece ve gündüz 26, 31
 gezegenler 121, 122
 gök 20, 21, 25, 28, 30, 34, 37, 38
 gökküre 30, 31, 34
 gün dönümü 31, 32, 33, 34, 118, 119
 güneş 23, 28, 11, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 49, 101, 105, 107, 117, 118, 119, 120, 121, 174, 181, 182; ~ tutulması 33
 güney yarım küre 26, 118, 119

H

Habeşistan 103, 104, 223
 Habeşliler 120, 213
 Habîb b. Ebî Sâbit 242, 247
 Habîb b. Mesleme 231, 248
 Habîb b. Şihâb es-Sâmî 228
 Habur Nehri 109, 112
 Haccâc 47, 124, 207, 208, 216, 217, 249, 253
 Haccâc b. Yûsuf 124, 216, 217, 220
 Hâcer 43, 57, 217, 221
 Hacerülesved 46, 48, 55, 56
 Hacerülesved rûknü 47, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 60, 64, 71
 Hâcib b. Zürâre 214, 239
 Hadîse 125, 205
 Hadremevt 115, 132, 226
 Hafsa'nın evi 85, 87
 Hâlid b. Abdullah 114, 203, 216, 234, 241
 haraç vergileri 135, 136, 138, 169, 171, 174, 177, 207
 Hâriciler 195, 220, 240, 249
 Harran 116, 125, 217
 Hârûn er-Reşîd 60, 226
 Hârûniyye 89, 125
 Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib 85, 86
 Hassân b. Sâbit 231, 232, 234, 247
 hava küre 34
 Hazar 116, 158, 159, 165; ~ bölgesi 158; ~ Denizi 159, 167; ~ Kralı 158, 159; ~ lar 140, 161, 158

Hazrec 79, 80, 81, 82, 199
 Hemezân 116, 124, 171, 188, 246
 Herat , 16, 124, 193, 194, 195
 Heysenik 195, 196
 Heyzuraniyye 113, 114
 Hırâş 225, 226
 hırsızlık 157, 163, 212, 214
 Hicaz , 13, 14, 15, 78, 79
 Hicr 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 64, 205
 Hicr bölgesi 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54
 Hindistan 103, 107, 108, 157
 Hint 11, 41, 115, 151, 152; ~ bölgesi 152, 153; ~ kral-ları 151, 152, 154, 156; ~ Okyanusu , 17, 103, 105, 106, 107, 108; ~ ül-kesi 153
 Hîre 208, 212, 227, 239; ~ böl-gesi 228
 Hişâm 225, 226
 Hişâm b. Abdülmelik 226, 232, 239, 246
 Hişâm b. el-Kelbî 203, 224, 225
 Hît 116, 126
 Horasan 99, 116, 122, 124, 127, 130, 220, 228, 237
 Hoşkürûz 190, 191, 194
 Hristiyan 147, 165, 166; ~ lık 146, 147, 239
 Hulvân 116, 123, 185, 186; ~ Dağı 186; ~ Vadisi 185, 186
 hurma 23, 82, 83, 123, 130, 188

Huttel 111, 112

Hürre 86, 87, 88

I-İ

Irak 116; ~ bölgesi 124; ~ halkı 174, 202; ~ yolu 74

Irz 205

İsbahân 109, 110, 116, 124, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 187, 189, 217, 220, 221; ~ dağları 109, 110; ~ halkı 216, 217; ~ suyu 175

İbn Abbâs 40, 41, 44, 45, 57, 225

İbn Gazâle 89, 90

İbn Hanîfe 240

İbn Hübeyre Sarayı 196, 204

İbnü's-Sikkît 222, 224

İbnü'z-Zübeyr 47, 48

İbn Ya'fur 128, 131, 132; ~ fitnesi 128

İbrahim 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 56, 71, 217, 218, 220

İbrâhîm b. Muhammed 93, 245

ikizler burcu 105

iklim 122; ~ şartları 122

İranşehr 122, 124, 182, 183

İshâk b. Seleme 50, 72

İskender 21, 138, 180

İskenderiye 97, 99, 109, 116, 136, 137, 138; ~ Kulesi 97, 137

İsmail 41, 42, 43, 44, 45, 46, 56, 57, 59, 61

İsrailoğulları 78, 79, 80

İstahr 115, 124, 217

J

Jüpiter 35, 36, 37

K

Ka'b 40, 41, 232, 234

Ka'b b. Mâlik en-Ensârî 247

Kâbe, 11, 16, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 61, 64, 71, 72, 74, 75

Kabîsa b. Züveyb 231, 247

kadılık 215, 216, 251

kadınların sünnet edilmesi 218

Kadisiyye 123, 196; ~ Savaşı 243

Kâlîkalâ 108, 116

kara 28, 16

Kar'â' 196, 202

karakter 120, 121, 122

Karkisiyâ 109, 112, 116, 125

Karluk Türkleri 111

Karyeteyn 203, 205

Karyetü'l-A'râb 208, 209

Kâsân 177, 179

Katâde b. Diâme 80, 248

Katâde b. en-Nu'mân 235, 248

Katar incisi 106

kayısı 130

Kays b. Âsım 215, 228

Kays b. Sa'd 238, 248

Kazvîn 116, 124, 188, 190

Kınnesrîn 110, 116, 125

kış gün dönümü 32

Kirmân 106, 115, 124, 175, 195

Kirmâne köyü 190

Kirmend 177, 179

Kisrâ 102, 114, 168, 172, 173,
174, 175, 184, 186, 187,
188, 207; ~ Kapsısı 109;
~ Köprüsü 210

koç ~ burcu 25, 32; ~ dönen-
cesi 120

Kostantiniye 97, 104, 117, 138,
139, 144, 145, 146, 148,
214; ~ Kapsısı 145

Kral Kapsısı 145, 149

Kûfe 16, 112, 116, 124, 127,
187, 188, 196, 199, 202,
203, 204, 207, 215, 216,
217, 221, 228; ~ halkı
252; ~ Mescidi 238

Kum 116, 124, 171, 188, 211

Kumis 116, 124, 168, 191

Kummâr 151, 157; ~ bölgesi
151; ~ Kralı 151, 152; ~
ülkesi 152, 157

Kureyş 41, 47, 58, 88, 212,
228; ~ kabilesi 46, 47,
239; ~ liler 212

Kureyza 79, 80, 81, 199

Kuteybe b. Müslim 231, 237

kuzey yarım küre 25, 27, 119,
174

Küçükayı-Büyükayı takımıyl-
dızı 25, 27

küre 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31,

L

Lân 117; ~ bölgesi 108

Lâzika 104

Lâzikiyye 116

Loğar 158

Lusûs Sarayı 188

M

Ma'bed el-Cühenî 238, 243

Macarlar 160, 161

madencilik 177

Ma'denü'n-Nakire 198, 201

Mağrib ~ Denizi 104, 115, 116,
117, 149; ~ Okyanusu
103; ~ toprakları 115

Mâhu'l-Basra 124, 187

Mâhu'l-Kûfe 124, 187

Mahzûm oğulları 68, 214

Makâm-ı İbrahim 46, 54, 55,
56, 64, 65, 71, 72

Malatya 116, 125

Mâlik b. Enes 238, 250

Mansûr 86, 229

Mars 35, 37

Mâsebezân 124, 187

Massîsa 102, 110, 116, 125

Medâin 102, 108, 113, 185,
206, 207, 215

Medine , 13, 16, 73, 74, 76, 77,
78, 79, 80, 81, 82, 84, 85,
86, 88, 89, 90, 91, 94, 97,
102, 115, 198, 199, 200,
202, 203, 205, 213, 215,
216, 221, 223, 226, 229

Mednûne 57, 58

Medyen 116, 199, 205

Mehacce 187, 189, 191, 193

Meherâc 156; ~ halkı 157

Mekke 11, 13, 15, 16, 40, 41,
42, 43, 44, 46, 47, 53, 56,
59, 65, 68, 75, 77, 78, 82,
115, 196, 197, 200, 201,
202, 203, 204, 205; ~
halkı 239; ~ vadisi 43

- Melsâ' 138; ~ Çölü 147, 207; ~ Sahrası 146
 Me'mûn 22, 33, 71, 170, 182
 Menbic 116, 125
 Merc 125, 220
 meridyen 34, 37
 Merkür 35, 36, 37
 Mervân'ın evi 89, 96
 Merve 64, 71; ~ bölgesi 64; ~ Tepesi 60
 Merverrûz 116, 124
 Mes'â 63, 64, 65; ~ bölgesi 62, 64, 65, 70; ~ kapısı 62, 63
 Mescid-i Harâm 40, 61, 62, 65, 68, 70, 73, 74, 75
 Mescid-i Hayf 72, 73
 Mescid-i Sa'd 196, 202
 Mesleme b. Abdülmelik 216, 231
 Meşkûyye 189, 190
 Meysân 112, 113, 208
 Mısır 78, 99, 100, 101, 106, 109, 116, 138, 224; ~ şehri 135
 mikat 200, 202, 203, 205
 Mina 72; ~ Mescidi 40, 72
 Muâviye 213, 218, 228, 248, 251, 252
 Muâviye b. Ebî Süfyân 219, 231
 Muâviye b. Hudeyc 224, 231
 Muâz b. Cebel 231, 245
 Muhammed b. Ali 219, 253
 Muhammed b. Ca'fer b. Ebû Tâlib 222, 223, 224
 Muhammed b. Ebî Bekir 223, 224
 Muhammed b. Hasan 77, 78, 80
 Muhammed b. Hâtıb 223, 224
 Muhammed b. İbrâhîm 70, 180
 Muhammed b. İshâk 46, 243
 Muhammed b. Lüdde 180, 181
 Muhammed b. Sîrîn 233, 246
 Muhammed b. Süfyân b. Meşaci' 214, 223
 Muhammed b. Talha 81, 223, 224, 232
 Muhdes 198, 199
 Multân 154, 155, 156
 Mus'ab b. ez-Zübeyr 199, 216
 Mus'ab b. Umeyr 215, 232
 Musa Peygamber 78
 muson yağmurları 106
 Musul 116, 123, 124, 125, 173
 Mu'tasım 70, 176
 Mücâhid 41, 42
 Mültezem 51, 52, 54, 56
 Müslümanlar 82, 88, 90, 92, 102, 129, 140, 142, 145, 160, 166
 Mütevekkil 56, 176
 Müzdelife 72, 73, 212

N
 Nadîr 199; ~ oğulları 79, 81
 Necâbe 153, 154
 Necid 115, 205
 Necrân 205, 224
 Nehrevân 109, 112, 183, 184; ~ bölgesi 176; ~ kaynağı 109; ~ Nehri 207
 nem oranı 28
 Nemrut 213, 220
 Nibâc 203, 204
 Nihâvend 116, 187, 188

Nil 101, 109, 118, 135, 136; ~
Nehri 99, 100, 109, 115

Nisâbûr 116, 124, 190, 192,
193

Nûh 41, 42, 126, 129, 216, 221;
~ Tufanı 41, 80

Nu'mâniyye köyü 188, 207

O-Ö

oğlak ~ burcu 25, 32, 181; ~
dönencesi 174

Oğuzlar 159

Osmân b. Abdurrahmân 77,
81, 97

Osmân b. Affân 68, 83, 85, 229,
230, 246; ~ 'in evi 91

Osmân b. Ebû'l-Âs 213, 227

Osmân b. Huneyf 123, 232

Ömer 90, 215, 216, 251

Ömer b. Abdülazîz 85, 86, 87,
88, 89, 90, 124, 231, 245

Ömer b. el-Hattâb 71, 84, 85,
123, 125, 213, 218, 221,
227, 246, 248

öşür vergisi 131, 160, 194

P

Pâmir 111

paralel daire 27, 31

Paskalya Yortusu 147

Peçenekler 158, 159, 160, 161

Peygamber Dâvûd 77

Peygamber'in evi 85, 89

Peygamber Kapısı 65, 93

Pilatus 144

pirinç 177

Pontus Denizi 103, 104

put 126, 145, 149, 154, 155,
156

R

Râfiziler 240, 241, 242, 243

Rakka 112, 116, 125

Râmeihürmüz 124, 209, 210

Remle 116, 125, 225

Re'su'l-Ayn 109, 112, 116, 125

Reşid 55, 169

Rey 116, 124, 168, 171, 183,
190, 211; ~ halkı 216

Rum 100, 102, 145, 147, 161,
228; ~ bölgesi 110, 138,
161; ~ Denizi 109, 117,
136, 138, 161; ~ diyarı
149; ~ Hükümdarı 87,
88; ~ işçiler 88; ~ köy-
leri 138

Ruslar 159, 163

Rustâk 108, 111; ~ Nehri 111

Rûveydeşt 173, 175, 179

Rûyân 168, 169; ~ Dağı 169

Rûz 109, 112, 175

Rûze 189; ~ Vadisi 189, 190
rüşvet 215

S-Ş

Sa'd b. Ebî Vakkâs 215, 236

Safâ 64, 67; ~ bölgesi 62, 67;
~ kapısı 61, 63, 64, 66; ~
Tepesi 60, 61

Sağâniyân 111, 112; ~ bölgesi
111; ~ Nehri 112

Saîd b. Cübeyr 57, 71, 232

Saîd b. el-Müseyyeb 56, 220,
232, 233, 237

Saîd b. Osmân b. Affân 214, 247
 Sakâlîbe 117, 159, 161, 163; ~ bölgesi 146; ~ toprakları 163; ~ ülkesi 161
 Salih peygamberi 42
 Sâme b. Luey 154, 228
 San'â 48, 85, 115, 128, 130
 Sâre 43, 217, 218
 Sâriye 168, 169
 Satürn 36, 37
 Sebe' 80, 81, 115, 132, 133
 Selâm 80, 126, 183
 Semerkand 116, 124, 244, 247
 Senbîl 209, 210
 Serahs 116, 124, 194
 Sevâd 122, 123, 124, 125, 126, 188, 189
 Sicistan 115, 124, 195, 196; ~ halkı 216
 Sikiliye (Sicilya) 104
 Sîlâ Sîrecân 115, 124
 Slavlar 146, 161
 sonbahar 32
 su buharı 28
 Sudan 107, 120, 139
 Suffâr ayaklanması 207
 Sûku'l-Ehvâz 124, 208, 209, 210
 Sûr 103, 116
 Sûrestân 122, 123, 124
 Sûs 124, 209
 Süfyân b. Uyeyne 46, 238
 Süleyman 219, 220
 Süleymân b. Abdülmelik 89, 226, 232
 Süleymân b. Dâvûd 98, 141
 Sümeysât 116, 125

Sürrak 124, 209
 Sürremenrea 116, 202
 Şa'bî 46, 123, 245, 250
 şadırvan 54, 55
 Şâlûs 168, 169, 170
 Şam 43, 47, 48, 50, 52, 54, 59, 62, 64, 70, 74, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 88, 91, 94, 95, 96, 102, 112, 116, 124, 125, 199, 200; ~ Denizi 107, 109, 110, 116; ~ Kapısı 127; ~ rüknü 47, 48, 50, 54, 64
 şarap 141, 148, 151, 162, 186
 Şâş 116, 124
 Şehrezûr 116, 124, 185
 Şem'un es-Safâ 147, 148
 Şia 132
 Şimşât 116, 125
 Şiraz 115, 124, 171, 211

T

Taberistan 16, 103, 104, 108, 116, 117, 124, 168, 169, 170; ~ Denizi 104, 108, 116, 117; ~ halkı 253
 Taberiyye 116, 125
 Tâfin Kralı 153, 154
 Tâif 74, 78, 115, 205, 238; ~ Savaşı 246; ~ yolu 74
 Tâlekân 124; ~ bölgesi 108
 Talha 225, 236
 Talha b. Ubeydullah 224, 231, 232
 Talhatu't-Talahât 232, 247
 Tamîs 168, 169
 Tanca 104, 116
 Tarsus 116, 125, 140

Tassûc 173, 175
 tavaf 41, 46, 47
 Taybe 58, 76
 Temîm kabilesi 228, 239, 240
 terazi burcu 25, 32
 Teymâ 78, 199
 Tibet 102, 110, 112, 116
 Tiflis 108, 158
 Tihâme 81, 115, 127, 199
 Tinnîs 116; ~ Adası 109
 Tîrîn Nehri 208, 209
 Tirmiz 110, 111, 124; ~ bölge-
 si 112
 tövbe 40, 221
 Tufan 42, 182, 216, 217
 turunçgiller 130
 Tûs 116, 124, 193
 Türkler , 14, 117, 120, 140,
 158, 160, 167
 Tûster 102, 109, 124, 209
U-Ü
 Ubeydullah b. Ziyâd 231, 247
 Ummân 81, 106, 115
 Urve b. Zübeyr 41, 42, 78, 81
 Useyle 198, 199
 Usfân 200, 201
 Utbe b. Ebî Süfyan 246, 247
 Utul (İdil-Volga) Nehri 159,
 160
 uzay 23, 25, 32, 34, 36, 38, 39,
 91, 102
 Uzeyb 123, 196, 204
 Üçüncü Cemre 73
 Ümeyye b. Halef 237
 Ümmü Habîbe 225
 Ümmü Hânî 224; ~ kapısı 68
 Ümmü Seleme 82, 225

Üsâme b. Zeyd 232
 üşşak madeni 177
 Üveys el-Karanî 232
V
 Vâdî'l-Kurâ 199, 205
 Vâsıt 113, 114, 116, 173, 206,
 207, 208, 217, 241
 Vaşcird 111, 112
 Vehb b. Münebbih 43, 44, 243
 Vehhâb 110; ~ Nehri 111, 112
 Velîd b. Abdülmelik 48, 50, 52,
 85, 86, 87, 90, 226
 vergi 124, 163, 172, 189
 Versân 108, 124; ~ bölgesi 108
Y
 Yahudiler 79, 80, 81, 166
 Yahudilik 158, 239
 Yahyâ b. Zekeriyâ 214, 242
 yay burcu 32, 105
 yaz gün dönümü 32
 Ye'cûc 116, 117, 167; ~ 102
 Yemâme 78, 115, 204, 205,
 223; ~ Savaşı 246
 Yemen 77, 79, 94, 103, 115,
 125, 127, 132, 204, 212;
 ~ halkı 205, 214; ~ rük-
 nü 47, 48, 49, 51, 52, 53,
 54, 55, 62, 64; ~ yolu 74
 yengeç ~ burcu 32, 181, 182;
 ~ dönencesi 25, 107,
 117, 120, 121, 174
 yerküre 25, 26, 27, 29, 30, 31,
 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39
 Yermük Savaşı 246, 247
 yeryüzü 30
 Yesrib 80, 81, 97, 115, 199

- Yezîd b. Abdûlmelik 226, 231
 Yezîd b. Ebî Süfyân 125, 231
 Yezîd b. Muâviye 125, 231
 Yezîd b. Mühelleb 216, 231, 237, 252
 Yezîd b. Ömer b. Hübeyre 216, 231
 yıldızlar 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38
 yörünge 25, 33, 34, 121
 Yûnus b. Muhammed 229, 230
- Z**
- Zâbic 106, 107, 156, 157
 Za'ferâniyye köyü 188, 207
 Zâm 110, 193
 Zâmîl Nehri 111, 112
 Zâtürk 202, 203
 Zemzem 57, 58, 60, 61, 64, 65, 75; ~ suyu 57, 60
 Zenc 106, 107
 Zencân 124, 190
 Zenci ~ Denizi 118; ~ ülkesi 119
 Zere 189
 Zerîn rûz 172, 175
 Zerîn rûz Vadisi 172, 182
 Zeyd b. Eslem 41, 78, 97
 Zeyneb bint Cahş 213, 225
 Zibetra 116, 125
 Zîc 182, 183
 zina 151, 152, 153, 157, 229
 Ziyâd b. Ebî Süfyân 213, 246
 Ziyâd b. Ubeydullah 54, 89, 90
 Zübâle 80, 197
 Zübeyr b. el-Avvâm 232, 246
 Zülkarneyn 167, 220, 235

İSLAM KLASİKLERİ

Editör: Prof. Dr. Mehmet Azimli

Yayınlananlar

1. Salim b. Zekvan (70/689), *es-Sire* (Arapçası ile), çev. Harun Yıldız.
2. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Kitabu'l-Esnam* (Arapçası ile), çev. Beyza Bilgin.
3. Kasım b. Sellam (224/838), *Kitabu'l-Emval*, çev. Cemalettin Saylık.
4. Zühri (124/741), *el-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Muhammet Nur Akdoğan.
5. İbn Hibban (354/965), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, çev. Harun Bekiroğlu.
6. Ezraki (250/864), *Ahbaru Mekke*, çev. Yunus Vehbi Yavuz.
7. Ebu Hanife Dineveri (282/895), *el-Ahbaru't-Tıval*, çev. Zekeriya Akman, Hüseyin Siyabend Aytemür.
8. İbn Kuteybe (276/889), *el-İmame ve's-Siyase*, çev. Cemalettin Saylık.
9. İbn Rüsteh (300/912), *el-Alaku'n-Nefise* (Arapçası ile), çev. Ali Fuat Eker.
10. Minkari (212/827), *Vakatu Sıffin*, çev. Cemalettin Saylık.

Çevirisi Teslim Edilenler

11. İbn Ebi Şeybe (230/845), *Kitabu'l-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Ramazan Önal.
12. İbn Adim (660/1262), *Buğyetü't-Taleb fi Tarih-i Haleb*, çev. Hayri Alkan.
13. Hayyat (300/912), *el-İntisar* (Arapçası ile), çev. Metin Yıldız.
14. İbn Zebale (199/814), *Ahbaru'l-Medine ve Ezvacu'n-Nebi* (Arapçası ile), çev. Fatih Mehmet Yılmaz.
15. Yahya b. Adem (203/818), *Kitabu'l-Haraç* (Arapçası ile), çev. Osman Eskicioğlu.
16. Muhammet Şeybani (189/803), *es-Siyeru'l-Kebir*, çev. İbrahim Sarıms, Said Şimşek.
17. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *el-Mearif*, çev. Hasan Ege, Remziye Ege.
18. Gırnati (566/1171), *el-Muğrib*, çev. Seher Parlak.

Çevirisi Bitenler

19. İbnu'l-Fakih (290/902), *Kitabu'l-Buldan*, çev. H. Avni Güllü.
20. Yakubi (294/905), *Tarih*, çev. Sedat Seçkin Bozkurt.
21. Mağribi (333/944), *el-Mihan*, çev. Mehmet Kavşut.
22. Mesudi (345/956), *et-Tenbih ve'l-İşraf*, çev. Mikdat Eser.
23. İbn Habib (245/859), *el-Muhabber*, çev. Adem Apak-İs-mail Güler.

Çevirisi Yapılmakta Olanlar

24. Süleym b. Kays el-Hilali (76/695), *es-Sakife*, çev. Muham-med Nur Akdoğan.
25. İbn İshak (151/768), *Siretü İbn İshak*, çev. Selahattin Yıldırım.
26. Mamer b. Raşid (153/770), *el-Cami*, çev. Ahmet Oğuz.
27. Rebi b. Habib (180/796), *Müsned*, çev. Fuat Koca, M. Emin Eren.
28. Seyf b. Ömer (180/796), *Kitabu'l-Cemel*, çev. Sıddık Korkmaz.
29. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Asar*, çev. Yahya Solmaz.
30. Ebu Yusuf (182/798), *er-Reddü ala Siyeri'l-Evzai*, çev. İbrahim İlhan.
31. Muhammet Şeybani (189/803), *Kitabu'l-Hiyel*, çev. Saffet Köse.
32. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Mesalibu'l-Arab*, çev. İlyas Uçar.
33. İbn Hişam (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Cahit Külekçi.
34. İbn Ebi Şeybe (230/845), *er-Reddu ala Ebi Hanife* (Arapçası ile), çev. Abdullah Ubeydi.
35. İbn Ebi Şeybe (230/845), *Maktelu Osman ve Kitabu'l-Cemel* (Arapçası ile), çev. Gufran Fadil.
36. Ezdi (231/846), *Futuhu's-Şam*, çev. Ali Dadan.
37. İbn Hayyat (240/854), *Tarih*, çev. Ömer Sabuncu, Mahmut Sabuncu.
38. İbn Habib (245/859), *el-Munemmak*, çev. Erhan Kayhan.
39. Cahız (255/869), *el-Osmaniyye*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.
40. Cahız (255/869), *el-Beyan ve't-Tebyin*, çev. İsmail Araz.
41. İbn Abdülhakem (257/892), *Futuhu Mısır ve'l-Mağrib*, çev. Mustafa Kılıç.

42. İbn Şebbe (262/876), *Tarihu'l-Medineti'l-Münevvera*, çev. Şahin Bal, Bilal Abır.
43. İbn Abdülhakem (268/882), *Siretü Ömer b. Abdülaziz*, çev. Hüseyin Arı.
44. İbn Sellam İbazi (273/887), *Kitabun fihi Bedu'l-İslam*, çev. Selim Yılmaz, Nurullah Aydın.
45. Fakihi (275/888), *Ahbaru Mekke*, çev. Mehmet Yalar, Hasan Taşdelen.
46. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Uyunu'l-Ahbar*, çev. İsmail Araz.
47. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Fazlu'l-Arab ve't-Tenbih ala Ulumiha*, çev. İsmail Araz.
48. İbn Tayfur (280/893), *Kitabu Bağdat*, çev. Mustafa Hizmetli.
49. Ebu Zura Dimeşki (281/894), *Tarihu Ebu Zura*, çev. Edip Akyol.
50. İbn Ebi'd-Dünya (281/894), *Hilmi Muaviye, Maktelu İmam Ali*, çev. Halil Ortakçı.
51. Taberi (310/923), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, çev. Cemalettin Saylık.
52. İbn Ebi Davut (316/927), *Kitabu'l-Mesahif*, çev. Abdülkadir Karakuş.
53. İbn Abdurrahbih (328/940), *el-İkdu'l-Ferid*, çev. Musa Kazım Yılmaz.
54. Cehşiyari (331/942), *Kitabu'l-Vüzera ve'l-küttab*, çev. Selahattin Polatoğlu, M. Şirin Aladağ.
55. Hemdani (334/945), *Sıfatu Cezirati'l-Arab*, çev. Ahmet Yeser Savaş.
56. Mesudi (345/956), *Mürûcu'z-Zeheb*, çev. Hüseyin Güneş, Salih Geçit, Ahmet Gül.
57. Yazarı Meçhul (350/961), *Kitabu'l-Uyun ve'l-Hadaik fi Ahbari'l-Hakaik*, çev. Saim Yılmaz.
58. Ebu'l-Ferec İsfahânî (356/967), *Mekatilu't-Talibiyyin*, çev. Cemil Keskin.
59. Hamza İsfehani (360/970), *Tarihu Sini Mülûku'l-Arz ve'l-Enbiya*, çev. Habib Demir.
60. Yazarı Meçhul (763/1362), *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbasiyye*, çev. Ahmet Nuri Koca.
61. Yazarı Meçhul, *Ahbaru'l-Beramika*, çev. Zeynep Dağ.
62. Biruni (453/1061), *el-Kanunu'l-Mesudi*, çev. Seher Parlak.

ابن رسته

کتاب الله جل و النفیسة

ANKARA OKULU YAYINLARI

